Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΠΟ ΟΛΥΜ. 80—111, ΗΤΟΙ ΑΠΟ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Γενικὴ Ἔποψις.

Ἀφ' ὅτου ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν μεγάλων θριάμβων της ἐξησφάλισε τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, ἔκτοτε εἰς τὰς ἀκτῖνας τῆς δόξης καὶ εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς ἐλευθερίας ὡρίμασε δι' αὐτὴν ὁ ἄκρος πολιτισμὸς, καὶ συγχρόνως ὁ ὡραῖος αὐτοῦ κλάδος, ὁ τῆς καλλιτεχνίας, ὅστις ἐξηκολούθησεν ἀκμαίως ἀνθοβολῶν ἐν ὅσῳ ἔλαμπε μεσουρανῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ ἥλιος. Ἀλλ' ὅτε ἡ διχόνοια ἐπέφερε τὴν ἐθνικὴν ταπείνωσιν, καὶ ὁ ἐκτραχηλισμὸς τῆς ἐλευθερίας τὴν ἀπώλειαν τῆς αὐτονομίας, τότε μετὰ τῆς λοιπῆς παρακμῆς ἐφάνησαν καὶ τὰ πρῶτα τῆς ἀλλοιώσεως τῆς τέχνης συμπτώματα.

Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν προίσταντο τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος οἱ Δωριεῖς, ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν αὐτῶν διεμορφοῦτο καὶ ἡ καλλιτεχνία· ἀλλὰ τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο ἀγλαὸν κληρονόμημα, ἀφ' ὅτου εἰς αὐτοὺς περιῆλθεν ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δόξα. Εὐαίσθητοι, ζωηροὶ, νεωτερισταὶ καὶ δραστήριοι, ὑπ' εὐκραέστατον καὶ λαμπρὸν κατοικοῦντες οὐρανὸν, καὶ εἰς τόπον περιῤῥεόμενον, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἑλλάδος, ἐφαίνοντο ἐκ φύσεως εἰς πᾶν μέγα προω-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρισμένοι. Καὶ τῷ ὄντι ἤρξατο ἡ πρόοδος αὐτῶν ἤδη ἀπὸ Ὀλυμ. 67 γ', ὅτε, ἀποσείσαντες τὸν ζυγὸν τῶν τυράννων, ἔθηκαν εἰς τὴν πόλιν των τὴν πρώτην κρηπίδα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν δ' Ὀλυμ. 68 γ' ἐνεπεδώθη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ δήμου ἐπὶ τῆς ὀλιγαρχίας διὰ τοῦ Κλεισθένους, καὶ διὰ τῶν Ἀλκμαιονιδῶν, καταβαλόντων τὸν Ἰσαγόραν, προσέτι δὲ καὶ διὰ τῆς πρώτης μεγάλης νίκης ἣν ἐνίκησεν ἡ πόλις καθ' Ἑλλήνων, τῶν Λακεδαιμονίων Κλεομένους καὶ Δημαράτου, προστατῶν τῆς ὀλιγαρχικῆς μερίδος, καὶ κατὰ τῶν Χαλκιδέων καὶ Βοιωτῶν. Τότε πρῶτον ἐξέπεμψαν κληρούχους εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν Εὔβοιαν, καὶ ἤρξαντο τῆς σειρᾶς τοῦ καινοφανοῦς τούτου εἴδους τῆς καταχτήσεως, δι' ἧς ἐξετείνοντο τὰ ὅρια τῆς πόλεως μέχρις οὗ ἔφθανεν ἡ δύναμις τῶν ὅπλων αὐτῆς. Ὅταν δ' ἐν Ὀλ. 72 γ' μόνοι καὶ ἡρωϊκῶς ἀνεχαίτισαν ἐν Μαραθῶνι τὸν βαρβαρικὸν χείμαῤῥον, τότε πᾶσα ἡ Ἑλλὰς ἔστρεψε θαυμάζουσα καὶ εὐγνωμονοῦσα τὰ βλέμματα πρὸς αὐτούς, καὶ ἡ βαθύνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, παρακινήσαντος αὐτοὺς ἐν Ὀλ. 73 νὰ δαπανήσωσιν εἰς ναυπηγίαν τὰς τοῦ Λαυρίου προσόδους, τοῖς περιεποίησε τὰς ἀθανάτους δάφνας τῆς Σαλαμῖνος ἐν Ὀλ. 75 ά, καὶ τὴν θαλασσοκρατίαν τῆς Μεσογείου, καὶ τέλος ἐν Ὀλ. 76 β' τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες βαρέως ἔφερον τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ὑπεροψίαν. Ἔκτοτε ἤρξαντο φορολογοῦντες τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ λόγῳ κοινῆς κατὰ τῶν βαρβάρων ὑπερασπίσεως, καὶ ἐν Ὀλ. 79 δ' μετέφερον εἰς Ἀθήνας, καὶ ὡς ἴδιον ἑαυτῶν διέθεσαν, μάλιστα ὑπὲρ ἔργων τῆς τέχνης, τὸ κοινὸν ταμεῖον, οὗ οἱ πόροι, συμποσούμενοι εἰς 460 τάλαντα, ὅταν ἔταξε τοὺς φόρους ὁ Ἀριστείδης, ηὐξήθησαν εἰς 600 ἐπὶ Περικλέους, καὶ εἰς 1300 ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα δημαγωγῶν. Ἰδίως ὅμως ἦν τῆς πόλεως ἡ ὑπερτάτη ἀκμὴ περὶ Ὀλ. 80, ὅτε καὶ κατέκτησε τὴν Αἴγιναν, τὴν δωρικὴν

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ ἄλλοτε θαλασσοκράτορα νῆσον. Τότε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ καλλιτεχνία ἔφθασεν εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτῆς κολοφῶνα.

Καὶ ἤρξαντο μὲν ἤδη μεγαλύνοντες τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Κίμων, οἵτινες καὶ τὸν καλλωπισμὸν αὐτῆς δὲν ἠμέλησαν· ἀλλ' ἰδίως ὁ Περικλῆς, ἀναβιβάσας αὐτὴν εἰς βασιλίδος περιοπὴν, ἠθέλησε νὰ τῇ περιβάλῃ καὶ τὸν καλὸν στέφανον τῶν θαυμασίων τῆς τέχνης, διὰ «χιλιοταλάντων ναῶν» ὁρατὴν ποιῶν καὶ διαιωνίζων τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης.

Ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν δὲ τοῦ πολιτικοῦ μεγαλείου, μεθ' οὗ συνανεπτύχθη ἐν Ἀθήναις εἰς βαθμὸν ἀνυπέρβλητον καὶ ἡ εὐγενεστέρα ποίησις καὶ ἡ ὑψηλοτέρα φιλοσοφία, προέκυψε καὶ ἡ τέχνη μεγάλη καὶ σοβαρὰ, ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῶν περιστάσεων, ἐλευθέρα, ἀναλόγως τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν, γλαφυρὰ, εὔρυθμος καὶ χαρίεσσα, κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν τῶν Ἑλλήνων αἴσθησιν, καὶ ὑπὲρ πάντας τῶν Ἀθηναίων.

Ἐκ τῆς φαεινῆς δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἑστίας ἐξήστραψεν ἡ τέχνη καὶ πανταχοῦ ὅπου ἐξετείνετο αὐτῶν ἡ ἐπιῤῥοή. Ἰδίως δ' ἑπόμενον ἦν μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου τὸ Ἄργος μάλιστα νὰ φιλοτιμηθῇ εἰς ἅμιλλαν πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῆς δόξαν, καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παραδειγμάτων αὐτῆς, καθ' ὅσον, ἔχον ἐλευθέρους ὡς αὐτὴ τοὺς θεσμοὺς, ἦν καὶ διὰ πολιτικῶν σχέσεων συνδεδεμένον μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ συμμετέσχε τῶν εὐτυχημάτων αὐτῶν.

Ἀλλ' ἡ περίοδος αὕτη τῆς τέχνης, μεγάλη διότι μεγάλα παρήγαγε, ἦν χρονικῶς βραχυτάτη, λήξασα μετὰ τῆς ἰσχύος τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οὐχὶ μὲν παρακμάσασα ἔτι, ἀλλὰ τὰ πρῶτα ἤδη συμπτώματα τῆς ἐπικειμένης παρακμῆς ὑπεμφαίνουσα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχιτεκτονική.

Τειχοδομία.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν μετέβαλε μὲν κυρίως τύπον καὶ σχῆμα, ἀλλ' ἀνεπτύχθη τελειοποιηθεῖσα ἐπὶ τὸ εὐρυθμότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον.

Ἡ τειχοδομία ὅμως μετερρυθμίσθη οὐσιωδῶς, διότι ἡ τὴν συμμετρίαν μάλιστα ἀσπαζομένη δωρικὴ φυλή, αὐτή, ὡς φαίνεται, ἐγκαταλιποῦσα τὴν πολυγώνιον τῶν τοίχων οἰκοδομὴν, παρεδέχθη τὴν διὰ πλίνθων ἢ λίθων συννόμων, τουτέστι παραλληλεπιπέδων ἀκριβῶς ἀλλήλοις συνηρμοσμένων.

Τὸν ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους γενόμενον τειχισμὸν τῶν Ἀθηνῶν (ἴδε σελ. 106) συνεπλήρωσεν ὁ Κίμων, κατασκευάσας ἐκ τῶν περσικῶν λαφύρων τῆς ἐν Εὐρυμέδοντι μάχης τὸ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ *Κιμώνιον* ἀπ' αὐτοῦ κληθέν (1). Σπουδαιοτάτη δ' αὐτοῦ οἰκοδομικὴ ἐπιχείρησις ἦν ἡ ἀνέγερσις τῶν Μακρῶν Τειχῶν, δι' ἧς κατεβίβασεν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν πόλιν εἰς τὴν θάλασσαν, τὸ νέον στοιχεῖον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης αὐτῆς. Ἤρξαντο δὲ, κατὰ Θουκυδίδην (2), οἰκοδομούμενα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Οἰνοφύτοις μάχης, ἐν Ὀλ. 80 δ', τὰ δύο σκέλη, «*τό τε Φάληρόν δε καὶ τὸ εἰς Πειραιᾶ*», καὶ ἐπειδὴ τὸ βόρειον, δηλαδὴ τὸ πρὸς Πειραιᾶ, διήρχετο διὰ τοῦ Ἁλιπέδου, τόπου ἑλώδους καὶ διαβρόχου, ὁ Κίμων ἐπεσκεύασεν αὐτὸ ἐν Ὀλ.

---

(1) Πλουτ. Κίμ. 13.— (2) Α, 107.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών | Academy of Athens

§2 δ', τὸ θεμέλιον αὐτοῦ δι' ἰσχυρῶν λίθων στηρίξας (1). Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων τειχῶν ὁ Περικλῆς ᾠκοδόμησε μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλο τρίτον, τὸ *Διὰ μέσου* καλούμενον. Τινὲς ἐξέλαβον τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ὡς ἐμφαίνουσαν τὸ μεταξὺ τῶν δύω μακρῶν περιεχόμενον μέρος τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως. Ἀλλὰ προφανῶς ἀπατῶνται· διότι ὁ Πλούταρχος λέγει (2)· «*Τὸ δὲ μακρὸν τεῖχος, περὶ οὗ Σωκράτης ἀκοῦσαι φησὶν αὐτὸς εἰσηγουμένου γνώμην Περικλέους, ἠργολάβησε Καλλικράτης*»· ἐν ᾧ ὁ Πλάτων (3)· «*Περικλέους δὲ καὶ αὐτὸς* (Σωκράτης) *ἤκουον, ὅτε συνεβούλευεν ἡμῖν περὶ τοῦ διὰ μέσου τείχους*». Ὥστε ὅ,τι οὗτος καλεῖ *διὰ μέσου*, λέγει ἐκεῖνος *Μακρὸν τεῖχος*. Ἔτι δὲ καὶ ὁ Ἁρποκρατίων (4)· «*Ἀντιφὼν πρὸς Νικοκλέα. Τριῶν ὄντων τειχῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς καὶ Ἀριστοφάνης φησὶν ἐν Τριφάλητι, τοῦ τε βορείου καὶ τοῦ νοτίου καὶ φαληρικοῦ, διὰ μέσου τούτων ἐλέγετο τὸ νότιον, οὗ μνημονεύει καὶ Πλάτων ἐν Γοργίᾳ*». Καὶ τέλος ὁ Θουκυδίδης (5)· «*Τοῦ τε γὰρ φαληρικοῦ τείχους στάδιοι ἦσαν πέντε καὶ τριάκοντα πρὸς τὸν κύκλον τοῦ Ἄστεος, καὶ αὐτοῦ τοῦ κύκλου τὸ φυλασσόμενον τρεῖς καὶ τεσσαράκοντα. Ἔστι δὲ αὐτοῦ ὃ καὶ ἀφύλακτον ἦν, τὸ μεταξὺ τοῦ τε μακροῦ καὶ τοῦ φαληρικοῦ. Τὰ δὲ μακρὰ τείχη πρὸς τὸν Πειραιᾶ τεσσαράκοντα σταδίων, ὧν τὸ ἔξωθεν ἐτηρεῖτο*». Ὅθεν φαίνονται ὑπάρξαντα δύω μὲν μακρὰ τείχη, ἕτερον δ' αὐτῶν τὸ φαληρικὸν, καὶ ἄλλο μὲν τὸ *διὰ μέσου* τεῖχος, ἄλλο δὲ τὸ *μεταξύ*. Ἡ ἀπόστασις τοῦ Πειραϊκοῦ τείχους ἀπὸ τοῦ Φαληρικοῦ μεγίστη οὖσα καὶ διὰ τοῦτο δυσφύλακτος, παρεκίνησε τὸν Περικλέα νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ Διὰ μέσου, ὥστε αὐτὸ καὶ τὸ βόρειον νὰ συνδέωσι μόνον τὴν Πειραϊκὴν Χερ-

---

(1) Πλουτ. Κιμ. 13. - Ἀνδοκ. π. Εἰρ. - Αἰσχ. π. παραπρεσβ. — (2) Περ. 13. — (3) Γοργ. σελ. 655. — (4) Φ. διὰ μέσου τεῖχος. — (5) Β, 13.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σόννησον μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἐξ οὗ καὶ ἐγκατελείφθη ὡς ἄχρηστον τὸ νότιον ἢ Φαληρικόν. Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν δὲ πόλεμον τὰ τείχη ταῦτα ἐκρημνίσθησαν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου, ἐφυβριζούσης τῆς μουσικῆς (1). Ἀλλ' ἐν Ὀλυμ. 96 γ', μετὰ τὴν ἐν Κνίδῳ ναυμαχίαν, ἀνῳκοδόμησεν αὐτὰ, τὰ δύο Πειραϊκὰ τοὐλάχιστον, ὁ Κίμων διὰ τῶν τροπαιούχων του πληρωμάτων (2). Ἐπιγραφὴ δ' εὑρεθεῖσα ἐν Ἀκροπόλει(3) πραγματεύεται περὶ μεταγενεστέρας αὐτῶν ἐπισκευῆς ἐν Ὀλ. 111, καὶ ἐξ αὐτῆς φαίνεται ὅτι ὅλον τὸ ἄνω μέρος τῶν τειχῶν ἦτον, δι' ὀχυρωματικοὺς λόγους, ἐκ πλίνθων ὠμῶν, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ ὁ Βιτρούβος (4), καὶ ὅτι εἶχον καὶ αὐτὰ, ὡς οἱ τῶν πόλεων περίβολοι, πύργους, μεταπύργια καὶ ὑποστέγους ἐπάλξεις. Ἐν Ὀλ. 173 γ' τέλος, 86 πρὸ Χριστοῦ, ὁ Σύλλας κατέστρεψε τὰ μακρὰ τείχη ἐντελῶς (5), καὶ τὰ τελευταῖα αὐτῶν λείψανα μόλις φαίνονται σήμερον.

Ἄξιος λόγου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶναι καὶ ὁ τειχισμὸς τῶν ἐν Συρακούσαις Ἐπιπολῶν Ἡ διὰ τοὺς Ἀθηναίους ὀλεθρία ἐκστρατεία τῆς Σικελίας ἔφερεν αὔξησιν εἰς τὰς Συρακούσας, καὶ ὕψωσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Διονύσιον, ὅστις ἐν Ὀλ. 94 γ' ἐτείχισε τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἐπιπολῶν εἰς μῆκος 30 σταδίων ἐν 20 ἡμέραις διὰ 60 χιλιάδων ἀνθρώπων, «ἐκ λίθων τετραπόδων, φιλοτίμως συνειργασμένων», ὡς λέγει ὁ Διόδωρος (6). Καὶ ἑκάστου μὲν σταδίου προίστατο εἷς ἀρχιτέκτων, ἑκάστου δὲ πλέθρου (1/8 τοῦ σταδίου) εἷς οἰκοδόμος μετὰ διακοσίων ἐργατῶν. Πάμπολλοι δὲ λιθοξόοι ἔτεμνον τὸν λίθον, καὶ τὴν ὕλην παρεκόμιζον ἑξακισχίλια ζεύγη.

---

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 2,20.—(2) Αὐτ. Δ, 82, 92. - 10—12. — (3) Ant. Hell. II, ἀρ. 771.— (4) II, 8, 9. — (5) Στράβ. Θ, 11.— (6) Δ. 118.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Καὶ τὰς λοιπὰς δ' Ἑλληνικὰς πόλεις ἠνάγκασεν ὁ Περσικὸς ὡς καὶ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος νὰ τειχισθῶσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν τὸ παράδειγμα. Τὰ τείχη τῆς Μεσσήνης, σωζόμενα μετὰ τῶν πυλῶν αὐτῶν καὶ μετὰ 32 πύργων, κατεσκεύασεν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐν Ὀλυμ. 102 δ' ἐκ λίθου εἰργασμένου, καὶ συνετέλεσεν αὐτὰ ἐν 85 ἡμέραις. Ὁ αὐτὸς ἤγειρε καὶ τὰ τῆς Μαντινείας, ἐκ λίθου μὲν τὰ θεμέλια, ἄτινα καὶ διατηροῦνται, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ πλίνθων ἀπέφθων (1). Εἶχον δὲ ταῦτα 8 πύλας καὶ 120 πύργους. Τὰ τῆς Μεγάλης Πόλεως (Σινάνου) κατεσκευάσθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (2), ἀλλ' ὀλίγα μόνον αὐτῶν μέρη ὑπάρχουσιν.

Ἐκτὸς δὲ τούτων, διατηροῦνται ἐν Ἑλλάδι καὶ ἄλλα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀκέραια τείχη πόλεων ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης, καὶ κατὰ τὸν ἰσόδομον Ἑλληνικὸν τρόπον ᾠκοδομημένα. Τοιαῦτα τὰ τῶν Ἐλευθερῶν ἢ Οἰνόης (Κάζας) ἐν Ἀττικῇ, ὧν διατηρεῖται καὶ πύλη· τὰ τῆς Φυλῆς, τοῦ ὁρμητηρίου τοῦ Θρασυβούλου· τὰ τῶν Πλαταιῶν (Κόκλας) εἰς τὸ πεδίον ὑπὸ τὴν δυτικὴν τοῦ Κιθαιρῶνος ὑπώρειαν, ἔχοντα πολλοὺς πύργους· τὰ τοῦ Ὀρχομενοῦ (Σκριποῦς), ὅπου τὰ μὲν τῆς πόλεως φαίνονται ἀρχαιότερα, ἐπὶ δὲ τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ τὸ Ἀκόντιον ὄρος, σώζεται ὑψηλὸς τοῖχος τῆς ἐποχῆς ταύτης. Τὰ τῆς Ἁλιάρτου (Μάζι), κειμένης μεταξὺ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας. Ἀξιοσημείωτα δ' εἰσὶ καὶ τὰ ἐν Φωκίδι τῆς Λιλαίας, καὶ μάλιστα τῆς Τιθοραίας (Βελίτζα), ὑπὸ τὸν Παρνασσὸν, πολλοὺς ἔχοντα πύργους. Καλῶς διατηροῦνται καὶ τὰ τοῦ Δύστου ἐν Εὐβοίᾳ, καὶ τὰ τῆς Στράτου ἐν Ἀκαρνανίᾳ, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ δὲ τὸ τοῦ Σαμικοῦ ἐν Τριφυλλίᾳ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ ὁλόκληρος ἡ Ἀκρόπολις τοῦ Λεπραίου (Στροβίστι).

---

(1) Παυσ. Η, 8.— (2) Ξενοφ. Ἑλλ. Ε, 2 λ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἐδίδετο δὲ καὶ εἰς τὴν ῥυμοτομίαν τῶν πόλεων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπιμέλεια πολὺ μείζων ἢ κατὰ τοὺς παρελθόντας, τοὺς ἡρωϊκούς. Κατὰ Ψευδ'-Ἀριστοτέλην (1) ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις ἀστυνομικοὶ νόμοι, παλαιοὶ ἤδη ἐπ" αὐτοῦ, καὶ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς περὶ οἰκοδομῶν διατάξεις. Ὅταν τοῦ Ἀριστοφάνους τὰ πτηνὰ συνέλαβον τὴν θαῤῥαλέαν ἀπόφασιν νὰ κτίσωσι μακρὰν τῆς γῆς τὴν ἐναέριον πόλιν των, εἷς ἐκ τῶν πρώτων ἔρχεται μεταξὺ αὐτῶν ὁ ἀστρονόμος Μέτων, καὶ σπεύδων νὰ ῥυμοτομήσῃ τὴν Νεφελοκοκκυγίαν πρὶν ἢ κατοικηθῇ, ἐπιλέγει ταῦτα περίπου (2)·

«*Νὰ σᾶς μετρήσω τὸν ἀέρα ἔρχομαι,*
νὰ τὸν ῥυμοτομήσω.—
«*Μ' ὀρθὸν κανόνα θὰ μετρήσω, νὰ τμηθῇ*
τετράγωνος ὁ κύκλος, κ' εἰς τὸ κέντρον του
ἡ ἀγορά· πρὸς δὲ τὸ μέσον κάθετοι
νὰ διευθύνωντ' αἱ ὁδοί, ὡς ὁ ἀστὴρ
στρογγύλος ὢν, καθέτους ὅμως πέριξ του
ἀκτῖνας ἀποστέλλει».

Καὶ ὁ Ἐπαμινώνδας, ἀνεγείρων τὴν Μεσσήνην ἐν Ὀλυμ. 102, μετεπέμψατο ἄνδρας «*οἷς τέχνη στεροποὺς κατατέμνεσθαι, καὶ οἰκίας καὶ ἱερὰ οἰκοδομεῖσθαι, καὶ τείχη περιβάλλεσθαι*» (3).

Ἐπίσημος δὲ ῥυμοτόμος ὑπῆρχε περὶ τὴν 80ην Ὀλυμπιάδα ὁ Ἱππόδαμος Εὐρυκόοντος (4) Μιλήσιος, ἢ, ὡς ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (5) τὸν λέγει, Σάμιος. Οὗτος «*τὴν τῶν πόλεων διαίρεσιν εὗρε, καὶ τὸν*

---

(1) Οἰκον. 5. — (2) Ὄρν. 995. — (3) Παυσ. Δ, 27. — (4) Φώτιος, Ἱπποδάμου Νέμεσις. - Παρὰβ. Ἡσύχ. φ. Ἱπποδάμου νέμησις.— (5) Ἱππ. 327.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Πειραιᾶ κατέτεμε» (1) κατὰ τρόπον ὅστις ὠνομάσθη ἀπ' αὐτοῦ Ἱπποδάμειος, ὡς Ἱπποδαμεία ἐπεκλήθη καὶ ἡ κεντρικὴ τοῦ Πειραιῶς ἀγορά. Συνίστατο δ' ὡς φαίνεται μάλιστα ὁ τρόπος αὐτοῦ εἰς εὐθυτόμους ὁδοὺς διασταυρουμένας, ὡς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Θουρίους ἐρρυμοτόμησε «*διελόμενος τὴν πόλιν κατὰ μὲν μῆκος εἰς πλατείας τέσσαρας . . . κατὰ δὲ πλάτος . . . εἰς τρεῖς*» (2). Καὶ οἱ μὲν Θούριοι ἐκτίσθησαν ἐν Ὀλ. 84 ά, τοῦ δὲ Πειραιῶς τὸ σχέδιον ἐγένετο πιθανῶς καὶ ἐφηρμόσθη ἐπὶ Θεμιστοκλέους, ὡς φαίνεται ἐπιμαρτυρῶν καὶ ὁ ἀρχαϊκὸς χαρακτὴρ ἐπιγραφῆς σωζομένης ἔτι ἐν χώρᾳ, καὶ φερούσης τὰς λέξεις· «*Ὅρος ὁδοῦ καὶ ἐμπορείου*». Διακρίνονται δ' εἰσέτι τοῦ σχεδίου ἐκείνου ἴχνη πολλά, θεμέλια ἰδίως οἰκιῶν, εὐθυτάτας ἀποτελοῦντα γραμμάς. Ἐλέγετο δὲ καὶ τὴν Ῥόδον ῥυμοτομήσας ὁ αὐτὸς ἀρχιτέκτων (3)· ἀλλ' οἱ χρόνοι δὲν συμφωνοῦσιν ἐντελῶς, διότι ἡ Ῥόδος ἀνῳκοδομήθη ἐν Ὀλ. 93 ά. (4), ὅτε ὁ Ἱππόδαμος ἦτον εἰς τὸ ἔσχατον γῆράς του· ὥστε ἡ ἀμφίβολος («*φασί*») μαρτυρία τοῦ Στράβωνος ἴσως πρέπει οὕτω μόνον νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ἡ Ῥόδος κατὰ τὸν Ἱπποδάμειον ἐκτίσθη τρόπον, ἐπικρατήσαντα ἔκτοτε καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (5) καλεῖ *Εὐτόμους* πολλὰς πόλεις, καὶ πολλαί, ὡς ἡ Ἁλιάρτος ἐν Βοιωτίᾳ, σώζουσιν ἴχνη τῆς τοιαύτης εὐθυτομίας.

Καὶ ὁδοὶ δὲ δημόσιαι κατεσκευάζοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, αἱ μὲν λαξευταί, αἱ δὲ λιθόστρωτοι, καὶ ἕτεραι σκιρωταί, ἢ κτισταὶ ἐκ συναγωγῶν λιθαρίων (macadémisées), καί τινων ἴχνη σώζονται πολλαχοῦ ἐν τοῖς βράχοις, ἢ καὶ ἐν τοῖς πεδίοις, ἐφ' ὧν, ὅταν μάλιστα

---

(1) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 2. - Ἴδε Bekk. Anecd. I, 266. - Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 4, 11. - Ἀνδ. π. Μυστ. 45. - Ἁρπ. φ. Ἱπποδάμεια. — (2) Διόδ. ΙΒ, 10. — (3) Στράβ. ΙΕ, 554 Β. — (4) Διόδ. ΙΓ, 75.— (5) Πολιτ. Ζ, 10.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἦσαν ταπειναὶ καὶ ὑγραὶ, ἡ ὁδὸς ἐξεῖχε διὰ μεγάλων λίθων ὁριζομένη. Τοιαύτη σώζεται π. χ. κατὰ τὸ Θριάσιον πεδίον, ἡ ἱερὰ, καὶ κατὰ τὰς Αἰξωνίδας Ἁλὰς ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν πρὸς τὸ Σούνιον.

Θέατρον.

Ἐν δὲ τῶν πρώτων ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιδόσεως τῆς εὐημερίας, καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἦτον ὅτι ἐξετείνοντο αἱ πόλεις αὐτῆς, καὶ κατεκοσμοῦντο ὑπὸ πολυτελῶν, δημοσίων μάλιστα, οἰκοδομημάτων, ἐν οἷς ἐπίσημον ἐπεῖχον θέσιν τὰ γυμναστικά. Κατ' αὐτὴν δὲ μάλιστα τὴν ἐποχὴν τὸ θαλλερώτερον ἄνθος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἦτον ἡ δραματικὴ ποίησις, δι' ὃ καὶ ἤδη μάλιστα διεπλάσθη σταθερῶς τὸ σχῆμα τῶν εἰς αὐτὴν ἀφιερωμένων οἰκοδομημάτων, καὶ Θέατρα ἀνηγείροντο εἰς πάσας τὰς πόλεις, τὰς μικρὰς ἐπίσης καὶ τὰς μεγάλας.

Καθὼς πυρὴν τοῦ δράματος ἦν ὁ θρησκευτικὸς ὕμνος, ὃν ἔψαλλον ἐν χορῷ οἱ τελοῦντες τὰ Διονύσια, οὕτω πυρὴν καὶ κέντρον τοῦ θεάτρου ἦν ὁ βωμὸς τοῦ Θεοῦ περὶ ὃν ἐγίνετο ἡ πανήγυρις. Ὁ λαὸς περιεστοίχιζε τὸν βωμὸν τοῦτον ὅσον ἐνῆν ἐφ' ὑψηλοῦ καθήμενος, ὅπως μὴ στερῆται τῆς θέας. Δύναται δὲ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι κατ' ἀστυνομικὴν διάταξιν παρετάττοντο ἰδίως εἰς γραμμὴν οἱ ἐφ' ἁμαξῶν ἐκ τῶν περιχώρων προσερχόμενοι, οἵτινες μετὰ συνεχεῖς εἰς τὸν πανηγυριζόμενον Βάκχον σπονδὰς, τὴν εὐθυμίαν ἀγροῖκον μᾶλλον καὶ θορυβώδη ἔχοντες, ἴσως ἀντήλλασσον μετὰ τοῦ χοροῦ λοιδορίας τινὰς ἐξ ἁμάξης, καὶ σκωπτικοὺς διαλόγους, ἐν οἷς ἡ δαιμόνιος μεγαλοφυία τοῦ Θέσπιδος καὶ εἴ τινος ἄλλου πρὸ αὐτοῦ, εὗρε τὸ σπέρμα τοῦ δράματος.

Ἀναλόγως πρὸς τὴν τοιαύτην τῶν δραματικῶν προϊόντων γέννησιν ἀνεπτύχθη καὶ ἡ μορφὴ τοῦ Θεάτρου,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ἴσουσαν κατὰ γενικὸν χαρακτῆρα ὡς ἔπεται. Περὶ τὴν θυμέλην, τὸν ἐπὶ βαθμίδων αἰρόμενον ἐωμὸν τοῦ Διονύσου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκάθηντο οἱ θεαταὶ, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπὶ ἰχρίων ἄτινα ἀντικατέστησαν τὰς ἁμάξας, διελέγοντο τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ χώρῳ ὠρχεῖτο καὶ ἔψαλλεν ὁ χορός. Πρὸς σκόπιμον δὲ καταρτισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος, ἀπὸ τῆς θυμέλης ὡς κέντρου ἤγετο κύκλος, οὗ ἡ περιφέρεια διῃρεῖτο εἰς δώδεκα ἴσα μέρη, καὶ ταῦτα ἡνοῦντο εἰς τρόπον ὥστε ἀπετέλουν τρία τετράγωνα. Ἦγετο δὲ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κέντρου, ἀλλὰ διὰ πολὺ μείζονος ἀκτῖνος, κύκλος δεύτερος, καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο δακτυλίου ἐστηρίζετο ἐπὶ λόφου, ἢ, ἐν ἐλλείψει αὐτοῦ, ἐπὶ χειροποιήτου, ἐνίοτε δι' ἀψίδων κατεσκευασμένου ὑψώματος· καὶ τὸ μέρος τοῦτο, ἐνίοτε κατά τι μεῖζον, ἄλλοτε κατά τι ἔλασσον ὂν τοῦ ἡμιδακτυλίου, ἐκαλεῖτο κοῖλον (Cavea), καὶ ἦν πρὸς ἕδραν τῶν θεατῶν διεσκευασμένον δι' ἡμικυκλικῶν συγκεντρικῶν λιθίνων ἑδωλίων. Πρὸς εὐχερεστέραν δὲ κυκλοφορίαν τῶν θεατῶν, ἓν ἢ δύο τῶν ἑδωλίων τούτων, εἴς τινα ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ἦσαν εὐρύτερα τῶν λοιπῶν, καὶ διαζώματα καλούμενα, ἐχρησίμευον ὡς διάδρομοι διαιροῦντες πάντα τὰ ἑδώλια εἰς δύο ἢ τρία συστήματα. Προσέτι δὲ, κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀκτίνων τοῦ κύκλου, τῶν διερχομένων διὰ τῶν ἐν τῷ ἡμιδακτυλίῳ γωνιῶν τῶν τετραγώνων, εἰς μείζονα δὲ θέατρα καὶ ἄλλων ἀκτίνων διερχομένων εἰς ἴσην ἀπόστασιν μεταξὺ αὐτῶν, ἦγοντο κάθετοι ἐπὶ τῶν ἑδωλίων ἀναβάθραι, διαιροῦσαι τὰ ἑδώλια εἰς σφηνοειδῆ συστήματα, καλούμενα κερκίδας. Εἰς δὲ τὰ μεγάλα θέατρα, διὰ μέσου τῶν ἀναβαθρῶν τούτων ἦγοντο ἄλλαι καθικνούμεναι ἀπὸ τῆς περιφερείας μέχρι τοῦ πρώτου διαζώματος, καὶ ὅπου τὰ διαζώματα ἦσαν δύο, ἄλλαι πάλιν μεταξὺ τούτων, ἀπὸ τῆς περιφερείας μέχρι τοῦ δευτέ-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρου διαζώματος. Ἐκαλεῖτο δ' ἐκ τῶν κερκίδων τούτων ἡ μέση καὶ ἐμπροσθία τὸ Βουλευτικόν, ὡς θέσις προσδιωρισμένη διὰ τοὺς ἐν τέλει, Ἐφηβικὸν δ' ἐλέγετο ἡ ὀπισθία, διότι ἐκεῖ, ὀπίσω τῶν ἀνδρῶν, ἐκάθηντο οἱ ἔφηβοι καὶ αἱ γυναῖκες, καὶ τέλος ὑπεράνω περιέβαλλε πᾶν τὸ κοῖλον ὑπόστυλος καὶ ὑπόστεγος στοά, ἐν ᾗ ἵσταντο οἱ δοῦλοι, καὶ πέριξ αὐτῆς ἐκλείετο διὰ τοίχου ἡμικυκλικοῦ ὁ περίβολος. Τέλος τὸ κατώτερον σημεῖον τοῦ κοίλου ὑψοῦτο κατὰ 6 περίπου πόδας ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, μεθ' οὗ ἐκοινώνει διὰ δύω καταβαθρῶν ἀπὸ τοῦ Βουλευτικοῦ. Μεταξὺ δὲ τῶν καταβαθρῶν τούτων θύρα ὑπογείως ὑπὸ τὸ κοῖλον ἀνοιγομένη, ἐχρησίμευεν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ὑποχθονίων πνευμάτων. (Τὸ ἐν Ηιν. Ε, 3 σχῆμα ἔχει ἓν μόνον διάζωμα, καὶ δι' ἓξ ἀναβαθρῶν σχηματιζομένας ἑπτὰ κερκίδας).

Κατὰ δὲ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀπέναντι τοῦ κοίλου πλευρᾶς τοῦ τετραγώνου ἦγετο γραμμὴ ἐκτεινομένη μέχρι τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου. Ἐπ' αὐτῆς ἦν ἡ σκηνή, ὡς καὶ τὰ πρὸς παρασκευὴν τῶν θεατρικῶν παραστάσεων ἀναγκαῖα οἰκοδομήματα. Τὰ δύο σημεῖα καθ' ἃ ἡ γραμμὴ αὕτη διετέμνετο ὑπὸ τόξου ἀγομένου ἐξ ἑκάστου πέρατος τῆς μικρᾶς διαμέτρου τοῦ κοίλου, λαμβανομένης ὡς ἀκτῖνος, προσδιώριζον τῆς σκηνῆς τὸ πλάτος, τὸ δὲ βάθος αὐτῆς ἡ ἐφαπτομένη τοῦ μικροῦ ἐνδοτέρου κύκλου. Ὁ ἐμπρόσθιος τῆς σκηνῆς τοῖχος, ὁ στηρίζων αὐτὴν, ἐκαλεῖτο προσκήνιον, ἦν ἰσοϋψὴς πρὸς τὸν τοῦ κοίλου ἐμπρόσθιον, καὶ ἐκοσμεῖτο διὰ παντοίων γλυπτικῶν ἔργων, ἔχων διπλῆν καταβάθραν, ὡς καὶ τὸ κοῖλον, πρὸς τὴν μεταξὺ τοῦ κοίλου καὶ τῆς σκηνῆς ἔκτασιν. Ἦν δὲ τὸ ἔδαφος τῆς σκηνῆς, τὸ Λογεῖον, ἐστρωμένον διὰ ξύλων ἕνεκα λόγων ἀκουστικῶν, καὶ ἄνωθεν ὑπὸ στέγης καλυπτόμενον προεχούσης· πλαγίως δὲ τῆς σκηνῆς τὰ παρασκήνια, καὶ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὄπίσω αὐτῶν τὸ μετασχήνιον, ὑψοῦντο εἰς οἰκοδόμημα διόροφον, περιέχον τοὺς θαλάμους τῶν ὑπηρετῶν, τὴν ψαλλίδα, τὸ βροντεῖον, τὰς λοιπὰς μηχανὰς, καὶ τὰς εἰσόδους καὶ ἀναβάθρας πρὸς τὰ ἀνωτέρω διαζώματα. Εἶχε δὲ τὸ μετασχήνιον τρεῖς πύλας ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὧν ἡ μὲν μέση ἐκαλεῖτο Βασίλειος, διότι δι' αὐτῆς εἰσήρχετο ὁ Βασιλεὺς, ἢ καὶ ἐν γένει ὁ πρωταγωνιστὴς, αἱ δὲ δύω ἄλλαι ξένιαι, προσδιωρισμέναι διὰ τοὺς ἐπιλοίπους ὑποκριτὰς, ἡ μὲν δεξιὰ διὰ τοὺς ἐγχωρίους, ἡ δ' ἀριστερὰ διὰ τοὺς ὑποτιθεμένους ὅτι ἤρχοντο ἐξ ἀλλοδαπῆς. Πολλάκις εἶχον ἀνὰ μίαν πύλην καὶ τὰ μετασκήνια. Ὅλον δὲ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ θεάτρου πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὡς ὑψηλὴν οἰκίαν, κατὰ τὸ μέσον εἰσέχουσαν, καὶ ἔχουσαν κατὰ μῆκος τοῦ προσώπου αὐτῆς 6 ποδῶν ὑψηλὸν ἐξώστην ἐστεγασμένον. Τὸ ἐν Πιν. Ε, 3 σχῆμα παριστᾷ τὸ μετασκήνιον καὶ τὰ παρασκήνια, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ προσκήνιον, καὶ ὄπισθεν αὐτῶν μέρος μόνον τοῦ συνήθους οἰκοδομήματος, ὃ ἔπρεπε νὰ ἐκτείνηται μέχρι τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ περιβόλου.

Ἡ δὲ μεταξὺ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ κοίλου ἔκτασις, ἡ κατὰ 6 πόδας ἀμφοτέρων ταπεινοτέρα, ἐκαλεῖτο δρόμος, καὶ πάροδοι μὲν τὰ δύο εὐθύγραμμα ἄκρα αὐτοῦ, τὸ δ' ἡμικυκλικὸν μέσον τὸ περὶ τὴν θυμέλην, ὀρχήστρα. Ἐξ εἰσόδων ἀνοιγομένων ἐν τῷ περιβόλῳ εἰσήρχετο ὁ χορὸς διὰ τῶν παρόδων, τῆς δεξιᾶς ἐὰν ἦν ἐγχώριος, τῆς ἀριστερᾶς ἐὰν ἦν ξένος, καὶ κατελάμβανε θέσιν καὶ ὠρχεῖτο ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ, τοῦ χορηγοῦ ἱσταμένου ἐπὶ τῆς θυμέλης.

Ἐν Ἀθήναις, ἀφ' ὅτου τὸ δρᾶμα ἤρχισε ταχτικῶς διαπλαττόμενον, αἱ παραστάσεις ἐγίνοντο ἐντὸς ξυλίνου θεάτρου. Πεσόντων ὅμως τῶν ἀρχαίων ἱκρίων ἐν Ὀλυμ. 70, ἐν ᾧ ὑπεκρίνετο ὁ Πρατίνας, ἤρξατο οἰκοδομούμενον τὸ νέον θέατρον, περατωθὲν μόνον ἐν Ὀλ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

109, ὑπὸ τοὺς νοτιονατολικοὺς προπόδας τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἣν θέσιν σώζονται μεγάλα ῥωμαϊκῆς αὐτοῦ μετασκευῆς, καὶ ὀλίγα τινὰ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ διακοσμήσεως λείψανα. Τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐμφαίνει βεβαίως τὸ ἄνωθεν αὐτοῦ σωζόμενον σπήλαιον, ὃ ἀναφέρει καὶ ὁ Παυσανίας λέγων(1)· «Ἔστι δὲ τῇ κορυφῇ τοῦ θεάτρου σπήλαιον ἔστιν ἐν ταῖς πέτραις ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν». Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ συγγραφέα ἦγε πρὸς τὸ θέατρον, καὶ συνείχετο μετ' αὐτοῦ, ἡ ὁδὸς τῶν τριπόδων, ἧς ἓν μνημεῖον, τὸ τοῦ Λυσικράτους, ἵσταται ἔτι, ἀνατολικῶς καὶ οὐ μακρὰν τῶν σωζομένων ἐρειπίων. Τέλος δὲ καὶ Ἀττικὸν νόμισμα (2), παριστῶν τὴν μεσημβρινὴν ὄψιν τῆς Ἀκροπόλεως, ἔχει ὑπ' αὐτὴν τὸ θέατρον, καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ τὸ σπήλαιον. Αὗται πᾶσαι αἱ ἀποδείξεις δὲν καταλείπουσι τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου Διονυσιακοῦ θεάτρου, περὶ οὗ λέγει ὁ Πλάτων (3), ὅτι περιελάμβανε 30 χιλ. θεατῶν. Κατεστράφη δὲ πιθανῶς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Σύλλα.

Τὸ Θέατρον τῆς Ἐπιδαύρου ἦν ἔργον τοῦ Πολυκλείτου, οἰκοδομηθὲν ἐν Ὀλυμ. 90, καὶ κατὰ Παυσανίαν (4), «ἁρμονίας ἕνεκα καὶ κάλλους ἀξιολογώτατον πάντων». Τούτου σώζονται τὰ μαρμαρόκτιστα ἑδώλια, ἄξια τοῦ μεγάλου ἐπαίνου τοῦ περιηγητοῦ. Ἡ διάμετρος αὐτοῦ εἶναι 366′. Ἐν Ἄργει σώζεται ἐπίσης τοῦ θεάτρου τὸ κοῖλον, οὗ τὸ μέσον ἐλαξεύθη ἐν τῷ βράχῳ. Ἡ διάμετρος τῆς ὀρχήστρας εἶναι 500′. Ὁμοίως σώζονται πολλὰ λείψανα τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Σπάρτης, πιθανῶς μεταγενεστέρας ἐπισκευῆς. Τὸ δὲ τῆς Μεγαλοπόλεως, τὸ μέγιστον πάντων, κατὰ Παυσανίαν (5), ἐπὶ λόφου κτιστοῦ στηριζόμενον, ἔχει διάμετρον 550′, καὶ ἀκόμη διατηρεῖ ἐν χώρᾳ ἑδώ-

---

(1) A, 21. — (2) Payne Knight. — (3) Συμπ. π. 173 § 4. — (4) B, 27.— (5) H, 32.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λια κατεσκευασμένα ἐκ πώρου. Καὶ ἐν γένει ὁ' αἱ πλεῖσται τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων περιέχουσιν ἐρείπια καὶ ἴχνη θεάτρων, πρὸ πάντων τῶν κοίλων αὐτῶν. Σώζονται δ' ἀξιόλογα τοιαῦτα ἐρείπια καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ, Ῥωμαϊκῶν μάλιστα χρόνων, ἢ ἐπὶ Ῥωμαίων μετασκευασθέντα, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ τῶν Συρακουσῶν, καίτοι οἰκοδομηθὲν πρὸ τῆς 90ης Ὀλυμπιάδος ὑπὸ Δημοχόπου Μυρίλλου (1).

Θεατρικῶν δ' οἰκοδομημάτων ἕτερον εἶδος ἦσαν καὶ τὰ Ὠδεῖα, ὡρισμένα ἰδίως εἰς μουσικὰς ἀσκήσεις, δι' ὃ καὶ ἦσαν ὑπόστεγα, καὶ ὑψηλὰς εἶχον τὰς ὀροφάς. Οὕτως ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Ἁττάρων τῆς Λυκίας φέρεται· «*Ὠδείῳ μεγάλην ἀμφιβαλὼν ὀροφὴν*» (2). Ἐν Ἀθήναις δ' ὑπῆρχεν ᾠδεῖον παρὰ τὴν ἐννεάκρουνον, καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς φαίνεται, ἐδιδάσκοντο τὰ δράματα πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου (3)· καὶ μετὰ ταῦτα ᾠκοδόμησεν ἕτερον ὁ Περικλῆς κατὰ Πλούταρχον (4), «*ἐντὸς πολύεδρον καὶ πολύστυλον, τῇ δ' ἐρέψει περικλινὲς καὶ κάταντες, ἐκ μιᾶς κορυφῆς πεποιημένον, ἱκέτα λέγουσι γενέσθαι καὶ μίμησιν τῆς Βασιλέως σκηνῆς*». Οἱ ἐντὸς στύλοι ἔφερον τὴν ὀροφήν, ἥτις κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ξύλων τοῦ Περσικοῦ στόλου, καὶ πρὸς τὸ κωνοειδὲς αὐτοῦ σχῆμα οἱ κωμικοὶ ἐν χλεύῃ παρέβαλλον τοῦ Περικλέους τὴν κεφαλήν. Τὸ δὲ στάδιον τὸ Παναθηναϊκόν, πιθανῶς ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπάρχον, ἀφ' ὅτου ἐτελοῦντο τὰ Ἀθήναια καὶ τὰ Παναθήναια κατὰ τὴν χαράδραν τὴν πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, ἐξηργάσθη καὶ συνετελέσθη ἐν Ὀλυμ. 109—112 ὑπὸ Λυκούργου τοῦ Λυκόφρονος, περὶ οὗ λέγει ὁ Ψευδο-Πλούταρχος (5)· «*Καὶ τῷ σταδίῳ τῷ Παναθηναϊκῷ τὴν κρηπίδα περιέθηκεν, ἐξεργασάμενος τοῦτο, καὶ τὴν χαράδραν ὁμαλὴν ποιήσας*».

---

(1) Εὐστάθ. Ὀδ. Γ, 68.— (2) Welk. Syll. 25.—(3) Παυσ. Α, 8.— (4) Περ. 13.— (5) Β. Ι. Ρητ. Λυκ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν θεάτρων, τῶν χρηπιδωμάτων τοῦ κοίλου τοὐλάχιστον, ἦν, ὡς εἴδομεν, ἐνίοτε ἀναγκαία τῆς ἀψίδος ἡ χρῆσις. Κατὰ Βιτρούβιον (1), τὸ σχῆμα τοῦτο εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρῶτος ὁ Δημόκριτος, ὅστις ἀπέθανεν ἐννενηκοντούτης ἐν Ὀλ. 94 ά, καὶ ἔγραψε μετ' Ἀναξαγόρου (τοῦ διδασκάλου τοῦ Περικλέους καὶ Σωκράτους) περὶ διοπτικῆς διευθετήσεως καὶ κατασκευῆς τῆς σκηνῆς. Ἀλλ' ἡ ἄψις ἐν χρήσει οὖσα ἐν Τυρρηνίᾳ ἤδη ἐν Ὀλ. 40 καὶ ἐπὶ Ταρκυνίου, ἦν γνωστὴ καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν, εἰ καὶ ἀπατᾶται ὁ Παυσανίας λέγων (2) κατ' αὐτῆς τὸ σύστημα κατεσκευασμένον τὸν θησαυρὸν τοῦ Ὀρχομενοῦ, καὶ ὅτι ὁ ἀνώτατος λίθος αὐτοῦ ἦν *εἰς ἁρμονίαν τοῦ παντὸς* (3). Ἐπὶ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ἐγίνετο ἐλαχίστη χρῆσις αὐτῆς, ὡς κοσμητικοῦ τοὐλάχιστον στοιχείου ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ· ἀλλ' ὅτι γνωστὴ ἦν, ἀποδεικνύει καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ὅστις μεταφορικῶς ὁμιλῶν λέγει (4). «*Κάμπτει δὲ νέας ἀψίδας ἐπῶν*».

Ὑψώθη δ' εἰς ἀνυπέρβλητον καλλιτεχνικῆς ἐντελείας βαθμὸν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰδίως ἐν τῇ νεωδομίᾳ.

Καὶ ὁ μὲν Δώριος ῥυθμὸς ἐτελειοποιήθη ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τὸ χαριέστερον κοσμήσας τὴν ἀρχαίαν σεμνότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν. Ὁ δ' Ἰώνιος, ἐν μὲν Ἰωνίᾳ ἔμεινεν εἰς τὸ κανονικὸν αὐτοῦ σχῆμα, ἐν δ' Ἀθήναις κατεποικίλθη περιέργως καὶ περιττῶς· καὶ τέλος ἡ πρὸς κομψοτέραν καὶ πλουσιωτέραν μετάπλασιν τάσις παρήγαγεν ἰδιαίτερον σχῆμα κιονοκράνου, τὸ ἐπικληθὲν Κορίνθιον. Ὁ Βιτρούβιος (5) διηγεῖται ὅτι ἐπὶ τάφου νέας κόρης τροφὸς κατέθετο κάλαθον πλήρη τῶν παιδικῶν αὐτῆς ἀθυρμάτων, καὶ ὅτι

---

(1) VII, Pref. 11. — (2) Θ, 39. — (3) Ἰδ. σελ. 53. — (4) Θεσμοφ. 53. — (5) IV, 1, 8.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

περὶ αὐτὸν ἰδὼν φυόμενα φύλλα ἀκάνθου ὁ ἀρχιτέκτων Καλλίμαχος (περὶ Ὀλ. 86), συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ Κορινθίου κιονοκράνου. Καὶ τῷ ὄντι ἀνάλογον τοῦ ῥυφεροῦ τούτου μύθου ἔχει τὸ κορίνθιον κιονόκρανον τὴν χάριν καὶ τὴν εὐγένειαν (Πιν. Ε, 4). Ἐπὶ τῆς ῥίζης, ἥτις εἶναι τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος, ἐνίοτε δι' ἀστραγάλων κεκοσμημένον, κάθηται ὁ καὶ διὰ τὸ σχῆμα καὶ διὰ τὴν ὑποτιθεμένην καταγωγήν του καλούμενος κάλαθος, αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ κιονοκράνου, στρογγύλος, καὶ περιλαμβανόμενος ὑπ' ὀκτὼ κατωτέρων φύλλων ἀκάνθου, τραχέων λεγομένων, ὡραιοτάτων δὲ καὶ διὰ τὰς ποικίλας καὶ βαθείας αὐτῶν ἐντομὰς, καὶ διὰ τὴν χάριν μεθ' ἧς κάμπτονται πρὸς τὰ ἔξω. Μεταξὺ δὲ καὶ ὑπεράνω αὐτῶν αἴρονται ὀκτὼ ἕτερα ὑψηλότερα φύλλα, καὶ ἰσχυροτέραν ἔχοντα τὴν πρὸς τὰ ἔξω κύρτωσιν. Τέλος ὄπισθεν καὶ τούτων τῶν φύλλων προκύπτουσιν ὀκτὼ καυλοί, οἵτινες διαιροῦνται δίχα, καὶ οἱ μὲν λεπτότεροι αὐτῶν κλάδοι, ἀπαντώμενοι ἀνὰ δύο, καὶ ἐφ' ἑαυτῶν συστρεφόμενοι κατὰ τὰ ἄκρα, ἀναδίδουσιν ὁμοῦ ἀνὰ ἕνα κάλυκα, ἢ ἀνέχουσιν ἓν ἀνθέμιον, οἱ δὲ ἰσχυρότεροι, ἀνὰ δύο καὶ οὗτοι στρέφονται εἰς τέσσαρας μικρὰς καὶ προερχούσας ἕλικας, ἀπὸ στρογγύλου εἰς τετράγωνον μεταβαλλούσας τὸ κιονόκρανον. Ἐπὶ πάντων δ' ἐπίκειται ὁ ἄβαξ, τετράγωνος, ἀλλ' εἰσεχούσας ἔχων τὰς πλευρὰς κατὰ τὸ μέσον, ὅπου οἱ κάλυκες, προεχούσας δὲ τὰς γωνίας, αἵτινες εἰσὶ συνήθως κατατετμημέναι, καὶ ἄνωθεν κοσμούμενος διὰ κυματίου ἢ ἁπλοῦ ἢ διὰ γλυφῶν ποικίλου.

Εἰς τὸν ῥυθμὸν τοῦτον τὸ ἐπιστύλιον καὶ ὁ θριγκὸς εἰσὶν Ἰώνια, οἱ δὲ κίονες ἔτι ἐπιμηκέστεροι τῶν ἰωνικῶν, ὥστε ὁ Βιτρούβιος παραβάλλει αὐτοὺς πρὸς τὴν χάριν καὶ τὰς ἀναλογίας παρθενικοῦ σώματος.

Οἱ Κορίνθιοι κίονες ἤρξαντο, φαίνεται, ἐφαρμοζόμενοι τὸ πρῶτον παρέργως μόνον, καὶ ὡς ἐπικόσμησις

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ναῶν ἄλλον ἐχόντων ῥυθμόν. Οὕτως εἷς μόνος χίων Κορίνθιος εὑρεθεὶς εἰς τὸν ναὸν τῆς Φιγαλείας, ὑπετέθη ὑπό τινων εἰς αὐτὴν ἀνήκων τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, καὶ ἑπομένως ἐξελήφθη ὡς τὸ ἀρχαιότατον τῆς ἐργασίας ταύτης παράδειγμα. Εἶχε δὲ καὶ Κορινθιουργεῖς κίονας μετὰ τῶν Δωρίων καὶ Ἰωνίων καὶ ὁ ὑπὸ Σκόπα οἰκοδομηθεὶς ἐν Τεγέᾳ ναὸς τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς. Ἀλλ' ἐκ τῶν σωζομένων πρῶτον ἄρτιον οἰκοδόμημα ὁλοκλήρως κατὰ τὸν ῥυθμὸν τοῦτον κεκοσμημένον, εἶναι τὸ ἐξ Ὀλ. 111 β' ἐν Ἀθήναις μικρὸν χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους.

Χαρακτὴρ δὲ γενικὸς τῶν μὲν Ἀττικῶν ναῶν, οὓς ἐμιμοῦντο καὶ οἱ τῆς λοιπῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἦν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ὑπερτάτης ἀκμῆς, ἡ καθαρὰ συμμετρία, ἡ τῶν μορφῶν ἁγνότης, ἡ ἐντελὴς καὶ γλαφυρὰ ἁρμονία. Τῶν δ' ἐν Ἰωνίᾳ, ἡ πολυτέλεια μᾶλλον καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια, μετ' ἐλάσσονος ὅμως ἐξεργασίας καὶ τελειότητος· καὶ ἐν Σικελίᾳ ἐπεκράτει μεγαλεπήβολος ἐπίνοια καὶ γιγαντιαῖον μέγεθος.

Σώζονται δὲ πολλὰ καὶ πολύτιμα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τῶν μεγάλων ἐκείνων χρόνων, ἀξιόλογα παραδείγματα τῶν ὅσα οἱ συγγραφεῖς μαρτυροῦσι περὶ τῆς τέχνης. Τὰ δὲ πλεῖστα καὶ θαυμαστότατα εἰσὶ τὰ Ἀττικά, ἐξ ὧν θέλω ἀρκεσθῇ εἰς μόνα τὰ περιφημότατα ἢ τὰ ἄριστα διατετηρημένα, ἀπολογούμενος ὡς ὁ Ἡγησίας [1], ὅτι «*οὐ δύναμαι δηλῶσαι καθ' ἓν ἕκαστον, ἡ γὰρ Ἀττικὴ Θεῶν ἐστὶ κτίσμα καὶ προγόνων ἡρώων*».

Τὸ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης σχεδὸν ἐντελῶς σωζόμενον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον, καὶ διὰ τοῦτο πλείστης προσοχῆς ἄξιον, εἶναι συγχρόνως καὶ τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὁ ὡραῖος ναὸς ὁ θεωρούμενος ὡς ὁ τοῦ Θησέως, ὃν Κίμων ὁ Μιλτιάδης

---

(1) Στράβ. 11.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ᾠκοδόμησεν ἵνα ἐνθάψῃ τὰ ὀστᾶ τοῦ κτίστου τῶν Ἀθηναίων, ὅταν, κατὰ χρησμὸν, εὑρὼν αὐτὰ εἰς Σκύρον, τὰ μετέφερεν εἰς Ἀθήνας, κατ' Ὀλυμ. 77 δ'—80 (1). Ὁ Παυσανίας (2) καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι περὶ τοῦ ναοῦ ὅτι εἶχε τοὺς τοίχους ἔσωθεν κεκαλυμμένους γραφαῖς.

Τὸ δὲ σωζόμενον οἰκοδόμημα εἶναι δωρίου ῥυθμοῦ, περίπτερον, ἤτοι ὁλόκληρον κιόνων στοὰν ἔχον πέριξ, καὶ ἀνὰ δύο κιόνας ἐν παραστᾶσι κατὰ τὰ δύο πρόσωπα, ἑξάστυλον, καὶ πλάτος μὲν ἔχον 45′ μῆκος δὲ 104′, καὶ ὕψος 33′, προσέτι δὲ πυκνόστυλον, διότι οἱ κίονες αὐτοῦ, ἔχοντες 11 ἐμβατῶν ὕψος, ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων κατὰ 3 ἐμβάτας. Τὸ σχῆμα τῶν κιονοκράνων ἴδ. ἐν Πιν. Α, 7. Ἐσωτερικῶς οὐδὲ μαρτυρεῖται οὐδὲ φαίνεται ὅτι εἶχε διαίρεσίν τινα, ὡς ὀπισθοδόμου, μόνον δὲ κατὰ σωζόμενα ἴχνη, αἱ παραστάδες, τοὐλάχιστον αἱ δυτικαὶ, ἡνοῦντο διὰ κιγκλίδων μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς κιόνων. Καὶ ἡ μὲν ὑπάρχουσα αὐτοῦ ὀροφὴ εἶναι μεταγενεστέρα, ἐκ τῶν χριστιανικῶν χρόνων· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι καὶ τὸ πάλαι δὲν εἶχε τὴν τῶν ὑπαίθρων ναῶν διάθεσιν, ἥτις μόνον εἰς μείζονας ναοὺς ἐφηρμόζετο. Ἂν ἀληθῶς εἶχεν ὀροφὴν, φῶς ἐλάμβανεν ἱκανὸν ἐκ τῆς μεγάλης πρὸς ἀνατολὰς πύλης, ἥτις κατεστράφη, ἀντικαταστηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἁψίδος τοῦ Ἱεροῦ, ὅταν ὁ ναὸς ἔγινεν ἐκκλησία. Ἦν δ' ἀναγκαία ἡ ὀροφὴ ὅπως ἴσως σώζῃ κατὰ τῶν στοιχείων τὰς ἐπὶ τῶν ἔσω τοίχων γραφὰς, ἐκτὸς ἂν διὰ τὸν φωτισμὸν αὐτῶν τούτων τῶν γραφῶν ὑποτεθῇ μᾶλλον ἄστεγος. Ἔξωθεν δ' αἱ δύο ἐλάσσονες τῆς ζωοφόρου πλευραὶ, ὡς καὶ αἱ μετόπαι τῆς ἀνατολικῆς, καὶ ἀνὰ τέσσαρες ἐκ τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν, αἱ πλησιέσταται τῇ ἀνατολικῇ, ἄρα ὅλαι αἱ τῆς ἄκρας τῆς πρὸς τὴν πόλιν ἐστραμμένης, ἐκοσμοῦντο διὰ γλυπτικῶν συμπλεγμάτων, καὶ αἱ λοι-

(1) Πλουτ. Θησ. 36. - Κίμ. 8.— (2) Α, 17.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

παὶ μετόπαι ὑπενοήθη ὑπό τινων μὴ ἦσαν ἄρα ἐζωγραφημέναι, ὡς φαίνονται μέχρι τοῦδε διὰ ποικιλογρόων γραπτῶν μαιάνδρων καὶ ἀνθεμίων κεκαλυμμένα διάφορα τῶν ἐξωτερικῶν κοσμητικῶν μερῶν, οἷον ἡ ὑδρορρόη, ἡ ἐπικρανίτις τῶν τοίχων καὶ τῶν ὀρθοστατῶν, ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῶν δοκῶν, καὶ τὰ φατνώματα τῆς ὀροφῆς τοῦ περιστυλίου, ἅτινα εἰς τὸν ναὸν τοῦτον εἰσὶν οὐχὶ μονόλιθα, ἀλλὰ περιαιρετὰ καὶ κινητὰ, ἔχοντα ἐγγεγλυμένον ἀνὰ ἓν ἀρχαϊκὸν γράμμα, πρὸς γνῶσιν τῆς θέσεως ἑνὸς ἑκάστου.

Ἐπὶ τοῦ μεσαίωνος, τὸ ὄνομα Ναοῦ τοῦ Θησέως ἐδίδετο ἄνευ, ὡς φαίνεται, οὐδεμιᾶς ἀμφισβητήσεως εἰς τὸ σωζόμενον οἰκοδόμημα. Οὕτω κἂν ὀνομάζουσιν αὐτὸ ἀδιστάκτως οἱ ἐν 1675 περιηγηθέντες Σπὼν καὶ Οὐηλέρος. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης ἐνστάσεις ἠγέρθησαν ὑπὸ τοῦ Λ. Ῥὸς, ἰσχυριζομένου, ὅτι οὐδὲν ἀποδεικνύει τὸ ἱερὸν τοῦτο ὡς ναὸν τοῦ Θησέως, ἐξ ἐναντίας δ' ὅτι ἐκ τῆς θέσεώς του μαρτυρεῖται ναὸς τοῦ Ἄρεως (1). Στηρίζει δὲ τὴν γνώμην του ταύτην εἰς τὰ ἑπόμενα ἐπιχειρήματα.

ά. Ἐκτὸς, λέγει, τοῦ Ἡσυχίου καὶ τοῦ μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ, οὐδεὶς ὀνομάζει τὸ Θησεῖον *ναόν*. Καὶ αἱ μαρτυρίαι μὲν αὗται δὲν πρέπει ὅλως νὰ παροραθῶσι, διότι ἢ ἐξ ἀρχαίων ἠρύσθησαν συγγραφέων, ἢ εἰσὶν ἀπηχήσεις τῆς τότε κοινῆς φήμης. Ὁ δὲ Παυσανίας ὀνομάζει τὸ Θησεῖον *σηκὸν*, ἴσως κυριολεκτῶν, διότι οὕτω, κατὰ Πολυδεύκην(2) ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ναοὶ τῶν ἡρώων, ἐξ οὗ πιθανὸν φαίνεται ὅτι διέφερον κατά τι οἱ σηκοὶ τῶν ναῶν καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, κατὰ τοῦτο μάλιστα, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος εἰκάσαι, ὅτι ἦσαν ἴσως περιφράγματα ἄστεγα, ὁποῖον καὶ ἄλλως ὑποτίθεται ὑπό

---

(1) Ῥὸς, τὸ Θησεῖον καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἄρεως 1838. —
(2) I, I, 6. - Ἰδ. καὶ Ἀμμών. - Εὐστάθ. -

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

των ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ τὸ Θησεῖον, ὅπως μᾶλλον φαίνηται ὁ ἐσωτερικὸς γραφικὸς αὐτοῦ κόσμος. Ἴσως δὲ ὡς ἑτέρα διάκρισις μεταξὺ ναοῦ καὶ σηκοῦ δύναται νὰ ἐκληφθῇ καὶ ἡ ὡς πρὸς τὰς βαθμίδας τοῦ στερεοβάτου τοῦ ἱεροῦ τούτου παρατηρουμένη διαφορά, ὅτι ἔχει δύο καὶ μόνον, ἐν ᾧ τρεῖς βαθμίδας τοὐλάχιστον ἔχουσι πάντοτε οἱ ναοί.

β'. Ὁ Πλούταρχος λέγει τὸν Θησέα ταφέντα «*ἐν μέσῃ τῇ πόλει, παρὰ τὸ νῦν Γυμνάσιον*» (1), ἐν ᾧ τὸ Θησεῖον δὲν ἦτον, ὡς φρονεῖ ὁ Ῥὸς, ἐν μέσῃ τῇ πόλει. Ἀλλὰ, κατὰ Παυσανίαν, τὸ Γυμνάσιον (τοῦ Πτολεμαίου), οὗ ἄλλως τε λείψανα σχεδὸν ἀναμφισβήτητα σώζονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τοῦ προκειμένου οἰκοδομήματος, παρὰ τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν στοὰν τοῦ Ἀττάλου, «*οὐ πολὺ ἀπεῖχε τῆς ἀγορᾶς*» (2), ἥτις, ὡς γνωστὸν, προὐχώρει μέχρι τῆς ἀνόδου τῆς Ἀκροπόλεως· διότι ἐν ᾧ φέρ' εἰπεῖν ὁ Ἀρποκρατίων (3) τίθησι τὸ ἄγαλμα τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης «*περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν*», ὁ Παυσανίας (4) ἀπαντᾷ αὐτὸ κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν· καὶ ὁμοίως, ὁ μὲν Ἀρριανὸς (5) λέγει τοὺς ἀνδριάντας τῶν τυραννοκτόνων ἱσταμένους «*ἦ ἄγουσιν ἐς πόλιν*», ὁ δ' Ἀριστοτέλης (6) καὶ ὁ Λουκιανὸς (7), *ἐν τῇ Ἀγορᾷ*, ὅπερ ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, διὰ τῶν λόγων (8), «*Ἀγοράσω τ' ἐν ὅπλοις ἑξῆς Ἀριστογείτονι*». Ἐκ τούτων ἄρα συνάγεται ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ τούτου ἦν ἐν μέσῃ τῇ ἀρχαίᾳ πόλει, κατὰ πλάτος θεωρουμένη.

γ'. Κατὰ Παυσανίαν (9), «*ὑπὲρ τὸν Κεραμικὸν καὶ στοὰν τὴν καλουμένην Βασίλειον ναός ἐστιν Ἡφαίστου*» (καὶ τὸ Γυμνάσιον)· τὸ δὲ *ὑπὲρ* κατὰ τὸν Ῥὸς σημαίνει ὑ ψ η λ ό τ ε ρ ο ν, πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν· ἄρα τὸ Γυ-

---

(1) Β. Θησ. 36. — (2) Α, 27. — (3) Φ. Πάνδημος. — (4) Α, 22.— (5) Ἀναβ. Ἀλεξ. Γ, ιϐ.— (6) Ῥητορ. Α, 9. — (7) Παρασιτ. 48.— (8) Λυσιστρ. 634.— (9) Α, 14.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μνάσιον., καὶ ἑπομένως καὶ τὸ Θησεῖον, ἔκειτο παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ τὴν σημασίαν ταύτην δὲν ἔχει ἀναγκαίως ἡ λέξις *ὑπὲρ*, καὶ ἐν ᾧ ἀλλαχοῦ (1) ὁ Παυσανίας λέγει ὅτι *ἀνωτέρω* τῆς Θόλου εἰσὶν οἱ ἀνδριάντες τῶν ἐπωνύμων, αὐτὸς ὁ Κ. Ῥὸς θέτει αὐτοὺς ἀπώτερον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ βορειότερον.

δ'. Ὁ Ῥὸς στηρίζει τὴν κρίσιν του περὶ τῆς θέσεως τοῦ Θησείου εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἑρμαϊκῆς ὁδοῦ ἐν ἔτει 1837 ἀνακαλυφθὲν μνημεῖον, ἦν τὸ τοῦ Εὐβουλίδου. Ἀλλ' εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης χωρεῖ διὰ μεθόδου λίαν ἐπισφαλοῦς καὶ ἀνεπαρκοῦς, διότι ἀντὶ εἰς τὴν ἔρευναν αὐτῆς ν' ἀκολουθήσῃ παρὰ πόδας τὸν Παυσανίαν, ἐξ ἐναντίας τὴν θέσιν ὡς δεδομένην ὑπολαμβάνων, ἀξιοῖ ἀπ' αὐτῆς νὰ ὁδηγήσῃ τὸν Παυσανίαν εἰς τὴν περιοδείαν του.

ε. Εἰ καὶ αἱ δύο τοῦ οἰκοδομήματος ζωοφόροι ἀναφέρονται εἰς τὸν Θησέα, καὶ αἱ μετόπαι παριστῶσιν ἆθλα αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἄλλου ἐκείνου Θησέως, τοῦ Ἡρακλέους, ὁ Κ. Ῥὸς δὲν παραδέχεται τοῦτο ὡς ἀπόδειξιν ὑπὲρ τῆς ταὐτότητος τοῦ Θησείου, διότι φρονεῖ ὅτι τὰ τῶν ναῶν ἐξωτερικὰ κοσμήματα τυχαίως ἐξελέγοντο, καὶ οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον πρὸς τὴν ἐντὸς λατρευομένην θεότητα. Ἀλλὰ πάντα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τὸ ἐναντίον ἀποδεικνύουσιν, ὅτι δηλαδή, ὅταν τὰ κοσμήματα ταῦτα δὲν εἶναι ἁπλᾶ ἀνθέμια, κάλυκαι ἢ βούκρανα, ἔχουσι πλείονα κἂν σχέσιν πρὸς τὸν ἐν τῷ ναῷ λατρευόμενον Θεὸν ἢ πρὸς πάντα ἄλλον, ὡς τοῦτο περιέργως ἐπικυροῖ καὶ αὐτὴ ἡ ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦσα ζωοφόρος τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἐκ τούτων πάντων δύναται ἄρα νὰ ἐξαχθῇ τὸ ἱκανῶς βέβαιον, καὶ διὰ τὴν τοπογραφίαν τῶν Ἀθηνῶν σπουδαῖον συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἤδη ὀνομαζόμενον Θη-

---

(1) Α, 5.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σεῖον ὀρθῶς ὀνομάζεται, καὶ ὅτι ὡς τοῦτο σχεδὸν πάντοτε συνέβαινε, καταλλήλως ἀφιερώθη εἰς ἅγιον παρισσοῦντα συγγενῆ τοῦ ἀρχαίου ἥρωος ἰδέαν, τὸν ἅγιον Γεώργιον.

Ἀλλὰ τὸ μεγαλούργημα τῆς ἐποχῆς ταύτης συνέλαβε κυρίως τοῦ Περικλέους ἡ μεγαλόνοια. Αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις κατέστησε τὰς Ἀθήνας πολιτικὸν κέντρον καὶ πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος, αὐτὸς, ἀνεγείρων αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ἃ ἐσώρευσεν ἡ μηδικὴ εἰσβολὴ, ἠθέλησε ν' ἀναδείξῃ αὐτὰς συγχρόνως παντὸς τοῦ ἀρχαίου κόσμου κέντρον καὶ προσκύνημα καλλιτεχνικὸν, καὶ ἰδίως νὰ ἐπιθέσῃ αὐταῖς, ὡς βασιλικὸν διάδημα, τὸν κόσμον τῶν ἀθανάτων μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως. Συγχρόνως δὲ, σκοπὸν ἴσως προτιθέμενος ὁ δημοκρατικὸς οὗτος μονάρχης, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων τυράννων, ν' ἀσχολῇ εἰς εὐγενῆ ἔργα καὶ νὰ τρέφῃ τὸν δῆμον, ὅπως τὸν ἔχῃ εὐγνώμονα καὶ πειθήνιον, γιγαντιαίαν ἀνέπτυξε βιομηχανικὴν δραστηριότητα ἐν Ἀθήναις, «ὅπου, κατὰ Πλούταρχον (1), *ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκὸς, ἐλέφας, χρυσὸς, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύτην ἐκποροῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι, τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοὶ, βαφεῖς, χρυσοῦ μαλακτῆρες, ἐλέφαντος ζωγράφοι, ποικιλταὶ, τορνευταί. Πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες, ἔμποροι, καὶ ναῦται, καὶ κυβερνῆται, κατὰ θάλασσαν· οἱ δὲ κατὰ γῆν ἁμαξοπηγοὶ, καὶ ζευγοτρόφοι, καὶ ἡνιόχοι, καὶ καλωστρόφοι, καὶ λιτουργοὶ, καὶ σκυτοτόμοι, καὶ ὁδοποιοὶ, καὶ μεταλλεῖς*». Ἀνέθηκε δὲ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἔργων του εἰς τὸν μεγαλοφυέστατον τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ ὅλης τῆς ἀρχαιότητος, τὸν μέγαν Φειδίαν, ὃν ἡ τύχη ἐπὶ τούτῳ φαίνεται θεῖσα πλησίον τοῦ Περικλέους, ὅπως ἀνα-

(1) Β. Περικλ. 12.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δείξῃ αὐτὸν μείζονα. «*Πάντα δὲ διεῖπε καὶ πάντων ἐπίσκοπος ἦν αὐτῷ Φειδίας, καίτοι μεγάλους ἀρχιτέκτονας ἐχόντων καὶ τεχνίτας τῶν ἔργων* (1). Ὑπὸ τούτου τὴν γενικὴν ἐπιτήρησιν κατεκαλύπτετο ἡ Ἀκρόπολις ὑπ' ἀριστουργημάτων, μετ' ἀκατανοήτου ταχύτητος, καὶ ἐν κάλλει ἀπαραμίλλῳ ἐκτελουμένων. «*Ἀναβαινόντων δὲ τῶν ἔργων ὑπερηφάνων μὲν μεγέθει, μορφῇ δ' ἀμιμήτων καὶ χάριτι, τῶν δημιουργῶν ἀμιλλωμένων ὑπερβάλλεσθαι τὴν δημιουργίαν τῇ καλλιτεχνίᾳ, μάλιστα θαυμάσιον ἦν τὸ τάχος. Ἕκαστον γὰρ ἔργον ὥρτο πολλαῖς διαδοχαῖς καὶ ἡλικίαις μόλις ἐπὶ τέλος ἀφίξεσθαι, ταῦτα πάντα μιᾶς ἀκμῆ πολιτείας ἐλάμβανε τὴν συντέλειαν* (2).

Δὲν περιωρίζοντο δὲ τὰ ἔργα ταῦτα εἰς ἕνα μόνον ναὸν, ἀλλὰ περιελάμβανον πᾶσαν τὴν Ἀκρόπολιν, ἣν ὁ Περικλῆς, καὶ ὁ δαιμόνιος ἐκτελεστὴς τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἐπιβολῶν, ἤθελον νὰ κοσμήσωσι διὰ γενικοῦ σχεδίου εἰς λόφον ἱερὸν τοῖς Θεοῖς, εἰς γιγαντιαῖον καὶ ἄρτιον καλλιτέχνημα. Ὁ τραχὺς καὶ πανταχόθεν ἀπότομος βράχος αὐτῆς, ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι κατοικία τῶν ὀλιγαρίθμων Ἀθηναίων, ὑψοῦτο ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἐν μέσῃ τῇ πόλει, φρούριον περιέχον καὶ τὸ πανάρχαιον ἱερὸν, προσιτὸς δὲ μόνον ἐκ δυσμῶν διὰ τῆς χαράδρας τῆς διαιρούσης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Δύο ὁδοὶ αὐτὴν διασχίζουσαι, ἡ μὲν ἀπὸ βορρᾶ καὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐκ τοῦ σημείου ἐναρχομένη οὐ ἵσταντο οἱ ἀνδριάντες τῶν τυραννοκτόνων (3), ἡ δ' ἐκ νότου ἐνώπιον τῶν μὴ σωζομένων ναῶν του Ἀσκληπιοῦ, τῆς Θέμιδος, τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης, τῆς Κουροτρόφου Γῆς καὶ τῆς Δήμητρος Χλόης διερχομένη (4), ἐκάμπτοντο πρὸς ἀλλήλας, καὶ συναντώμεναι κατὰ τὴν κο-

---

(1) Αὐτ. 13.— (2) Αὐτ. —(3) Ἀρριαν. Ἀλεξ. Ἀν.Γ, 16.— (4) Παυσ. Α, 21—22.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τυφὴν αὐτῶν, ἔφερον εἰς αὐτὴν τὴν εἴσοδον. Ἐγίνετο δὲ ἡ ἄνοδος οὐχὶ διὰ τῆς ἤδη ὑπαρχούσης χλίμακος καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς ἀνοιγομένης πύλης, διότι ἀμφότεραι οὐδ' ὑπὸ συγγραφέως, οὐδ' ὑπὸ μνημείου τινὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς μαρτυρούμεναι, φαίνονται χρόνων οὖσαι πολὺ μεταγενεστέρων, ἡ μὲν τῶν τοῦ Αὐγούστου, ἡ δὲ τῶν τοῦ Οὐαλεριανοῦ· ἀλλ' ὁ λόφος αὐτὸς δι' ἐπιχώσεων καὶ δι' ὑπογείων ὑποτειχισμάτων πιθανῶς ἐξομαλυνθείς, ἐγένετο βατὸς τοῖς τε πεζοῖς καὶ τοῖς ἵπποις. Κατὰ δὲ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἀρχαίας ὀχυρωματικῆς, ἐνδυναμούσης πάντοτε τὰ δεξιὰ τῶν προσβάσεων, πρὸς νότον τῆς ἀνόδου ὑψοῦτο ἄνδηρον ἡ ὑπόστασις, ἴσως δὲ καὶ δεύτερον ἄνδηρον ταπεινότερον, ὡς φαίνεται ἐξαγόμενον ἔκ τῆς διευθύνσεως τοῦ Κιμωνίου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως ἐξωτερικῶς. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ κατωτέρου, ἂν ὑπῆρχεν, ἔκειτο πιθανῶς τὸ ἱερὸν τῆς Γῆς καὶ Δήμητρος, μέχρις οὗ ἐν Λυσιστράτῃ τοῦ Ἀριστοφάνους (1) φθάνων ὁ Κινησίας, συνδιαλέγεται μετὰ τῆς γυναικός του.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνωτέρας ὑποστάσεως, ἥτις ὡς πύργος προέχει, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐθεωρεῖτο καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, δι' ὃ καὶ Ἀθηνᾶ Ἐπιπυργιδία ἐλέγετο ἡ τοῦ Ἀλκαμένους ἐνταῦθα ἀνατεθειμένη (2), ἵστατο ὁ ναὸς τῆς Νίκης (3), τῆς λεγομένης Ἀπτέρου, ὅστις ὡς τοῦτο συνηθίζετο παρὰ πλείστοις μεγάλοις ναοῖς τῆς Ἑλλάδος, ἦν ναίσκος ἐξαρτώμενος οὕτως εἰπεῖν ἐκ τοῦ μεγάλου ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ προπαρασκευάζων τὸ αἴσθημα εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν προσέλευσιν. Ἦν δ' ἡ Νίκη ἐπίθετον κυρίως καὶ ἐπώνυμον τῆς Ἀθηνᾶς (4), καὶ Ἄπτερος ἐλέγετο κατ'

---

(1) Στ. 135. — (2) Παυσ. Β. 30. — (3) Ross, Schaubert und Ch. Hansen, die Akropolis v. Athen, 1. Abth. Der Temp. der Nike, Fol. Berl. 1839. — (4) Ἁρποκρ. Σουΐδ. φ. Νίκη Ἀθήνη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀρχαῖον μῦθον, ἀνανεωθέντα μετὰ τὰ Περσικά, καθ' ὃν δῆθεν ἡ νίκη, μετὰ τοὺς θριάμβους τῆς πόλεως εἰς αὐτὴν ἐγκαθισταμένη, ἀπέθετο τὰ πτερά της, ὡς παρίστα αὐτὴν ἐνταῦθα ἀρχαῖον ξόανον (1). Ὁ ναὸς οὗτος ἦν, κατὰ Παυσανίαν (2), «*ἐν δεξιᾷ τῶν προπυλαίων, ὅθεν ἡ θάλασσα ἔστι σύνοπτος, καὶ ταύτῃ ῥίψας Αἰγεὺς ἑαυτὸν, ὡς λέγουσιν, ἐτελεύτησεν*». Εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν θέσιν ἐν 1676 εἶχον ἰδῇ τὸν ναὸν ὁ Σπὼν καὶ ὁ Οὐηλέρος, ἀλλ' ἐν 1751 ὁ Στουάρτος δὲν εὗρε πλέον αὐτὸν, διότι, ὡς φαίνεται, εἶχε καταστραφῇ ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἐνετῶν, ἐν 1687, καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ εἶχον ὑψώσει κανονοστάσιον ἐπ' αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὰ 1833, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀνασκάψασα τὸν ὀθωμανικὸν προμαχῶνα, εὗρε πάντα σχεδὸν τοῦ ναΐσκου τὰ μέρη ἐν σωρῷ ἐρειπίων, ἐν οἷς καὶ πτερωτὰς Νίκας ἐπιμαρτυρούσας τήν θέσιν αὐτοῦ, καὶ ἀνήγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν ἐνόντων. Ὁ ἄξων τοῦ οἰκοδομήματος δὲν χωρεῖ παραλλήλως πρὸς τὸν τῆς ὑποστάσεως ἐφ' ἧς ἵδρυται, ἀλλ' ἀποκλίνει ἰσχυρῶς πρὸς βορρᾶν, ὡς φαίνεται ἐν Πιν. Ε, 5. Εἶναι δ' ὁ ναὸς τετράστυλος, ἀμφιπρόστυλος, Ἰωνικὸς, ἐλαχίστας ἔχων διαστάσεις, 27′ πλάτος πρὸς 18 1/2′ μῆκος, καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν δύο ὀρθοστάτας μεταξὺ τῶν τοίχων, ἡνωμένους, καθ' ἃ σώζουσιν ἴχνη, μετὰ τῶν τοίχων διὰ χιγκλίδων χαλκῶν. Ἕνεκα τῆς μικρότητος αὐτοῦ, ὁ Ἰωνικὸς κόσμος δὲν ἀναπτύσσεται ἐν αὐτῷ καθ' ὅλον τὸν πλοῦτον ὅστις ἀπαντᾶται ἐπ' ἄλλων οἰκοδομημάτων, καὶ πολλαχοῦ, οἷον εἰς τὴν ἐπικρανίτιν τῶν τοίχων καὶ τῶν ὀρθοστατῶν, καὶ εἰς τὸ γεῖσον, τὰς γλυφὰς ἀντικαθιστῶσι γραφαὶ, οἷαι παρατηροῦνται καὶ ἐντὸς τῶν φατνωμάτων. Κατὰ τὰς τέσσαρας δ' αὐτοῦ πλευρὰς ἐκοσμεῖτο ὑπὸ μικρᾶς ἀλλ' ὡραίας ζωοφόρου, ἧς μέρος μὲν ἀπήχθη

(1) Παυσ. Ε, 22.— (2) Α, 22.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὑπὸ τοῦ Λόρδου Ἔλγινος εἰς Ἀγγλίαν, μέρος δ' ἐντεῦθα εὑρεθὲν ἀπεδόθη εἰς τὴν ἀρχαίαν του θέσιν. Εἰκάσθη δ' ὑπό τινων ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο οἰκοδόμημα, διά τε τὰ καθέκαστα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ ἐργασίας, καὶ διὰ τὰς παραστάσεις τῆς ζωοφόρου, εἶναι προγενέστερον τῶν ναῶν τοῦ Περικλέους, καὶ ἀνηγέρθη ἐπὶ Κίμωνος ἴσως, ὡς τοῦτο πιθανολογεῖ μέχρι τινὸς καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ ἄξονος αὐτοῦ, τέμνοντος τὸν ἄξονα τῶν νέων προπυλαίων, παραλλήλως δὲ χωροῦντος πρὸς τὸν τῶν παλαιῶν, ὧν σώζονται ἔτι τὰ λείψανα, μὴ ἐντελῶς ἐπὶ Περικλέους καταστραφέντα.

Ὁ Πίναξ Α. 8 παριστᾷ τὴν ἀνατολικὴν πρόστασιν τοῦ ναοῦ κάτωθεν ὁρωμένην.

Ἡ δὲ βορεία ἢ ἀριστερὰ πλευρὰ τῆς ἀναβάσεως δὲν εἶχε προμαχῶνα ὡς ἡ μεσημβρινὴ, ὡς γίνεται πρόδηλον ἐκ μικρᾶς καταβάθρας ἐν τῷ βράχῳ τετμημένης, καὶ ἀγούσης εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Πανός. Ὑπάρχει δ' ἐνταῦθα ὑψηλὸν βάθρον, ἀλλ' ἀνηγέρθη ἐπὶ χρόνων ῥωμαϊκῶν.

Τοιαύτη ἡ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν πρόσβασις, ἔφερε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὰ Προπύλαια, τὴν ἀξιοθαύμαστον αὐτῆς εἴσοδον, ἐφ' ᾗ ἐνημβρύνοντο οἱ ἀρχαῖοι, ὡς ὁ Φιλόστρατος (1) λέγει περὶ αὐτῶν· «*Περικλεῖ μὲν Προπύλαια πρὸς φιλοτιμίαν ἦρχει καὶ Παρθενὼν*»· καὶ ὁ Δημοσθένης ἀπὸ Πνυκὸς τὴν χεῖρα ἐκτείνων, ἐπεδείκνυε κομπάζων τοῖς Ἀθηναίοις τὰ «*Προπύλαια ταῦτα*» (2), ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἐπρότεινε τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ νὰ μεταφέρωσιν εἰς Θήβας τὰ ἀττικὰ Προπύλαια, αἰνιττόμενος τῶν Ἀθηνῶν τὴν δύναμιν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν (3). Καὶ ἤρξατο μὲν ἡ οἰκοδομὴ αὐτῶν ἐν Ὀλ. 85, 4, ἐπ' Εὐθυμένους ἄρχοντος, ὑπ' ἀρχιτέκτονα τὸν

(1) Β. Ἀπολλ. Τυαν. Β, 5. — (2) Δημοσθ. Π. Συνταξ. ιϐ'. (Δούκ.). Ἀρποκρ.— (3) Δημοσθ. Π. Παραπρ. 32.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μνησικλῆν, διαρκέσασα ἐπὶ ἔτη πέντε, καὶ ἐδαπανήθησαν εἰς αὐτὰ τάλαντα 2012 (1)· ἀνηγέρθησαν δ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, ἣν κατεῖχον πρὶν τὰ ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστραφέντα, τὰ πιθανῶς ἐξ ἐννέα πυλῶν συγκείμενα, καὶ Ἐννεάπυλον καλούμενα (2), ἀλλ' ἐδόθη αὐτοῖς διεύθυνσις πρὸς τὸ νοτιοδυτικώτερον, ἐν ᾧ τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα, κατὰ τὰ εἰσέτι μεταξὺ τῆς νοτίου πλευρᾶς τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ περιβόλου τῆς Ἀκροπόλεως σωζόμενα ἴχνη αὐτῶν, εἶχον τὸν ἄξονα ἐστραμμένον πρὸς τὸ βορειοδυτικόν. Ἐκ τῶν 168 ποδῶν τοῦ πλάτους τῆς βατῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, οἱ 58 κλείονται ὑπὸ μαρμαροκτιστου τοίχου, ἔχοντος 5 πύλας, ὧν μεγίστη εἶναι ἡ μέση, αἱ δ' ἑκατέρωθεν χωροῦσι μειούμεναι (Πιν. Ε, 5). Ἔξωθεν δὲ τῶν πυλῶν, καὶ διὰ πέντε ἀνιουσῶν βαθμίδων φέρουσα πρὸς αὐτάς, ἐκτείνεται δωρικὴ ἑξάστυλος στοά, αἴθουσα ἴση μὲν τὸ πλάτος τῷ πενταπύλῳ τοίχῳ, βάθος δ' ἔχουσα 43′, καὶ ἐμπρὸς ἀνοικτὴ, καὶ κοσμουμένη δι' ἓξ κιόνων δωρίων, 29 μὲν ποδῶν ὕψος, 5 δὲ ποδῶν ἐχόντων διάμετρον, ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχόντων κατὰ πόδας 7, πλὴν τῶν μεσαίων, ὧν ἡ ἀπόστασις εἶναι ἐκ 13′, διότι δι' αὐτῶν διήρχετο ἡ ἁμαξωτὸς, καὶ ἀνεχόντων τὸ ἤδη οὐκέτι σωζόμενον τῆς ὀροφῆς ἀέτωμα. Τὸ δ' ἔνδον τῆς στοᾶς διατέμνεται δι' ἄλλης ἐγκαρσίου διπλῆς σειρᾶς ἓξ κιόνων Ἰωνικῶν, ἀντιστοιχούντων πρὸς τρεῖς καὶ τρεῖς εἰς τοὺς δύο μεσαιτάτους τοῦ ἐμπροσθίου περιστυλίου. Οἱ κίονες οὗτοι ἔφερον ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων των ἀμέσως τὰς ὀροφιαίας δοκοὺς, ὥστε ἔπρεπε νὰ εἶναι καθ' ὅλον τὸ πάχος τῆς δωρικῆς ζώνης ὑψηλότεροι τῶν ἔξω κιόνων, ὡς καὶ τῷ ὄντι εἶχον ὕψος 34′ περίπου, ἐπὶ 4 1/2′

---

(1) Φιλόχωρος καὶ Ἡλιόδωρος ἐν Ἁρποκρ. φ. Προπύλαια ταῦτα.— (2) Κλείδημος. ἐν Bex. Anecd. Σ. 419, 29.

διαμέτρου τῆς βάσεως. Τούτου ἕνεκα ἐγένοντο τοῦ Ἰωνίου ῥυθμοῦ, τοῦ ἔχοντος ἐπιμηκεστέρας τὰς τῶν χιόνων ἀναλογίας, καὶ τὰ Προπύλαια δι' αὐτῶν κατηρτίζοντο εἰς ἓν τῶν ἀξιολογωτέρων παραδειγμάτων τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ οἰκοδομήματι ἐναρμονίου συνδυασμοῦ τῶν δύω ῥυθμῶν, τοῦ τε Δωρίου καὶ τοῦ Ἰωνικοῦ. Ἐστηρίζοντο δ' αἱ δοκοὶ τῆς ὀροφῆς, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸν ἑκατέρωθεν τοῖχον, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὰ ἐπιστύλια τῶν Ἰωνικῶν χιόνων, ὥστε αἱ μὲν τῆς μεταξὺ διόδου εἶχον μῆκος 16, αἱ δὲ τῶν πλαγίων στοῶν 22 ποδῶν. Τοιοῦτοι τεράστιοι ὄγκοι εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀνελκυσθέντες, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀπαραμίλλου ἀκριβείας ἐξεργασθέντες, ἐκίνησαν καὶ αὐτοῦ τοῦ φειδωλοῦ εἰς ἐπαίνους Παυσανίου τὸν θαυμασμόν, λέγοντος (1)· «*Τὰ δὲ Προπύλαια λίθου λευκοῦ τὴν ὀροφὴν ἔχει, καὶ κόσμῳ καὶ μεγέθει τῶν λίθων μέχρι γε καὶ ἐμοῦ προεῖχεν*». Ἑκατέρωθεν δὲ τῆς στοᾶς ταύτης προέχουσι, περιλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὡς καὶ ἐκείνη, τεσσάρων βαθμίδων, ὀρθογωνίως ἐφ' ἑαυτῶν στρεφομένων, δύο πλάγιαι πτέρυγες, κοσμούμεναι κατὰ μέτωπον διὰ τριῶν ἑκάστη δωρίων κιόνων, ταπεινοτέρων μὲν καὶ ἰσχνοτέρων τῶν τοῦ μετώπου, ἤτοι 3′ διάμετρον καὶ ὕψος τοσοῦτον ἐχουσῶν, ὥστε ἡ κορυφὴ τοῦ θριγκοῦ αὐτῶν λήγει ὅπου ἄρχεται τοῦ μετώπου ἡ ζωοφόρος, οὕτω δὲ διατεθειμένων, ὥστε ὁ ἐνδότερος αὐτῶν ἑκατέρωθεν κεῖται ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς γραμμῆς τῶν κιόνων τῆς μεγάλης στοᾶς. Οἱ κίονες οὗτοι δὲν ἀνεῖχον ἀέτωμα, ἀλλ' ἁπλῆν ζώνην τριγλύφων, θέουσαν περὶ τὰς τρεῖς πλευρὰς ἑκάστης πτέρυγος. Τῶν πτερύγων δὲ τούτων ἡ ἀριστερὰ ἢ βορεία περιλαμβάνει, ὀπίσω τῶν κιόνων, ἔκτασιν παραλληλόγραμμον, περιεχομένην ὑπὸ τριῶν τοίχων, ὧν ὁ δυτικὸς ἀπολήγει πρὸς μεσημβρίαν εἰς παραστάδα ἐπὶ

(1) A, 22.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῆς αὐτῆς γραμμῆς μετὰ τῶν κιόνων κειμένην. Ἔχει δὲ τὸ παραλληλόγραμμον τοῦτο πλάτος μὲν, παραλλήλως τῷ μετώπῳ αὐτοῦ, ἐκ 34 ποδῶν, βάθος δ' ἐκ ποδῶν 40· εἰς ἀπόστασιν δὲ 12′ ἀπὸ τῶν κιόνων, τοῖχος ἔχων θύραν μεγάλην καὶ παράθυρα, γραπτοῖς ἀνθεμίοις κοσμούμενα, ἀποτέμνει θάλαμον 34′ πλάτους, ὃν ὁ Παυσανίας ὀνομάζει «*οἴκημα ἔχον γραφὰς*», διότι περιεῖχε πίνακας τοῦ Πολυγνώτου καὶ ἄλλων. Ὄπισθεν δὲ τοῦ οἰκήματος τούτου σώζονται ἴχνη θεμελιώσεως καὶ ἑτέρου, ὅπερ ὅμως, ὡς φαίνεται, οὐδέποτε ἐπερατώθη. Ἡ δὲ νοτία ἢ δεξιὰ πτέρυξ, ἔχουσα 16 μόνον ποδῶν βάθος, ἦν πρὸς δυσμὰς ἀναπεπταμένη, ἀντὶ τοίχου ἔχουσα πρὸς στήριξιν τῆς ὀροφῆς μόνον ὀρθοστάτην μεταξὺ τοῦ δυτικωτέρου κίονος καὶ τῆς παραστάδος τοῦ νοτίου τοίχου, δι' ὃ καὶ εἶναι βραχυτέρα τῆς ἑτέρας, ἔχουσα μονον 26′ μῆκος. Ἡ πτέρυξ αὕτη ἐχρησίμευεν ἴσως ὡς πρόχειρον ὁρμητήριον τῶν ἐκτὸς τῶν πυλῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδήρου τῆς Νίκης μαχομένων στρατιωτῶν. Τὸ δὲ μεταξὺ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς πτέρυγος ταύτης καὶ τοῦ Κιμωνίου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως μένον βατὸν διάστημα, κλείεται δι' ἰσχυροτάτου πολυγωνίου τοίχου. Ὀπίσω δὲ τέλος, ἢ ἐντὸς τῶν πέντε πυλῶν, ἐκτείνεται, ἰσοπέδως μετ' αὐτῶν εἰς βάθος 18′, ἑτέρα στοὰ ἑξάστυλος, δώριος, παράλληλος καὶ ἀπαράλλακτος τῇ τοῦ μετώπου του οἰκοδομήματος, ἐκτὸς ὅτι οἱ κίονες αὐτῆς εἰσὶ κατὰ 1 πόδα τῶν τῆς ἄλλης βραχύτεροι. Ἀπὸ ταύτης δὲ μία κατιοῦσα βαθμὶς φέρει εἰς τὸ τῆς Ἀκροπόλεως ἐμβαδόν. Ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῶν Προπυλαίων ἦν ὑπόστεγον, ὁ θριγκὸς αὐτῶν, κατὰ τὰ σωζόμενα λείψανα, ἦν κατάγραφος, αἱ δὲ μετόπαι, τῆς μεσαίας πτέρυγος κατὰ τοῦτο διεκρίνοντο, ὅτι ἐναλλὰξ ἡ μὲν αὐτῶν ἦν εἰσέχουσα ἡ δ' ἑτέρα ἐξέχουσα, ἐξ οὗ ὑπετέθη ὅτι αἱ μὲν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐκαλύπτοντο ὑπὸ πλακῶν ἐπιγεγλυμμένων, αἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἁπλῶς κατάγραφοι.

Οἱ Φράγκοι, ὅταν ἐκράτουν ἐν Ἀθήναις, μετεσκεύασαν τὸ οἴκημα τῆς βορείας πτέρυγος, τὴν Πινακοθήκην, εἰς ἀρχεῖον αὐτῶν, εἰς δὲ τὴν νοτίαν πτέρυγα ἤγειρον τὸν εἰσέτι ὑφιστάμενον πύργον, εἰς φρυκτόριον καὶ τὴν διὰ σημείων συγκοινωνίαν. Τότε ὁ ὄχλος ὠνόμαζε τὰ Προπύλαια Παλάτιον τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ μετὰ ταῦτα Ὁπλοστάσιον τοῦ Λυκούργου. Ὅταν δ' ἐκυρίευσαν τὰς Ἀθήνας οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν 1455, μετεχειρίσθησαν αὐτὰ εἰς ὁπλοθήκην, καὶ κατὰ μέρος καὶ εἰς πυριτιδοθήκην. Ἐν δ' ἔτει 1636 κεραυνὸς ἐνσκήψας ἐν ᾗ στιγμῇ, ὡς λέγεται, ὁ Ὀθωμανὸς φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεώς ἡτοιμάζετο νὰ κανονοβολήσῃ τοὺς κατὰ τὸν ἅγιον Δημήτριον ἐκκλησιαζομένους χριστιανοὺς, ἐπέφερεν ἔκρηξιν, καταστρέψασαν ὅλον τὸν θριγκὸν τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς. Ὁ δὲ τῆς δυτικῆς παρέμενεν ἔτι οὐ μόνον μέχρι 1656, ὅταν εἶδαν αὐτὸν ὁ Σπὼν καὶ ὁ Οὐηλέρος, ἀλλὰ καὶ ἐν 1687, ὅτε, μετὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μοροζίνη, ὁ μηχανικὸς Βερνάδας τὸν ἐζωγράφησεν (1). Ἐπὶ δὲ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Ἀθηνῶν, τὰ Προπύλαια, ἐστερημένα τῆς ὀροφῆς, τοῦ ἀετώματος, τοῦ θριγκοῦ καὶ τῶν Ἰωνικῶν χιονοχράνων, ἀφανισθέντων σχεδὸν ἐντελῶς, εὑρέθησαν μεταβεβλημένα δι' ἀσβεστοκτίστων τοίχων εἰς θολωτὰς ἀποθήκας, ἐφ' ὧν ἐπεκάθητο κανονοστάσιον, καλύπτον αὐτὰ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ ὕψος των. Ἀνασκαφέντα δὲ τότε, ἀπεδόθησαν ὅσον ἐνῆν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν σχῆμα.

Ὁ δὲ προκύπτων τῆς ἐνδοτέρας τῶν Προπυλαίων στοᾶς, ἔβλεπεν ὑψούμενον ἐμπρός του τὸν λόφον τῆς Ἀκροπόλεως, ὅλον κατακεκαλυμμένον ὑπὸ μνημείων παντοειδῶν, ἐπιγραφῶν, ἀναγλύφων, ἀνδριάντων καὶ

(1) Ἰδ. Fanelli, Athene Attice.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ναῶν, τοῦ τῆς Βαυρωνίας Ἀρτέμιδος πρὸς τὰ δεξιὰ, πρὸς τ' ἀριστερὰ δὲ τοῦ τῆς Πολιάδος, καὶ ἐν κορυφῇ διαπρέποντα τὸν μεγαλοπρεπῆ Παρθενῶνα, τοσοῦτον ὑπερέχοντα τῶν Προπυλαίων, ὥστε ἡ βάσις τῶν κιόνων αὐτοῦ ἔστιν ἰσοϋψὴς πρὸς τὸν θριγκὸν ἐκείνων. Οὕτως ὁ ναὸς, ὑπερκείμενος τῷ εἰσιόντι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, φαίνεται αἰθεριώτερος, καὶ τόσῳ καταπληκτικωτέραν ἀποτελεῖ τὴν ἐντύπωσιν, καθ' ὅσον μάλιστα κεῖται οὐχὶ καθέπως, ἀλλὰ πλαγίως πρὸς τῶν Προπυλαίων τὸν ἄξονα, ὥστε παριστᾷ διὰ μιᾶς εἰς τὴν ὅρασιν τὸν κόσμον δύο συγχρόνως πλευρῶν, ἃς παρεκτείνουσιν αἱ ποικίλαι γραμμαὶ τοῦ Ἐρεχθείου, ἀναπτυσσόμεναι ἑτέρωθεν καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν εὐπρέπειαν. Ἡ δ' ἀπὸ τῶν Προπυλαίων πρὸς αὐτὸν ἄγουσα ὁδὸς, ἐντομὰς ἐν τῷ βράχῳ ἔχουσα ἐγχαρσίους, καὶ πιθανῶς ἀρχαίας, ὅπως ἐνδάκνωσιν αἱ τῶν ἵππων ὁπλαὶ, καὶ πάμπολλα ἴχνη τῶν ἑκατέρωθεν ἱδρυμένων μνημείων, διήρχετο ἐμπρὸς ἐπιπέδου, ἐφ' οὗ, δεξιῶς αὐτῆς, ἵστατο ὁ ναὸς τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, τῆς ὑπερβορείου Θεᾶς τῆς Ταυρίδος, ἧς ἡ λατρεία, ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου κατὰ τὴν παράδοσιν κομισθεῖσα, ὑπῆρχεν ἐν Βραυρῶνι (νῦν Βράουνα), τῷ δήμῳ τῆς Ἀττικῆς. Τῷ ναῷ τούτῳ ἀνήκουσι πιθανῶς τὰ πολλὰ λείψανα, Ἰωνικὰ χιονόκρανα καὶ γραπτὰ φατνώματα, ἃ ἐνταῦθα εὑρέθησαν. Ἐντεῦθεν δὲ βαθμίδες τινὲς ἀνιοῦσαι, ἔφερον εἰς τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον τῆς ἄκρας κορυφῆς τοῦ φρουρίου, ἐφ' ἧς ἦν ἐντεθρονισμένος ὁ Παρθενών (Πιν. Ε, 6. Κάτοψις. Πιν. Ζ, 1. Ὄψις).

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς ᾠκοδομήθη ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου, ὡς καὶ τὰ Προπύλαια, ἐν Ὀλυμ. 86 γ'. ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Φειδίου, καὶ ὑπ' ἀρχιτεκτόνων τοῦ Καλλικράτους καὶ τοῦ Ἰκτίνου, ὅστις, κατὰ Βιτρούβιον (1), μετὰ τοῦ Καρ-

(1) VII, Præf. 11.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τίωνος καὶ ἔγραψε περὶ τοῦ ναοῦ τούτου. Κατὰ τὸ σωζόμενον αὐτοῦ μέγα ἐρείπιον, ἦν δώριος τὸν ῥυθμὸν, τῆς δωρικῆς τέχνης εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐλάσας ἐντέλειαν, καὶ ὁ μόνος μεταξὺ τῶν δωρίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος σωζόμενος ὀκτάστυλος· περίπτερος δὲ, καὶ ἔχων κατὰ τὰ δύο μὲν ἄκρα διπλῆν τὴν στοὰν, κατὰ τὰς μακρὰς δὲ πλευρὰς ἀνὰ 17 κίονας εἰς ἑκάστην. Ὁ στερεοβάτης αὐτοῦ, ἔχων πλάτος μὲν 101′, μῆκος δὲ 228′, ὑψοῦτο ἐπὶ τριῶν ὑψηλῶν βαθμίδων, αἷς, ἀπέναντι τῆς θύρας, ἦσαν κατὰ τὰ σωζόμενα ἴχνη καὶ πρὸς εὐκολίαν τῆς ἀναβάσεως, παρεντεθειμέναι δύο ἐλάσσονες, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν βαθμίδων νὰ μένῃ πάντοτε περιττὸς, ὡς ἀπῃτεῖτο κατὰ Βιτρούβιον· καὶ ἵστατο, ἀνατολικῶς μὲν, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βράχου ἐπιπέδως λελαξευμένου, κατὰ δέ τὰς λοιπὰς πλευρὰς ἐπὶ βάσεως λίθου πωρίου. Ἔχει δὲ ὅλον ὕψος ὁ ναὸς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ στερεοβάτου μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ἀετοῦ, ἐκ ποδῶν 66, οἱ δὲ κίονες, ὧν τὸ ἀνάστημα εὐγένειαν ἐμφαίνει συγχρόνως καὶ στερεότητα, εἰσὶ ποδῶν 34, ἑνδεκαπλάσιον τοῦ ἐμβάτου αὐτῶν, ὄντος ποδῶν 3′, 1″.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐντέλεια τοῦ καλλίστου οἰκοδομήματος τῆς λαμπροτάτης τῶν Ἀθηνῶν ἐποχῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τεχνικῶν μυστηρίων, ἅτινα κατ' ὀλίγον ἀνακαλυπτόμενα ἐκπλήτουσι τῶν νεωτέρων τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἀποδεικνύουσι παρὰ τοῖς ἐνδόξοις αὐτοῦ οἰκοδόμοις ἀπαράμιλλον μεγαλοφυίαν καὶ ὀξὺ τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ,καὶ γνώσεις τῆς τέχνης, αἵτινες ἀπωλέσθησαν ἔκτοτε. Κατὰ Βιτρούβιον ὁ δώριος ῥυθμὸς ἐθεωρεῖτο ὡς μὴ σύμμετρος· ἀλλὰ τοῦτο ἐδήλου βεβαίως μόνον ὅτι δὲν εἶχέ τι κοινὸν μέτρον, τὴν νεκρὰν δηλ. μονάδα, ἧς ἀκριβῶς πολλαπλάσια νὰ ἦσαν ὅλα τοῦ ναοῦ τὰ μέρη, ὡς ὑπῆρχεν ἐν ταῖς τυῤῥηνικαῖς οἰκοδομαῖς. Ἀλλ' ἂν ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος ἔλειπεν ἡ γεωμετρικὴ ἐκείνη, ἡ κατὰ κανόνας καὶ χειρονακτικὴ συμμετρία, ταύτην ἀντικαθίστα

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἡ ὑπερτάτη ἁρμονία, ἥτις εἶναι ἡ κατ' ἔμπνευσιν συμμετρία, ἡ μόνη πρέπουσα τῇ ἐλευθερίᾳ, ἧς ἄνευ βαναυσοῦται ἡ καλλιτεχνία. Αἱ μέχρι τοῦδε ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι ἕκαστον, καὶ τὸ ἐλάχιστον τοῦ ναοῦ τούτου μέρος, σοφίας καὶ ἐπιμελείας ἀριστούργημα, συντελεῖ εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ ἀμιμήτου τούτου ἀρχιτεκτονικοῦ ἀριστουργήματος. Ὡς ἡ ὀργανικὴ καὶ ἔμψυχος φύσις πανταχοῦ τὰς καμπύλας φιλεῖ, καὶ δι' αὐτῶν γοητεύει τὴν ὅρασιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ οἰκοδομήματι τούτῳ οὐδὲ τοῦ θριγκοῦ οὐδὲ τοῦ στερεοβάτου αἱ γραμμαὶ εἰσὶν ὁριζόντιοι, καὶ πρῶτος ὁ Ἄγγλος Pennethorne παρετήρησεν (1) ὅτι κυρτοῦνται ἐλαφρῶς ἐν παραβολῆς σχήματι πρὸς τὸ μέσον, τοῦτο δὲ κατὰ 5 σχεδὸν δακτύλους αἱ μεγάλαι, κατὰ 2 1/2′ δ' αἱ ἐλάσσονες πλευραὶ, ὡς μετὰ ταῦτα δι'ἐπιμελῶν καὶ ἀκριβῶν καταμετρήσεων ἀνεκάλυψεν ἕτερος Ἄγγλος, ὁ Penrose (2). Φαίνεται δ' ὅτι τὴν ἔντασιν ταύτην ἐγνώριζεν ἤδη καὶ ὁ Βιτρούβιος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὴν adjectio (3). Ἀλλ' οὐδ' οἱ κίονες τῶν ἐξωτερικῶν στοῶν εἰσὶ κάθετοι, ἀλλὰ κλίνουσιν ἠρέμα κατὰ 1 1/2″ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ μέσον ἑκάστης πλευρᾶς, ὥστε τὸ ὅλον οἰκοδόμημα λαμβάνει ἐκ τούτου σχῆμα τετμημένης πυραμίδος, χορηγοῦν αὐτῷ περισσοτέραν ἔμφασιν στερεότητος καὶ ἑνότητος, καὶ καθαρωτέρας τὰς ὀπτικὰς γραμμάς. Πιθανῶς δὲ καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἦν γνωστὸς ὁ κανὼν οὗτος τῆς κλίσεως τῶν κιόνων, διότι ὁ Κικέρων χλευάζει τὸν Οὐήρον, ὡς θέλοντα νὰ στήσῃ ὀρθοὺς τοὺς τοῦ ναοῦ τοῦ Κάστορος (4). Οἱ δὲ γωνιαῖοι τῶν κιόνων εἰσὶ παχύτεροι τῶν λοιπῶν, κατὰ Βιτρούβιον (5), διότι ἡ πανταχό-

---

(1) Leake Athens, σ. 573. Δετ. ἔκδ. — (2) The Parthenon.— (3) III, 4. § 5. - 5 § 8.—(4) In. Verr. II, 1, 4 § 5. — (5) IV. 11.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

θεν περιχεχυμένη αὐτοῖς λαμπρότης τοῦ οὐρανοῦ ἐλαττοῖ εἰς τὴν ὅρασιν τὴν τοῦ πάχους ἐντύπωσιν. Αἱ ἐξωτερικαὶ στοαὶ εἶχον ὄροφον φατνωματικὸν, ὅστις πιθανῶς ἐξετείνετο μέχρι τινὸς καὶ πρὸς τὰ ἐντός.

Ἐκοσμοῦντο δ' ἥ τε ζωοφόρος τοῦ ναοῦ, ἡ ζώνη τῶν μετοπῶν, καὶ οἱ δύο ἀετοὶ, διὰ θαυμασίων γλυπτικῶν κοσμημάτων, καὶ τὰ διάφορα κοσμητικὰ τοῦ θριγκοῦ μέρη, ἡ ὑδροῤῥόη, τὰ κυμάτια τῶν ἐπιστυλίων, τοῦ τοίχου αἱ ἐπικρανίτιδες, διεποικίλλοντο διὰ γραπτῶν μαιάνδρων καὶ ἀνθεμίων, ὡς πολύχροα ἦσαν καὶ τῶν ἀγαλμάτων τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ἄλλα πάρεργα.

Κατὰ δὲ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν, ἀνηρτήθησαν ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων αἱ ἐκ τῆς μάχης τοῦ Γρανικοῦ ὑπ' Ἀλεξάνδρου πεμφθεῖσαι ἀσπίδες (1), μετ' ἐπιγραφῶν χαλκοῖς γεγραμμένων γράμμασι, καὶ φαίνονται μέχρι τοῦδε τῶν ἀσπίδων τὰ ἴχνη ἡλιογραφῇ, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ μέρη ἃ αὗται ἐπ' αἰῶνας καλύψασαι, ἐπροφύλαξαν ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπηρείας, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀλλοιώσεων. Προσέτι δὲ φαίνονται καὶ αἱ ὀπαὶ ἐν αἷς ἦσαν καθηλωμένα τὰ γράμματα.

Ἐσωτερικῶς δὲ, κατὰ τὰ σωζόμενα ἴχνη, ἐτέμνετο ὁ σηκὸς δι' ἐγκαρσίου τοίχου δίχα· καὶ ἡ μὲν δυτικὴ τῶν διαιρέσεων εἶχε 43′, 10″, ἡ πρὸς ἀνατολὰς 98′, 7″ μῆκος.

Ἐκ τινων δ' ἐπιγραφῶν, πραγματευομένων περὶ τῶν ἐν τῷ Παρθενῶνι ἀναθημάτων, καὶ ὧν αἱ μὲν εἰσὶν ἐν Ἀγγλίᾳ (2) αἱ δ' ἐν Ἀθήναις (3), ἐξάγεται ὅτι τέσσαρα διάφορα μέρη τοῦ ναοῦ τούτου διέκρινον οἱ ἀρχαῖοι, τὸν Πρόναον, τὸν Ἑκατόμπεδον, τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸν Ὀπισθόδομον.

---

(1) Πλούτ. Β, Ἀλέξ. 17. Ἀρριανὸς Δ, 16—(2) Bœckh, C. I. G. N. 136. - 141.— (3) Rang. Ant. Hell. I. 90 -111.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Καὶ Πρόναος μὲν ἦν ἀναμφιβόλως τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς οὕτω λεγόμενον διάστημα, τὸ μεταξὺ τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ, κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς εἰσόδου, ἥτις ἦν ἡ ἀνατολικὴ, καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς κιόνων, ἐχόντων 2'. 9'' τὸν ἐμβάτην, καὶ συνδεομένων μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τοῦ τοίχου διὰ χιγχλίδων. Ὁ Πρόναος οὗτος ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν ἐξωτερικὴν στοὰν κατὰ δύο βαθμίδας.

Ἑκατόμπεδον δὲ ἦ ναὸς Ἑκατόμπεδος ἦν βεβαίως ἡ ἀνατολικὴ διαίρεσις τοῦ ναοῦ, τὸ κυριώτερον τοῦ σηκοῦ μέρος, ὅπερ τῷ ὄντι εἶχε σχεδὸν ἑκατὸν ποδῶν μῆκος, ἴσον περίπου καὶ πρὸς τὸ πλάτος αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ εἰς αὐτὸ ἀκριβέστατα ἐφαρμόζεται ὅ,τι λέγουσί τινες τῶν γραμματικῶν (1)· «*Ἑκατόμπεδον ναός ἐστι τῆς Ἀθηνᾶς ποδῶν ἑκατὸν ἐκ πάσης πλευρᾶς.* Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ μέρους ἐδίδετο καὶ εἰς ὅλον τοῦ ναοῦ, διότι φαίνεται ὅτι πολλάκις ἐχρῶντο αὐτῷ ὡς θαυμαστικῇ τινι ἐπωνυμίᾳ ἐπὶ μεγάλων οἰκοδομῶν, ὡς ὁ Θουκυδίδης λέγει (2) ὅτι οἱ Θηβαῖοι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Πλαταιῶν «*ναὸν ἑκατόμπεδον λίθινον ᾠκοδόμησαν τῇ Ἥρᾳ*», καὶ ὁ Ὅμηρος περὶ τοῦ τάφου τοῦ Πατρόκλου· «*ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα*» (3)· καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Παρθενῶνος μαρτυρεῖ ὁ Ἀρποκρατίων (4)· «*Ὁ Παρθενὼν ὑπό τινων Ἑκατόμπεδος ἐκαλεῖτο διὰ κάλλος καὶ εὐρυθμίαν, οὐ διὰ μέγεθος, ὡς Μενεκλῆς ἢ Καλλίστρατος ἐν τῷ περὶ Ἀθηνῶν*». Ὁ δ' Ἡσύχιος λέγει· «*Ἑκατόμπεδος· νεὼς ἐν τῇ Ἀκροπόλει Παρθενὼν, κατασκευασθεὶς ὑπὸ Ἀθηναίων, μείζων τοῦ ἐμπρησθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν ποσὶ πεντήκοντα*». Τοῦτο ὑπέλαβόν τινες ὡς δηλοῦν ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ

---

(1) Ἐτ. Μ. Σ. 321, 21. - Lex. Rh. Bekk. An. σ. 227, 24. — (2) Γ, 68. — (3) Ἰλ. Ψ. 164. — (4) Φ. Παρθενών.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῶν Μηδικῶν ἀρχαῖος ναὸς εἰς τὴν θέσιν τοῦ Παρθεῶνος, κατὰ 50′ ἐλάσσων αὐτοῦ, καὶ καλούμενος Ἑκατόμπεδον· ὡς λείψανα δ' αὐτοῦ θεωροῦσι τὰ ἐν τῷ Πελασγικῷ τείχει τῆς Ἀπροπόλεως ἐντετειχισμένα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια, ἔτι δὲ τὰ πήλινα καὶ γραπτὰ γείσου κοσμήματα, τὰ εὑρεθέντα ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ὡς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ προτείνουσι τὴν ἐκ πώρου λίθου κατωτέραν βάσιν τοῦ Παρθενῶνος, ἧς ὁ ἄξων δὲν φαίνεται ταυτιζόμενος μετὰ τοῦ ἄξονος τοῦ ναοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἐνταῦθα ἀρχαῖος ναὸς πρὸ τοῦ Περικλέους, οὐδὲ τὰ παρατεθέντα τῶν γραμματικῶν χωρία ἐννοοῦσιν, οὐδ' ἄλλος τις λέγει ὅτι ὁ ναὸς ἐκεῖνος ὠνομάζετο Ἑκατόμπεδος· καὶ ὡς ἀπόδειξις μάλιστα τοῦ ὅτι ὁ Παρθενὼν προκάτοχον ναὸν δὲν εἶχεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, δύναται νὰ προταθῇ ἡ ἐπωνυμία *παλαιὸς ναὸς*, ἥτις ἰδίως ἐδίδετο εἰς τὸ Ἐρεχθεῖον πάντοτε, καὶ μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν ἔτι αὐτοῦ (1). Ἐν τῷ τμήματι δὲ τούτῳ τοῦ Παρθενῶνος, τῷ ἰδίως Ἑκατόμπεδον ὀνομαζομένῳ, εἰς ἀπόστασιν 12 περίπου ποδῶν ἀπὸ τῶν πλαγίων τοίχων, ὑπῆρχε, κατὰ τὰ ἔτι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους φαινόμενα ἴχνη, σειρὰ δωρίων κιόνων, ἀνὰ 8, ὡς φαίνεται, ἑκατέρωθεν, ἐχόντων 3′ περίπου τὴν τῆς βάσεως διάμετρον, ἑπομένως, ὡς ἐκ τῶν ἀναλογιῶν ἀναγκαίως συμπεραίνεται, μὴ ἀνερχομένων μέχρι τῆς ὀροφῆς, ἀλλ' ἀνεχόντων βεβαίως δευτέραν σειρὰν κιόνων, ἥτις, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ναοῖς, ἦτο πιθανῶς ἄλλου ῥυθμοῦ. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο διήρχετο ἀναμφισβητήτως πάροδος ὑπόστεγος, πρὸς τ' ἀνώτερα ἄγουσα τοῦ ἀγάλματος μέρη, ὁποίαν εἶχε καὶ ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸς τοῦ Διὸς(2). Ὡς ἐκ τούτων ἄρα εἶχεν ὁ Παρθενὼν ἀκριβῶς τὴν ἐσωτερικὴν

---

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. Α, 611.— (2) Παυσ. Ε, 10.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

διασκευὴν τῶν ναῶν οὓς ὁ Βιτρούβιος ὀνομάζει ὑπαίθρους (1).

Ἔμπροσθε δὲ τῶν κιόνων τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης στοᾶς, ὡς καὶ παραλλήλως τῷ μεσοτοίχῳ, ἀλλ' εἰς 4 , 4 μέτρων γαλλ. ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ, τὸ ἔδαφος ταπεινοῦται κατὰ 1″ σχεδὸν, καὶ τοῦτο φαίνεται νέα ἀπόδειξις ὅτι ὁ ναὸς ἦτον ὕπαιθρος, διότι τὸ κοίλωμα ὑπῆρχεν ὅπως συρρέῃ τὸ ὄμβριον ὕδωρ. Ἐν ταύτῃ τέλος τῇ διαιρέσει τοῦ ναοῦ, καὶ παρὰ τὴν θύραν τῆς εἰσόδου, ὑπῆρχεν ἴσως καὶ ἄνοδος ἐπὶ τὸν ὄροφον σκολιὰ, ὡς καὶ ἐν τῷ τῆς Ὀλυμπίας ναῷ.

Τὸ δ' ὄνομα Παρθενὼν, τὸ ἐπικρατῆσαν ἐπὶ σύμπαντος τοῦ ναοῦ, ἐδίδετο συγχρόνως καὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν διαίρεσιν ἐν ᾗ ἵστατο τὸ ἄγαλμα τῆς Θεοῦ. Ἦν δὲ τοῦτο ἀναμφιβόλως τὸ κέντρον τοῦ Ἑκατομπέδου, ὅπου, ἀντὶ μαρμάρου, ἐκτείνεται παραλληλόγραμμον ἐκ πωρίου λίθου, ἔχον μῆκος μὲν 6. 52 μέτρ. γαλλ. πλάτος δὲ 2, 63, καὶ ἐν τῷ μέσῳ μικρὸν ὄρυγμα (0, 8 × 0, 51) κεκαλυμμένην διὰ μαρμάρου, καὶ οὗ ὁ πυθμὴν εὑρέθη εἰς δύο γωνίας αὐτοῦ ἔχων ὀπὰς, ὡς πρὸς διαρροὴν ὑδάτων. Ἔμπροσθε δὲ καὶ ὀπίσω τοῦ παραλληλεπιπέδου τούτου ἴχνη χιγκλίδων σώζονται καταφανῆ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου. Ἡ ἔκτασις αὕτη ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῆς βάσεως τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος. Τινὲς (2), πιστεύοντες εἰς τὴν ὕπαιθρον τοῦ ναοῦ διάθεσιν, θέλοντες δὲ νὰ προφυλάξωσι τὸ ἄγαλμα ὑπὸ στέγην, ἀποσύρουσι μὲν αὐτὸ μᾶλλον πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐκλαμβάνουσι δὲ βωμὸν ἱδρυμένον εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι βωμοὶ ἐντὸς τῶν ναῶν σχεδόν ποτε δὲν ὑπῆρχον, οὗτος θὰ ἦτο προσέτι τεράστιος, καὶ τοιοῦτος ὥστε ν' ἀποκρύπτῃ κατὰ μέγα μέρος τὴν τοῦ ἀγάλμα-

---

(1) III, 2.—(2) K. F. Hermann, die hypæthral. Tempel d. Alterth. 1844.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τος ὄψιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὐδ' ἡ ἱερὰ τράπεζα, ἡ Ἐλεφαντωμένη (1) δὲν ἐδύνατο νὰ ἵσταται ἐνταῦθα, ὡς ἐπίστευσαν ἕτεροι(2). Ἡ ταπείνωσις μάλιστα τοῦ ἐδάφους, καὶ ἡ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ παραλληλεπιπέδου ὀπὴ, συνηγοροῦσι ὑπὲρ τῆς ἐνταῦθα θέσεως τοῦ ἀγάλματος, διότι ἡ μὲν συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ συρρέῃ περὶ τὸ ἄγαλμα, ἡ δ εἰς τὸ νὰ χωνεύηται ὑπ' αὐτὸ τὸ ὄμβριον ὕδωρ, πρὸς διατήρησιν τῆς ἰχμάδος, ἥτις, ὡς ἀναγκαιοτάτη εἰς τὴν τῆς κόλλης ἐλαστικότητα, ἐπεζητεῖτο πάντοτε ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περὶ τὰ χρυσελεφάντινα ἀγάλματα (3).

Ἡ δ' ἔνστασις ὅτι τὸ ἄγαλμα ἀκάλυπτον ἐνταῦθα ἱστάμενον ἐδύνατο νὰ πάθῃ ὑπὸ τῆς ἐπηρείας τῶν στοιχείων, δὲν φαίνεται λίαν ἰσχυρά· διότι ὁ ὄμβρος καὶ ἡ ὑγρασία ὠφέλουν μᾶλλον ἢ ἔβλαπτον αὐτὸ, ἐπιμελῶς περιποιούμενον ὑπὸ τῶν ἱερέων· προσέτι δ' ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἴσως ἐξετείνετο ὑπὲρ αὐτὸ καὶ κινητή τις στέγη, ὡς παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω (4) ὅτι τοῦτο ἐγίνετο ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων μερῶν τῶν οἰκιῶν παρὰ Ῥωμαίοις. Οὐδ' εἶναι δὲ καὶ ἀπίθανον νὰ ἐξετείνετο ὑπὲρ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Ὀπισθοδόμου καὶ τῶν πλαγίων στοῶν ἡ ἀνωτάτη στέγη, ἥτις ἦτο ξυλίνη, ὡς πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν αὐτῆς μέρος, οὐδ' ἐλάχιστον ἴχνος ἔμεινε, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, καθ' ἃ ῥητῶς μαρτυρεῖται, ἡ τοῦ ὀπισθοδόμου ἐκάη ἐν ἀρχαίοις χρόνοις (5). Ἡ στέγη αὕτη, ἰσοϋψὴς οὖσα κατὰ τὸ ἀνώτατον αὐτῆς σημεῖον τῇ κορυφῇ τῶν ἀετῶν, θὰ ὑπερεῖχε κατὰ 7′ τοῦ ἀγάλματος, ἔχοντος 49′ ὕψος. Πίναξ πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1687 ἐνετικῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν σχεδιασθείς, καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Περίνου (Perin) ἐν Παρισίοις ἐκδοθείς, δεικνύει τοῦ Παρθενῶνος τὴν στέγην εἰς 4 μέρη διηρημένην, ἐξ ὧν τὰ τῶν δύο περάτων, τὸ

(1) Ἰδ. Ant. Hell. N. 109. — (2) Böttiger. Ber. ub. d. Unters. aufd. Akr. 1863, Σ. 176. — (3) Παυσ. Ζ, 27, 1. — (4) Ἴδε σελ. 123. — (5) Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. 136.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀνατολικώτερον καὶ τὸ δυτικώτερον, τὸ τοῦ προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου, εἰσὶν ἰσοϋψῆ, καὶ ἴσως αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ στέγῃ ἀνήκοντα· τὸ δὲ τῷ ἀνατολικῷ πλησιέστερον, φαίνεται ἀπ' αὐτοῦ κεχωρισμένον καὶ ὑψηλότερον, καὶ εἶναι νέα πιθανῶς στέγη, μὴ συνεχομένη μετὰ τῆς ἄλλης, διότι ἴσως ὅταν, πρὸς χρῆσιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐστεγάσθη τὸ ὕπαιθρον, παρενετέθησαν παράθυρα πρὸς φωτισμὸν αὐτῆς εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο κάθετον ἀπόστασιν· ἡ δὲ μετ' αὐτὴν διαίρεσις, ἡ ἐπὶ τοῦ κυρίως Παρθενῶνος, εἶναι ὑψηλοτέρα πασῶν, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχαία, τὸ ὕψος τοῦτο ἔχουσα ἕνεκα τοῦ ἀγάλματος.

Αὕτη λοιπὸν ἡ μεταξὺ τῶν κιγκλίδων ἔκτασις ἦν ὁ κυρίως Παρθενών, τὸ δ' Ἑκατόμπεδον ἦν ὅλον τὸ ἐπίλοιπον τῆς διαιρέσεως ταύτης, τὸ περὶ τὸν Παρθενῶνα.

Ὁ Ὀπισθόδομος δὲ τοῦ ναοῦ τούτου ἐλέγετο τὸ δυτικὸν δωμάτιον τοῦ σηκοῦ μετὰ τῆς προστάσεως τῶν ἓξ δωρίων κιόνων, τῶν παρεντεθειμένων μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιστυλίου. Ἡ πρόστασις αὕτη ἐκλείετο δι' ὑψηλῶν χαλκῶν κιγκλίδων, αἵτινες, ὡς τὰ σωζόμενα ἴχνη αὐτῶν δεικνύουσι, συνήνουν τοὺς κίονας αὐτῆς πρὸς ἀλλήλους, καὶ τοὺς ἑκατέρωθεν τελευταίους αὐτῶν μετὰ τῶν γωνιαίων παραστάδων τοῦ σηκοῦ. Ἐκοινώνει δὲ μετὰ τῆς προστάσεως τὸ δωμάτιον διὰ μεγάλης πύλης, ἥτις σήμερον σώζεται ὀλίγον στενωτέρα, ὡς μετεσκεύασαν αὐτὴν οἱ χριστιανοί, καὶ ἧς τὰ θυρώματα ἀφῆκαν βαθέα ἴχνη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μετὰ δὲ τοῦ Ἑκατομπέδου ἐκοινώνει, φαίνεται, διὰ δύο ἐπὶ τῆς ἑκατέρωθεν ἐσωτερικῆς στοᾶς ἀνοιγομένων πυλίδων, αἵτινες μνημονεύονται ἐν ἀρχαίᾳ ἐπιγραφῇ (1), καὶ ὧν ἴχνη ἀνεῦρεν κατὰ τὰ 1862 ὁ

(1) Ant. Hell.

διάσημος ἀρχαιολόγος καὶ ἀρχιτέκτων Βοίττιγερ (1). Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου τούτου παρετηρήθησαν ἴχνη τεσσάρων κιόνων, ἓξ μάλιστα κατὰ Οὐηλέρον (2), οὓς ὁ μὲν Λεὶκ ἐξέλαβεν ὡς κορινθιακοὺς, ἕνεκα αὐτόθι εὑρεθέντος τινὸς κιονοκράνου, τοῦτον ἔχοντος τὸν ῥυθμὸν, ὅπερ ὅμως ἀπεδείχθη ἔκτοτε ἔργον Ῥωμαϊκὸν, ἄλλοι δ' εἶπον δωρίους, ὡς μᾶλλον ἁρμόζοντας τῇ αὐστηρᾷ λατρείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλ' οἵτινες πιθανῶς ἦσαν Ἰωνικοὶ,ὡς ἐμαρτύρουν τὰ ἴχνη αὐτῶν, ἅτινα τὴν σήμερον μὲν σχεδὸν ἠφανίσθησαν, ἄλλοτε ὅμως ἐφαίνοντο καθαρώτερον, καὶ ἦσαν ἄνευ διαξεσμάτων καὶ ὀλίγον ἀνέχοντα. Οὐχ ἧττον δ' ἀποδεικνύουσι τὸ αὐτὸ καὶ αἱ ἀναλογίαι αὐτῶν, οὖσαι 18 ἐμβατῶν, διότι πρὸς 36′ ὕψος, ἡ διάμετρός των ἦτον 4′. Οἱ κίονες οὗτοι ἐστήριζον τὴν ὀροφὴν τοῦ ὀπισθοδόμου, ὅστις, χρησιμεύων εἰς ταμεῖον τοῦ ναοῦ καὶ ὅλης τῆς πόλεως, δὲν ἐδύνατο νὰ εἶναι ὕπαιθρος.

Ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη παστὰς ἐδόθη ὑπὸ τῶν ἐξαχρειωθέντων Ἀθηναίων εἰς κατοικίαν τῷ Δημητρίῳ τῷ πολιορκητῇ, ὃν ἐκήρυττον ἀδελφὸν τῆς Ἀθηνᾶς (3).

Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἀπὸ Χριστοῦ ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις, ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς μετεβλήθη εἰς Ἐκκλησίαν τῆς Ἀειπαρθένου, πολυτελέστατα κοσμηθεὶς καὶ καταγραφεὶς ἅπας ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς δι' εἰκόνων, ὧν τινες φαίνονται ἔτι ἐπὶ τῶν τοίχων· οἱ δώριοι κίονες τῆς τοῦ Ἑκατομπέδου ἐσωτερικῆς στοᾶς ἀντεκατεστήθησαν ὑπὸ πολυτελεστέρων, εἰ καὶ βεβαίως ἧττον κομψῶν κορινθίων, οἵτινες καὶ ἀντὶ 16 ἐγένοντο 22 μὲν ἐν τῇ κάτω, 23 δὲ ἐν τῇ ἄνω σειρᾷ, πιθανῶς διότι πρὸς τῷ

---

(1) Böttiger, Αὐτ. Σελ. 165—170.— (2) Σελ. 133. — (3) Πλουτ. Β. Δημ. 23.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μεσοτοίχῳ προσετέθησαν τὰ Κ α τ η χ ο ύ μ ε ν α, στοὰ ἔχουσα ἄνω μὲν 7 κίονας, κάτω δὲ μόνον 6, διότι εἰς τοῦ μεσαίου τὴν θέσιν ἠνεῴχθη θύρα, ἀντὶ τῶν δύο ἑκατέρωθεν θυρίδων αἵτινες ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος ἔφερον πρὸς τὸν ὀπισθόδομον, γενόμενον ἤδη νάρθηκα τῆς Ἐκκλησίας· τὸ Ἱερὸν προσετέθη ὑψωθέντος τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸ ἀνατολικὸν πέρας, καὶ ἑνωθέντος τοῦ τοίχου μετὰ τῶν δύο μεσαίων κιόνων τοῦ προνάου, καὶ ἐκοσμήθη ἐσωτερικῶς διὰ κιόνων ἐξ ἰάσπιδος, κιὰ διὰ θόλου ψηφοκολλήτου. Συγγραφεῖς δὲ σύγχρονοι περιγράφουσι τὴν λαμπρότητα τοῦ Ἐπισκοπικοῦ θρόνου, καὶ τὴν πομπὴν, μεθ' ἧς οἱ Χριστιανοὶ ἀνήρχοντο ἐπὶ τεθρίππων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἵνα λειτουργηθῶσιν.

Ἐν 1019 ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας, προσέθηκε, κατὰ Κεδρηνὸν, νέα κοσμήματα εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου. Ἀλλ' ἐν 1456, ὅταν αἱ Ἀθῆναι ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία μετασκευασθεῖσα προσδιωρίσθη εἰς προσκυνητήριον τοῦ Μωάμεθ, καὶ τότε προσετέθη ἡ ἑλικοειδὴς ἀναβάθρα, ἡ μεταξὺ τοῦ περιστυλίου καὶ τῆς μεσημβρινῆς γωνίας τοῦ ὀπισθοδόμου, ἔξωθεν αὐτοῦ ὡς μιναρὲς οἰκοδομηθεῖσα. Ἐν 1674 ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας Μαρκέσιος Νοϊντὲλ, καὶ ἐν 1676 οἱ περιηγηταὶ Σπὼν καὶ Οὐὴλέρος, εἶδον τὸν Παρθενῶνα ἐμπρέποντα ἔτι σχεδὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ του καλλονῇ. Ἀλλὰ τὴν 28ην Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1682, πολιορκοῦντος τοῦ Ἐνετοῦ Μοροζίνη τὴν Ἀκρόπολιν, βόμβα ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Σουηδοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Κοινιγσμάρκου ἐκτοξευθεῖσα, ἐνέσκηψεν εἰς τον Παρθενῶνα, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἶχον τὴν πυριτιδοθήκην αὐτῶν, καὶ φοβερὰ ἔκρηξις κατέστρεψε τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ναοῦ, μάλιστα δὲ τὸ μέσον αὐτοῦ. «*Δὲν ἐπεθύμει*» γράφει τῷ ἀδελφῷ της ἡ τὴν Κ. Κοινιγσμὰρκ συνοδεύουσα Κ. Ἄννα Ἀκκεργέλμ (Ackerjhelm), εὐγενὴς καὶ λογία Σουηδὴ, «*δὲν ἐπεθύμει ἡ*

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἐξ. Ἐξοχότης νὰ καταστρέψῃ τὸν ὡραῖον, πρὸ 300 ἐτῶν σωζόμενον ναὸν ὅστις καλεῖται τῆς Ἀθηνᾶς· ἀλλ' αἱ βόμβαι ἐσήργησαν, καὶ ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε πλέον δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν κόσμον». Κυριεύσαντες δὲ τότε τὰς Ἀθήνας οἱ Ἐνετοί, ἀφ' οὗ ἐξέθηκαν εἰς τὴν ὀργὴν τῶν Ὀθωμανῶν τοὺς Ἕλληνας, ἐνθουσιωδῶς ἀσπασαμένους τὴν ἐφήμερον ταύτην ἀκτῖνα τῆς ἐλευθερίας, μετὰ τρεῖς μῆνας ἀφ' ης τοὺς ἐγκατέλιπον, καὶ ὁ Κοινιγσμάρκος ἀπέθανεν ὑπὸ πανώλους, ἴσως καὶ ὑπὸ τύψεως συνειδότος, εἰς Εὔβοιαν. Ἀναχωρῶν δ' ἠθέλησε νὰ συμπαραλάβῃ ἐξ Ἀθηνῶν καί τινα τῶν ἐξαισίων γλυπτικῶν κοσμημάτων τοῦ περιφήμου ναοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνεπιδεξιότητος τῶν ἐργατῶν του καταπεσόντα ταῦτα, συνετρίβησαν ἐντελῶς. Ἐπανελθόντες δ' οἱ Ὀθωμανοί, ἤγειρον ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων τοῦ Παρθενῶνος μικρὸν προσκυνητήριον, παραμεῖναν μέχρις ἐσχάτων. Κατὰ δὲ τὸ 1811, ὁ λόρδος Ἔλγιν, πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ἀφήρεσε, καὶ διὰ πρίονος κόψας ἀπεκόμισε, τὰ πλεῖστα τῶν ἐναπολειπομένων τοῦ Παρθενῶνος γλυπτικῶν κοσμημάτων, καὶ ἐπώλησεν αὐτὰ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν. Μετὰ δὲ τὸ 1833 καὶ τὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀπελευθέρωσιν, ἀνεσκάφησαν τοῦ ναοῦ τὰ ἐρείπια, καὶ διάφορα αὐτοῦ μέρη καὶ κοσμήματα ἀνευρέθησαν.

Πρὸς ἄρκτον δὲ τοῦ Παρθενῶνος κεῖται τὸ Ἐ ρ έχ θ ε ι ο ν (Ἰίν. Z, 3), ἢ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος Ἐρεχθέως καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, τὸ θέατρον τῆς ἔριδος· τῶν δύο τούτων προστατῶν τῶν Ἀθηνῶν, τῶν πρὸς ἀλλήλους διαμφισβητησάντων τὴν κυριαρχίαν τῆς χώρας, περιέχων καὶ τὰ τῆς ἔριδος τεκμήρια, τὰ ἐν τῷ βράχῳ ἴχνη τῆς Τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ τὴν λεγομένην Ἐρεχθηίδα θάλασσαν, φρέαρ ὃ ἠνέωξεν ὁ Θεὸς πλήξας τὸ ἔδαφος, καὶ ἐξ οὗ ἠκούετο δῆθεν τῆς θαλάσσης ὁ πάταγος, ὁσάκις ἔπνεε νότος· προσέτι δὲ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὴν ἐλαίαν, ἣν παραγαγοῦσα ἡ Ἀθηνᾶ ὑπερίσχυσε τοῦ ἀντιπάλου αὐτῆς (1). Προῆλθε δ' ὁ συνδυασμὸς τοῦ Ἐρεχθέως μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἡ κοινὴ αὐτῶν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ λατρεία, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἐρεχθεὺς, ἢ ὁ Ἐριχθόνιος, ἔκρινε τὴν μεταξὺ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς δίκην, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἐρεχθεὺς, φονεύσας Εὔμολπον τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος, κατὰ παράκλησιν τούτου ἐκεραυνώθη ὑπὸ τοῦ Διὸς (2), καὶ χρησμὸς διέταξε νὰ γίνωνται θυσίαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ εἴς τε τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν ἥρωα (3). Ἐνταυτῷ δὲ, διαφόρως συγχεομένων τῶν μύθων καὶ παραδόσεων, ὁ ναὸς οὗτος ἐλέγετο καὶ δόμος ἢ οἶκος τοῦ Ἐρεχθέως, ὡς ἤδη ἐπὶ Ὁμήρου (4)·

«Ἶκετο δ' ἐς Μαραθῶνα καὶ Εὐρύαγυιαν Ἀθήνην,
δῦνε δ' Ἐρεχθῆος πυκινὸν δόμον».

Λέγει δὲ καὶ ὁ Παυσανίας (5)· «Ἔστι δὲ οἴκημα Ἐρέχθειον καλούμενον», καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῆς 92ης Ὀλυμπιάδος, ταῖς πραγματευομένοις περὶ τῆς ἀνεγέρισεως τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, ὀνομάζεται αὐτὸ οὐχὶ ναὸς ἀλλ' οἶκος (6). Τὴν ἐπωνυμίαν δὲ ταύτην ἔφερε πιθανῶς τὸ Ἐρέχθειον, συγχρόνως μὲν κατ' ἀμυδράν τινα ἀνάμνησιν ἢ εἰκασίαν ὅτι ὁ ναὸς ᾠκοδομήθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας θέσεως τῆς οἰκίας τοῦ Ἐρεχθέως, ὅπερ φαίνεταί πως καὶ δικαιολογούμενον ὑπὸ τῆς ἀνωμαλίας τῆς οἰκοδομῆς, συγχρόνως δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀντιφατικῆς παραδόσεως ὅτι ὁ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἐρεχθέως ὑφιστάμενος πανάρχαιος τῆς Πολιάδος ναὸς εἶχε χρησιμεύσει εἰς πρώτην κατοικίαν τοῦ Ἐρεχθέως ἔτι βρέφους, ὡς ὁ Ὅμηρος (7)·

---

(1) Παυσ. Α, 26.— (2) Hygin.— (3) Παυσ. Α, 26. - Στεφ. Βυζ. - Ἁρποκρ. - Σουϊδ. - Φώτ.— (4) Ὀδ. Η, 84.— (5) Α, 26. — (6) Ant. Hell. I, N. 57.— (7) Ἰλ. Β. 546.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

«*Δῆμον Ἐρεχθῆος μεγαλήτορος, ὅν ποτ' Ἀθήνη*
θρέψε, Διὸς θυγάτηρ, τέκε δὲ ζείδωρος ἄρουρα,
κάδδ' ἐν Ἀθήνῃς εἶσεν, ἑῷ ἐνὶ πίονι νηῷ».

Ἦν λοιπὸν παν̓άρχαιον τὸ ἱερὸν τοῦτο, καὶ πάντων ἐν Ἀττικῇ προγενέστερον, ἀφ' οὗ ἐπὶ Ὁμήρου ἦν ἤδη γνωστὸν καὶ περίφημον, καὶ περιεῖχε τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ διϊπετὲς νομιζόμενον, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας (1). «*Τὸ δὲ ἁγιώτατον ἐν χοιρῷ πολλοῖς πρότερον νομισθὲν ἔτεσιν ἢ συνῆλθον ἀπὸ τῶν δήμων ἔστιν Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἐν τῇ νῦν Ἀκροπόλει. Φήμη δ' ἐς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*». Κατεστράφη ὅμως ἡ ἀρχαιοτέρα οἰκοδομὴ, ἐν Ὀλυμ. 75 ἀ ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἵτινες «*τὸ ἱρὸν συλήσαντες, ἐνέπρησαν πᾶσαν τὴν Ἀκρόπολιν*» καθ' Ἡρόδοτον (2), λέγοντα καὶ κατωτέρω (3)· «*ταύτην ὦν τὴν ἑλαίαν ἅμα τῷ ἄλλῳ ἱερῷ κατέλαβέν ἐμπρησθῆναι ὑπὸ τῶν βαρβάρων*». Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι καὶ μετὰ τὴν πυρκαϊὰν εἶχον μείνει τὰ τείχη, διότι προστίθησιν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ὅτι μετὰ ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι, διαταχθέντες ὑπὸ Ξέρξου νὰ θύσωσιν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, «*Ἀνέβησαν εἰς τὸ Ἱρὸν*». Ὅπως δήποτε, ἀνῳκοδομήθη ὅλως νέος καὶ ὁ ναὸς οὗτος ὅταν καὶ τὰ λοιπὰ τῶν Ἀθηνῶν ἱερὰ, καὶ ῥητῶς ἐν Ὀλυμ. 92 καὶ 93, ὑπὸ ἀρχιτεκτόνων Φιλοκλέους Ἀχαρνέως καὶ Ἀρχιλόχου Ἀγρυλῆθεν, ὡς μανθάνομεν ἐξ ἐπιγραφῶν (4).

Ὁ Ξενοφῶν λέγει (5)· «*Τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει ᾧ ἡ σελήνη ἐξέλιπεν, ἑσπέρας, καὶ ὁ παλαιὸς τῆς Ἀθηνᾶς ναὸς ἐν Ἀθήναις ἐνεπρήσθη, Πίτιος μὲν ἐφορεύοντος, ἄρχοντος δὲ Καλλίου Ἀθήνησι*». Καὶ *παλαιὸν μὲν ναὸν* ἐννοεῖ τὸν περιέχοντα τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα, τὸν ἀνέκαθεν καὶ πάντοτε οὕτω καλούμενον τῆς Πολιάδος, καί τοι τότε ἀρτίως ἀναναι-

---

(1) A, 26.—(2) H, 53.— (3) Αὐτ. 55.— (4) C. I. G. N. 160. Ant. Hell. I, N. 57.— (5) Ἑλλ. A, 6, 1.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νισθέντα· ἡ δ' ἐποχὴ, ἣν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος προσδιορίζει, εἶναι ἡ τῆς 'Ολυμ. 93 γ'. 'Αλλ' ἡ πυρκαϊὰ αὕτη μικρὸν, φαίνεται, ἔβλαψε τὸν ναὸν, διότι τὰ σωζόμενα ἐρείπια πηγάζουσιν οὐχὶ ἐξ ἐπισκευῆς, ἀλλ'ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκοδομῆς τῆς γενομένης ἐπὶ τῶν εὐτυχῶν καὶ ἐνδόξων τῆς πολεως ἡμερῶν. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἀναμφιλέκτως καὶ ἡ μεγάλη καλλονὴ καὶ ἐντέλεια τῆς ἐργασίας αὐτῶν, καὶ ἡ ἀκριβὴς αὐτῶν συμφωνία πρὸς τὰς ῥηθείσας ἐπιγραφὰς, αἵτινες, προγενέστεραι οὖσαι τῆς πυρκαϊᾶς, ἀναφέρουσι λεπτολόγως τὰ καθέκαστα τῆς οἰκοδομῆς.

Καθ' ἃ δ'ἀπέδειξαν αἱ ἀνασκαφαὶ ἃς ἐνήργησεν ἡ 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις συνεργείᾳ καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας Κ. Πισκατόρη, ὁ ναὸς οὗτος εἶχε σχέδιον ὅλως ἰδιόῤῥυθμον καὶ διάφορον τοῦ συνήθους (Πιν. Ζ, 2).

'Ο Παυσανίας λέγει (1)· «*Καὶ διπλοῦν γάρ ἐστι τὸ οἴκημα*», καὶ κατωτέρω προσθέτει· «*Κεῖται δὲ ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος 'Ερμῆς*», καὶ ἔτι παρακατιών· «*Τῷ ναῷ δὲ τῆς 'Αθηνᾶς Πανδρόσου ναὸς συνεχὴς ἐστί*». 'Εκ τούτων ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ ναὸς ἦν τετραπλοῦς, περιέχων τὸ διπλοῦν 'Ερέχθειον, τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος καὶ τὸν τῆς Πανδρόσου. 'Αλλ' αὐτόθι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς θέτει τὴν ἐλαίαν τῆς 'Αθηνᾶς ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος (2), ἐν ᾧ ὁ 'Ηρόδοτος (3) λέγει· «*Ἔστιν ἐν τῇ 'Ακροπόλει ταύτῃ 'Ερεχθῆος τοῦ γηγενέος λεγομένου εἶναι νηὸς, ἐν τῷ ἐλαίη τε καὶ θάλασσα ἔνι*». Ὅθεν φαίνεται ὅτι τὸ 'Ερέχθειον ἦν τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος. 'Αλλὰ πάλιν κατ' 'Απολλόδωρον· «*Ἦκεν οὖν πρῶτος Ποσειδὼν εἰς τὴν 'Αττικὴν, καὶ πλήξας τῇ Τριαίνῃ κατὰ μέσην τὴν 'Ακρόπολιν, ἀνέφηνε θάλασσαν, ἣν νῦν 'Ερεχθηΐδα καλοῦσι. Μετὰ δὲ τοῦτον ἦκεν ἡ 'Αθηνᾶ, καὶ ποιησαμένη τῆς*

---

(1) Α, 26.— (2) Αὐτ. 27.— (3) Η, 55.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

παταλήψεως Κέκροπα μάρτυρα, ἐφύτευσεν ἐλαίαν, ἣ νῦν ἐν τῷ Πανδροσείῳ δείκνυται» ὅθεν τὸ Πανδρόσιον ἤθελεν εἶσθαι συνώνυμον τῷ Ναῷ τῆς Πολιάδος. Ὁ Φιλόχορος ὅμως ἐν Διονυσίῳ τῷ Ἁλικαρνασσεῖ (1), «*Κύων*, λέγει, *εἰς τὸν τῆς Πολιάδος νεὼν εἰσελθοῦσα, καὶ δῦσα εἰς τὸ Πανδρόσιον, ἐπὶ τὸν βωμὸν ἀναβᾶσα τοῦ Ἐρεχθέως Διὸς τὸν ὑπὸ τῇ ἐλαίᾳ κατέκειτο*». Ὅθεν ἐξάγεται ὅτι ἡ ἐλαία, ὡς καὶ παρ' Ἀπολλοδώρῳ, ἔκειτο ἐν τῷ Πανδροσίῳ, ὅτι δὲ τὸ Πανδρόσιον, ὡς καὶ παρὰ Παυσανίᾳ, διεκρίνετο τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος, καὶ ἔκειτο βαθυτερον ἐκείνου. Τέλος δὲ, μία τῶν περὶ τῆς τελευταίας οἰκοδομῆς τοῦ Ἐρεχθείου πραγματευομένων ἐπιγραφῶν, ἡ εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον ἐναποτεθειμένη καὶ ὑπὸ Βοικίου ἐκδοθεῖσα (2) ὀνομάζει «*τοῖχον πρὸς τοῦ Πανδροσίου*» καὶ «*πρόστασιν πρὸς τῷ Κεκροπίῳ*», ὥστε εἰς τὰ τρία ὀνόματα τοῦ Ἐρεχθείου, τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος, τοῦ Πανδροσίου διὰ τὸν πολύπλοκον τοῦτον ναὸν, προστίθεται καὶ τέταρτον, τὸ τοῦ Κεκροπίου.

Τῶν κειμένων τούτων ἡ φαινομένη σύγχυσις, ὡς καὶ ἡ διὰ τῶν ἐρειπίων εἰκαζομένη διάθεσις τοῦ σχεδίου τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ, εἰς πολλὰς ἐνέβαλον τοὺς ἀρχαιολόγους ἀμφισβητήσεις, καὶ ἄλλοι ἄλλο εἰς τὸ οἰκοδόμημα ἀποδιδόντες σχῆμα καὶ ἄλλας διαιρέσεις, εἶπον αὐτὸ οἱ μὲν μιμούμενον τὴν διάθεσιν τῶν ἀρχαίων Ἀνακτόρων, καθ' ὃ κατοικίαν τῶν πρώτων Ἀνάκτων τῆς Ἀττικῆς, καθιερωθεῖσαν ἔπειτα ὑπὸ τῆς θρησκείας· οἱ δὲ ἔχον ῥυθμὸν τῶν Αἰγυπτίων *Νεμισὶ ἢ Τυφωνίων*, κατοικιῶν τῆς βασιλίσσης, ὡς Θεοῦ, μετὰ τοῦ διαδόχου, καὶ ἡ εἰκασία αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς βεβαιότητος ὅτι ἡ λατρεία τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἐξ Αἰγύπτου μετέβη εἰς Ἀθήνας. Τὸ δ' ἐκ τῆς ὄψεως τῶν ἐρειπίων ἐξαγό-

---

(1) Π. Δεινάρχ. Ε, 637, 4. Reisk.— (2) C. I. N. 160.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μενον πιθανώτατον συμπέρασμα περὶ τῆς διαθέσεως τοῦ μνημείου, μοὶ φαίνεται τὸ ἀκόλουθον (Πιν. Z, 2).

Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Ἀκροπόλεως, ἐφ' ἧς ἵσταται ὁ Παρθενὼν, τὸ ἔδαφος ταπεινούμενον πρὸς βορρᾶν, ἀποτελεῖ, ἢ κἂν βοηθείᾳ καὶ τῆς τέχνης ἀπετέλεσε, δύο ἀνισοπέδους βαθμίδας. Εἰς δὲ τούτων τὴν κατωτέραν ᾠκοδομήθη τὸ Ἐρέχθειον, στηρίζον τὸν νότιον αὐτοῦ τοῖχον (aF), μετὰ τῆς προστάσεως τῶν Καρυατίδων (C), ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς ἀνωτέρας, ἥτις, καὶ ἐξ ἀνατολῶν στρεφομένη (μέχρι dd, ὅπου ὑπῆρχον βαθμίδες), φέρει ἔτι καὶ τὴν ἀνατολικὴν πρόστασιν· ἐν ᾧ ἡ βόρειος (AE) καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἵστανται ἐπὶ τοῦ ταπεινοτέρου ἐδάφους, ἑπομένως ἔχουσιν ὕψος ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τοῦ θριγκοῦ πολὺ μεγαλήτερον τῶν ἄλλων δύο.

Ἄπορον δύναται νὰ θεωρηθῇ διατὶ πρὸς οἰκοδομὴν ναοῦ ἐξελέγη ἔδαφος τοσοῦτον ἀνώμαλον. Ἀλλὰ πιθανὸν ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, διότι ἡ θέσις αὕτη περιέκλειε τὰς παναρχαίους καὶ σεβαστοτάτας θρῃσκευτικὰς καὶ πολιτικὰς ἀναμνήσεις τῶν Ἀθηναίων, κατὰ δὲ τοὺς μετὰ ταῦτα καιροὺς τὸ νέον οἰκοδόμημα ἐκ θρῃσκευτικοῦ σεβασμοῦ ἀνηγέρθη εἰς τοῦ προγενεστέρου τὰ ἴχνη.

Ἦν δ' ὁ ναὸς διπλοῦς μόνον, καὶ περιεῖχε πρὸς ἀνατολὰς τὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς μετὰ τοῦ τάφου τοῦ Ἐρεχθέως (1), οὗ ἡ θέσις φαίνεται εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς διαιρέσεως ταύτης (πρὸς τῷ σημείῳ B, παρὰ τὸν τοῖχον, καὶ ἐξ οὗ Ἐρέχθειον αὐτὸ ἐκαλεῖτο, ἀμφοτέρων τῶν ὀνομάτων διδομένων κατ' ἐπέκτασιν καὶ εἰς ὅλον τὸν ναόν. Τοῦ μέρους δὲ τούτου τοῦ ναοῦ προηγεῖτο ἀνατολικῶς ἡ ἑξάστυλος Ἰωνικὴ πρόστασις, καὶ ἡ θύρα αὐτοῦ ἦν ἰσόπεδος τῷ ἀνωτέρῳ ἐδά-

(1) Κλημ. Ἀλεξ. πρὸς ἔθν. 29.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σι τῆς Ἀκροπόλεως, φέρουσα ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἰς πάροδον ἰσοϋψῆ πρὸς τὸ ἔδαφος τοῦτο, παρατεινομένην παρὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, καὶ πιθανῶς στρεφομένην καὶ παρὰ τὰς ἄλλας δύο, ἀλλ' οὕτως, ὥστε παρὰ μὲν τὴν ἀρκτικὴν ἀμέσως κατήρχετο, ὡς τὰ ἐπὶ τοῦ τοίχου ἴχνη δεικνύουσιν, εἰς τὸ ταπεινότερον ἔδαφος τοῦ ναοῦ, παρὰ δὲ τὴν νοτίαν ἐξετείνετο ἐφ' ἱκανὸν, καὶ μετὰ ταῦτα μόνον κατέβαινε διὰ βαθμίδων, μέχρι τοῦ σημείου a. ἐνταῦθα δὲ, διὰ διαδρόμου ἴσως, ἔφερε πρὸς θύραν ἀνοιγομένην ἐν τῷ μοσοτοίχῳ τῷ διαιροῦντι (περίπου κατὰ τὸ μέρος τοῦ B), τὰ δύο τμήματα τοῦ ναοῦ.

Τὸ δυτικώτερον τῶν τμημάτων τούτων (BEF) ἐκλήθη Πανδρόσιον, ἐκ τῆς Πανδρόσου, θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος, τῆς μόνης ἥτις, λαβοῦσα μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς παρακαταθήκην ἐν κιβωτίῳ τὸν μικρὸν Ἐρεχθέα Α'. ἢ Ἐριχθόνιον, υἱὸν τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Γῆς, ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν διαταγὴν τῆς Θεᾶς, μὴ θελήσασα ν' ἀνοίξῃ τὸ κιβώτιον, ὅταν αἱ δύο ἄλλαι, ἡ Ἄγραυλος καὶ ἡ Ἕρση, παρήκουσαν αὐτῇ ὑπ' ἐνόχου περιεργείας, δι' ὃ καὶ ἐξ ὀργῆς τῆς Θεᾶς μανεῖσαι, κατερρίφθησαν ἀπὸ τῶν βράχων τῆς Ἀκροπολεως. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Πάνδροσος συνετιμᾶτο μετὰ ταῦτα ἐν τῷ ναῷ μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἦν δ' ἐν τῷ Πανδροσίῳ, κατ' Ἀντίοχον (1), καὶ ὁ τάφος τοῦ Κέκροπος, τὸ Κεκρόπιον τῆς ἐπιγραφῆς, οὗ οὐδὲν μὲν ἴχνος σώζεται, διότι ἅπαν τὸ ἔδαφος τῆς διαιρέσεως ταύτης, ἀνασκαφὲν ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἢ καὶ ἀρχαιότερον, εἶχε μεταποιηθῇ εἰς δεξαμενὴν, ἀλλ' οὗ ἡ θέσις ἦν ἀναμφιβόλως ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ γωνίᾳ (F) διότι τὸν ὑπὲρ ἐκείνην τοῖχον ὀνομάζει ἡ ἐπιγραφὴ « *πρὸς τοῦ Κεκροπίου* ».

« *Ἐν τῷ Πανδροσίῳ* » ἦν, κατ' Ἀπολλόδωρον (2), καὶ

(1) Ἱστορ. 6. Κλ. Ἀλεξ. - Ἀρνοβ. - Θεοδωρητ. —(2) Γ, 14, 4.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἡ ἐλαία τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ καθ' Ἡσύχιον (1) *Πάγκυφος*, λεγομένη, διότι, οὕτως ἐγκεκλεισμένη καὶ ἐστερημένη φωτὸς καὶ ἀέρος, οὐ μόνον πάγκυφος ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ καχεκτική, ἀλλὰ καὶ διὰ θαύματος μόνον ἐδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν ἐξαίσιον ἐκείνην ἰκμάδα, δι' ἧς, καεῖσα ἐπὶ Ξέρξου, ἀνέδωσεν ἐν δυσὶν ἡμέραις, καθ' Ἡρόδοτον (2), «*βλαστὸν ὅσον τε πηχυαῖον*»· καὶ οὐδὲ θὰ ἔθαλλε κἂν παντάπασιν, ἂν ὁ ναὸς οὗτος δὲν εἶχεν, ἐπίτηδες ἀναμφιβόλως, ὅ,τι εἰς οὐδένα ἕτερον Ἑλληνικὸν ναὸν τῆς ἐποχῆς κἂν ταύτης ὑπάρχει, ἐν τῷ δυτικῷ τοίχῳ ἐπὶ ὑψηλῆς κρηπίδος τρεῖς μεγάλους φωταγωγοὺς ἢ παράθυρα, διαιρουμένους πρὸς τὰ ἔξω δι' ἡμικιόνων Ἰωνικῶν. Ταῦτα νομίζω ὅτι ὁ διαγράψας τὴν ὄψιν τοῦ ναοῦ (Πιν. Ζ, 3) κακῶς ἐσμίκρυνεν εἰς θυρίδια, διὰ πυκνοῦ κιγκλιδώματος καλύψας αὐτά, ἐν ᾧ, κατὰ τὰ σωζόμενα λείψανα, κατεῖχον ὅλον σχεδὸν τὸ μεταξὺ τῶν ἡμικιόνων ὕψος. Εἶχε δ' ὡς φαίνεται ὁ ἐλάσσων οὗτος ναὸς τρεῖς θύρας, μίαν μὲν, κατὰ τὰ ῥηθέντα, τὴν ἐκ τοῦ μείζονος εἰς αὐτὸν ἄγουσαν, ἑτέραν δὲ μεγάλην καὶ λαμπρὰν, τὴν κυρίως θ ύ ρ ω μ α καλουμένην ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς, πρὸς ἄρκτον ἀνοιγομένην (E), καὶ ἔξωθεν κοσμουμένην ὑφ' ὡραιοτάτης τετραγώνου ἑξαστύλου Ἰωνικῆς προστάσεως, καὶ τρίτην ἄλλην μικρὰν (F), πρὸς μεσημβρίαν φέρουσαν εἰς τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον τῆς Ἀκροπόλεως διὰ μικρᾶς κλίμακος, ἣν κρύπτει ἡ ὡραιοτάτη τῶν Καρυατίδων πρόστασις (C). Ἔχει δὲ καὶ ἡ πρόστασις αὕτη κρηπίδα, ὡς ἡ δυτικὴ τοῦ ναοῦ πλευρὰ, καὶ ἀντὶ κιόνων ἓξ θαυμάσια ἀγάλματα παρθένων ἐν στολῇ παναθηναϊκῇ, αἵτινες φέρουσιν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν ἀνέτως καὶ ἀδιάστως τὸ ἐλαφρὸν γείσωμα, συγκείμενον ἐξ Ἰωνικῶν ἐπιστηλίων, μετὰ ῥοδῶν ὡς κοσμημάτων, καὶ ὑπεράνω αὐτῶν κυμάτιον

---

(1) Φ. Πάγκυφος. - Φώτ. Λεξ. 368, 2.— (2) Η, 55.

μόνον μετὰ μικρῶν καὶ πυκνῶν Ἰωνικῶν ὀδόντων, ἄνευ ζωοφόρου. Τὸ δ' ἔδαφος αὐτῆς σύγκειται ἐξ ὀγκωδεστάτων λίθων, ὥστε ὅλως ἀνυπόστατος εἶναι ἡ ὑπόθεσις τινῶν, ὅτι ἐνταῦθα ἐβλάστανεν ἡ ἱερὰ ἐλαία.

Ὡς ὁ Παρθενὼν εἶναι τὸ μεγαλοπρεπέστατον, οὕτω τὸ Ἐρέχθειον εἶναι τὸ κομψότατον τῶν οἰκοδομημάτων ἃ ποτε παρήγαγεν ἡ ἀρχαία τέχνη ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ἀκμῇ αὐτῆς, θαυμάσιον ἐπίσης καὶ ἐν τῷ συνόλῳ ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐλαχίσταις αὐτοῦ λεπτομερείαις. Τῶν Ἰωνικῶν αὐτοῦ κιόνων αἱ βάσεις κοσμοῦνται κατὰ τὴν σπείραν διὰ πλουσιωτάτων καὶ ἀκριβέστατα εἰργασμένων πλοκάμων (Πιν. Β, 1), τὰ ἀνθέμια τὰ ἐπὶ τοῦ ὑποτραχηλίου τῶν κιονοκράνων (Αὐτ.) καὶ ἐπὶ τῆς ἐπικρανίτιδος τῶν τοίχων (Πιν. Ζ, 4), εἰσὶ τῆς κοσμητικῆς γλυπτικῆς δείγματα ἀπαράμιλλα διὰ χάριν, πλοῦτον καὶ ὡραιότητα. Αἱ ἕλικες τῶν κιονοκράνων ἐκοσμοῦντο κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς διὰ χαλκοῦ ἐπικεχρυσωμένου κατὰ τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ διὰ πολυχρόων λίθων, ὧν τινες ἔτι διατηροῦνται· ἐγκαυστικῶς δ' ἦσαν ἐζωγραφημένα διὰ μαιάνδρων μὲν τὰ ἐσωτερικὰ κυμάτια, δι' ἀστέρων δὲ τὰ φατνώματα τῆς νοτίου, καὶ πιθανῶς τῆς ἀνατολικῆς προστάσεως, τὰ δὲ τῆς βορείου ἢ τῆς τῶν Καρυατίδων, εἶχον προσθέτους χαλκοῦς ἐπιχρύσους ἀστέρας, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ πρὸς ἐγκαθήλωσιν αὐτῶν ὡρισμέναι ὀπαί. Ἡ ζωοφόρος δὲ τέλος, ἀναλόγως τῇ λοιπῇ εὐπρεπείᾳ, συνέκειτο ἐξ ἀγαλματίων λευκῶν, ἐπικεκολλημένων ἐπὶ μέλανος Ἐλευσινίου λίθου, καὶ ὡς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τῶν χρωμάτων ὡραιοτάτην ἀποτελούντων ἐντύπωσιν. Ἐκ τῶν αὐτῶν δ' ἐπιγραφῶν πληροφορούμεθα ὅτι ὁ ναὸς ἦν ὑπόστεγος, ξυλίνην βεβαίως ἔχων τὴν ὀροφήν, διότι οὐδὲν ἴχνος λιθίνης διετηρήθη, καὶ ὅτι ἐφωτίζετο, ἡ ἀνατολικὴ κἂν αὐτοῦ διαίρεσις, ἡ μὴ ἔχουσα θυρίδας ὡς τὴν δυτικήν, δι' ἐξ ὀπαίων ἢ φεγγιτῶν, ἐχόντων ἐπειργασμένα χαλκᾶ καὶ βεβαίως

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐπίχρυσα φυλλα ἀκάνθου, καὶ τ' ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα τὰ καλούμενα *χάλκας*. Σημειώσεως δ' ἀξία πληροφορία ὡς πρὸς τὸν βίον τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν καὶ τὴν κατὰ τοὺς τότε χρόνους βιομηχανικὴν τῆς τέχνης ἐξάσκησιν ἀπαντᾶται ἐν ταῖς περὶ Ἐρεχθείου ἐπιγραφαῖς, ὅτι οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ἀμιμήτου τούτου ἀριστουργήματος ἐμισθοδοτοῦντο πρὸς μίαν δραχμὴν τὴν ἡμέραν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν Ἀθηνῶν, ναὸς περίφημος ἦν ὁ τῆς Ἐλευσῖνος, ὁ ναὸς «ταῖν Θεαῖν», τῆς Δήμητρος καὶ Περσεφόνης, ὅστις καὶ Ἀνάκτορον καὶ Μέγαρον καὶ Τελεστήριον ἐκαλεῖτο. Ἦν δὲ τὸ περιφημότατον πάντων τῶν τῆς Δήμητρος ἱερῶν, διότι ἀνήκει εἰς τὴν πανάρχαιον, μυστηριώδη καὶ πανελλήνιον λατρείαν τῆς Θεᾶς. Ἐνταῦθα ὑπετίθετο ὅτι τὴν Κόρην της ζητοῦσα ἡ Δήμητρα, ἐφιλοξενήθη καὶ εὗρε παρηγορίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐτελοῦντο τὰ ἐν τῇ ἀρχαιότητι πολυθρύλλητα ἐκεῖνα μυστήρια, ἅτινα, διαφόρως ἐξηγηθέντα, μάλιστα δ' ὡς ἡ μύησις εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ φυσιολατρικὴν σημασίαν τῶν μυθολογικῶν ἀλληγοριῶν, κατήντησαν νὰ ἐκληφθῶσιν ὑπό τινων καὶ ὡς ἡ μυστικὴ διδασκαλία τοῦ ἀληθοῦς καὶ μόνου Θεοῦ (1). Περὶ τὸν ναὸν τοῦτον πανηγυρίζετο μία τῶν ἐπισημοτάτων ἀττικῶν τελετῶν, τὰ Ἐλευσίνια, καὶ ἡ Ἱερότης αὐτοῦ ἐξετείνετο πρὸς πᾶν τὸ μετ' αὐτοῦ σχέσιν ἔχον, ὥστε, Ἱερὰ ἐκαλεῖτο ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπ' Ἀθηνῶν ἄγουσα, καὶ ἱερὰ τῶν Ῥοιτῶν ἡ λίμνη, ἡ πρὸς τὰ ὅρια τῆς Ἐλευσινίας χώρας, καὶ ἱεροὶ ἦσαν ὡς καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἰχθύες, ὑπὸ μόνων τῶν ἱερέων τρωγόμενοι. Ἐπυρπολήθη δὲ καὶ τὸ Τελεστήριον τοῦτο ὑπὸ τῶν Περσῶν, καὶ ἀνῳκοδομήθη ἐπὶ Περικλέους, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰκτίνου, τοῦ οἰκοδόμου τοῦ Παρθενῶνος, μετ' ἄλλων τριῶν

(1) Lobeck. Aglaophanos μετάφρ. Guignaud.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ἀρχιτεκτόνων, τοῦ Κοροίβου, τοῦ Μεταγένους καὶ τοῦ Ξενοκλέους (1), ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν ὅλως διάφορον τῆς τοῦ μεγάλου τῆς Ἀκροπόλεως Ἱεροῦ. Κατὰ τὰς καταμετρήσεις τῶν ὀλίγων σωζομένων λειψάνων αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ φιλαρχαίων (Dilettanti) (1), φαίνεται ὅτι ὁ σηκὸς ἦν σχεδὸν τετράγωνος, ἔχων 220′ πλάτος, 178′ μῆκος. Ἐσωτερικῶς δὲ διηρεῖτο τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ διὰ τεσσάρων σειρῶν ἐξ ἑπτὰ δωρίων κιόνων ἑκάστην, φέρουσαν καὶ δευτέραν σειρὰν ὑπερῴαν, διότι ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι ὁ Μεταγένης «*τοὺς ἄνω κίονας ἐπέστησε*». Δὲν ἦτο δ' ὕπαιθρος ὁ ναὸς, ἀλλ' ἐλάμβανεν, ὡς τὸ Ἐρέχθειον, τὸ φῶς ἐξ ὀποίου ἢ φεγγίτου εἰς τὴν ὀροφὴν, περὶ οὗ ὁ Πλούταρχος· «*Τὸ ὀπαῖον ἐκορύφωσε Ξενοκλῆς*». Ὑπὸ δὲ τὸν σηκὸν ἦσαν ἐσκαμμένα σκοτειναὶ ὑπόγεια ἢ κρύπται, ἴσως αἱ κατώτεραι στοαὶ εἰς ἃς πιθανῶς εἰσήγοντο οἱ μυούμενοι. Ἦν δ' ἐν γένει, ὡς φαίνεται, ἡ ὄψις τοῦ ναοῦ αὐστηρὰ καὶ καταπληκτικὴ, διότι καὶ ἐκ μέλανος ἐλευσινίου λίθου ἦν ᾠκοδομημένος, ὀλίγιστον ἔχων μάρμαρον εἰς τὰ κοσμητικὰ αὐτοῦ μέρη, καὶ ἄστυλος ἦν ἐξωτερικῶς. Τὸ πρῶτον δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς (Ὀλυμ. 119) προσέθηκε διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Φίλωνος πρὸ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς πρόστασιν ἐκ 12 δωρίων ῥαβδωτῶν κιόνων, ἐχόντων ῥάβδους κυρτὰς ἐντὸς τῶν διαξεσμάτων.

Κείμενος δὲ πρὸς τὸ νοτιανατολικὸν πέρας τῆς ὑπωρείας τοῦ ἐλευσινίου λόφου, εἶχεν ὁ ναὸς μικρὸν Πρόπυλον πρὸς βορρᾶν, ὅπου μᾶλλον συνεστέλλετο τὸ ἐπίπεδον. Συνέκειτο δὲ τοῦτο κατὰ τ' ἀνευρεθέντα αὐτοῦ λείψανα, ὧν ὅμως τινὰ ἴσως εἰσὶ χρόνων Ῥωμαϊκῶν, ἐκ δύο Ἰωνικῶν κιόνων, ἱσταμένων ἐμπρὸς δύο ὀρθοστατῶν, ὧν τὰς ἐπικρανίτιδας ἐκόσμουν φύλλα

---

(1) Πλουτ. Περ. 3.— (2) Unedit Antiq. of Attica.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀκάνθου μετ' ἀνθέων ποικίλως συμπλεκόμενα, καὶ ἔχοντα γρυπῶν κεφαλὰς κατὰ τὰς γωνίας. Ἔτι δὲ βορειότερον τοῦ Προπύλου τούτου σώζονται παμπληθῆ λείψανα μεγάλου Προπυλαίου, ἔχοντα καὶ τὰς διαστάσεις καὶ τὴν διασκευὴν τῆς μεσαίας στοᾶς τῶν ἐν Ἀθήναις Προπυλαίων, ἀλλ' οἰκοδομηθέντα ἐπὶ Ῥωμαίων, ὡς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν Λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἃς ἀνεῦρεν αὐτόθι ὁ ἐν ἔτει 1859 ἀνασκάψας τὰ πολύτιμα ταῦτα ἐρείπια Κ. Φρ. Λενορμὰν, καὶ πιθανώτατα τοῦτο εἶναι τὸ Προπύλαιον περὶ οὗ ἐπέστελλεν ὁ Κικέρων πρὸς τὸν Ἀττικὸν (1), ὅτι ἤκουεν Ἄππιόν τινα ἐν Ἐλευσῖνι οἰκοδομοῦντα αὐτὸ (Audio Appium Propyleon Eleusine facere), ἀλλὰ μὴ συντελέσαντα (2). Ἴσως αὐτοῦ τοῦ Ἀππίου, ἢ Αὐτοκράτορός τινος εἶναι ἡ αὐτόθι εὑρεθεῖσα κολοσσιαία προτομὴ ἐν ὅπλῳ, ἥτις φαίνεται ὅτι ἐκόσμει τὸ ἀέτωμα. Παρὰ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο τέλος εὑρέθησαν καὶ λείψανα μικροῦ δωρίου ναοῦ ἐν παραστᾶσι, τοῦ ὑπὸ Παυσανίου (3) ἀναφερομένου τῆς Προπυλαίας Ἀρτέμιδος ἀναμφιβόλως.

Εἰς Ῥαμνοῦντα δὲ τῆς Ἀττικῆς, τὴν πατρίδα τοῦ Ἀντιφῶντος, 60 στάδια ἀρκτικῶς τοῦ Μαραθῶνος, σώζονται πολλοῦ λόγου ἄξια λείψανα. Ἐπὶ λόφου παραθαλασσίου διατηρεῖται σχεδὸν πᾶς ὁ περίβολος τοῦ φρουρίου, τὸ Γυφτόκαστρον ἢ Ὀβριόκαστρον, καὶ πρὸ πάντων τὰ περὶ τὴν πύλην μέρη. Τοῖχος δὲ συνδέει αὐτὸ μετ' ἄλλων ἐρειπίων ἀνατολικῶς ἐπὶ τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους κειμένων, καὶ ἀνηκόντων εἰς μικρὸν ναὸν ἐν παραστᾶσι, ἔχοντα τοὺς τοίχους ἐκ πολυγωνίων λίθων, καὶ συνεχομένους μεθ' ἑτέρου ναοῦ μεγαλητέρου, ἑξαστύλου περιπτέρου ($71 \times 33'$), ὄντος τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ Περικλέους. Ὁ μείζων εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (4) καὶ ἄλλων μνημονευόμενος περίφη-

(1) VI, 1, 26.—(2) Αὐτ. VI, 2.— (3) Α, 38.— (4) Α, 33.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μος ναὸς τῆς Νεμέσεως, ὁ δ' ἐλάσσων, κατ' ἐπιγραφὴν σωζομένην αὐτόθι, ναὸς τῆς Θέμιδος. Αἱ βάσεις τῶν κιόνων ἐκείνου ὑφίστανται ὅλαι εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν θέσεις· ὁμοίως δὲ καὶ ὀκτὼ τῶν κιόνων, ῥαβδωτοὶ μόνον ἄνω καὶ κάτω, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ, ἴσως διότι ἡ ἐργασία αὐτῶν δὲν εἶχε συντελεσθῇ· ἔτι δὲ καὶ φατνώματα περισώζονται πολλῆς ὡραιότητος, καὶ μέρη τοῦ θριγκοῦ, διατηροῦντα ἴχνη γραφῆς καὶ χρυσώσεως. Ἐν μέσῳ ἐρήμου ἐκτάσεως ἐκ μεγάλου ὕψους ὑπερσκοποῦν τὴν θάλασσαν, δύο δ'ἐποχὰς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης συνδέον καὶ τὰς λαμπροτέρας ἀναμιμνῆσκον τῆς Ἑλλάδος ἡμέρας, εἶναι τὸ ἐρείπιον τοῦτο ἐκ τῶν ζωηροτάτη ἐμποιούντων ἐντύπωσιν εἰς τὸν περιηγητὴν ὅστις τὸ ἐπισκέπτεται.

Ἐν Θορικῷ δὲ τῶν Μεσογείων σώζονται ἐρείπια, ἀλλ' ὅλως σχεδὸν κατακεχωσμένα, στοᾶς ἐχούσης ἑπτὰ μὲν κίονας κατὰ πρόσωπον, ἀνὰ 15 δ' εἰς ἑκάστην πλευρὰν, δωρίους, ῥαβδωτοὺς, καὶ αὐτοὺς μὴ συντετελεσμένας ἔχοντας τὰς ῥαβδώσεις. Αὐτοθι δὲ καὶ μικρὸν ὑπάρχει θέατρον, οὗ ὁ περίβολος κατὰ μέρος ἔχει πολυγώνιον τὴν τοιχοδομίαν.

Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν μνημονευομένων τοῦ Πειραιῶς ναῶν, σώζονται ὑπὲρ τὸ νῦν τελωνεῖον ἐρείπιά τινα τοῦ ναοῦ τῆς Εὐπλοίας Ἀφροδίτης, ὃν ὁ Κόνων ᾠκοδόμησε μετὰ τὴν ἐν Εὐρυμέδοντι νίκην αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ καί τινες τρίγλυφοι πώριναι τῆς ναυτικῆς Σκευοθήκης, ἣν κατεσκεύασεν ὁ Λυκοῦργος, δι' ἀρχιτέκτονος Φίλωνος, ἐν Ὀλυμ. 109—112, καὶ περὶ ἧς μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἀττικοῦ ναυστάθμου (1), ὅτι εἶχεν ἡγεμόνας λεοντοκεφάλους, καὶ καλυπτῆρας ἀνθεμωτούς.

---

(1) Boeckh, üb. d. Seewes. d. Ath.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀλλ' ἂν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἐλάσει εἰς τὸν ἀνώτατον τῆς δόξης βαθμὸν, καὶ ἡ λοιπὴ ὅμως Ἑλλὰς, εἴτε συμμετασχοῦσα τῶν εὐκλεῶν ἀγώνων αὐτῶν, εἴτε παρ' αὐτῶν τὸ δῶρον τῆς ἐλευθερίας λαβοῦσα, ἀνεπτερώθη οὐχ ἧττον κατὰ τὸ φρόνημα, καὶ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἁμιλλωμένη, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν αὐτῶν βοηθουμένη, ἀνήγειρεν ἐπίσης οἰκοδομήματα ἀξιόλογα καὶ πολυτελῆ.

Ὁ Ναὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ὀλυμπίου Διὸς ᾠκοδομήθη ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Πίσης, ἣν ἐπόρθησαν οἱ Ἠλεῖοι ἐν Ὀλυμ. 50. Συνετελέσθη δ' ἐν Ὀλυμ. 86, ὑπ' ἀρχιτέκτονος Λίβωνος τοῦ Ἠλείου· καὶ περιγράφεται ὑπὸ Παυσανίου (1) ὡς ἑξάστυλος, δώριος, περίπτερος, εἰς τὰς μακρὰς δὲ πλευρὰς ἀνὰ 14 κίονας ἔχων, ἐξ ἐγχωρίου πώρου ᾠκοδομημένος, πλὴν τῶν κεράμων, οἵτινες ἦσαν ἐκ λίθου Πεντελησίου, καὶ ἔχων χαλκᾶς μὲν τὰς πύλας, τὴν δ' ἔνδον διασκευὴν ὁμοίαν τῇ τοῦ Παρθενῶνος, ἤτοι στοὰς ἐσωτερικὰς καὶ ὑπερῴας, καὶ δι' αὐτῶν «πρόσοδον πρὸς τὸ ἄγαλμα», καὶ «σχολιὰν ἄνοδον πρὸς τὴν ὀροφήν». Πέριξ δὲ εἶχε ζώνην μετοπῶν γλυπτῶν, καὶ ἀγάλματα ἐν τοῖς ἀετοῖς, καὶ κατὰ τὰς γωνίας αὐτῶν ὡς ἀκρωτήρια ἐπιχρύσους λέβητας, ἐπίχρυσον δὲ Νίκην εἰς τὴν κορυφήν, ὁ δὲ Μόμμιος ἐκρέμασεν ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων του 11 ἀσπίδας χρυσᾶς. Αὐτοῦ πολλὰ μέρη ἀνεῦρον αἱ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν 1828 γενόμεναι ἀνασκαφαὶ (2), καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ψηφιδωτὸν ἔδαφος.

Εἷς δὲ τῶν ὡραιοτάτων ναῶν τῆς Πελοποννήσου, καὶ περιεργότατος διὰ τὸ ἰδιόρρυθμον αὐτοῦ σχέδιον, ἦν ὁ ἐν

---

(1) E, 10.— (2) Exped. scient. de la Morée. L. 11 pl. 62.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Φιγαλίᾳ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος. Ὅταν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (ἐν Ὀλ. 88) ὁ λοιμὸς ἐρήμου τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, τότε, κατὰ Παυσανίαν (1), ἐνέσκηψε σφοδρὸς καὶ εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν Φιγαλίαν, παρὰ τὴν ὄχθην τῆς Νέδας. Οἱ δὲ κάτοικοι, ἔντρομοι, κατέφυγον εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄρη, καὶ κατὰ τὴν θέσιν Βάσσας, σωθέντες τῆς νόσου, ἔκτισαν τὸν θαυμάσιον τοῦτον ναόν, ὅστις δι' ὅλων τῶν αἰώνων διετηρήθη ἐπὶ τῆς ἐρήμου αὐτοῦ σκοπιᾶς, ἄνωθεν ἐπιβλέπων τὰ Μεσσηνιακὰ πεδία καὶ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῶν πελάγη. Ὠκοδόμησε δ' αὐτὸν ὁ τοῦ Παρθενῶνος ἀρχιτέκτων Ἰκτῖνος, οὗ ἡ μεγαλοφυία δι' ἕκαστον τῶν τριῶν μεγάλων ἔργων αὐτοῦ, περὶ ὧν γνωρίζομεν, ἐφεῦρε καὶ ἔδωκεν ἰδιαίτερον καὶ πρωτότυπον σχέδιον. Ὁ ναὸς οὗτος, ἐξ ἐγχωρίου φαιοῦ πώρου ᾠκοδομημένος, καὶ ἀριστούργημα λιθουργικῆς καὶ τεκτονικῆς ἐξεργασίας, ἦν ἐξωτερικῶς (Πιν. Ζ, 5) δώριος, ἑξάστυλος καὶ περίπτερος, λίαν ἐπιμήκης, καθὸ διαστάσεις ἔχων 126×48′, καὶ ἀνὰ 15 κίονας εἰς τὰς μακρὰς πλευράς. Ἔνδον ὅμως εἶχεν Ἰωνικοὺς ἡμικίονας, πρωτοφανεῖς κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ τε κιονοκράνου αὐτῶν (Πίν. Η, 1) καὶ τῆς βάσεως, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ σκοτίας λίαν προεχούσης. Ἀνὰ πέντε δ' ἑκατέρωθεν οἱ ἡμικίονες οὗτοι κοσμοῦσι τὸ πέρας ὀρθοστατῶν, ἢ τοίχων προεχόντων καθέτως, πλὴν τῶν δύο μεσημβρινωτέρων, οἵτινες ἐξ ἐναντίας κατ' ὀξεῖαν γωνίαν προέχουσιν ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ σηκοῦ, καὶ ἀποτελοῦσιν ἑκατέρωθεν παστάδας τετραγωνικάς. Ὑπὲρ δὲ τοὺς ἡμικίονας ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ γλυπτὴ ζωοφόρος, ἡ σήμερον τὸ Βρεταννικὸν κοσμοῦσα μουσεῖον. Κατὰ τὸν ὀπισθόδομον εὑρέθη ἓν κιονόκρανον Κορινθιακόν, καὶ ἂν ἀληθῶς ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μονήρης κίων ὁ φέρων αὐτό, οὗτος θὰ

(1) Η. 30.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἦτο τὸ ἀρχαιότερον τοῦ ῥυθμοῦ τούτου δεῖγμα. ἀλλ' ἀκριβεστέρα παρατήρησις ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν εἶναι τὸ χιονόχρανον τῆς καλῆς ἐποχῆς τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ πολὺ ἐκείνης μεταγενέστερον. Διαφέρει δὲ καὶ κατὰ τοῦτο πάντων τῶν ἄλλων γνωστῶν ναῶν, καὶ ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν πρὸς τοὺς γνωστοὺς κανόνας τῆς οἰκοδομικῆς, ὅτι ἔχει τὴν εἴσοδον οὐχὶ πρὸς ἀνατολάς, ἀλλὰ πρὸς βορρᾶν, εἴτε ἀκολουθῶν τὴν τοῦ λόφου διεύθυνσιν, εἴτε ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ σώσας τοὺς Φιγαλιεῖς ἐκ τοῦ λοιμοῦ ἦν ἴσως ὁ Ὑπερβόρειος Ἀπόλλων, μυθικὸς ἀντιπρόσωπος τῶν πνευσάντων βορείων ἀνέμων.

Τῆς πολιούχου Θεᾶς τοῦ Ἄργους, τῆς Ἥρας, ὁ Ναὸς ἔκειτο μεταξὺ Μυκηνῶν καὶ Τίρυνθος. Ἀλλ' ἐν Ὀλ. 89, 2 ἐκάη ἀμελείᾳ τῆς Ἱερείας Χρυσηίδος, καὶ τότε ὁ Ἀργεῖος Εὐπόλεμος ᾠκοδόμησε νέον, ὀλίγον ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου, ἔχοντα γλυπτὰς τὰς μετόπας καὶ τὴν ζωοφόρον, καὶ πέριξ ἀνδριάντας, ἰδίως δὲ πασῶν τῶν ἱερειῶν τῆς Θεᾶς. Ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτοῦ λειψάνων, ἃ ηὐτύχησα ν' ἀνεύρω ἀνασκάψας αὐτὸν ἐν ἔτει 1855, ἐξάγεται ὅτι ἦν ἑξάστυλος, περίπτερος, ἐκ πώρου ᾠκοδομημένος (1).

Ἐν Τεγέᾳ ὁ Σκόπας ᾠκοδόμησε ἐν Ὀλ. 96 τὸν ναὸν τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, τὸν μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, συνενοῦντα τοὺς τρεῖς τῶν κιόνων ῥυθμοὺς εἰς ἐναρμόνιον ὅλον. Τὸ περιστύλιον αὐτοῦ ἦν ἰώνιον, τῶν δὲ τοῦ ὑπαίθρου στοῶν ἡ μὲν κατωτέρα δώριος, ἡ δ' ἀνωτέρα κορινθιουργὴς (2). Λείψανα δ' αὐτοῦ ὀλίγα διατηροῦνται.

Ὁ δὲ περίφημος ἐν Νεμέᾳ ναὸς τοῦ Διός, περὶ ὃν ἐτελοῦντο τὰ Νέμεα, ἔκειτο 15 στάδια μακρὰν τοῦ ἄντρου τοῦ Λέοντος ὃν κατέβαλεν ὁ Ἡρακλῆς, καὶ ἦν ἐπὶ Παυσανίου ἤδη ἐρείπιον, πιθανῶς οἷον διετηρήθη

(1) Ἰδ. Rang. Ausgr. d. Temp. d. Hera, Brief an H. L. Ross, 1855. — (2) Παυσ. Η, 45.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ μέχρι τοῦδε, διότι αὐτοῦ σώζονται πάμπολλα λείψανα, τὸν τύπον τοῦ τέλους τῆς ἐποχῆς ταύτης φέροντα. Οἱ κίονες αὐτοῦ, δώριοι ὄντες, εἰσὶν ἀναλόγως λίαν ἰσχνοί, καὶ ἔχουσι 12 ἐμβατῶν ὕψος. Εἰς τοὺς αὐτοὺς ὁμοίως φαίνονται ἀνήκοντα χρόνους καὶ τὰ ἐν Μεσσήνῃ καὶ Μεγαλοπόλει δώρια οἰκοδομήματα.

Ὁ δ' ἐν Δήλῳ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἦν δωρικοῦ ρυθμοῦ καὶ αὐτὸς, καὶ οἱ κίονες αὐτοῦ εἶχον ἐπίσης 12 ἐμβατῶν ὕψος. Λείψανα δ' αὐτοῦ σώζονται πολλὰ μὲν, ἀλλ' ἄμορφα καὶ διεσπαρμένα.

Ναοὶ Ἰωνίας.

Ἐν τῇ πλουσίᾳ δὲ καὶ ἁβρᾷ Ἰωνίᾳ, οἱ ναοὶ, ἐλαττούμενοι βεβαίως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τῆς κυρίας Ἑλλάδος ἀριστουργημάτων κατὰ συμμετρίαν καὶ κάλλος, ἦσαν ὅμως ἐκείνων καὶ μείζονες καὶ μᾶλλον κατάκοσμοι.

Τὸ ἐν Μιλήτῳ ἀρχαιότατον Διδυμαῖον, ἢ Ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, κατεσκάφη ἐν Ὀλ. 71, ἐπὶ τοῦ Ἰωνικοῦ πολέμου τοῦ Ἱστιαίου καὶ Ἀριστα γόρου, καὶ ἀνῳκοδομήθη πολὺ λαμπρότερον μετὰ Ὀλ. 80, ὑπὸ τῶν Μιλησίων Παιονίου καὶ Δάφνιδος. Εἶχε δὲ πλάτος μὲν 156′, μῆκος δὲ 285′, καὶ ὁ Στράβων (1) λέγει, ὅτι *διὰ τὸ μέγεθος* ἔμεινεν ἄνευ ὀροφῆς. Ἦν δὲ ναὸς δεκάστυλος, δίπτερος, ἰωνικῆς ἐργασίας τῆς κομψοτάτης, καὶ εἰς τὸν πρόναον εἶχε προσέτι καὶ κορινθιακοὺς τετραγώνους ἡμικίονας ἐντετειχισμένους. Τούτου σώζονται δύο κίονες καὶ πολλὰ ἐρείπια (2).

Ἐν Πριήνῃ (Σαμψὼν Καλεσὶ) τῆς Καρίας, ἄντικρυ τῆς Σάμου, ᾠκοδόμησεν ὁ κατὰ Βιτρούβιον πολυμαθὴς ἀρχιτέκτων Πυθεὺς ναὸν Ἀθηνᾶς Πολιάδος ἐν Ὀλυμ. 110, καὶ κατ' ἐπιγραφὴν, τὸν καθιέρωσεν ὁ Ἀλέξανδρος. Ἦν δ' ἰωνίου ρυθμοῦ, ἑξά-

(1) ΙΔ, 165 τχν.— (2) Ionian Antiquities, ch. 3, p. 27.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

στυλος καὶ περίπτερος. Τὴν ζώνην αὐτοῦ ἐκόσμουν λεόντων κεφαλαὶ καὶ ἀνθέμια· τὸ δὲ πρόπυλον εἶχεν ἀντὶ κιόνων ὀρθοστάτας, μετὰ λυρῶν καὶ γρυπῶν εἰς τὰ ἐπίκρανα (1). Τούτου σώζεται μέγας σωρὸς ἐρειπίων, καὶ ὁ τοῖχος τῆς βάσεως.

Ἐν Τέῳ ὑπῆρχε ναὸς Διονύσου, ἔργον τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἑρμογένους, ἴσως τῆς ἐποχῆς ἤδη τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἦν δ' Ἰώνιος καὶ αὐτὸς, ἐξάστυλος, περίπτερος, εὔστυλος (2).

Ἐν Μαγνησίᾳ τῇ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, ἦν ὁ Ναὸς τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος (3) ἔργον, τοῦ Ἑρμογένους, ψευδοδίπτερος (4), διαστάσεις ἔχων 198×106 (5).

Ναοὶ Σικελίας.

Ἡ δὲ Σικελία ἦν ὁ τόπος τῶν γιγαντιαίων δωρίων ναῶν.

Ἐν Ἀκράγαντι, πλὴν τῶν προμνημονευθέντων (σ. 136), ἀναφέρεται θαυμαστικῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ ὑπερμεγέθης ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὅστις ἦν, ὡς πάντες οἱ τῆς νήσου ἐκείνης, δωρίου κατασκευῆς. Καθ' ὃν καιρὸν ὁ Ἀκράγας ἐπορθεῖτο ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, ἐν Ὀλ. 93 γ', ὁ ναὸς ἦν ἡμιτελής. Κατὰ Διόδωρον (6) εἶχε μῆκος μὲν 340′ πλάτος δὲ μόνον 60′, ὅπερ ὅμως εἶναι λάθος ἀντὶ 160′, καὶ ὕψος 120′ χωρὶς τοῦ κρηπιδώματος (7). Ἦν δὲ ψευδοπερίπτερος (Πίν. Η, 2), ἔχων τοὺς κίονας ἐνωκοδομημένους εἰς τὸν τοῖχον, ἔξωθεν μὲν, ὡς ἡμικίονας στρογγύλως προέχον-

---

(1) Ion. Antiq. I, ch. 2.— (2) Vitr. III, 3, 8. - Ion. Antiq. I, ch. 1. — (3) Στράβ. ΙΔ. — (4) Vitr. VII. Præf. 12. — (5) Ion. Antiq. I, ch. 1. dl. 2.— (6) ΙΓ, 82. — (7) 369×182′. Ἀγγλ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σας, ἔσωθεν δ' ὡς ὀρθοστάτας, τετραγωνικῶς. Καὶ κατὰ μέτωπον μὲν εἶχε παραδόξως ἀνὰ 7 τοιούτους κίονας, κατὰ πλευρὰν δὲ ἀνὰ 14, βαίνοντας ἐπὶ στυλοβατῶν, δωδεκάποδας τὴν διάμετρον, καὶ τοσοῦτον μεγάλα ἔχοντας τὰ διαξέσματα, ὥστε εἰς ἕκαστον εὐκόλως ἐνηρμόζετο ἄνθρωπος. Τὸ ὕψος αὐτῶν ἦν ἔλασσον τῶν 12 ἐμβατῶν, καὶ αἱ τρίγλυφοι, κολοσσιαῖαι ὡς πᾶς ὁ ναός, εἶχον 10′ ὕψος. Ἐντὸς δὲ τοῦ σηκοῦ γίγαντες γλυφίδος ἀρχαϊκῆς (1) ἀνεῖχον τὴν στέγην, προσανακεκλιμένοι εἰς ὀρθοστάτας, κατά τινας μὲν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σηκοῦ ἱστάμενοι, ὅπου ἡ ἐσωτερικὴ στοὰ τῶν ὑπαίθρων ναῶν, ἴσως ὅμως πιθανώτερον προσκείμενοι τῇ ἔνδον ἐπιφανείᾳ τῶν ἐντετειχισμένων κιόνων(2). Τοῦ ναοῦ τούτου σώζονται γιγαντιαῖα συντρίμματα. Ἕτερος ναός, ὑποτιθέμενος τῆς Ἥρας, εἶναι ὀκτάστυλος, ὁ μόνος τοιοῦτος ἐν Σικελίᾳ, ψευδοδίπτερος, ἔχων κίονας πλέον τῶν 9 ἐμβατῶν, ὧν τινες καὶ ἀῤῥάβδωτοι ἔμειναν (331 × 161′. Οἱ πλεῖστοι δ' ἐξ αὐτῶν ἵστανται ἐν χώρᾳ. Οἱ δὲ δύο ἄλλοι ναοὶ ἦσαν ἑξάστυλοι, καὶ ὁ εἷς μὲν ὠνομάσθη τοῦ Ἡρακλέους, ὁ δ' ἄλλος τῆς Ὁμονοίας. Τὰ μεγάλα αὐτῶν ἐρείπια ὀνομάζονται τὴν σήμερον i pilari dei giganti. Μεταξὺ δ' αὐτῶν εὑρίσκονται κεχρωματισμένα κοσμητικὰ τεμάχια καλλονῆς ἐξαισίου (3).

Ἐν Σελινοῦντι, ἐκτὸς τῶν ἀρχαϊκῶν ναῶν οὓς εἴδομεν (Σελ. 137) ἐν τῇ Ἀκροπόλει, σώζονται καὶ ἐν τῇ κάτω πόλει μεγάλα ἐρείπια τριῶν ναῶν (4), ἀφιδρύσεων μεταγενεστέρων τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, οἰκοδομηθέντων δὲ πρὸ τῆς πορθήσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐν Ὀλ. 92 δ′.

---

(1) DENKM. 102.—(2) Serradifalco, III,20-27.— (3)Serradifalco III. 3. 8. 15. Τὰ κεχρωματισμένα τεμάχια 36. καὶ Atlas de la Trad. de Müller —(4) Θουκ. ΣΤ, 20.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Οἰκίαι.

Αἱ ἰδιωτικαὶ δ' οἰκίαι ἦσαν εὐτελεῖς μᾶλλον κατ' ἀρχὰς ἔτι τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ηὔξανεν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια, καὶ παρήκμαζε τὸ δημόσιον πνεῦμα, ἐγίνοντο πολυτελέστεραι πάντοτε. Ὁ Δημοσθένης, ὅστις κατηγορεῖ τὸν Μηδίαν ὅτι «*οἰκίαν ᾠκοδόμησεν ἐν Ἐλευσῖνι τοιαύτην, ὥστε πᾶσιν ἐπισκοτεῖν τοῖς ἐν τῷ τόπῳ*» (1), ἐπαναλαμβάνει εἰς δύο του λόγους (2) ἀξιομνημόνευτον μαρτυρίαν τούτου. «*Τὴν Θεμιστοκλέους μὲν γὰρ οἰκίαν, καὶ τὴν Μιλτιάδου, καὶ τῶν τότε λαμπρῶν, εἴ τις ἄρα οἶδεν ὑμῶν ὁποία ποτ' ἐστίν, ὁρᾷ τῶν πολλῶν οὐδὲν σεμνοτέραν οὖσαν· τὰ δὲ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα καὶ κατασκευάσματα, τηλικαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὥστε μηδενὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ὑπερβολὴν λελεῖφθαι. Προπύλαια ταῦτα, νεώσοικοι, στοαὶ, Πειραιεὺς, τἄλλα, οἷς κατεσκευασμένην ὁρᾶτε τὴν πόλιν· νῦν δὲ ἰδίᾳ μὲν ἑκάστῳ τῶν τὰ κοινὰ πραττόντων τοσαύτη περιουσία ἐστίν, ὥστε τινὲς μὲν αὐτῶν πολλῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων σεμνοτέρας τὰς ἰδίας κατεσκευάκασιν οἰκίας, γῆν δ' ἔνιοι πλείω πάντων ὑμῶν τῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ συνεώνηνται*». Ἡ παρὰ τῇ ποικίλῃ στοᾷ οἰκία τοῦ Μέτωνος ἦν μεγάλη *Συνοικία* (3). Μεγάλη ἐπίσης ἀναφέρεται καὶ ἡ τοῦ Κόνωνος (4). Καὶ ὁ Ξενοφῶν (5) δὲ μαρτυρεῖ ὅτι ἐπ' αὐτοῦ αἱ οἰκίαι περιεῖχον ἐν Ἀθήναις παλαίστρας, σφαιριστήρια καὶ λουτρά. Εἶχον δ' αἱ πολυτελέστεραι καὶ κίονας, καὶ τορευτὰ φατνώματα, καὶ γραφὰς, ὡς αἱ κατὰ τὴν μίμησιν τῶν Ἑλληνικῶν ᾠκοδομημέναι ἐν Ὁμπηίᾳ. Ὁ Στρεψιάδης

---

(1) Κ. Μηδ. 68.— (2) Ὀλ. Γ. σελ. 35—36. - κ. Ἀριστοκρ. σ. 689. — (3) Αἰλ. ΙΓ, 12. — (4) Ἀθήν. ΙΒ, σελ. 548. — (5) Ἀθην. Πολιτ. Β, 10. - Θεοφρ. Χαρ. 5.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

παρ' Ἀριστοφάνει (ἐν Ὀλ. 89 ά), ἀγαναχτῶν κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ ὀκνηροῦ καὶ ἀσώτου Φειδιππίδου, ὅστις ἐκαυχᾶτο πάντοτε ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ του πρὸς τὸν πλούσιον Μεγακλῆν, τῷ λέγει (1)· «Ἀλλ' ἔσθι' ἐλθὼν τοὺς Μεγακλέους κλοναις». Καὶ εἰς τὰς Σφῆκας (2) (Ὀλ. 89 β') διδάσκων ὁ Ἀριστοφάνης εἴς τινα τὶ νὰ πράττῃ ὅπως ἀρέσκῃ εἰς οἰκοδεσπότην, τὸν προτρέπει νὰ θαυμάζῃ τὴν ποικίλην ὀροφὴν τοῦ οἴκου του. Ὅπως κοσμήσῃ διὰ γραφῶν τὴν οἰκίαν του ὁ τὰ ἔκρυθμα φιλῶν Ἀλκιβιάδης, κατέκλεισεν εἰς αὐτὴν ἄκοντα τὸν ζωγράφον Ἀγάθαρχον, καὶ τὸν ἐβίασε νὰ τὴν ζωγραφήσῃ (3). Ὁ δὲ Ζεῦξις ἔγραψεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μακεδόνος Ἀρχελάου μεγαλογραφίαν ἀντὶ 400 μνῶν, καὶ πολλοὶ συνέῤῥεον ἵνα τὴν θαυμάσωσιν (4).

Ἐν Σικελίᾳ δὲ πρὸ πάντων ἐπεκράτει πολλὴ πολυτέλεια περὶ τὰς ἰδιωτικὰς οἰκοδομάς. Οἱ Ἀκραγαντῖνοι ὡκοδόμουν ὡς *δεὶ διωσόμενοι* (5). Πρὸ πάντων δ' οἱ τ ά φ ο ι αὐτῶν ἦσαν μεγαλοπρεπεῖς, ὡς σώζεται ὁ τοῦ Θ ή ρ ω ν ο ς, ἔχων ἐντὸς καμάραν σταυρωτὴν (χελώνην), ἔξωθεν δ' ἰωνικοὺς ἡμικίονας μετὰ ὠρίου θριγκοῦ (6). Ὁμοίως καὶ τὸ Ἐ μ π ε δ ο κ λ έ ο υ ς Ἡρῶον ἐν Σελινοῦντι, ἔχον ὁμοίαν ῥυθμῶν μίξιν (7). Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὠκοδομοῦντο πολυτελεῖς τάφοι, ἰδίως δ' εἷς τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς ἀνεγερθέντων ἠριθμεῖτο μετὰ τῶν ἑπτὰ θαυμάτων. Ἦν δ' οὗτος τὸ Μ α υ σ ω λ ε ῖ ο ν, ὃ ἡ Ἀρτεμισία, χήρα τοῦ Σατράπου Καρίας Μαυσώλου, ἀνήγειρεν ἐν Ὀλ. 106 δ'. εἰς τὸν ἄνδρα της ἐν Ἁλικαρ-

---

(1) Νεφ. 813.— (2) Σφ. 1215.— (3) Πλουτ. Ἀλκιβ. 16. - Ἀνδοκ. Ἀλκ. 27. — (4) Σωκρ. παρ' Αἰλ. Π. Ἱ. ΙΔ, 17. — (5) Διογ. Η. 63. Αἰλ. Π. Ἱ. ΙΒ, 29. - Διοδ. ΙΓ, 83, 84.— (6) Wilkins, ch. 3 Pl. 19. Serrad. III — (7) Serrad. II. Kugler, Polychromie, σ. 32.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νασσῷ διὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων Πύθεως καὶ Σατύρου (1), ἴσως ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ὁδηγίαν τοῦ Σκόπα. Τὸ μνημεῖον τοῦτο, ὅμοιον ὡς πρὸς τὸν ῥυθμὸν πρὸς τοὺς τάφους τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἦν τετράγωνον, ὕψος ἔχον 140′ ἐν ὅλοις, καὶ συνέκειτο ἐκ δύο μερῶν, ὧν τὸ κατώτερον ἦν πτερὸν ἢ στοὰ περίπτερος ἐκ 36 κιόνων ἰωνικῶν ὕψος ἐχόντων 37 1/2′. Ἐπ' αὐτῆς δ' ἐπεκάθητο πυραμὶς ἐξ εἰκοσιτεσσάρων συγκειμένη βαθμίδων, καὶ φέρουσα ἐπὶ κορυφῆς τέθριππον λίθινον, ὃ ἐποίησεν ὁ Πύθις. Τὴν δ' ἐπὶ τῶν κιόνων θέουσαν ζωοφόρον, 441′ μῆκος ἔχουσαν (τὰ 2/3 τῆς τοῦ Παρθενῶνος), κατεκόσμησαν γλυφαῖς οἱ ἐπισημότεροι τῶν συγχρόνων καλλιτεχνῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μαύσωλος ἀπέθανε, κατὰ μὲν Πλίνιον, ἐν Ὀλ. 107 β′, κατὰ δὲ Διόδωρον, ἐν Ὀλ. 106 δ′ (2), καὶ τοῦ μνημείου ἡ οἰκοδομὴ ἤρξατο οὐ πολὺ μετ' αὐτοῦ τὸν θάνατον, διότι, ἀποθανούσης τῆς Ἀρτεμισίας δύο ἔτη μετὰ τὸν ἄνδρα της, τὰ ἔργα εἶχον τοσοῦτον προχωρήσει, ὥστε ἀπεφάσισαν οἱ καλλιτέχναι νὰ μὴν τὰ ἐγκαταλείψωσι (3). Τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦτο ἀριστούργημα ἀνέσκαψεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Κ. Νεύτων, καὶ καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς μετεκόμισεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς Λονδῖνον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ′.

Πλαστική.

Τῆς δὲ γλυπτικῆς ὁ ῥυθμός, δεδουλωμένος ἔτι κατὰ τὸ τέλος τῆς προλαβούσης ἐποχῆς εἰς ἀρχαϊκὸν, ὑπόσκληρον καὶ σχεδὸν τυπικὸν χαρακτῆρα, ὑπεδείκνυεν ὅμως ἤδη τὸ ἐνυπάρχον εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην

(1) Vitr. VII. Præf. 12.—(2) ΣΤ, 36.—(3) Pl. 36, 30, 31.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σπέρμα καλλονῆς ὑπερτάτης, καὶ τὴν τάσιν πρὸς ἀκριβῆ παράστασιν τῆς φυσικῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς ἀνάτασιν ἂς τὰ ὕψη τῆς ἰδανικῆς ἀντιλήψεως. Ὅταν δὲ διὰ μεγάλων ἀγώνων ἡ Ἑλλὰς κατέκτησε τὴν δοξαν μετά τῆς ἐλευθερίας, ἔκτοτε καὶ ἡ Γλυπτικὴ, τὸ πρόβλημα ἔχουσα τοῦ νὰ κοσμήσῃ τὰ πανταχοῦ ἀνεγειρόμενα μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ νὰ διαιωνίσῃ τὴν μνήμην ἀθανάτων πράξεων καὶ ἀνδρῶν, ἔφθασεν ὡς διὰ μιᾶς εἰς ὡριμότητα ἐντελείας, καί τοι διαφόρως κατὰ τόπους ἀναπτυχθεῖσα, καὶ τὴν ἐπιῤῥοὴν συναισθανθεῖσα τῶν ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ συνεχῶν τοῦ πολιτικοῦ ὁρίζοντος ἀλλοιώσεων.

Ἐπόμενον δ' ἦτον ἐκεῖ μάλιστα νὰ διαλάμψῃ καὶ ὁ κλάδος οὗτος τῆς καλλιτεχνίας, ὅπου καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχε παραγάγῃ τὰ ἐξαισιώτερα αὐτῆς ἔργα, ἐν Ἀθήναις πρό πάντων, αἵτινες κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦσαν ἡ ἔνδοξος ἕδρα τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ καλοῦ.

Ἦν δὲ κατὰ πάντας τούτους τοὺς χρόνους μεγίστη ἡ καλλιτεχνικὴ δραστηριότης καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ πάμπολλα μνημονεύονται ἢ εὑρίσκονται ἐπὶ μνημείων ἀναγεγραμμένα τεχνιτῶν ὀνόματα (1), ἐξ ὧν εἰς τὰ ἐπισημότερα μόνα θέλομεν περιορισθῇ, καὶ τὰ διδάσκοντά τι ὡς πρὸς τῆς τέχνης τὴν πρόοδον καὶ τὸν χαρακτῆρα.

Ἀττική.

Ὁ Κάλαμις, πατρίδος ἀγνώστου, ἀλλὰ μᾶλλον Ἀθηναῖος ὑποτιθέμενος, διότι πρὸ πάντων ἐν Ἀθήναις εἰργάζετο, πρέπει εὐλόγως νὰ προταχθῇ τῶν τῆς ἐπο-

(1) Ἴδε Sillig, catalogus artificum. - Rrunn, Geschichte der Künstler.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χῆς ταύτης καλλιτεχνῶν, διότι περὶ πρώτου αὐτοῦ δύναται νὰ ῥηθῇ, ὅτι, εἰ καὶ μετέχων ἔτι τῆς τραχύτητος καὶ τῆς δυσκαμψίας τοῦ ἀρχαίου ῥυθμοῦ, ἐμετρίασεν ὅμως αὐτὴν, προοδοποιήσας τὴν ἀκμὴν εἰς ἣν ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἀφίχθη ἡ τέχνη. Περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Κικέρων ἐν Βρούτῳ (1) ὅτι «*σκληρὰ μὲν εἰσὶ τὰ ἔργα του, ἀλλ' ἀπαλώτερα τῶν τοῦ Καράχου*» εἰς ἃ τοσαύτην ἀποδίδει τραχύτητα, ὥστε δὲν ηὐδοκίμει εἰς τὴν ἀκριβῆ τῆς φύσεως μίμησιν. Ἀλλὰ τὰ τοῦ Κανάχου, γνωστὰ ὄντα ἐκ σωζομένων λειψάνων ὡς πολὺ ἥδη τῶν Αἰγιναίων μαλακώτερα, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ γλυφὶς τοῦ Καλάμιδος ἐλάχιστον διετήρει τῆς ἀρχαίας σκληρότητος. Καὶ ὁ Κουϊγκτιλιανὸς δὲ (2), τὰ μὲν τοῦ Κάλλωνος καὶ Ἡγησίου λέγει «*ἔργα ὑπόσκληρα καὶ τοῖς Τυρρηνικοῖς ἐμφερῆ, ἧττον δὲ τραχέα τὰ τοῦ Καλάμιδος*». Ἕτερον δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς τέχνης τοῦ Καλάμιδος μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ἁλικαρνασσέως Διονυσίου (3), ὅστις, ἐν ᾧ τὴν τοῦ Ἰσοκράτους ῥητορείαν συγκρίνει πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ τοῦ Φειδίου τέχνην, τὸν Λυσίαν παραβάλλει πρὸς τὸν Κάλαμιν «*τῆς λεπτότητος ἕνεκα καὶ τῆς χάριτος*». Συγκαταριθμεῖ δὲ προσέτι τὸν Κάλαμιν μετὰ τοῦ Καλλιμάχου, ὅστις ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ εἰργάζετο, καὶ ἑπομένως, ὡς μεταγενέστερος τοῦ Φειδίου, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὴν γλυφίδα ὅλως ἐλευθέραν καὶ ἄνετον. Καὶ λεπτότης μὲν καὶ ἐπιτετηδευμένη τις χάρις, συνισταμένη εἰς τὸ βεβιασμένον τῶν χειλέων μειδίαμα, εἰς τὴν θέσιν τῶν ὀχρων, εἰς τὴν ἀνάδεσιν τῆς κόμης καὶ εἰς τὴν πτύξιν τῆς ἀναβολῆς, ἦσαν ἐκ τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Ἀλλὰ τοῦ Καλάμιδος ἡ τέχνη φαίνεται ὅτι εἶχε τὸν χαρακτῆρα πολὺ εὐγενέστερον, καὶ πολὺ συγγενέστερον πρὸς τὸ ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῇ ἰδέᾳ καλὸν, διότι ὁ Λουκιανὸς, ὁ καλὸς ἐκεῖ-

---

(1) XIII, 70. — (2) XII, 10. — (3) Ἐκ Ἰσοκρ. σελ. 95.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νος τῆς τέχνης ἐκτιμητὴς, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ τοῦ καλουμένου Σωσάνδρα (1), ἐπαινεῖ αὐτοῦ «*τὸ αἰδῆμον*, καὶ τὸ *μειδίαμα λεπτὸν* καὶ *λελῃθὸς*, καὶ *τὸ εὐσταλὲς δὲ καὶ κόσμιον τῆς ἀναβολῆς*», ἥτις ἐκάλυπτε καὶ τὴν κεφαλήν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ (2) εἰς τὸ αὐτὸ ἀναφερόμενος καλλιτέχνημα, λέγει· «*Δίφιλος δὲ ὑπερῆρει τὸ εὔρυθμον καὶ τὸ κεχορηγημένον, καὶ ὅτι εὖ πρὸς τὴν κιθάραν ὁ ποῦς, καὶ τὸ σφυρὸν ὡς καλὸν, καὶ ἄλλα μυρία, καθάπερ τὴν Καλάμιδος Σωσάνδραν ἐπαινῶν*».

Τὴν ἐποχὴν τοῦ καλλιτέχνου τούτου δύνανται νὰ ὁρίσωσι τινὰ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ· οἷον παρὰ τῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ τεθρίππῳ τοῦ Ἱέρωνος, ὃ εἰργάσατο ὁ Ὀνατᾶς, προσέθηκεν ὁ Κάλαμις δύο ἵππους μετὰ παίδων ἐπιβαινόντων, εἰς μνήμην τῶν ἱπποδρομικῶν αὐτοῦ νικῶν. Ἀνέθηκε δὲ τὸ μνημεῖον ὁ υἱὸς τοῦ Ἱέρωνος οὐχὶ μετὰ τὴν νίκην, γενομένην ἐν Ὀλυμ. 75, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του (3), συμβάντα ἐν Ὀλ. 78, β'. Ἕτερον ἔργον αὐτοῦ αὐτόθι, συνιστάμενον εἰς χαλκοῦς παῖδας τείνοντας τὴν δεξιὰν ἐν σχήματι εὐχαριστούντων τοῖς Θεοῖς, ἦν ἀνάθημα τῶν Ἀκραγαντίνων, κυριευσάντων τὴν ἐν Σικελίᾳ Μοτύην ἐν Ὀλυμ. 75, ά (4). Ἐποίησε δὲ καὶ Ἀφροδίτην ἐν Ἀκροπόλει, ἀνάθημα Καλλίου (5), τοῦ Λακκοπλούτου βεβαίως, ὅστις κατ' ἐκείνους ἔζη τοὺς χρόνους, πολεμήσας μὲν ἐν Μαραθῶνι ἐν Ὀλυμ. 72 β', ἀλλὰ σταλεὶς καὶ Πρέσβυς εἰς Περσίαν ἐν Ὀλ. 83 β' (6). Καὶ ἐν Θήβαις δὲ κατεσκεύασε Δία Ἄμμωνα, ἀνάθημα τοῦ Πινδάρου (7), ἀποθανόντος ἐν Ὀλ. 85 β'. Ἐν Ἀθήναις τέλος ἐποίησεν Ἀπόλλωνα Ἀλεξίκακον, ἐπονομασθέντα οὕτως, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας (8),

---

(1) Εἰκ. 6.— (2) Διαλ. Ἑταιρ. Γ. — (3) Παυσ. Η, 42. — (4) Αὐτ. Ε, 25. — (5) Αὐτ. Α, 23. — (6) Αἰλ. Π. Ἱστ. ΙΔ, 16.— (7) Παυσ. Θ, 16.— (8) Α, 3.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

διότι ἔπαυσε τὸν ἐν Ὀλ. 87 γ' συμβάντα λοιμόν. Κατὰ μὲν τὰ λοιπὰ ἑπομένως διδόμενα, ἦν ὁ Κάλαμις τεχνίτης τῆς 78—82 Ὀλυμπιάδος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν μαρτυρίαν, πρέπει νὰ εἰργάζητο καὶ μετ' αὐτὴν τὴν 87ην, ἤτοι μετὰ τὸν Φειδίαν, ὅπερ ἀπάδει πρὸς τὸν ἀποδιδόμενον τοῖς ἔργοις του σκληρὸν ἔτι μέχρι τινὸς καὶ ἀρχαϊκὸν ρυθμόν. Ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον τοῦ Ἀλεξικάκου, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Παυσανίας διστάζων συνδέει μετὰ τοῦ μεγάλου λοιμοῦ, φαίνεται ὅτι πολὺ ἀρχαιοτέρως ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἐκ Δελφῶν αὐτῷ προελθὸν (1). Οὐδ' ἀπίθανον εἶναι προσέτι ν' ἀπέδωκαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐπὶ τῆς ἀπὸ τοῦ λοιμοῦ ἀπαλλαγῆς τῆς πόλεως, καὶ ἕνεκά αὐτῆς, εἰς ἀρχαιοφανές τι καὶ ἀρχαιότερον κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ Καλάμιδος ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦτο ἀνωτέρω ὑπεθέσαμεν καὶ περὶ τοῦ Ἡρακλέους τοῦ Ἀγελάδα.

Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἕτερα μνημονεύονται τοῦ Καλάμιδος ἔργα, τριακοντάπηχυς Ἀπόλλων χαλκοῦς (2), καὶ ἕτερος ἐκ μαρμάρου (3), καὶ Διόνυσος ἐκ Παρίου λίθου (4), καὶ ἐν Κορίνθῳ χρυσελεφάντινος Ἀσκληπιὸς (5), Ἀλκμήνη, ἧς *οὐδὲν εὐγενέστερον* (6), Νίκη Ἄπτερος ἐν Ὀλυμπίᾳ κατὰ μίμησιν τῆς ἐν Ἀθήναις (7), καὶ Ἑρμῆς κριοφόρος ἐν Τανάγρᾳ ἣν ἔσωσεν ὁ Θεὸς ἐκ λοιμοῦ, περιφέρων κριὸν εἰς τοὺς ὤμους του (8). Ἐν τῇ Ἡμβροκίᾳ συλλογῇ ἐν Οὐίλτονι, ὑπάρχει μικρὸν μαρμάρινον ἄγαλμα, προφανῶς ἀντίγραφον τοῦ Κριοφόρου τοῦ Καλάμιδος (Πίν. Η, 3), ὡς ἀποδεικνύει καὶ ὁ ρυθμὸς αὐτοῦ, καὶ πολύτιμος μαρτυρία, ἡ νομίσματός τινος Ταναγραίου, ἐφ' οὗ παρίσταται ὁ αὐτὸς Ἑρμῆς (9).

---

(1) Müll. Dor. I, σ. 455.— (2) Στράβ. Ζ, 319.— (3) Pl. 36, 4, 10.— (4) Παυσ. Β, 20.— (5) Pl. αὐτ.—(6) Plin. 34, 19, 11.—(7) Παυσ. Ε. 26.—(8) Παυσ. Ζ, 26.— (9) Archeol. Zeit. 1059. Πίν. 9. Ἀρ. 12.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀδίως δ' ἐπῃνοῦντο οἱ ἵπποι αὐτοῦ, διὸ καὶ εἰς τέθριππον αὐτοῦ ὁ Πραξιτέλης μετὰ ταῦτα προσέθηκεν ἡνίοχον, ὅπως μὴ εἰς τὸ ἀριστούργημα τοῦτο ἡ ἀνθρωπίνη μορφὴ φαίνηται τῆς τῶν ζώων ἐλαττουμένη (1). Ἐκ τούτων ἄρα πηγάζει ὅτι ὁ Κάλαμις ἦν καλλιτέχνης ἐπιδεξιώτατος εἰς πᾶν γλυπτικῆς εἶδος, πᾶσαν ὕλην ἐργασθείς, καὶ εἰς παράστασιν διαφόρων μορφῶν καὶ διαφόρων διαστάσεων διαπρέψας.

Σύγχρονος δὲ σχεδὸν τοῦ Καλάμιδος, καὶ ὀλίγα μόνον ἴσως ἔτη αὐτοῦ νεώτερος ἦν ὁ πάντων τῶν καλλιτεχνῶν οὐ μόνον τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ πασῶν τῶν ἡλικιῶν καὶ πάντων τῶν τόπων περιφημότερος, ὁ μέγας Φειδίας ὁ Χαρμίδου (2), Ἀθηναῖος, οὗ τῆς μὲν γεννήσεως ἡ ἐποχὴ δὲν ὁρίζεται ἀκριβῶς, γνωστὸν δὲ μόνον εἶναι ὅτι γέρων εἰργάζετο ἐν Ὀλυμ. 85—86.

Μεταξὺ δὲ τῶν διδασκάλων αὐτοῦ μνημονεύονται ὁ Ἀθηναῖος Ἡγίας ὑπὸ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου (3), εἰς οὗ τὰ χειρόγραφα, τὸ ὄνομα Ἵππου, ἀλλαχοῦ Ἥπου, διωρθώθη ἐπιτυχυστέτατα εἰς Ἡγίου, καὶ ὁ Ἀργεῖος Ἀγελάδας ὑπὸ διαφόρων (4). Ἤρξατο δὲ τοῦ καλλιτεχνικοῦ αὐτοῦ σταδίου ὡς ζωγράφος (5), καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν γλυπτικὴν κυρίως ἐπιδοθείς, προήγαγε μὲν τὴν τέχνην εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῆς ἐντέλειαν, τῇ ἀκριβεστάτῃ παραστάσει τῆς φύσεως ἐμφυσήσας τὴν ὑψίστην ἔμπνευσιν, καὶ τὸ καλὸν ἀναβιβάσας εἰς τὴν καθαρωτέραν καὶ ἰδανικωτέραν αὐτοῦ τελειότητα, ἀλλὰ συγχρόνως διετήρησε καὶ ἐκ τῆς ἐποχῆς ἣν διεδέχετο τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτῇ αὐστηρότητα καὶ ἐμβρίθειαν, ἃς

---

(1) Pl. αὐτ.— (2) O. Müller, de Phidiæ vita et operibus. Gott. 1837. - Preller, ἐν Hallisch. Encyclopaedie, III, 22.— (3) NE. — (4) Σχολ. Ἀριστοφ. Βκτρ. 504. - Σουΐδ. φ. Γελάδας. - Τζετζ. Χιλ. Z, 154. H, 192.— (5) Pl. 35, 34.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

διέπλασεν εἰς ὑπερτάτην σεμνότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν· δι' ὃ καὶ ὁ Πλίνιος συγκαταριθμεῖ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀρχαΐζόντων καλλιτεχνῶν, λέγων (1)· Aemuli ejus fuere Alcamenes, Critias, Nestocles, (ἀν. Critios, Nesiotes), Hegias. Ἐν γένει δὲ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ τέχνη τοῦ Φειδίου, ὡς ἄκρως κ α λ ὴ συνάμα καὶ ὑ ψ η λ ὴ, ὡς ἐντελέστατον προϊὸν τῆς μεγάλης ἐμπειρίας περὶ τὴν ἐργασίαν τῆς ὕλης, τῆς καθαρωτάτης τῆς φύσεως ἀντιλήψεως, καὶ συγχρόνως τοῦ λεπτοτάτου αἰσθήματος καὶ τῆς δαιμονίου διανοίας τοῦ καλλιτέχνου.

Τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περιφημότερα τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου, τὰ κινήσαντα ὅλων τῶν αἰώνων τὸν θαυμασμὸν, εἰσὶ κυρίως δύο μεγαλουργήματα τῆς χρυσελεφαντίνης τέχνης, ἡ Ἀ θ η ν ᾶ καὶ ὁ Ζ ε ύ ς.

Ἡ πρώτη ἦν ἡ Θεὰ δι' ἣν ὁ Περικλῆς ᾠκοδόμησε τὸν Παρθενῶνα, ἡ Πολιοῦχος τῶν Ἀθηνῶν, ἣν ὁ Φειδίας, μεγαλεπήβολος ἐκτελεστὴς τῶν ἰδεῶν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συμπολίτου, κατεσκεύασεν ἀξίαν καὶ τῆς λαμπρότητος τοῦ οἰκοδομήματος ὃ ἔμελλε νὰ τὴν περιλάβῃ, καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς πόλεως εἰς ἣς τὴν λατρείαν ἀφιεροῦτο, δίκαιον δὲ νὰ εἰπῶμεν, καὶ τῆς μεγαλοφροσύνης τοῦ λαοῦ τοῦ καταβαλόντος τὴν δαπάνην ὑπὲρ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου· διότι, ὅταν ἐρωτήσας τὸν Φειδίαν ἐκ τίνος ὕλης πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ἄγαλμα, ἤκουσεν ὅτι, μαρμάρινον μὲν ἔσται εὐθυνότερον καὶ διαρκέστερον, χρυσολεφάντινον δὲ μεγαλοπρεπέστερον, διέταξε νὰ κατασκευασθῇ ἄξιον τῆς δόξης τῆς πόλεως (2). Καὶ ὅταν δὲ μετὰ ταῦτα, μεμψιμοιρούντων τινῶν διὰ τὰς τῶν ἔργων δαπάνας, εἶπεν ὁ Περικλῆς ὅτι ἀνεδέχετο αὐτὰς, ἂν τῷ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπιγράψῃ καὶ τ' ὄνομά του, ὁ δῆμος ἐπεκύρωσε τὴν δαπάνην ἵνα διατηρήσῃ τὴν δόξαν.

---

(1) 36, 19. —(2) Val. Maxim. I, 11.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἱδρύθη, ὡς φαίνεται, ἐπὶ Θεοδώρου ἄρχοντος, ἐν Ὀλ. 85 γ' (1), τὸν δὲ ῥυθμὸν καὶ τὸ σχῆμα αὐτοῦ γνωρίζομεν ἐξ ἀτελῶν μόνον περιγραφῶν. Περὶ αὐτοῦ λέγει Μάξιμος ὁ Τύριος (2) «*Φειδίας ἐδημιούργησεν Ἀθηνᾶν οὐδὲν τῶν Ὁμήρου ἐπῶν φαυλοτέραν, παρθένον καλὴν, γλαυκῶπιν, ὑψηλὴν, αἰγίδα ἀνεζωσμένην, κόρυν ἔχουσαν, δόρυ ἀνέχουσαν, ἀσπίδα κατέχουσαν*». Τὰ δὲ Ὁμήρου ἔπη ἃ αἰνίττεται, εἰσίν (3)·

«*Ἡ δὲ χιτῶν' ἐνδῦσα, Διὸς νεφεληγερέταο*
τεύχεσιν ἐς πόλεμον θωρήσσετο δακρυόεντα.
Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισι βάλετ' αἰγίδα θυσανόεσσαν,
δεινὴν, ἣν πέρι μὲν πάντη φόβος ἐστεφάνωται·
ἐν δ' Ἔρις, ἐν δ' Ἀλκὴ, ἐν δ' ὀκρυόεσσα Ἰωκὴ,
ἐν δὲ γοργείη κεφαλὴ δεινοῖο πελώρου,
δεινή τε σμερδνή τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.
Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο τετραφάλαρον,
χρυσείην, ἑκατὸν πολίων πρυλέεσσ' ἀραρυῖαν.
Ἐς δ' ὄχεα φλόγεα ποσὶ βήσετο. Λάζετο δ' ἔγχος
βριθὺ, μέγα, στιβαρὸν, τῷ δάμνησι στίχας ἀνδρῶν
ἡρώων, τοῖσίν τε κοτέσσεται ἀβριμοπάτρη».

Ἦν δὲ τὸ ἄγαλμα, ὡς τὸ περιγράφει κυρίως ὁ Παυσανίας (4), ὄρθιον, χιτῶνα φέρον ποδήρη, ἐπὶ τοῦ στήθους ἔχον κρεμαμένην τὴν Αἰγίδα μετ' ἐλεφαντίνης τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, κρατοῦν δ' εἰς τὴν μὲν τῶν χειρῶν (5) χρυσοῦν ἄγαλμα Νίκης τετραπήχυαῖον, εἰς τὴν δὲ δόρυ παρ' ᾧ ἠγείρετο δράκων, τὸ σύμβολον τοῦ γηγενοῦς Ἐριχθονίου, κατὰ τὸν συγγραφέα, καὶ παρὰ τοὺς πόδας ἔχον χρυσῆν ἀσπίδα, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς κράνος κοσμούμενον κατὰ κορυφὴν ὑπὸ δύο γρυπῶν, καὶ σφιγ-

---

(1) Müll. de Vit. Phid. σ. 35. – (2) Ιδ. — (3) Ἰλ. Ε. 736. — (4) Α, 24.— (5) Ἀρρ. Ἐπικ. διατρ. Β, 10.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γὸς ἐν τῷ μέσῳ. Τὸ ἔμβλημα τοῦτο παρεδέχθη ἴσως ὁ Φειδίας πρὸς ὑπόδειξιν τῆς Αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς τῆς Θεᾶς, καὶ ὅπως ἀπαλλαγῇ τοῦ λυποῦντος τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ αἴσθησιν, θρησκευτικῶς δὲ καθιερωμένου, ὡς φαίνεται, αἰγυπτιάζοντος τοῦ ἀγάλματος αὐτῆς τύπου. Κατὰ Πλάτωνα (1), οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀγάλματος ἦσαν ἐκ πολυτίμων λίθων, κατὰ δὲ Πλίνιον (2), ἦν τὸ ὕψος αὐτοῦ πήχεων 26 (39′), καὶ μετὰ τῆς βάσεως ποδῶν 49, ὥστε μεταξὺ τοῦ λόφου αὐτοῦ καὶ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ ἔμενεν ἔτι 17 ποδῶν ἀπόστασις.

Τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου εἶχον, ὡς αὐτὰ τῆς φύσεως τ᾽ ἀριστουργήματα, τὸν τύπον τῆς ἀνωτάτης καὶ ἐνδομύχου ἑνότητος, εἰς ἣν ἐνεφύσα ζωὴν καὶ ἔκφρασιν ἡ μεγαλοφυία τοῦ καλλιτέχνου. Ἦν δ᾽ ἡ ἑνότης αὕτη τὸ προϊὸν βαθείας αἰσθήσεως τῆς φυσικῆς ἀληθείας καὶ εὐκρινοῦς καταλήψεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν ἀναλογιῶν. Ἐκ τούτου ἡ ἐξαίσιος τῶν ἀγαλμάτων αὐτοῦ ἐν συνόλῳ ἐντύπωσις, ἧς ἀπόδειξιν ἀναφέρει ὁ Τζέτζης (3), ἐν τῷ ἀνεκδότῳ ὅτι, συναγωνισθέντων ποτὲ τοῦ Φειδίου καὶ Ἀλκαμένους εἰς ποίησιν Ἀθηνᾶς, τούτου τὸ ἔργον ἐθαυμάσθη κατ᾽ ἀρχὰς μεγάλως ἕνεκα τῆς ἐντελείας τῆς περὶ τὰ καθέκαστα ἐξεργασίας αὐτοῦ· ὅμως ὅτε ἀμφότερα ἐτέθησαν εἰς τὰς οἰκείας θέσεις, τοτε τὸ τοῦ Φειδίου ἀνεδείχθη ἀσυγκρίτως ἐκείνου ἀνώτερον. Ἀλλ᾽ ἡ μεγαλοφυία αὐτοῦ πρὸς ἀρτίαν ἔκφρασιν τῆς τοῦ συνόλου ἰδέας, καὶ τὸ τῆς τέχνης μεγαλουργὸν, οὐδόλως ἀπέκλεισε τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐξεργασίας, ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, καὶ τὴν ἐντέλειαν ἐν μικροτεχνήμασιν. Ὁ Πλίνιος μάλιστα ἐπαινεῖ τὴν καὶ κατὰ τοῦτο μεγίστην αὐτοῦ ἐπιδεξιότητα, λέγων ὅτι ὑπῆρχεν αὐτῷ equalis magnificentia et in parvis (4), καὶ ἀποδίδωσιν αὐτῷ

---

(1) Ἱππ. Μείζ. σελ. 290. — (2) 36, 44. — (3) Χιλ. III, 193.— (4) 36, 44.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

μάλιστα τὴν τελειοποίησιν τῆς εἰς μικρουγήματα ἀσχολουμένης τορευτικῆς, καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῆς εἰς ἐπικόσμησιν τῶν τῆς μεγάλης γλυπτικῆς προϊόντων. (Primusque artem torreuticem aperuisse atque demonstrasse merito judicatur) (1), καὶ ὁ Μαρτιάλος(2) ἀναφέρει αὐτοῦ ἰχθῦς, καὶ ὁ Ἰουλιανὸς (3), τέττιγα, μέλισσαν, μυῖαν. Διὰ τῆς τέχνης ταύτης κατεκόσμησεν ἐν ἄλλοις τὰ χρυσᾶ πέδιλα τῆς Θεᾶς, ἐπεργασθεὶς εἰς τὸ πάχος τοῦ πέλματος τὴν Κενταυρομαχίαν (4). Κατὰ Πολυδεύκην (5) τὰ τυρρηνικὰ πέδιλα εἶχον τετραδάκτυλον τὸ πάχος τοῦ πέλματος. Ἂν τοιαῦτα ὑποτεθῶσι τὰ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς φέρει καὶ ἡ ἐν Παρισίοις λεγομένη Βελλετρία Παλλὰς, τότε τὰ τοῦ ἀγάλματος πρέπει νὰ εἶχον ἀναλόγως ὕψος 40″ ἤτοι 3′ 4″. Διὰ τορευμάτων κατεκάλυψεν ὁμοίως καὶ τὴν ἀσπίδα, ἧς ἡ διάμετρος δὲν ἦν πιθανῶς ἐλάσσων τῶν 20′, καὶ ἔξωθεν μὲν ἐποίησεν Ἀμαζονομαχίαν, ἔσωθεν δὲ Γιγαντομαχίαν. Εἰς δὲ τὴν βάσιν, ἥτις ἀπήτησε μακροχρόνιον ἐργασίαν, κατὰ Θεμίστιον (6), παρέστησε Πανδώρας γέννησιν (7) παρουσίᾳ εἴκοσι θεῶν, ὡς φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ Πλινίου· In base autem, quod cælatum est, Pandoras genesin appellavit. Ibi Dii sunt XX numero nascentes (nascentis?).

Ἡ μεγαλοφυία ἀείποτε παρακολουθεῖται ὑπὸ τοῦ φθόνου, ὡς τὸ φῶς ὑπὸ τῆς σκιᾶς. Οἱ φθονοῦντες τὸν Φειδίαν καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὸν μέγαν φίλον του Περικλέα, ἐσυκοφάντησαν αὐτὸν ὅτι ὑπεξήρεσε μέρος τοῦ χρυσοῦ τοῦ δοθέντος αὐτῷ διὰ τὸ ἄγαλμα. Εἰς πρόχειρον δ' ἀπολογίαν του ὁ Φειδίας ἀπήντησεν ὅτι τὸν χρυσὸν εἶχεν ἐπίτηδες κατασκευάσει περιαιρετὸν, καὶ ὅτι οἱ κατήγοροί του δύνανται, ἂν θέλωσι, νὰ τὸν ἀφαιρέσωσι καὶ νὰ

---

(1) 34, 19, 1. — (2) III, 35. — (3) Ἐπ. 8 σ. 377. Α. ἔκδ. Spanh. — (4) Pl. 26, 4, 4. — (5) Ὀνομ. Ζ, 22. — (6) Θεμιστ. Λογ. ΚΕ.— (7) Αὐτ. - Παυσ. Α. 24.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸν σταθμίσωσιν(1). Ἦγε δ' ὁ χρυσὸς οὗτος κατὰ μὲν Διόδωρον (2) 50 τάλαντα, κατὰ δὲ Θουκυδίδην(3) καὶ Πλούταρχον (4) 40, ἀλλ' ὀρθότερον, ὡς φαίνεται, κατὰ Φιλόχορον (5) τάλαντα 44, ἐξ οὗ ὁ Quatremère de Quincy(6), ἐκλαμβάνων ὡς χρυσᾶ τὸ κράνος, τὸν χιτῶνα, τὰ πέδιλα, καὶ τὴν Νίκην, ὑπελόγισε τὸ πάχος τοῦ χρυσίου εἰς 2 γραμμάς. Καὶ τότε μὲν δὲν διελύθη τὸ ἄγαλμα, μετὰ ταῦτα δ' ἐπανειλημμένως πολλαὶ ὑπεξαιρέσεις ἐτολμήθησαν ἐπ' αὐτοῦ. Ἐν Ὀλ. 95 εἶχεν ἤδη βλαφθῇ ἡ βάσις, καὶ ἐπισκευασθῇ ὑπό τινος Ἀριστοκλέους (7), ἴσως ἀπογόνου τῶν ἀρχαίων ὁμωνύμων καλλιτεχνῶν. Ἐπὶ Ἰσοκράτους ἤδη εἶχε κλαπῇ τὸ γοργόνειον ὑπὸ τοῦ Φιλέργου (8), καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ τῆς Νίκης ἀκρωτήρια ἢ πτερά (9). Ἐν δ' Ὀλυμ. 120, ὁ Λάχαρης φεύγων ἀφῄρεσε πάντα τὸν περιαιρετὸν αὐτοῦ κόσμον (10), τὸν τῶν περιάπτων βεβαίως, οὐχὶ δὲ τὸν χρυσὸν τοῦ ἀγάλματος, διότι ὁ Παυσανίας εἶδεν ἔτι αὐτὸ ἄρτιον, καὶ βεβαία μνεία αὐτοῦ γίνεται ἔτι ἐπὶ Οὐαλεντιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, ἐν ἔτει 375 μ. Χ. Φαίνεται δ' ὅτι μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κατεστράφη (11).

Μετὰ δὲ τὴν πρώτην, ἐγένετο καὶ δευτέρα κατηγορία κατὰ Φειδίου, ὡς πρὸς τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς· ὅτι ἐν τῇ Ἀμαζονομαχίᾳ ἐνετύπωσε κατὰ Πλούταρχον (12), τοῦ μὲν Περικλέους πάγκαλον ὁμοίωμα, ὡς Ἀθηναίου πρὸς Ἀμαζόνα μαχομένου, τοσοῦτον δ' ἐντέχνως προ-

---

(1) Πλούτ. Β. Περικλ. 31. - Θουκυδ. Β, 13.- Διόδ. Σικ. ΙΒ, 39.— (2) ΙΒ, 40.— (3) ΙΒ, 13.— (4) Β. Περ. αὐτ.— (5) Εἰς Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρην. 604.—(6) Jupiter Olympien.—(7) Bœckh, C. J. I, σ. 257.— (8) Κ. Καλλιμ. § 57. ἴδ. Σουΐδ. φ. Φιλέας, φιλουργὸς — (9) Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. σελ. 751. — (10) Παυσ. Α, 25. - Πλουτ. π. Ἰσ. καὶ Ὀσ. 71.—(11) Marinus v. Procli, 30. — (12) Β. Περ. 31.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

τεινοντος τὴν χεῖρα ἥτις ἐκράτει τὸ ὀόρυ, ὥστε ἀπέκρυπτε δι' αὐτῆς κατὰ μέρος τὸ πρόσωπον, καὶ ἡ ὁμοιότης, ἵνα μὴ κινῇ τὸν φθόνον, μόνον ἑκατέρωθεν διεφαίνετο· ἑαυτοῦ δ' εἰκόνα ὡς πρεσβύτου φαλακροῦ, μέγαν πέτρον ἐγείροντος, καὶ ταύτης τὸ πρόσωπον εἰργάσθη ἐφ' ἑνὸς τῶν γόμφων οὕτως, ὥστε, κατ' Ἀριστοτέλην (1), ἄν τις ἀφήρει αὐτὸ, θὰ διελύετο ὅλον τὸ ἄγαλμα. Οὕτως ἤλπισε νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν γενομένην αὐτῷ μικρολόγον καὶ ἄδικον ἀπαγόρευσιν τοῦ νὰ ἐπιγράψῃ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἀριστουργήματος τῶν χειρῶν του (2), ὡς ἂν ἡ φήμη εἶχεν ἀνάγκην ἐπιγραφῶν ἐπὶ χαλκοῦ ἢ μαρμάρου. Ἀνεγινώσκετο δὲ, κατὰ Πλούταρχον (3), τὸ ὄνομά του μόνον «*ἐν τῇ στήλῃ*», ἐπὶ ἰδιαιτέρας στήλης δηλαδὴ, καὶ ἴσως ἦν αὕτη ἡ περιέχουσα τὴν ἀναγραφὴν τῆς δαπάνης διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὸ ἀθῶον τέχνασμα τοῦ Φειδίου δὲν ηὐδοκίμησεν· οἱ ἐχθροί του ὑπερίσχυσαν, ἡ ἔγκλησις ἐπέτυχε, καὶ ὁ ἄστατος δῆμος ἔῤῥιψεν ἕνα τῶν ἐνδοξοτέρων αὐτοῦ ἀνδρῶν εἰς τὸ δεσμωτήριον, ὅπου ἀπεβίωσεν ὑπὸ νόσου ἢ ὑπὸ φαρμάκου ὁ ὕπατος τῶν καλλιτεχνῶν.

Τὸ φειδαϊκὸν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς (4) φαίνεται μιμουμένη ἡ Ἀλβανιανὴ Παλλὰς ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπολεως. πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνάγλυφα κατ' αὐτοῦ πιθανῶς τὸν τύπον ἐπλάσθησαν. Ἰδίως ὅμως τὸ ἐν ἔτει 1859 εὑρεθὲν παρὰ τὴν Πνύκα ἀγαλμάτιον εἶναι πρόχειρον μὲν καὶ ἀτελὲς, ἀναμφισβήτητον ὅμως τοῦ ἔργου ἐκείνου ἀντίγραφον.

---

(1) Ἰδ. Ἀριστοτ. Θαυμ. Ἀκ. 105. - Apul. d. Mund. p. 746. — (2) Cic. Tuscul. I, 15. - Ἰδ. R. Rochette. Quest. sur l'hist. de l'art. σ. 20 – 22. - Rossignol, 3 Dissert. σελ. 172.—(3) Β. Περικλ. 13.—(4) Quatrem. Qunic σ. 226.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἀπ' αὐτοῦ ἐλλείπει ὁ λόφος τῆς περικεφαλαίας, καὶ ἡ Νίκη, καὶ τὸ δόρυ, μέλλοντα ἴσως νὰ προστεθῶσιν ἐξ ἄλλης ὕλης. Προσέτι δ' ἡ ἀσπὶς ἐσωτερικῶς μὲν εἶναι ἀκατέργαστος, στέγουσα συνεσπειρωμένον τὸν ὄφιν· ἐξωτερικῶς δ' ἔχει ἐν ἀναγλύφοις ἐπειργασμένην τὴν Ἀμαζονομαχίαν, οὐχὶ βεβαίως ὁλόκληρον τὴν φειδαϊκὴν σύνθεσιν ἐν πάσῃ τῇ ἐκτάσει αὐτῆς, ἀλλὰ μικρογραφικῶς, ἀκατεργάστως, καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ἐν νύξεσι μόνον καὶ ἐν ἀποσπάσματι τῶν κυριωτέρων τῆς μάχης σκηνῶν, αἵτινες εἰσὶ διακεκριμέναι, καὶ παριστῶνται ἄνευ ἀλληλουχίας ἐπὶ πάσης τῆς στρογγύλης ἐπιφανείας τοῦ θυρεοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν τὸ περιεργότατον ἀντικείμενον, καὶ τὸ τὴν ἐπιφανεστάτην κατέχον θέσιν, αὐτῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ δίσκου τῆς ἀσπίδος, εἶναι αὐτὴ ἡ εἰκὼν τοῦ Φειδίου, «*γέροντος φαλακροῦ*», ὡς περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, «*πέτρον ἐπηρμένον δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν*», λαμπρὰν δ' ἐπιδεικνύντος, καθ' ὅσον ἐν τῷ μικρῷ καὶ ἀτελεῖ τούτῳ εἰκάσματι φαίνεται, τοῦ γυμνοῦ σώματος τὴν ἀνάπτυξιν. Τὰ λοιπὰ δὲ ζῴδια, ἅτινα μᾶλλον ὡς σκιαὶ διακρίνονται, ἐν πολλοῖς ἀναμιμνήσκουσι τὰ συμπλέγματα τῶν ζωοφόρων τοῦ ναοῦ τῆς Φιγαλείας καὶ τοῦ τῆς Νίκης, ἐξ οὗ δῆλον γίνεται ὅτι ἡ γλυπτικὴ διάπλασις τοῦ μύθου τῆς Ἀμαζονομαχίας, οἷα ἀπαντᾶται ἐπὶ τῶν πλείστων σωζομένων μνημείων, εἰς αὐτὸν τὸν Φειδίαν ὀφείλεται.

Πλὴν δὲ τῆς ἀσπίδος ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως τὸ ἀγαλμάτιον μικρὰς καὶ ἀτελεῖς νύξεις τῶν γλυφῶν αἵτινες ἐκόσμουν αὐτὴν, ἑπτὰ μόνον πρόσωπα, ἀντὶ τῶν εἴκοσι περὶ ὧν ὁ Πλίνιος ὁμιλεῖ. Ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ ἀμυδρῶς ὑποφαινομένων ζῳδίων καταδείκνυται, ὅτι ἡ «*Παρδώρας Γένεσις*» παριστᾶτο καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ τότε πνεῦμα τῆς τέχνης, ἀναλόγως πρὸς τὴν τῆς Ἀθηνᾶς γένεσιν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετοῦ τοῦ ναοῦ. Ἐνώπιον τοῦ Διὸς, ἐπὶ θρόνου καθημένου, παρίσταται ἡ νέα Ηαν-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δώρα, τὴν ἄφθονον κόμην αὐτῆς μετὰ χάριτος διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ὑπεγείρουσα. Μετ' αὐτὴν δ' ἕπονται αἱ δύο Ἐλευσίνιαι Θεαὶ δᾳδοφόροι, καὶ ἐπέρχεται ἡ Ἀθηνᾶ ἐν τεθρίππῳ, ὑπὸ τῆς Νίκης, τῆς Ἶριδος ἢ τῆς Πανδρόσου ὁδηγουμένη.

Εἰ καὶ ἀτελεστάτη τὴν ἐργασίαν ἡ μικρὰ αὕτη Ἀθηνᾶ, ἔχει τι ὅμως ὡς πρὸς τὴν μορφὴν τὸ ἐμφαῖνον ὅτι ἀντεγράφη ἐκ πρωτοτύπου συνενοῦντος μεγαλοπρέπειαν ἤθους μετὰ λεπτότητος καλλονῆς.

Τὸ ὕψος τοῦ ἀγαλματίου εἶναι τοῦ ἡμιμέτρου ἔλαττον. Ἔχει δὲ πρὸς τὰς τῆς βάσεως αὐτοῦ διαστάσεις σχεδὸν ἀκριβῶς ἣν ἀναλογίαν εἶχε τὸ τοῦ χρυσελεφαντίνου κολοσσοῦ πρὸς τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τοῦ ἐκ πώρου κατεσκευασμένου παραλληλεπιπέδου, ὃ ἐκάλυπτεν ἡ βάσις αὐτοῦ (1).

Τὸ δεύτερον δὲ τῶν μεγαλουργημάτων τοῦ Φειδίου, οὗ ἀνώτερον οὐδ' ἐνδοξότερον οὐδέποτε ἡ γλυπτικὴ τέχνη παρήγαγεν, ἦν ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς (2), ὁ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐν Ἤλιδι Ὀλυμπίας, χρυσολεφάντινος καὶ αὐτὸς ἱδρυθείς, κατ' ἰδέαν ἣν ἔλεγεν ὁ Φειδίας ὅτι τῷ ἐνέπνευσαν ἐπίσης τὰ ὁμηρικὰ ἔπη (3), καὶ ἰδίως οἱ ἀκόλουθοι στίχοι (4)·

«Ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρῦσι νεῦσε Κρονίων.
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ὀλόλυξεν Ὄλυμπον.

Παρίστατο δ' ὁ Ζεὺς (5) μεγαλοπρεπῶς καθήμενος

---

(1) Ἰδ. Rang. Lett. al S. Minervini, ἐν Bullettino Archeol. Napolit. N. 178.—(2) Quatremère de Quincy, Jup. Olymp. - Rathgeber, ἐν Hall. Encycl. III, 3.-Suhcbart, Ztschr. f. Altthw. 1840 σ. 385. - Brunn, Ann. del Inst. d. Rom. 1851, σ. 108. —(3) Macrob. Saturn. V, 13.—(4) Ἰλ. Α, 518.— (5) Παυσ. Ε, 11, 12.

ἐπὶ θρόνου, καὶ τοσοῦτον κολοσσιαῖος, ὥστε, ἂν ἤθελεν ἐγερθῇ, τὸ μέτωπον αὐτοῦ θὰ ἔθραυε τὴν ὀροφὴν τοῦ ναοῦ ὅστις τὸν περιέκλειεν, 68′ ὕψος ἔχουσαν. Τὴν παράβασιν ταύτην τῶν κανόνων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀναλογίας ψέγει ὁ Στράβων (1), ἐν ᾧ ἴσως ἔπρεπε μᾶλλον νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὡς τὴν μεγίστην μεγαλοφυίας ἀπόδειξιν. Τὸ ἄνω τοῦ ἀγάλματος, ἐλεφάντινον ὅλον, ἦν γυμνὸν, καὶ ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ εἶχε χρυσελεφαντίνην Νίκην ἐστεμμένην, ταινίαν κρατοῦσαν καὶ, ὡς φαίνεται ἐπὶ τῶν Ἡλιακῶν νομισμάτων (2), ἐστραμμένην πρὸς τὸν Δία, αὐτὸν ὄντα μόνον σκοπὸν καὶ μόνον κέντρον τῆς ὅλης παραστάσεως· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ ἐκράτει σκῆπτρον διὰ ποικίλων μετάλλων διηνθισμένον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο χρυσοῦς ἀετὸς, ὡς περιγράφει ὁ Ἀριστοφάνης, ἴσως εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Φειδίου ἀφορῶν, τὰ σκῆπτρα τῶν παλαιῶν βασιλέων, λέγων (3)·

«Ἦρχον δ' οὕτω σφόδρα τὴν ἀρχὴν, ὥστ' εἴ τις καὶ βασιλεύοι ἐν ταῖς πόλεσιν τῶν Ἑλλήνων, Ἀγαμέμνων ἢ Μενέλαος, ἐπὶ τῶν σκήπτρων ἐκάθητ' ὄρνις, μετέχων ὅ,τι δωροδοκοίη».

Τῆς δὲ κεφαλῆς χρυσοῦς ἦν ὁ δασὺς πώγων, ὡς καὶ οἱ ἐπὶ τῶν ὤμων του κεχυμένοι βαθεῖς βόστρυχοι, ὧν ἕκαστος ἦγεν ἓξ μνᾶς χρυσοῦ (4), καὶ τούτους ἔστεφε χρυσοῦν στέμμα ἐλαίας. Τὸ δὲ κάτω τοῦ ἀγάλματος μέρος ἐκάλυπτεν, ἐπὶ τῶν γονάτων ἐρριμένος, μανδύας χρυσοῦς, ζῴδια ἔχων καὶ κρίνα ἐναργασμένα.

Ἦν δὲ καὶ ὁ θρόνος ἐφ' οὗ ὁ Ζεὺς ἐκάθητο θαῦμα καθ' ἑαυτὸν πολυτελείας καὶ τέχνης, ἐκ χρυσοῦ, ἐλέφαντος, ἐβένου καὶ πολυτίμων λίθων πεποιημένος, καὶ παντοίαις γλυφαῖς ἐξαισίως πεποικιλμένος. Καὶ ἕκαστον μὲν τῶν ποδῶν ἐκόσμουν τέσσαρες χορεύουσαι

---

(1) Η, 171. Τχν.— (2) DENKM. I, πιν. 201, ἀριθ. 103. — (3) Ὄρν. 510.— (4) Λουκ. Ζ. Τραγ. 25.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Νίκαι, καὶ κατωτέρω ἕτεραι δύο. Ἀπὸ ποδὸς δ' εἰς πόδα διῆκον, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κολοσσιαίου κατασκευάσματος, τέσσαρες δοκοὶ ἢ κανόνες, καὶ ὁ μὲν ἐμπρόσθιος εἶχεν ἐπειργασμένα ὀκτὼ ἀγάλματα παίδων ἀγωνιστῶν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰκοσιεννέα, παριστῶντα τὴν κατὰ τῶν Ἀμαζόνων μάχην τοῦ Ἡρακλέους. Καὶ καθέτως δὲ διηροῦντο τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν διαστήματα διὰ κιόνων, πιθανῶς ἕκαστον διὰ δύο, καὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν, ἴσως ὑπὸ τοὺς κανόνας, ἐκλείετο διὰ τοίχων καταγράφων, ὧν ἕκαστος εἶχε σύμπλεγμα ἐκ δύο ζῳδίων (1)· ὁ ἐμπρόσθιος ὅμως τοῖχος ἦτον ἄγραφος καὶ κυανοῦς μόνον, πιθανῶς διότι ἐπ' αὐτοῦ προεῖχε τὸ ἄγαλμα. Ὑπεράνω δὲ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν, ἴσως κατὰ τὸ φαινόμενον μέρος τῆς ἕδρας τοῦ Θρόνου, καὶ κατὰ τοὺς στύλους τῶν χειρῶν, παρίσταντο Ἀπόλλων καὶ Ἄρτεμις φονεύοντες τοὺς Νιοβίδας, καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς Σφίγγες ἁρπάζουσαι παῖδας Θηβαίους. Τὸ ἔρεισμα δὲ τοῦ Θρόνου εἶχεν εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ μέρος, καὶ ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, τρία Χαρίτων καὶ τρία Ὡρῶν ἀγάλματα· καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας τέλος τοῦ Διὸς ἦν ὑποπόδιον, ἔχον χρυσοῦς λέοντας, εἰς τὰς γωνίας πιθανῶς, καὶ ἐπειργασμένην μάχην Θησέως κατ' Ἀμαζόνων. Τέλος δ' εἶχε καὶ τὸ βάθρον, ἢ μᾶλλον τὸ μέτωπον τοῦ βάθρου τοῦ φέροντος τὸ ἄγαλμα καὶ τὸν θρόνον, ἐπειργασμένην χρυσῆν τὴν Ἀφροδίτην, ἀναδυομένην μεταξὺ Ἔρωτος καὶ Πειθοῦς στεφανούσης αὐτὴν, καὶ ἔνθεν μὲν Δία, Ἥραν (ἴσως καὶ Ἥφαιστον), Χάριν, Ἑρμῆν καὶ Ἑστίαν, ἔνθεν δὲ Ἀπόλλωνα, Ἄρτεμιν, Ἀθηνᾶν καὶ Ἡρακλῆν, ἴσως τὴν περὶ τοῦ Τρίποδος πάλην, ἔτι δὲ Ποσειδῶνα καὶ Ἀμφιτρίτην, καὶ εἰς ἑκάτερον τῶν περάτων Ἀπόλλωνα ἐφ' ἅρματος, καὶ Σελήνην ἐφ' ἵππου.

Τὰς διαστάσεις τοῦ ἀγάλματος τούτου συνέγραψε

---

(1) Ἴδε κατωτ. περὶ Πυναίνου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κατὰ Στράβωνα (1) δι' ἰάμβων ὁ Καλλίμαχος· καὶ ὁ Παυσανίας, εἰ καὶ γνωρίζει αὐτὰς, ἀπαξιοῖ ὅμως νὰ τὰς ἀναφέρῃ, διότι αὗται ὀλίγον συνέτεινον εἰς τὸ ἐκ τοῦ ἤθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος πηγάζον εὐγενὲς μεγαλεῖον αὐτοῦ. «Ἐπεὶ καὶ τὰ εἰρημένα αὐτοῖς μέτρα, λέγει ὁ περιηγητὴς, *πολύ τι ἀποδέοντά ἐστιν, ἢ τοῖς ἰδοῦσι παρέστηκεν εἰς τὸ ἄγαλμα δόξα*». Ἦν δ' ἡ σύνολος τοῦ ἀγάλματος ἔμφασις καταπληκτικὴ, προσωποποιοῦσα τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοδυνάμου καὶ παντοκράτορος, τοῦ «*πατρὸς ἀνδρῶν τε Θεῶν τε*», τοῦ εὐμενῶς προσδεχομένου τὰς ἀνθρωπίνους δεήσεις. Κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον (2) «*ἦν Ζεὺς καταγεύων, εἰρηνικός τε καὶ παγκοίνου πρᾶος*»· κατὰ δὲ Λίβιον (3), ὁ Παῦλος Αἰμύλιος ἐξέλαβεν αὐτὸν ὡς αὐτὸν τὸν Δία παρόντα, ὡς Jovem præsentem, καθὼς καὶ ἐν γένει οἱ ἀρχαῖοι ἐφρόνουν, ὅτι ὁ Ζεὺς παρίστατο εἰς τοῦ ἀγάλματος τὴν κατασκευήν (4). Τοῦτο λέγεται καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ ἐπιγράμματι Φιλίππου τοῦ Θεσσαλονικέως (5)·

«*Ἦ Θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,*
Φειδία, ἢ σύ γ' ἔβης τὸν Θεὸν ὀψόμενος».

Κατὰ δὲ Παυσανίαν ἐπεσήμανεν εἰς τὸν Φειδίαν ὁ Ζεὺς τὴν ἐπιδοκιμασίαν του διὰ κεραυνοῦ. Νηπενθὲς ἦν τὸ νὰ ἰδῇ τις τὸ ἄγαλμα (6), ὁ δ' ἄνευ τούτου ἀποθανὼν, ἦν ὡς ἂν εἶχεν ἀποθάνει ἀμύητος.

Ὁ Παυσανίας διηγεῖται (7) ὅτι ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὴν κατασκευὴν, ἐξεκόλλησεν αὐτοῦ ὁ ἐλέφας, διοτι, ὡς αὐτὸς φρονεῖ (8), ἡ ἐλώδης φύσις τῆς Ἄλτυος ἦν ἐπιβλαβὴς εἰς τῆς κόλλης τὴν διατή-

---

(1) Η, 354. — (2) ΙΒ, Ὀλυμπιακῷ. — (3) 45, 28. — (4) Στράβ. Η, 354. Ἰδ. Φώτ. Μυρλ. σ. 37. — (5) Anall. II, σ. 223. — (6) Ἀρρίαν. Ἐπικτ. Α, 6. - Δ. Χρυσ. ΙΒ, σ. 200. — (7) Δ, 31. — (8) Ε, 11.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρῆσιν, δι' ὃ καὶ ἔχριον ἐλαίῳ τὸ ἄγαλμα. Ἕνεκα τούτου ἡ βάσις αὐτοῦ ἵδρυτο οὐχὶ ἐπ' ἐδάφους ἐκ λίθου Παρίου, ἐξ οὗ ἦν ᾠκοδομημένος ὁλόκληρος ὁ ναὸς, ἀλλ' ὡς ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ πώρου, οὕτω καὶ αὐτὴ ἐπὶ μέλανος λίθου, οὗ τὸ χρῶμα δὲν ἐμολύνετο ὑπὸ τοῦ ἐλαίου. Καὶ τότε μὲν ἐπεσκεύασε τὸ ἄγαλμα καλλιτέχνης τις καλούμενος Δ η μ ο φ ώ ν. Ἐπὶ Καίσαρος δὲ λέγεται ὅτι κεραυνὸς ἐνέσκηψεν ἐπ' αὐτὸ, ἀλλὰ χωρὶς, ὡς φαίνεται, πολὺ νὰ τὸ βλάψῃ (1). Ὁ Καλιγούλας εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μετακομίσῃ αὐτὸ εἰς Ῥώμην, καὶ ἀποκεφαλίσας αὐτὸ, νὰ τῷ ἐπιθέσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κεφαλήν· ἀλλὰ τὴν παράβολον ταύτην ἰδέαν δὲν ἐξετέλεσεν. Ἐπὶ Λουκιανοῦ τῷ εἶχον ἀποκοπῇ δύο τῶν χρυσῶν του βοστρύχων, ὅπερ ὅμως ὁ Παυσανίας δὲν ἀναφέρει. Ἐπ' Ἰουλιανοῦ μνημονεύεται ἔτι τὸ ἄγαλμα ὡς ὑπάρχον (2), ἐν δὲ τῇ πέμπτῃ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β, ἐνεπρήσθη ὁ ναὸς καὶ ἔπαυσαν τὰ Ὀλύμπια (3). Καὶ μνημονεύει μὲν τοῦ Διὸς ἔτι ὁ Κεδρηνὸς ὡς κατασταφέντος ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τοῦ Λαυσαϊκοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, συμβάσῃ ἐν ἔτει 475 (4), ἀλλὰ γνωστὴ εἶναι ἡ περὶ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τοῦ συγγραφέως τούτου ἀκρισία καὶ ἄγνοια.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὸ ἀριστούργημα τοῦτο ὡς ἀμίμητον, καὶ ὁ Πλίνιος λέγει (5) Jovem Olympium nemo æmulatur· ὃι' ὃ καὶ ὀλίγοι ἐτόλμησαν ν' ἀπεικονίσωσιν αὐτὸ δι' εὐτελεστέρας ὕλης. Ἐξ ὅσων δὲ περὶ τοῦ Φειδαϊκοῦ ἔργου γνωρίζομεν, φαίνεται ὅτι, μεταξὺ ὅλων τῶν σωζομένων τοῦ Διὸς ἀγαλμάτων, ἰδέαν τινὰ ὁπωσοῦν εἰς τὸ πρωτότυπον προσεγγίζουσαν, σκιὰν τῆς μὲν

---

(1) Εὐσέβ. πρ. Εὐ. Γ, 2. — (2) Λιβαν. Ἐπιστ. 1052. Ἴδε καὶ Ἰουλ. Ἐπ. 8. — (3) Σχολ. Λουκ. σ. 221. Ἔκδ. Jacobitz. — (4) Χρον. σ. 322. — (5) 34. 8.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐντελείας τῆς ὅλης διαθέσεως καὶ τῆς μεγαλειότητος τοῦ ἀριστουργήματος δίδωσι τὸ ἐν τῷ Βατικανικῷ Μουσείῳ κατατεθειμένον ἄγαλμα, τὸ καλούμενον Βερόσπιος Ζεὺς (Πίν. Η, 4)· τῆς δ' ὑπερανθρώπου καὶ ὄντως θείας ἐκφράσεως τῆς κεφαλῆς, ἡ αὐτόθι διατηρουμένη ἐξ 'Ορτικολίου προτομὴ (Πίν. Η, 5). Παρίσταται δ' ὁ Φειδαϊκὸς Ζεὺς καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν 'Ηλείων ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ 'Αδριανοῦ εἰς ἀτελέστατον ἀποτύπωμα (1), πολὺ δ' ὡραιοτέρα ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ 'Αρκαδικῶν νομισμάτων τῆς 104ης 'Ολυμπιάδος, ὅταν οἱ 'Αρκάδες ἐκυρίευσαν τὴν 'Ολυμπίαν (2).

'Η δὲ τῆς ποιήσεως τοῦ Διὸς ἐποχὴ εἰκάζεται ἔκ τινος περιστάσεως, ἧς μνημονεύει ὁ Παυσανίας, ὅτι μεταξὺ τῶν χρυσῶν ἀθλητικῶν ἀνδριάντων τῶν κοσμούντων τὸν ἐμπροσθιον κανόνα ὅστις συνήνου τοῦ θρόνου τοὺς πόδας, εἷς παῖς, ταινίαν ἀναδούμενος, ἐλέγετο ὅτι ἦν ὁ 'Ηλεῖος, ἢ κατά τινας (3) 'Αργεῖος, Παντάρκης, νέος, φίλος τοῦ Φειδίου, νικήσας ἐν παισὶν ἐν 'Ολυμ. 86. Τότε λοιπὸν φαίνεται ὅτι ἔγεινε καὶ τὸ ἄγαλμα, καὶ τὴν νέαν νίκην ἠνίττετο τοῦ ἀναδουμένου τὸ σχῆμα, ἑπομένως τὸν Δία ἐποίησεν ὁ Φειδίας μετὰ τὴν 'Αθηνᾶν, καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν ἀποπεράτωσιν ἐπανελθὼν εἰς 'Αθήνας, κατηγορήθη, ἐφυλακίσθη καὶ ἀπεβίωσε. Τινὲς τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων, τῶν προκατειλημμένων μάλιστα ἐκκλησιαστικῶν (4), προσάπτουσιν εἰς τὴν φιλίαν ταύτην ἀγενέστερον χαρακτῆρα, διηγούμενοι καὶ ὅτι ὁ Φειδίας ἐπέγραψε τὸ ὄνομα τοῦ Παντάρκους καὶ ῥητῶς (Παντάρκης καλός), εἰς τὸν δάκτυλον τοῦ Διὸς, ἐξ οὗ τινες τῶν νῦν κριτικῶν (5) ἠθέλησαν νὰ ἐξαγάγωσι τὸ

---

(1) DENKM. 103. — (2) Αὐτ. 181. - Ἴδε Quarem. de Quincy. Jup. Olymp. Frontispice. — (3) Φώτ. βιβλιοθ. — (4) Κλημ. Ἀλεξ. σ. 35 C. - Ἀρνοβ. κ. Ἔθν. ΣΤ. 13. — (5) Ἰδίως Müll. de vit. Phid. § 18.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

συμπέρασμα, ὅτι ὁ Φειδίας ἦν ἔτι νέος ὅταν ἐποίει τὸν Δία. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ γέροντες συνεχῶς ἐπέχαιρον εἰς τὴν φιλίαν τῶν νέων, ὡς ὁ Ἀνακρέων μέχρι τοῦ ἐσχάτου αὐτοῦ γήρως, καὶ ὡς ὁ Πίνδαρος ἀπέθανεν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοξένου. Ἀλλ' οὔτε καὶ πιστευτὸν φαίνεται τὸ ἀνέκδοτον τῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης, ἣν δὲν εἶδεν ὁ Παυσανίας, καὶ ἥτις θὰ διήγειρε πιθανῶς πολὺ δριμυτέρας κατηγορίας κατὰ Φειδίου, παρὰ τὸ ὅτι ἐπέγραψεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀσπίδα τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἦν τέλος ὁ μὲν Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς λέγει ἐπιγεγραμμένην οὐχὶ ἐπὶ τοῦ Διὸς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ δὲ Λιβάνιος ἐπὶ τῆς ἐν Ἠλιδι Ἀφροδίτης.

Ἐκτὸς δὲ τῶν δύο τούτων ἐξόχων γλυπτικῶν ἔργων, ὁ Φειδίας κατεσκεύασε καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ Θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀγάλματα. Ἰδίως δ' ἠσχολήθη εἰς τὴν παράστασιν τῆς Ἀθηνᾶς. Ἓν τῶν ἀριστουργημάτων αὐτοῦ ἦν, ἐκτὸς τοῦ Παρθενῶνος, ἡ κολοσσιαία καὶ χαλκῆ, «ἡ, κατὰ Δημοσθένην (1), *μεγάλη Ἀθηνᾶ, ἣν ἀριστεῖον ἡ πόλις τοῦ πρὸς βαρβάρους πολέμου, δόντων τῶν Ἑλλήνων τὰ χρήματα ταῦτ' ἀνέθηκεν*», ἢ, ὡς ἐκφράζεται ὁ Παυσανίας (2), «*ἀπὸ Μήδων τῶν εἰς Μαραθῶνα ἀποβάντων*», ὅπερ ὅμως οὐδόλως δηλοῖ ὅτι κατεσκευάσθη ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἐκ τῶν τεταμιευμένων λαφύρων αὐτοῦ μετὰ ταῦτα. Ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Δημοσθένους (3) καλεῖ αὐτὴν Πρόμαχον, λέγει δ' ὁ Ζώσιμος (4) ὅτι ὡς Πρόμαχος ἡ Θεὰ παριστᾶτο ἐν τοῖς ἀγάλμασιν ὡπλισμένη, τὴν ἀσπίδα ἀνέχουσα, καὶ «*οἷον τοῖς ἐπιοῦσιν ἑστασθαι μέλλουσα*». Τοιαύτην ἄρα διάθεσιν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ ἡ τοῦ Φειδίου. Ἡ θέσις αὐτῆς, κατὰ Παυσανίαν καὶ

---

(1) Παραπεσβ. § 272.— (2) Α. 20.— (3) κ. Ἀνδροτ. σελ. 597 Reisk.— (4) Ε, 6.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἡρόδοτον (1), ἦν μεταξὺ Προπυλαίων καὶ Παρθενῶνος, ὅπου καὶ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς, ἀπέναντι τῆς βορειοδυτικῆς τοῦ ναοῦ γωνίας, ἀνευρέθη εὐρύχωρον τετράγωνον ἐν τῷ ὁριζοντίῳ βράχῳ λελαξευμένον, καὶ κυβικὴν ἔχον ὀπὴν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, οἵα ἡ ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ ἀγάλματος τῆς παρθένου. Τοσοῦτον δ' ἦν τὸ ὕψος τοῦ κολοσσοῦ τούτου, ὥστε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάλιν τοῦ Παυσανίου, ὁ λόφος καὶ ἡ αἰχμὴ αὐτοῦ ἦσαν σύνοπτα ὑπὲρ τὸν Παρθενῶνα τοῖς καταπλέουσιν ἐκ Σουνίου. Ἀλλ' ὑπὲρ τοὺς 60′ ὑψηλὸν δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι τὸ ἄγαλμα μόνον, ἐκτὸς τῆς βάσεως, διότι, κατὰ Στράβωνα (2), ὁ ἐν Τάραντι Ζεὺς 60′ ὕψος ἔχων, ἦν μετὰ τὸν τῆς Ῥόδου ὁ ὑψηλότερος κολοσσὸς τῆς ἀρχαιότητος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀσπίδος ἐπετόρευσε μετὰ ταῦτα ὁ Μῦς Κενταυρομαχίαν, κατὰ διάγραμμα, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας (3), τοῦ ζωγράφου Παῤῥασίου, ὅστις ὅμως ἤκμασε περὶ Ὀλυμ. 95, δι' ὃ καὶ ὑπενοήθη ὑπό τινων μὴ πρόκειται περὶ ἄλλου ἀρχαιοτέρου καλλιτέχνου, τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐν ἐπιγράμματι, διατηρηθέντι ὑπ' Ἀθηναίου (4), φέρεται· «*Γράμματα Παῤῥασίοιο, ἔργα Μυός*». Ἐπί τινων τῶν ἀττικῶν νομισμάτων ἀπαντᾶται ἡ παράστασις τῆς Προμάχου, ἀκριβῶς μὲν κατὰ τὴν γνωστὴν αὐτῆς θέσιν, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ τὸ σχῆμα πάντοτε· διότι, ἐν ᾧ ἐφ' ἑνὸς τῶν νομισμάτων φέρει ἄνω τὴν ἀσπίδα, καὶ τὸ δόρυ προτεταμένον (5), ὅπερ προφανῶς ἦν τὸ ἀληθὲς αὐτῆς σχῆμα, ἐφ' ἑτέρου ἀπ' ἐναντίας ἔχει παρὰ πόδας ἀσπίδα καὶ δόρυ (6), εἰς νύξιν μᾶλλον ἢ εἰς εἰκονισμὸν τοῦ ἀγάλματος.

Ἰσοϋψῆ σχεδὸν τῇ Προμάχῳ, ἴσως αὐτῆς ἀντίγραφον, ἀκρόλιθον δὲ καὶ ἐπίχρυσον, κατεσκεύασε τὴν

---

(1) E, 77.—(2) ΣΤ, 278.—(3) H, 34, 18.—(4) IA σ. 782. (5) DENKM. I, 20, n. 104. — (6) Gerhard, Minerveneidole, IV, 1.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀρείαν Ἀθηνᾶν ἐν Πλαταιαῖς, ἐκ τῶν αὐτόθι Περσικῶν λαφύρων (1), ἢ ἐκ τοῦ ἀριστείου τοῦ δοθέντος τοῖς Πλαταιεῦσι μετὰ τὴν παρ' αὐτοῖς μάχην, κατὰ Πλούταρχον (2).

Οὐχὶ δὲ φοβερὰν, μεγαλοπρεπῆ ἢ ἀρειμάνιον μόνον ἔχθρασιν, ἀλλὰ καὶ προσηνῆ καὶ γλυκεῖαν ἐγίνωσκε νὰ δίδῃ ὁ ἀριστοτέχνης εἰς τὴν Θεὰν τῆς ἐκλογῆς του, καὶ τοιαύτην ἔπλασεν, ἐκ χαλκοῦ ὡς τὴν πρόμαχον, τὴν Λημνίαν κληθεῖσαν Ἀθηνᾶν, διότι οἱ ἐν Λήμνῳ κληροῦχοι Ἀθηναῖοι ἀνέθηκαν αὐτὴν ἐν τῇ Ἀκροπόλει (3). Φαίνεται δ' ὅτι καὶ ἕτερόν τι εἶχεν αὕτη ὡς ἐκ τῆς μορφῆς της ἐπίθετον, οἷον καλή, καλλίστη, καλλίμορφος, ἢ ἴσως Μορφώ, ὡς ἡ ἐν Σπάρτῃ Ἀφροδίτη (4), διότι ὁ Πλίνιος (5) λέγει ὅτι ἕνεκα τοῦ κάλλους της ἔλαβεν ἐκ τῆς μορφῆς της τὴν ἐπωνυμίαν (ut formæ cognomen acceperit). Ὁ Παυσανίας καλεῖ τὸ ἔργον τοῦτο « *Θέας μάλιστα ἄξιον* », ὁ δὲ Λουκιανὸς (6) εἰς τὸν ἐρωτῶντα « *τῶν δὲ Φειδίου ἔργων τί ἐπῄνεσας;* ἀπαντᾷ· *Τί δ' ἄλλο ἢ τὴν Λημνίαν;* καὶ θαυμάζει « *τὴν τοῦ παντὸς προσώπου περιγραφὴν, καὶ τῶν παρειῶν τὸ ἁπαλὸν, καὶ ῥῖνα σύμμετρον* ». Ἐκ τοῦ Ἱμερίου (7) τέλος διδασκόμεθα ὅτι ἦν ἄοπλος, καὶ ὅτι ὁ Φειδίας ἐγρωμάτισε τὸν χαλκὸν « *ἐρύθημα καταχέας τῆς παρειᾶς, ἵνα ἀντὶ χρώτος ὑπὸ τούτου τῆς Θεοῦ τὸ κάλλος κρύπτοιτο.* ». Αὐτὸς δ' ὁ Φειδίας ἐθεώρει, φαίνεται, τὸ ἔργον του τοῦτο ὡς ἓν τῶν ὡραιοτέρων, διότι ἐπ' αὐτοῦ, κατὰ Λουκιανὸν, ἐπέγραψε τὸ ὄνομά του, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἀλλὰ τοῦτο ἴσως τῷ ἐπετράπῃ διότι ταῦτα ἦσαν ἀγάλματα ξένα, καὶ οὐχὶ Ἀθηναίοις ἀνήκοντα.

Χρυσελεφαντίνην Ἀθηνᾶν ἐποίησεν ὁ Φειδίας καὶ

---

(1) Παυσ. Θ, 4.— (2) Β. Ἀριστ. 20.—(3) Παυσ. Α, 28.— (4) Αὐτ. Γ, 15. - Λυκόφρ. Ε, 449 Τζετζ. — (5) 34, 54. — (6) Εἰκ. Δ.— (7) Λόγ. ΚΑ. 4.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐν Πελλήνῃ τῆς Ἀχαίας, πρὸ τῆς Παρθένου ἐκτελέσας αὐτὴν κατὰ Παυσανίαν (1). Οὗτος ἀποδίδωσιν αὐτῷ καὶ τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ἐν Ἤλιδι (2), περὶ ἧς ὁμως ὁ Πλίνιος (3) ἐξηγεῖ ἀκριβέστερον, ὁτι ἦν τοῦ Κολώτου ἔργον, συνεργάτου τοῦ Φειδίου, κατασκευάσαντος ἀναμφιβόλως αὐτὴν διὰ τῆς ἐκείνου βοηθείας καὶ συμβουλῆς. Ἀποδίδοται τέλος αὐτῷ καὶ ἑτέρα Ἀθηνᾶ, ἐπικαλουμένη Κλειδοῦχος, ἧς ἡ θέσις ἦν, ὡς εἰκὸς, παρὰ τὰ Προπύλαια. Τινὲς ἐξέλαβον αὐτὴν ὡς ἁπλῆν Ἱέρειαν, ἔχουσαν τὰς κλεῖς τοῦ Παρθενῶνος (4). Ἀλλὰ περὶ αὐτῆς, πλὴν τοῦ Πλινίου (5), φαίνεται ῥητῶς μαρτυρῶν καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης, ὅταν λέγῃ ἐν Θεσμοφοριαζούσαις (6).

« *Παλλάδα τὴν φιλόχορον . . .*
ἣ πόλιν ἡμετέραν ἔχει . . .
κληδοῦχός τε καλεῖται ».

Ἕτερα δὲ Θεῶν ἀγάλματα ἀποδίδονται τῷ Φειδίᾳ ὁ Παρνόπιος Ἀπόλλων ἐν Ἀκροπόλει (7), ὁ Πρόναος Ἑρμῆς, ἐκ λευκοῦ λίθου παρὰ τῷ Ἰσμηνίῳ ἐν Θήβαις (8), ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀφροδίτη ἢ Οὐρανία ἐν Ἤλιδι, τὸν πόδα ἔχουσα ἐπὶ χελώνης (9), ἑτέρα Ἀφροδίτη Οὐρανία ἐκ Παρίου λίθου ἐν τῷ κεραμεικῷ (10).

Πολὺς δ' ἀποδίδοται ἔπαινος καὶ εἰς τὴν Ἀμαζόνα αὐτοῦ, « *τὴν ἐπερειδομένην τῷ δορατίῳ* » κατὰ Λουκιανὸν (11), ὁστις ἐκθειάζει αὐτῆς « *τὴν τοῦ στόματος ἁρμογὴν καὶ τὸν αὐχένα* ». Ἦν δὲ πιθανῶς αὐτὴ ἐκείνη ἡ

---

(1) Ζ, 27. — (2) ΣΤ, 26.—(3)35,34.—(4) Preller, Arch. Ztschr. n. 40, σ. 261.—(5) Αὐτόθ.— (6) 1136—1142. Ἰδ. καὶ Σχ. αὐτόθ. — (7) Παυσ. Α, 24. — (8) Αὐτ. Θ, 10. — (9) Αὐτ. ΣΤ, 25.-Πλουτ. π. Ἰσ. καὶ Ὀσ. - Συζ. ἀποφθ. 32.— (10) Παυσ. Α, 14.— (11) Εἰκ. 4, 6.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

συναγωνισθεῖσα, κατὰ Πλίνιον (1), ἐν Ἐφέσῳ, καὶ τὰ δευτερεῖα μετὰ τὴν τοῦ Ἀλκαμένους λαβοῦσα· καὶ ὡς αὐτῆς ἀντίτυπον δύναται οὐχὶ ἀπιθάνως νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐν τῷ Βατικανῷ διατηρουμένη Μουσείῳ (2), ἧς τὸ σχῆμα καὶ ἐπὶ δακτυλιολίθου σώζεται γεγλυμμένον (3).

Εἰργάσθη δὲ τέλος ὁ Φειδίας καὶ μέγα σύμπλεγμα χαλκοῦ ἐκ 13 ζῳδίων συγκείμενον, εἰς Δελφοὺς ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἀνατεθὲν εἰς μνήμην τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, καὶ παριστῶν τὸν Μιλτιάδην ἐν μέσῳ Ἀθηνᾶς καὶ Ἀπόλλωνος, καὶ τοὺς ἥρωας Κόδρον, Θησέα, Φυλέα, καὶ ἑπτὰ ἐκ τῶν ἐπωνύμων (4).

Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης τοῦ Φειδίου φήμης, ἀποδίδονται αὐτῷ ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη καλλιτεχνήματα ἄλλοις ἀνήκοντα, ὡς ἡ τοῦ Κολώτου Ἀθηνᾶ, ἴσως ἡ Μήτηρ Θεῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Μητρῴου (5), ἣν ὁ Πλίνιος (6) λέγει τοῦ Ἀγορακρίτου, καὶ ὁ ἐν Ἐπιδαύρῳ χρυσελεφάντινος Ἀσκληπιὸς (7), ὅστις κατ' ἐπίγραμμα (8) ἦν Παρίου τινὸς Θρασυμήδους. Πολὺ δὲ πλείονα ἔργα ἀπέδιδεν αὐτῷ ἡ ἀκρισία τῶν Βυζαντινῶν. Τέλος δὲ καὶ ἐπιγραφή, μεταγενεστέροις ὅμως χρόνοις ἀνήκουσα, λέγει ἔργον αὐτοῦ τὸνἕνα τῶν δύο παρὰ τοῖς ἵπποις αὐτῶν ἱσταμένων κολοσσιαίων καὶ ὡραίων Διοσκούρων, τῶν κοσμούντων τὴν ἐν Ῥώμῃ Κυριναλίαν Πλατεῖαν, τὴν λεγομένην Μόντε Καβάλλο.

Συμπατριώτης δὲ, σύγχρονος καὶ συμμαθητὴς τοῦ Φειδίου, καθ' ὃ μαθητεύσας καὶ αὐτὸς παρὰ τῷ Ἀργείῳ Ἀγελάδᾳ (9), ἦν Μύρων ὁ ἐξ Ἐλευθερῶν, κώμης τῆς Ἀττικῆς, κατὰ τὸν σημερινὸν ἅγ. Μελέτιον ἢ τὴν Κά-

---

(1) 34, 19.— (2) DENKM. 138. — (3) Αὐτ. 138, b.— (4) Παυσ. I, 10. — (5) Παυσ. A, 3. - Ἀρρίαν. Περιπλ. 9. — (6) 36, 4, 3. — (7) Ἀθηναγ. πρ. ὑπ. Χριστ. 14. — (8) Παυσ. B. 27.— (9) Pl. 34, 19 3.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ζαν. Κατὰ πάσας τὰς περὶ τῆς τέχνης αὐτοῦ μαρτυρίας, ἐπινοητικώτατος ὁ πλάστης οὗτος εἰς παντοίων σχημάτων εὕρεσιν, τοῦ καλοῦ τὴν ὑπερτάτην παράστασιν ἐπεδίωκε καὶ αὐτὸς, ἀλλ' ἔχαιρεν ἰδίως εἰς τὰς ποικίλας καὶ διαίας τῶν σωμάτων κινήσεις, καὶ εἰς ἔκφρασιν ζωῆς ὀργώσης καὶ δραστηρίας. Τοῦτο προϋπέθετεν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἔδιδε, πολλὴν ἄνεσιν εἰς τὴν γλυφίδα αὐτοῦ, χωρὶς ὅμως ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὴν ἐντελῶς ἔτι μεμαχρυσμένης τινὸς ἐπιῤῥοῆς τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἐργαστηρίου ἀφ' οὗ ἐξήρχετο, καὶ ἣν εἴδομεν καὶ αὐτὸν τὸν Φειδίαν ἀναγνωρίζοντα, ἀλλὰ δαιμονίως εἰς ὕψος ἐξευγενίσαντα καὶ εἰς μεγαλοπρέπειαν. Οὕτω, πλὴν ὅτι περὶ τὴν κόμην καὶ ἄλλα πάρεργα ἐνέμενεν οὗτος εἰς τὴν παλαιὰν αὐστηρότητα, διετήρει καὶ εἰς τῶν προσώπων τὴν διάπλασιν ἔτι μᾶλλον ἢ ὁ Φειδίας τοῦ ἀρχαϊκοῦ τύπου τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἠρεμίαν, ὥστε παρ' αὐτῷ αἱ μὲν ὁρμητικαὶ τοῦ σώματος κινήσεις παρίστων τὴν σφριγῶσαν ζωὴν, ἡ δ' ἀθορύβητος τοῦ προσώπου σύστασις ἀντηνάκλα τὴν καθαρὰν καὶ ἀναλλοίωτον καλλονήν. Διὰ τοῦτο, ἐν ᾧ ὁ Πετρόνιος λέγει ὅτι ὁ Μύρων ἐνέκλεισεν εἰς τὸν χαλκὸν τὴν ψυχὴν (animam) τῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων, κατὰ Πλίνιον (1) ἐξ ἐναντίας ἔλειπεν ἐκ τῶν πλασμάτων αὐτοῦ *τὸ πνεῦμα* (animus), καὶ τὸ ὑπέρτατον αὐτῶν προτέρημα ἦν ἡ συμμετρία. «πρῶτος, λέγει ὁ συγγραφεὺς, *θεωρεῖται ὡς τὴν ποικιλίαν πολλαπλασιάσας, παραγωγικώτερος ἀναδειχθεὶς ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῆς συμμετρίας μᾶλλον στοχαζόμενος ἢ ὁ Πολύκλειτος· ἀλλὰ συγχρόνως ὡς τῶν σωμάτων μόνον ἐπιμελούμενος, παραμελῶν δὲ τὴν τοῦ πνεύματος ἔκφρασιν, οὐδὲ βελτιώσας τὸ ἀρχαϊκῶς τραχὺ εἰς τὴν τῆς κόμης παράστασιν*». Συμμετρίαν δὲ λέγει οὐχὶ βεβαίως τὴν πρὸς ἓν μέτρον

(1) Αὐτ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ ἕνα κανόνα τῶν μερῶν πάντων ἀναλογίαν, διότι ὡς πρὸς τοῦτο οὐδείς ποτε ἔφθασεν ἢ ὑπερέβη τὸν Πολύκλειτον, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὰς θέσεις καὶ κινήσεις πάντων τῶν μερῶν συνεπῆ εὐρυθμίαν, ἥτις ἐντυποῖ εἰς τὰ γλυπτὰ ἔργα καὶ ἐμφυσᾷ τῆς ζώσης φύσεως τὴν ἀλήθειαν. Τὴν γονιμότητα καὶ ποικιλίαν τῆς γλυφίδος τοῦ Μύρωνος μαρτυροῦσι πάμπολλα καὶ παντοίου εἴδους μνημονευόμενα ἔργα αὐτοῦ, καὶ Θεοί, καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες, καὶ ζῶα, καὶ τέρατα. Εἰς τὴν τῶν ζώων πλάσιν ἦτον ἐπόμενον νὰ διαπρέπῃ ὁ Μύρων, διότι πρὸς τὴν φύσιν τῆς τέχνης αὐτοῦ συγγενὴς ἦν ἡ παράστασις ὄντων δι' ἃ δὲν ἀπῃτεῖτο προσώπου ἔκφρασις, ἀλλὰ μόνον ἔρρυθμος, ζωηρὰ καὶ φυσικὴ μίμησις καὶ διάθεσις τῶν λοιπῶν τοῦ σώματος μελῶν. μεταξὺ αὐτῶν ἐπαινοῦνται εἷς κύων (1), καὶ τέσσαρες ταῦροι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ῥώμῃ (2)· ἀλλὰ πρὸ πάντων μετὰ θαυμασμοῦ ὑμνεῖ πᾶσα ἡ ἀρχαιότης τὴν μυκωμένην αὐτοῦ χαλκῆν βοῦν (3), ἥτις ἐπὶ μὲν Κικέρωνος ἦν ἔτι ἐν Πνυκὶ (4), μετὰ δὲ ταῦτα μετεκομίσθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Εἰρήνης ἐν Ῥώμῃ (5). Οὐδέποτε καλλιτέχνημα κατέστησε δημοτικώτερον ἡ ποιητικὴ μοῦσα, διότι περὶ αὐτῆς σώζονται, πλὴν ἄλλων ποιημάτων (6), καὶ 57 ἐπιγράμματα, ὧν 46 μὲν ἑλληνικὰ (7), 11 δὲ λατινικὰ (8). Ἐν αὐτοῖς παντοίως ἐκφράζεται ἡ ἀξιοθαύμαστος ζωηρότης καὶ ἀλήθεια τοῦ ἀριστουργήματος τούτου, διότι ἄλλοτε μὲν λέγεται ὅτι ταῦροι προσέρχονται τῇ δαμάλει, ἄλλοτε δ' ὅτι μόσχοι ὁπως θηλάσωσιν ἐξ αὐτῆς,

---

(1) Pl. Αὐτ.—(2) Propert. II,23, 7.— (3) Pl. αὐτ.—(4) Cic. in Verr. IV, 60.— (5) Προκ. π. Γοτθ. πολ. Δ, 21.— (6) Θεοκρ. Εἰδ. ΣΤ. - Ovid. Met. L. 1. de Ponto, Eleg. I, 34.—(7) Ἀνθ. Παλ. Θ. σελ. 713—4 καὶ 793—8. — (8) Auson. epigr. 58—68.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ἢ ὅτι λέοντες ἐφορμῶσιν ὅπως τὴν καταφάγωσιν, ἢ ὅτι ἡ ἀγέλη συνήρχετο πέριξ αὐτῆς, ὅτι ὁ βουκόλος, ὡς ζῶσαν ἐκλαμβάνων αὐτὴν, τὴν λιθοβολεῖ, τὴν μαστίζει ἢ τὴν κτυπᾷ ἵνα τὴν κινήσῃ, ὅτι ὁ γεωργὸς προσάγει τὸ ἄροτρον νὰ τὴν ζεύξῃ, ὅτι ζωοκλόπος ἔρχεται νὰ τὴν ἁρπάσῃ, ὅτι ὡς καὶ μυία ἠπατημένη ἐπικάθηται εἰς τὸ δέρμα αὐτῆς, καὶ ἄλλοτε ὅτι αὐτὸς ὁ Μύρων τὴν συγχέει μετὰ τῶν λοιπῶν βοῶν τῆς ἀγέλης του. Ἐκτὸς δὲ τῶν ζώων τούτων ἃ ἐμιμήθη ἐκ τῆς φύσεως ὁ Μύρων, ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (1) καὶ πρίστας (Pristas) ἢ θαλασσίους δράκοντας, εἰς τὸ Ποσειδώνιον ἀναμφιβόλως ἀνακειμένους τὸ ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἐν οἷς ὁ θρίαμβος τῆς τέχνης εἰς τοῦτο εἰκότως συνίστατο, ὅτι διὰ σοφοῦ καὶ φυσικοῦ συνδέσμου φύσεων διαφόρων, τὸ ἀνύπαρκτον τέρας ἀνεδείκνυτο ὁμοιάληθες.

Εἰς δὲ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ ἀνδριάντων τὴν πλάσιν ἐπεδίωκε μάλιστα ὁ Μύρων τὴν ποικιλίαν τῶν δυσχερεστάτων θέσεων ἐπὶ τῆς μεγίστης ἐντάσεως τῶν δυνάμεων. Οὕτω μεταξὺ τῶν ἀθλητῶν αὐτοῦ διέπρεπεν ὁ χαλκοῦς δολιχοδρόμος Λάδας ὁ Λακεδαιμόνιος, ὅστις, μόλις φθὰς εἰς τοῦ σταδίου τὸ τέρμα, ἀφ' οὗ μετὰ μεγίστων ἀγώνων ἐνίκησε, ἀποκαμὼν ἀπέβιωσε (2). Παρέστησε δ' αὐτὸν ἤδη ἀφικνούμενον, καὶ ἐντείνοντα τὰς σωματικάς του δυνάμεις εἰς βαθμὸν οὗ ἀνώτερος δὲν ὑπάρχει. Τὸ ἔργον τοῦτο λέγουσι ζωηρότατον τὰ σωζόμενα περὶ αὐτοῦ ἐπιγράμματα (3). Ἀναλόγου τούτου ῥυθμοῦ, ἀλλ' ἔτι περιφημότερος ἦν ὁ ἐπίσης χαλκοῦς Δισκοβόλος αὐτοῦ (4), περὶ οὗ ὁ Κουϊγκτιλιανὸς (5) λέγει, αἰνιττόμενος τὸ τῆς θέσεως δυσχερὲς καὶ ἐπιμεμελημένον· «*Τί τοσοῦτον διάστροφον καὶ κατάπονον, ὡς ὁ τοῦ Μύρωνος δισκοβόλος ἐκεῖνος;* (Quid tam

---

(1) Αὐτ. — (2) Παυσ. Γ, 11. — (3) Ἀνθ. Παλ. Β. σ. 640 καὶ Πλαν. 13 καὶ 54.— (4) Pl. αὐτ.— (5) II, 13.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

distortum et elaboratum, quam est ille Discobolus Myronis?)».

Ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ φιλοψευδεῖ αὐτοῦ (1), περιγράφων τὸν διςκεύοντα, *τὸν κεκυφότα κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ἀφέσεως, ἀνεστραμμένον εἰς τὴν δισκοφόρον, ἠρέμα ὀκλάζοντα τῷ ἑτέρῳ, ἐοικότα ξυναραστησομένῳ μετὰ τῆς βολῆς*», βεβαίως εἶχε τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Μύρωνος ἀπέβλεπε, διότι πρὸς τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ὁμοιότατα εἰσί, καὶ ἑπομένως εἷς ἦν πρωτότυπον, καὶ περίφημον τοῦτο, ἀνάγονται αἱ διάφοροι ἐν τοῖς Μουσείοις σωζόμεναι δισκοβόλου παραστάσεις, ἔχουσαι πᾶσαι ῥυθμὸν εὐγενῆ, ἀληθῆ, καὶ σοφὴν τῶν μελῶν διάθεσιν ἐν τῇ δυσκόλῳ αὐτῶν θέσει, ἡρεμίαν δὲ καὶ ἔλλειψιν πάθους ἐν τῷ προσώπῳ. Τῶν ἀντιγράφων τούτων ἐπισημότατον εἶναι ὁ λίθινος ἀνδριὰς τῆς ἐν Ῥώμῃ Μαξιμιανῆς ἐπαύλεως, (Πιν.Θ,7). Ὅμοιος ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσείῳ, καὶ χαλκοῦν ἀγαλμάτιον ἐν τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ (Antiquarium) τοῦ Μονάχου, προσέτι καὶ ἔγγλυφος λίθος ἐν Ῥώμῃ, σχεδὸν ἐντελῶς ὅμοιος πρὸς τὸ ἄγαλμα (2). Ἐποίησε δ' ὁ Μύρων καὶ πολλοὺς ἄλλους Πεντάθλους καὶ Παγκρατιαστὰς (3)· τὰ αὐτὰ δὲ προτερήματα εὐρυθμίας τῶν μερῶν εἰς θέσιν ἀσυνήθη καὶ δυσχερῆ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν καὶ εἰς ἕτερον ἔργον τοῦ Μύρωνος, περίφημον ὑπὸ Πλινίου λεγόμενον (4), τὴν ἐν Σμύρνῃ μεθύουσαν γραίαν, ἐκ λίθου λευκοῦ.

Μεταξὺ δὲ τῶν μυθικῶν ἀντικειμένων φαίνεται μᾶλλον ἐνασμενιζόμενος ὁ γλύπτης οὗτος εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἦν ἡ προσωποποίησις τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ, τῆς ὑπερτάτης ἐντάσεως τῶν ἀθλητικῶν δυνάμεων· καὶ μεταξὺ ἄλλων μετ' ἐπαίνου ἀναφέρεται σύμπλεγμα αὐτοῦ ἐκ Διὸς, Ἀθηνᾶς καὶ

---

(1) 18. — (2) DENKM. 139 ά. — (3) Pl. 34, 57. — (4) 36, 4, 10.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἡρακλέους, ἐφ' ἑνὸς βάθρου, ἐν τῷ τῆς Σάμου Ἡραίῳ ἱδρυμένον (1). Ἐποίησε δὲ καὶ Ἀπόλλωνα, κείμενον ἐπὶ Ῥωμαίων ἔτι ἐν τῷ τῆς Ἀκράγαντος Ἀσκληπιείῳ, καὶ ἔχοντα ἐπὶ τοῦ μηροῦ μικροῖς ἀργυροῖς γράμμασιν ἐπιγεγραμμένον τὸ τοῦ καλλιτέχνου ὄνομα (2)· ἔτι δὲ Διόνυσον (3), Νίκην ἐπὶ ταύρου (4), Περσέα γοργονοκτόνον (5), Ἐρεχθέα εἰς Ἀθήνας, ἓν τῶν πρωτίστων ἔργων αὐτοῦ κατὰ Παυσανίαν (6), καὶ σύμπλεγμα «*Σατύρου θαυμάζοντος τοὺς αὐλοὺς, καὶ Ἀθηνᾶς*» (7), πιθανῶς αὐτὸ οὗ μνημονεύει ὁ Παυσανίας λέγων (8)· «*Ἐνταῦθα* (ἐν Ἀκροπόλει) *Ἀθηνᾶ πεποίηται τὸν Σειληνὸν Μαρσύαν παίουσα, ὅτι δὴ τοὺς αὐλοὺς ἀπέβαλετο, ἐμφῆναι σφᾶς τῆς Θεοῦ βουλομένης*».

Ἦν δ' ὁ Μύρων, ὡς ὁ Φειδίας, καὶ τορευτὴς ἐπιδέξιος, καὶ ἐν Μαρτιάλῳ (9) ἐπαινεῖται Serpens in patera Myronis arta.

Καὶ ὅμως ὁ περίφημος οὗτος καὶ γονιμώτατος καλλιτέχνης ἀπεβίωσε, μετὰ Περικλέα, ἐν ἄκρᾳ πενίᾳ, ὥστε οὐδεὶς εὑρέθη θελήσας νὰ δεχθῇ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ (10).

Παρὰ τῷ Φειδίᾳ πρέπει νὰ τάξωμεν καὶ ἕτερον καλλιτέχνην, τὸν Ἀλκαμένην, Ἀθηναῖον κατὰ Πλίνιον (11), ἀλλὰ καταγόμενον, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν ἐν Λήμνῳ κληρούχων, διότι ὁ μὲν Σουΐδας λέγει· «*Ἀλκαμένης ὄνομα κύριον, ὁ Λήμνιος*», ὁ δὲ Τζέτζης (12) ἀποκαλεῖ αὐτὸν Νησιώτην. Κατατάττει δ' αὐτὸν ὁ Πλίνιος μετὰ τῶν ἀρχαϊκῶν καλλιτεχνῶν, Κριτίου, Νησιώτου,

---

(1) Στράβ. ΙΔ, σ. 607. - Ἴδε καὶ Pl. 34, 12, 3. - Cic. in Verr. IV, 3, § 5.— (2) Cic. αὐτ. 43 § 93.— (3) Παυσ. Θ, 30.— (4) Tatian. c. Gr. 54.— (5) Pl. αὐτ. — (6) Θ, 30.— (7) Pl. αὐτ.— (8) Α, 24.—(9) VI, 92.— (10) Petron. K. 88. — (11) 36, 4, 3.— (12) Χιλ. Η, 193.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ Ἡγίου, ὡς ἐφάμιλλον τοῦ Φειδίου· Aemuli ejus fuere (1). Ὁ δὲ Παυσανίας σύγχρονον τοῦ Φειδίου τὸν λέγει, «*καὶ τὰ δευτερεῖα ἐνεγκάμενον σοφίας εἰς ποίησιν ἀγαλμάτων*» (2)· καὶ ὁ Λουκιανὸς ὁμοίως μετὰ τοῦ Φειδίου κατατάττει αὐτὸν, λέγων· «*ἢ εἴτις Φειδίας ἢ Ἀλκαμένης*» (3). Καὶ αὐτὴ ἤδη αὐτοῦ ἡ ἐποχὴ εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἀξιόλογος ἦν καλλιτέχνης ὁ Ἀλκαμένης, ἀφ' οὗ ἡ φήμη αὐτοῦ δὲν συνεσκιάσθη ὑπὸ τῆς δόξης τοῦ μεγάλου συγχρόνου του. Ἐκ δὲ τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν ἐξάγεται ὅτι εἰργάζετο κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου ρυθμὸν τοῦ Φειδίου, τὸν συνδέοντα τὸ κάλλος μετὰ τοῦ ὕψους καὶ τὴν ἀλήθειαν μετὰ τῆς μεγαλοπρεπείας, εἰ καὶ συγχρόνως ἀναπολοῦντά πως ἔτι, ὡς πρός τε τὰ καθέκαστα καὶ ὡς πρὸς τὸ σύνολον, τὴν ἀρχαϊκὴν αὐστηρότητα. Οὐχ' ἧττον ὅμως ὁ Ἀλκαμένης δὲν ἦτο Φειδίας, ἀλλ' ἡλαττοῦτο, ὡς φαίνεται, ἐκείνου κυρίως κατὰ τὸ μεγαλεπήβολον τῆς ἀντιλήψεως, καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν τῶν ἀναλογιῶν, ἐξ ὧν πηγάζει ἡ τοῦ συνόλου ἐντύπωσις. Τοῦτο κἂν ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀνεκδότου περὶ διαγωνισμοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Φειδίου, οὗ, ὡς εἴπομεν (4), μνημονεύει ὁ Τζέτζης.

Ὡς ὁ μέγας αὐτοῦ σύγχρονος, ὅστις καὶ διδάσκαλος αὐτοῦ λέγεται (5), εἰργάσθη καὶ ὁ Ἀλκαμένης εἰς πᾶσαν ὕλην, καὶ ὡς πρὸς τ' ἀντικείμενα διέπρεψε πρὸ πάντων καὶ αὐτὸς εἰς Θεῶν διάπλασιν, καὶ ἦν ἓν τῶν πρωτίστων ἔργων αὐτοῦ ὁ χρυσελεφάντινος Βάκχος (6) διὰ τὸ ἐν Ἀθήναις Ληναῖον, ἤτοι τὸ ἐν Λίμναις τέμενος τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ τὸ ἀριστούργημα αὐτοῦ ἦν ἡ Ἀφροδίτη, ἡ κληθεῖσα ἐν Κήποις, διότι ὁ ναὸς αὐτῆς ἦν ἱδρυμένος ἐν μέσῳ τερπνῶν κήπων (τῶν Ἀγγελοκήπων)

---

(1) 36, 10. — (2) Ε, 10. — (3) Εἰκ. 4. — (4) Ἴδε Ἀνωτ. — (5) Plin. 34, 19, 12. — (6) Παυσ. Α, 20.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν, ἐν τῷ δήμῳ Ἀλωπεκῇ. Ἦν δὲ τὸ ἔργον «τῶν Ἀθήνησιν ἐν λόγοις ἄξιον», κατὰ Παυσανίαν (1), «τὸ κάλλιστον τῶν Ἀλκαμένους πλασμάτων» κατὰ Λουκιανὸν (2), ὅστις, ἀποδιδοὺς τῇ Ἀφροδίτῃ ταύτῃ τὸ τῆς Οὐρανίας ἐπίθετον, ὃ εἶχε καὶ ἡ τοῦ Φειδίου, ἐπαινεῖ αὐτῆς «τὰ μῆλα καὶ ὅσα τῆς ὄψεως ἀρτοπά, καὶ χειμῶν ἄκρα, καὶ καρπῶν τὸ εὔρυθμον, καὶ δακτύλων τὸ εὐάγωγον, ἐς λεπτὸν ἀπολῆγον». Καὶ ἐκ μὲν τοῦ ἐπιθέτου ἐξάγεται ὅτι ἦν αὕτη ἡ Θεὰ τοῦ αὐστηροῦ κάλλους καὶ τῶν εὐγενῶν πόθων· ἡ δὲ περὶ τὰ καθέκαστα ἐπεξεργασία ἀναπολεῖ τὴν τοῦ ἀρχαϊκοῦ ῥυθμοῦ περιέργειαν, βεβαίως ἀναπτυχθεῖσαν καὶ ἐξευγενισθεῖσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τῆς βαθείας σπουδῆς τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀναγωγῆς εἰς τὸ ἰδεῶδες καλόν. Ἐκ τοῦ Πλινίου (3) φαίνεται ἐξαγόμενον ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦν λίθινον, ὁ δ' αὐτὸς συγγραφεὺς μνημονεύει ἀδεσπότου τινὸς παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ Φειδίας συνειργάσθη εἰς αὐτοῦ τὴν ἀποπεράτωσιν.

Ἕτερον μεγαλούργημα αὐτοῦ ἦν τὸ σύμπλεγμα δι' οὗ ἐκόσμησε τὸν ὄπισθεν ἀετὸν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός, παριστῶν Κενταυρομαχίαν. Καὶ εἰς τοῦτο μὲν εἰργάσθη ἀναμφιβόλως ἐν Ὀλυμ. 86, ὅτε ὁ Φειδίας κατεσκεύαζε τὸ τοῦ ναοῦ ἄγαλμα· ἀλλ' ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Ἀλκαμένης ἦν τινα ἔτη νεώτερος τοῦ Φειδίου φαίνεται χορηγοῦν ἕτερον ἔργον αὐτοῦ, κολοσσιαῖον σύμπλεγμα Ἀθηνᾶς καὶ Ἡρακλέους ἐκ λίθου Πεντελησίου, ὃ οἱ μετὰ Θρασυβούλου ἀνέθηκαν ἐν Θήβαις, ὅτε ἐν Ὀλυμ. 94 ἠλευθέρωσαν τὰς Ἀθήνας.

Ἐκτὸς τέλος τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων ἔργων αὐτοῦ, μνημονεύονται καὶ διάφορα ἄλλα, οἷον Ἥρα ἐν ναῷ ἐπὶ τῆς Φαληρικῆς ὁδοῦ (4), Ἑκάτη Ἐπιπυργιδία,

---

(1) Α, 19.— (2) Εἰκ. 4 καὶ 6. Ἑταιρ. διαλ. 7.— (3) 36, 43.— (4) Παυσ. Α, 1.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

παρὰ τῷ ναῷ τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἐν Ἀκροπόλει (1), Ἥφαιστος ἐν Ἀθήναις, οὗ, καί τοι ὀρθοῦ καὶ ἐνδεδυμένου, ὑπεφαίνετο ὁμως ἡ χώλωσις (2). Ἄρης ἐν Ἀθήναις (3). Ἀσκληπιὸς ἐν Μαντινείᾳ (4). Πρόκνη τὸν φονον τοῦ Ἴτυος μελετῶσα (5), καὶ εἷς χαλκοῦς Πέντα θλος, ὅστις κατὰ Πλίνιον ἐγκρινόμενος ἐπεκαλεῖτο, ὡς γενικῆς τυγχάνων ἐπευφημίας (6).

Τούτων ὁπωσοῦν νεώτερος πρέπει νὰ ταχθῇ ὁ Καλλίμαχος, πιθανῶς Ἀθηναῖος, εἰ καὶ ἡ πατρὶς αὐτοῦ ῥητῶς δὲν ἀναφέρεται. Οὗτος, συγκαταριθμούμενος ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως (7) μετὰ τῶν ἀρχαϊκῶν εἰσέτι καλλιτεχνῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Καλάμιδος, «*τῆς λεπτότητος ἕνεκα καὶ τῆς χάριτος*» φαίνεται ὅτι ἠθέλησεν ἀναπτύξῃ τὰς ἰδιότητας ταύτας, καὶ ἴσως ἐνίοτε ὑπερέβη τὸ μέτρον, τὴν τοῦ Ἀλκαμένους ἐπιτήδευσιν περὶ τὰ καθέκαστα καὶ τὰ πάρεργα μιμηθείς, καὶ πιθανῶς ὑπεράκοντίσας. Ὁ Παυσανίας λέγει περὶ αὐτοῦ· «*ἀποδέων τῶν πρώτων εἰς αὐτὴν τὴν τέχνην, σοφίᾳ πάντων ἐστὶν ἄριστος*» (8), ἐννοῶν πιθανῶς ὅτι ἦν ἱκανώτερος πρὸς εὕρεσιν τρόπων τεχνουργικῶν ἢ πρὸς τὴν ἐντελῆ παράστασιν τοῦ καλοῦ, ἥτις ὅμως εἶναι ὁ ἀνώτατος τῆς τέχνης σκοπός. Ὁ αὐτὸς δ' ἀποδίδωσιν εἰς αὐτὸν ὅτι καὶ «*λίθους πρῶτος ἐτρύπησε*», ὅτι δηλαδὴ, ἀναμφιβόλως, πρῶτος ἐτελειοποίησε τὴν τῶν λίθων διάτρησιν, καὶ μετεχειρίσθη αὐτὴν καταλλήλως εἰς τὴν γλυπτικὴν, διότι τοῦ τρόπου τούτου ἴχνη φαίνονται ἤδη καὶ εἰς τὰ Αἰγινητικὰ μάρμαρα. Καὶ ὁ Βιτρούβιος (9) μαρτυρεῖ αὐτοῦ τὴν λεπτότητα καὶ χάριν τῆς λιθουργίας (elegantiam et subtilitatem artis marmoreæ). Ἕνεκα ταύτης τῆς ἰδιοτητος αὐτοῦ, τῷ

---

(1) Αὐτ. Β, 30.— (2) Cic. d. nat. 1, 30.— (3) Παυσ. Α, 8. — (4) Αὐτ. Η, 9.— (5) Αὐτ. Α, 21.— (6) 34, 16, 12 — (7) Β. Ἰσοκρ. σ. 95. Sylb.— (8) Α, 26.— (9) Vitr. IV, 1, 9.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀπεδόθη, ἢ ἀπέδωκεν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐπίθετον ὃ διαφόρως φέρεται ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις, ἐν μὲν Παυσανίᾳ *Καχιζότεχνος* (Χειρ. 1399), *Κατηξότεχνος* (Χ. 1400), *Κατατηξίτεχνος* (Χ. 1410 καὶ 1411). Ἐν δὲ Βιτρουβίῳ *Κατάτεχνος*· ἐν Πλινίῳ (1) τέλος κατά τινα μὲν χειρόγραφα *Καχοτηξίτεχνος*, κατ' ἄλλα δὲ, καὶ τὰ πλεῖστα, *Καχιζότεχνος*, διότι ὁ συγγραφεὺς παράγει τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Καλλίμαχος ἐκάκιζε δῆθεν τὴν ἰδίαν αὑτοῦ τέχνην, ἀδιακόπως τὰ ἔργα του διορθῶν (Semper calumniator sui nec finem habens diligentiæ). Ἐκ πασῶν τούτων τῶν διαφόρων γραφῶν ὅτι ἡ μόνη δόκιμος εἶναι ἡ τοῦ Παυσανίου *Κατατιξίτεχνος*, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἑπομένου χωρίου Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως(2)· «*Οὐ γὰρ δή τοι πλάσται μὲν καὶ γραφεῖς ἐν ὕλῃ φθαρτῇ χειρῶν εὐστοχίας ἐνδεικνύμενοι τοσούτους εἰσφέρονται πόνους, ὥστε καὶ φλέβια καὶ πτίλα καὶ χροῦς καὶ τὰ τοιαῦτα ὅμοια εἰς ἄκρον ἐξεργάζεσθαι, καὶ κατατήκειν εἰς ταῦτα τὰς τέχνας*»· καὶ ἐξ Αἰλιανοῦ ἐν Ποικίλῃ Ἱστορίᾳ· «*Νικίας ὁ ζωγράφος τοσαύτην περὶ τὸ γράφειν σπουδὴν εἶχεν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πολλάκις αὐτὸν τροφῆς προσενέγκασθαι, προστετηκότα τῇ τέχνῃ*». Ἐκ τούτων εἶναι προφανὲς, ὅτι ἡ φράσις ἣν ἐν χρήσει, καὶ ἐφηρμόζετο ἰδίως εἰς τοὺς καλλιτέχνας τοὺς, ὡς τὸν Καλλίμαχον, τὰ καθ' ἕκαστα καθ' ὑπερβολὴν ἐπιμελουμένους. Ἀναλόγως δὲ τῇ τάσει ταύτῃ τῆς γλυφίδος του, ἠθέλησε νὰ ἐπικοσμήσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν ἤδη κατάκοσμον ἰωνικὸν ῥυθμὸν τῶν κιόνων, καὶ ἐφεῦρε τὸν κορίνθιον λεγόμενον, εἰς οὗ τὴν ἐξεργασίαν ἡ διάτρησις τοῦ μαρμάρου τῷ ἦν βεβαίως χρησιμωτάτη (Πιν. Ε, 4). Ἐῤῥέθη ἀνωτέρω (3) ὅτι ὡς πρώτη τοῦ ῥυθμοῦ τούτου βεβαία ἐφαρμογὴ μαρτυρεῖται ἡ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέᾳ, οἰκοδομηθέντι μετὰ τὴν

(1) 34, 19, 35.— (2) Π. δυν. Δημοσθ.— (3) Σελ. 272.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τοῦ ἀρχαίου πυρπόλησιν ἐν Ὀλ. 96, 2 (1), διότι τοῦ μόνου ἐν Φιγαλίᾳ εὑρεθέντος τοιούτου χιονοκράνου οὔτε ἡ ἐποχὴ ἀκριβῶς βεβαιοῦται, οὔτε ὁ ῥυθμὸς εἶναι καθαρῶς κορίνθιος.

Κατὰ Παυσανίαν δ' ἐποίησεν οὗτος ἐν Πλαταιαῖς Ἥ ρ α ν νυμφευομένην (2), ἐν δ'Ερεχθείῳ, βεβαίως περὶ Ὀλ. 92—94, ὅταν ὁ ναὸς ἀνῳκοδομήθη, λ ύ χ ν ο ν χρυσοῦν (3), τὸν δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἄσβεστον, καὶ ὡς καπνοδόχον αὐτοῦ, χαλκοῦν φοίνικα μέχρι τῆς ὀροφῆς ἀνιόντα. Ὁ δὲ Πλίνιος ἀναφέρει (4) αὐτοῦ Ὀ ρ χ ο υ μ έ ν α ς Λ α κ α ί ν α ς, «ἔργον λέγει, *κατάπονον, ἐν ᾧ ἡ ὑπερβολικὴ ἀκρίβεια καταστρέφει τὴν χάριν* (Saltantes Lacænæ, emendatum opus, sed in quo gratiam omnem diligentia abstulerit). Κατὰ τὸ ἑπόμενον χωρίον τοῦ Παυσανίου (5)· «*Χορούς ἐνταῦθα* (ἐν Καρύαις τῆς Σελασίας) *αἱ Λακεδαιμονίων παρθένοι κατὰ ἔτος ἱστᾶσι, καὶ ἐπιχώριοι αὐταῖς καθέστηκαν ὀρχήσεις*», ὡς καὶ κατὰ τὸ ἕτερον τοῦ Λουκιανοῦ (6)· «*Λακεδαιμόνιοι μὲν, ἄριστοι Ἑλλήνων εἶναι δοκοῦντες παρὰ Πολυδεύκους καὶ Κάστορος καρυατίζειν μαθόντες, (ὀρχήσεως δὲ καὶ τοῦτο εἶδος ἐν Καρύαις τῆς Λακωνικῆς διδασκόμενον)*», ἐδύνατο νὰ ὑπολη φθῇ ὅτι ὁ Πλίνιος ἔγραψεν «*Ὀρχουμένας Λακαίνας*» ὡς ὁμώνυμον ὄθεν τῆς λέξεως Κ α ρ υ ά τ ι δ ε ς, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, καθόσον καὶ ἀλλαχοῦ (7) τάττει Καρυάτιδας μετὰ Θυάδων καὶ Μαινάδων· καὶ νὰ ἐξαχθῇ ἑπομένως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Καλλίμαχος, ὅστις, ὡς εἴδομεν, εἰργάσθη καὶ ἄλλως εἰς τοῦ Ἐρεχθείου τὴν κόσμησιν, κατεσκεύασεν ἴσως καὶ τὰς σῳζομένας Κόρας τῆς νοτιοδυτικῆς προστάσεως. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὑπάρχουσιν ἰσχυραὶ ἐνστάσεις, οὐ μόνον ὅτι, ὡς ἐκ τῆς σειρᾶς τοῦ λόγου τοῦ Πλινίου, τὸ ἔργον τοῦ Καλ-

---

(1) Παυσ. Η, 45.— (2) Θ, 2.— (3) Α, 26.— (4) Αὐτόθ.— (5) Γ. 10.— (6) Π. Ὀρχ. 10.— (7) 36, 4, 5.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λιμάχου φαίνεται ὅτι ἦτον χαλκοῦν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὅτι, ἂν καὶ ἡ κατάστασις τῆς διατηρήσεως τῶν Καρυατίδων δὲν εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ κρίνωμεν ἀκριβῶς περὶ πασῶν τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐργασίας αὐτῶν, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐταῖς ἡ περὶ τῆς μεγάλης λεπτουργίας τῆς τέχνης, καὶ ἰδίως τούτου τοῦ ἔργου τοῦ Καλλιμάχου, μαρτυρία τοῦ Πλινίου, καὶ προσφορώτερον πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν αἱ εὐπρεπεῖς Κόραι τοῦ Ἐρεχθείου ὡς ἀνήκουσαι εἰς ρυθμὸν τῷ Φειδαϊκῷ προσεγγίζοντα (Πιν. Η, 6). Εὐγενεῖς τὸ ἀνάστημα, σεμναὶ τὴν ἀναβολήν, ἧς αἱ πτυχαί, εἰ καὶ ἄνετοι ἐνιαχοῦ, σχεδὸν ταυτίζονται μετὰ τῶν διαξεσμάτων τῶν κιόνων, τὸν ἕνα πόδα μαλακῶς ὑπεγείρουσαι, φαίνονται ἐπισήμως, ἀλλ' ἀπόνως καὶ μετ' ἀβιάστου χάριτος φέρουσαι ἐπὶ τῶν νεαρῶν καὶ εὐγενῶν κεφαλῶν των τοὺς κατακόσμους καλάθους, ἐφ' ὧν στηρίζεται χωρὶς νὰ τοὺς πιέζῃ ὁ ἐλαφρὸς θριγκὸς τῆς προστάσεως.

Καὶ ὁ φιλόσοφος δὲ Σωκράτης, οὗ ὁ πατὴρ Σωφρονίσκος λέγεται λιθουργὸς (1) ἢ marmorarius (2), ἀνετράφη καὶ αὐτὸς ὡς γλύπτης τὸ πρῶτον, διὰ τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνασχολήσεως παρασκευασθεὶς εἰς τὰς δαιμονίους περὶ τοῦ ἀγαθοῦ θεωρίας του. Ἀναφέρονται δ' ὑπὸ Παυσανίου (3) καὶ ὑπὸ Πλινίου μετ' εὐφημίας μάλιστα (4), ὡς τῆς νεότητος αὐτοῦ, ἑπομένως τῆς 80ης περίπου Ὀλυμπιάδος ἔργα, ὁ Προπύλαιος Ἑρμῆς, καὶ κατὰ τὰ Προπύλαια τρεῖς Χάριτες ἐνδεδυμέναι, αἵτινες καὶ ἐπὶ Ἀττικῶν νομισμάτων φαίνονται ἐπιτετυπωμέναι (5). Τὸν ρυθμὸν αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀνῆκε, καὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς

---

(1) Διογ. Λεαρτ. Β. ἀρχ.— (2) Val. Max. III, 4, est 1.— (3) A. 22. — (4) 36, 4, 10. — (5) Mil'in. gol. myth. t. XXXIII, n. 200. Beulé, Monir. d'Ath. p. 297.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

παραστάσεως τῶν Χαρίτων καὶ ὡς ἐκ τῆς βαθείας διαποίας τοῦ γλύπτου, πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὡς ὑπερτάτως ἐμβριθῆ καὶ σεμνόν· ὁ δ' ἐν Ξενοφῶντι (1) διάλογος τοῦ Σωκράτους μετὰ τοῦ ἄλλως ἀγνώστου ἀγαλματοποιοῦ Κλείτωνος, ἀποδεικνύει ὅτι ἐπεδίωκε συγχρόνως, καὶ μέρος ἀναγκαῖον τῆς τέχνης ἐθεώρει, τὴν εἰς τὸ ἦθος πρέπουσαν ἔκφρασιν.

Ἄλλου καλλιτέχνου, συγχρόνου τοῦ Περικλέους, τοῦ Πύῤῥου τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Πλινίου(2)· Pyrrhus Hygiam et Minervam, καθ' ἃ λέγεται κατασκευάσας ὁ Πύῤῥος ἄγαλμα Ὑγείας καὶ ἄγαλμα Ἀθηνᾶς. Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπῆρχον δύο Ὑγεῖαι κατὰ Παυσανίαν (3), ἡ «*παῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ*» καὶ ἡ «*Ἀθηνᾶ Ὑγεία*», ἡ δευτέρα κατὰ Πλούταρχον (4) χαλκῆ καὶ μεταγενεστέρα, διότι «*παρὰ τὸν βωμὸν, ὃς καὶ πρότερον ἦν, ὡς λέγουσιν*» ἐγένετο, ὅταν κατ' ὄναρ ὁ Περικλῆς ἐδιδάχθη πῶς νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἀπὸ τοῦ θριγκοῦ τῶν Προπυλαίων πεσόντα καὶ βλαβέντα οἰκοδόμον αὐτῶν (5). Κατὰ τὰς ἐν Ἀκροπόλει γενομένας ἀνασκαφὰς εὑρέθη ὑπὸ τὴν νοτιανατολικὴν στήλην τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῶν Προπυλαίων βάσις κυκλοτερὴς ἐν χώρᾳ, φέρουσα ἀρχαϊκοῖς γράμμασι τῆς ἐποχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὴν ἐπιγραφήν· «*Οἱ Ἀθηναῖοι τῇ Ἀθηναίᾳ τῇ Ὑγείᾳ. Πύῤῥος ἐποίησεν Ἀθηναῖος*». Ἐκ ταύτης δὲ προκύπτει ὅτι ὁ Πύῤῥος ἦν ὁ τὴν Ὑγείαν Ἀθηνᾶν ποιήσας, ὥστε τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου πρέπει πιθανῶς νὰ διορθωθῇ εἰς Pyrrhus Hygiam Minervam. Ἕτερον δὲ τοῦ αὐτοῦ χωρίον (6) ἔχον οὕτω· Hegiæ Minerva Pyrrhusque rex lauddatur et celetizontes pueri . . . Hegesiæ,

---

(1) Ἀπομ. Γ, 10. — (2) 34, 19, 20. — (3) Α, 23. — (4) Περ. 13. — (5) Πλουτ. αὐτ. Pl. 22, 20. — (6) 34, 19, 16.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φαίνεται εἰς τὸν αὐτὸν καλλιτέχνην ἀναφερόμενον. Ἂν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐρρέθη, ὁ Ἡγησίας ἦν ὁ αὐτὸς τῷ Ἡγίᾳ, ἡ ὑπὸ τὸν διπλοῦν τύπον μνεία τοῦ ὀνόματος τούτου ἐνταῦθα περιλαμβάνει προφανῶς λάθος. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὁ τῷ Ἡγίᾳ ἀποδιδόμενος Πύρρος ὁ Βασιλεὺς δὲν δύναται νὰ εἶναι ὁ μέγας Ἠπειρώτης, ὁ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, διότι ὁ Ἡγίας, ὡς καὶ ὁ Ἡγησίας, τάττεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων μετὰ τῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλματοποιῶν (1), καὶ ὁ Παυσανίας τὸν λέγει σύγχρονον τοῦ Ἀγελάδα (2)· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως εἶναι πιθανὸν νὰ παρίστατο σύμπλεγμα μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς, διότι οὐδὲ λόγον θὰ εἶχεν ἡ ἀνάθεσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, οὐδ' ἂν ὑπῆρχεν, ὁ Παυσανίας θὰ τὸ ἀπεσιώπα. Διὰ τοὺς λόγους τούτους φαίνεται μᾶλλον τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου ἐκ συγχύσεως λέξεων προκύψαν, καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ ἔχον πιθανῶς ὡς ἔπεται: Hygia Minerva Pyrrhique laudatur et celetizontes pueri . . . . Hegesiæ.

Τὴν μεγάλην τῶν τότε καλλιτεχνῶν προσπάθειαν πρὸς τὴν ἀκριβῆ τῆς φυσικῆς ἀληθείας παράστασιν μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἀπολλόδωρος, ὅστις κατὰ Πλίνιον (3), ἐπωνομάσθη μαινόμενος (insanus), διότι τὴν ἄκραν ἐπιδιώκων ἐντέλειαν, καὶ πρὸς τὰ ἴδια αὐτοῦ ἔργα, ἅτινα ἦσαν κυρίως φιλοσόφων εἰκόνες, μετριοφρόνως δυσαρεστούμενος πάντοτε, κατέστρεφεν αὐτά, ὡς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Ἰταλὸς Μιχαὴλ Ἄγγελος συνέτριψε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἓν τῶν ὡραιοτέρων προϊόντων τῆς γλυφίδος αὐτοῦ, τὸν ἀνδριάντα τῆς Εὐσπλαγχνίας. Γλύπτης τις τῆς 14ης Ὀλυμ., ὁ Σιλανίων, παρέστησε τὸν Ἀπολλόδωρον ἐν τῇ παραδόξῳ ταύτῃ πράξει τῆς αὐτο-

---

(1) Λουκ. Ῥητ. 9. Pl. 34, 19. Quinct. XII, 10,7. — (2) Η, 42.— (3) 34, 19, 21.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τιμωρήσεως καὶ αὐτοκαταδίκης. Ὅτι δ' ἦν ὁ Ἀπολλόδωρος τῆς ἐποχῆς τοῦ Φειδίου περίπου, φαίνεται καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τινος εὑρεθείσης ἐν Ἀκροπόλει (1), καὶ φερούσης τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀρχαϊκοῖς κεχαραγμένον γράμμασιν.

Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν παρεκτροπαὶ τῆς μεγαλοφυίας, καὶ τῆς τάσεως πρὸς ἀκριβῆ τῆς φύσεως μίμησιν. Ἡ δὲ μεγάλη ὑπεροχὴ τοῦ Φειδίου συνίστατο καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι ὑπὲρ πάντα ἄλλον διέκρινε τὴν ἀκριβῆ καὶ λεπτὴν γραμμὴν καθ' ἣν συνδυάζεται τὸ ἰδανικὸν κάλλος μετὰ τῆς φυσικῆς ἀληθείας, ἐν ᾧ οἱ μετ' αὐτὸν παρεξέβησαν σχεδὸν πάντοτε τῆς γραμμῆς ταύτης, ἢ εἰς τὴν φύσιν τοσοῦτον πιστοὶ μένοντες, ὥστε δὲν ἐξηυγένιζον αὐτὴν ὅσον ἔδει διὰ τῆς ἰδανικότητος, ἢ πρὸς ὑπερβάλλουσαν ἐπιτήδευσιν χάριτος ἀποκλίνοντες καὶ θυσιάζοντες αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς καλλιτεχνίας.

Οὕτως ὁ Δημήτριος, ὁ ἀνδριαντοποιὸς κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον (2), ὅστις κατὰ Λουκιανὸν (3) ἦν Ἀλωπεκῆθεν, κατεσκεύασε χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ Κορινθίου στρατηγοῦ Πελίχου, «*προγάστορα, φαλαντίαν, ἡμίγυμνον τὴν ἀναβολὴν, ἠρεμοῦντα τὰς τρίχας ἐνίας, ἐπίσημον τὰς φλέβας, αὐταρθρώπῳ ὅμοιον*» (4). Δι' ὃ καὶ εἰς τὴν ταπεινοτέραν ταύτην τάσιν αὐτοῦ, τὴν παράστασιν τῆς ἀκριβοῦς φυσικῆς ἀληθείας μεθ' ὅλων τῶν τῇ ὕλῃ παρομαρτούντων ἐλαττωμάτων τούτων ἀφορῶν ὁ Λουκιανός, λέγει ὅτι ὁ Δημήτριος ἦν «*οὐ θεοποιός τις, ἀλλ' ἀνθρωποποιός*», καὶ ὁ Κουϊγχτιλιανός, ὅτι ἦν ὑπερβολικὸς ἐν τῇ ἐκφράσει τῆς ἀληθείας (nimius in veritate), εἰ καὶ ὡς ἔξοχον συγχρόνως τὸν παριστᾷ καλλιτέχνην, διότι παρατίθησιν αὐτὸν τῷ Λυσίππῳ καὶ Πραξιτέλει (5). Ἀνάλογον τοῦ πνεύματος τούτου ἦν καὶ ἕτερον τοῦ

---

(1) R. 49. — (2) E, 85. — (3) Φιλόσ. 20. — (4) Αὐτόθ. 18. — (5) XII, 10.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Δημητρίου ἔργον ὑπὸ Πλινίου μνημονευόμενον (1), ἡ Λυσιμάχη, ἐπὶ 64 ἔτη ἱερατεύσασα τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ βεβαίως εἰς ἔσχατον γῆρας παραστηθεῖσα. Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει καὶ Ἀθηνᾶν αὐτοῦ, ἐπικληθεῖσαν μουσικήν, διότι ἐπὶ τοῦ γοργονείου αὐτῆς χαλκοῖ δράκοντες ἐψόφουν κρουομένης κιθάρας, προσέτι δὲ καὶ ἀνδριάντα τοῦ Ἱππάρχου Σίμωνος. Ἡ ἐποχὴ τοῦ καλλιτέχνου τούτου δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου ἔργου, διότι περὶ Σίμωνος μνημονεύει καὶ ὁ ἐν Ὀλ. 105 ἀποθανὼν Ξενοφῶν ἐν τῷ περὶ ἱππικῆς βιβλίῳ του, ὅτι καὶ αὐτὸς εἶχε γράψει περὶ Ἱππικῆς, καὶ ὅτι παρετήρησε σφάλμα τι εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἑνὸς τῶν ἵππων εἰκόνος τινὸς τοῦ Μίκωνος, ὅστις ἤκμαζε κατὰ τὴν 88ην Ὀλυμπιάδα. Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι ὁ Δημήτριος εἰργάζετο μεταξὺ τῆς 80ης καὶ 90ης Ὀλυμπιάδος. Περὶ τοῦ στρατηγοῦ Πελίχου οὐδὲν ἰδίως ἐστὶ γνωστόν. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ Θουκυδίδου (2), ὡς τοῦ πατρὸς Ἀριστέως τινός, ναυαρχήσαντος τοῖς Κορινθίοις ἐν Ὀλ. 86 β'. Ἂν δ' ὁ στρατηγὸς Πέλιχος ἦν οὐχὶ ὁ πατὴρ, ἀλλ' ὁ υἱὸς ἴσως τοῦ Ἀριστέως, τότε θὰ ἤκμαζε περὶ Ὀλ. 90—100.

Τῆς ὑπερβολικῆς ταύτης ροπῆς τῆς τέχνης πρὸς τὴν φυσικὴν ὁμοιότητα, παραμελούσης τὸν πρώτιστον αὐτῆς σκοπὸν, τὸ καλὸν, ἄλλο παράδειγμα ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (3), ἐν Δελφοῖς, ἔργον τῆς ἐποχῆς ταύτης, τεχνίτου ἀγνώστου μὲν, ἀλλ' ὁμοτέχνου τοῦ Δημητρίου. Ἦτον δ' ἀποτρόπαιον χαλκοῦν μίμημα νεκροῦ ἀποσηπομένου, οὗ αἱ σάρκες, καταῤῥέουσαι ἤδη, ἐδείκνυον γυμνὰ τὰ ὀστᾶ, ἀνάθημα τοῦ Ἱπποκράτους ἀνατομικὸν πάντως μᾶλλον ἢ καλλιτεχνικόν. Τοιαῦται σκελετῶν μιμήσεις ὑπάρχουσιν εἴς τινας συλλογὰς μουσείων (4).

---

(1) Pl. 34, 19, 15.—(2) A, 29.— (3) I, 2.— (4) Mazois, Pomp. I, 29. - Gori, Inscr. I, σ. 455.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μετ' ἐπαίνου ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (1) δύο ἀγάλματα γλυπτου τινὸς Στρογγυλίωνος, πιθανῶς Ἀθηναίου καὶ αὐτοῦ, διότι ἐν Ἀθήναις εἰργάζετο. Τὸ μὲν ἦν ἡ Εὔκνημος ἐπικληθεῖσα Ἀμαζὼν, ἴσως μία ἐξ ἐκείνων αἵτινες ἐξετέθησαν εἰς τῆς Ἐφέσου τὸν διαγωνισμόν. Ταύτην ἐθαύμαζε καὶ περιέφερε πανταχοῦ μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Νέρων. Τὸ δ' ἕτερον ἦν Ηαῖς ὡραῖος, ὃν τοσοῦτο ἠγάπα ὁ ἐν Φιλίπποις φονευθεὶς Βροῦτος, ὥστε ἀπ' αὐτοῦ ἐπεκλήθη Φιλίππιος (Philippensis). Καὶ ὁ Παυσανίας δὲ γνωρίζει αὐτοῦ ἕτερα δύο ἔργα, Ἄρτεμιν Σώτειραν ἐν Μεγάροις (2), ποιηθεῖσαν εἰς ἀνάμνησιν βοηθείας χορηγηθείσης ὑπὸ τῆς Θεᾶς εἰς τοὺς Μεγαρεῖς κατὰ σώματός τινος τοῦ Μαρδονίου, καὶ τρεῖς Μούσας ἐν Ἑλικῶνι (3), ὅπου τὰς λοιπὰς ἐποίησαν ὁ Ὀλυμπιοσθένης καὶ ὁ Κηφισόδοτος. Ἐπαινεῖ δὲ συγχρόνως αὐτὸν καὶ δι' ἣν εἶχεν ἐπιδεξιότητα εἰς παράστασιν ἵππων καὶ ταύρων, καὶ εἰς τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖ ἓν τῶν ἐπισημοτάτων ἔργων αὐτοῦ, περὶ οὗ πληροφορούμεθα διὰ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνασκαφῶν. Νοτιοανατολικῶς τῆς ἐσωτερικῆς προστάσεως τῶν Προπυλαίων εὑρέθη τετράγωνος βάσις ἐκ μεγάλων ἓξ λίθων συγκειμένη, καὶ ἔχουσα 11′ μῆκος, φέρουσα δ' ἀρχαϊκοῖς γράμμασι, ἀλλ' οὐχὶ ἀρχαιοτέροις τῆς 90ης περίπου Ὀλυμπιάδος, τὴν ἐπιγραφήν: «*Χαιρέδημος Εὐαγγέλου ἐκ Κοίλης ἀνέθηκεν. Στρογγυλίων ἐποίησε*». Τί δ' ἦν τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Στρογγυλίωνος, μανθάνομεν ἔκ τινος Σχολίου εἰς τὰς Ὄρνιθας τοῦ Ἀριστοφάνους. Ὅπου ὁ ποιητὴς, περιγράφων τὸν τειχισμὸν τῆς πόλεως τῶν Ὀρνίθων, λέγει (4)· «*Ἵππων ὑπόρτων μέγεθος ὅσον ὁ Δούριος*», ἐπιφέρει ὁ Σχολιαστής: «*Οὐ πιθανῶς κοινῶς λέγειν αὐτὸν, ἀλλὰ περὶ τοῦ χαλκοῦ τοῦ ἐν*

---

(1) 34, 19, 21.— (2) Α, 40.— (3) Θ, 30. — (4) Ὄρνιθ. 1128.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀκροπόλει. Ἀνέκειτο γὰρ ἐν Ἀκροπόλει Δούριος ἵππος ἐπιγραφὴν ἔχων· «Χαιρέδημος Εὐαγγέλου ἐκ Κοίλης ἀνέθηκεν». Δύναται δὲ καὶ ὁ ἐν Ἰλίῳ λαμβάνεσθαι. Ἐν Ἀκροπόλει δὲ χαλκοῦς ἵππος ἀνέκειτο κατὰ μίμησιν τοῦ Ἰλιακοῦ». Ἐκ τούτων προφανὲς γίνεται ὅτι τὸ ἀνευρεθὲν βάθρον ἔφερε χαλκοῦν Δούριον ἵππον, ἔργον τοῦ Στρογγυλίωνος. Γνωρίζει δὲ καὶ ἀναφέρει αὐτὸν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτου αὐτοῦ, καὶ ὁ Παυσανίας (1), λέγων ὅτι ἦν χαλκοῦς, καὶ ὅτι ὑπερκύπτουσιν αὐτοῦ τινὲς τῶν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένων ἡρώων, ὁ Μενεσθεὺς, ὁ Τεῦκρος καὶ οἱ τοῦ Θησέως παῖδες. Ἐπειδὴ δ' αἱ Ὄρνιθες ἐδιδάχθησαν ἐν Ὀλ. 91 β', φαίνεται ὅτι τότε που ἀνετέθη καὶ ὁ Δούριος Ἵππος, καὶ ἴσως τούτου κυρίως ἕνεκα καὶ ὁ αἰνιγμὸς οὗτος τοῦ ποιητοῦ.

Ἐκ δὲ τῶν ἧττον ἐπισήμων Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν ἄξιος μνείας φαίνεται καὶ Νικήρατος ὁ Εὐκτήμονος (2), ἴσως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Νικίου, κατ' αὐτὴν ἀναμφιβόλως καὶ αὐτὸς τὴν ἐποχὴν ἐργαζόμενος, διότι ὁ Πλίνιος (3) ἀναφέρει αὐτοῦ Ἀλκιβιάδην καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Δημαράτην, θύουσαν μετὰ καιούσης λαμπάδος. Φαίνεται δ' ὅτι καὶ εἰκονικοὺς ἀνδριάντας ἀθλητῶν καὶ φιλοσόφων ἐποίησε, προσέτι δὲ καὶ σύμπλεγμα Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγείας (4). Κατὰ δὲ Τατιανὸν, καὶ χαλκῆν Τελέσιλλαν, τὴν Ἀργείαν ποιήτριαν, ἥτις ἐν Ὀλ. 67 γ' ἔσωσε τὴν πατρίδα της κατὰ τοῦ Κλεομένους. Ὁ Παυσανίας εἶδεν ἐν Ἄργει ἀνάγλυφον αὐτῆς, ἔχον βιβλίον παρὰ τοὺς πόδας καὶ εἰς τὴν χεῖρα περικεφαλαίαν (5), ἴσως τοῦ ἔργου τοῦ Νικηράτου ἀντίγραφον. Ὁμοίως κατὰ τὸν αὐτὸν ἐποίησε καὶ χαλκῆν Γλαυκίππην, ἐκείνην ἥτις ἔτεκεν

---

(1) Α, 23.— (2) Τατιαν. πρ. Ἑλλ. 53.— (3) 34, 19, 31. — (4) Αὐτ. 19, 19.— (5) Β, 20.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐλέφαντα, πιθανῶς τὴν αὐτὴν ἥτις ὑπὸ Πλινίου (1) κάλλιστα ᾽Αλκίππη, καὶ μνημονεύεται ἐπὶ τῷ αὐτῷ θαύματι.

᾽Ονόματα προσέτι ἧττον ἐπιφανῶν ἀγαλματοποιῶν, ἴσως ὁμως καὶ ἁπλῶν λιθοξόων, ἀναφέρονται ἔν τινι πλαρὶ οἰκοδομῆς τοῦ ᾽Ερεχθείου ἐπιγραφῇ ἐξ ᾽Ολ. 93, ἧς εὑρέθη ἐν ᾽Ακροπόλει (2). ᾽Εν ἀτελεῖ χωρίῳ αὐτῆς μνημονεύονται ὡς εἰς τὴν ζωοφόρον τοῦ ναοῦ ἐργασθέντες ὁ Φυρόμαχος Κηφισιεὺς, ὁ ᾽Αντιφάνης ἐκ Κεραμέων, ὁ Μυννίων «᾽Αγρυλῆσι οἰκῶν,», ὁ Σωκλῆς, ᾽Αλωπεκῆσι οἰκῶν, ὁ "Ιασος Κολλυττεὺς, ὁ Πραξίας ἐν Μελίτῃ οἰκῶν. ᾽Εκ τούτων ὁ Φυρόμαχος εἶναι ἴσως ὁ ποιήσας ᾽Αλκιβιάδην ἐπὶ τεθρίππου, ἔργον ἀποδιδόμενον ὑπὸ Πλινίου (3) εἰς Πυρόγαμόν τινα μετ᾽ ᾽Αλέξανδρον ἐν Περγάμῳ ἐργαζόμενον, ὅτε καὶ ὅπου ἡ παράστασις ᾽Αλκιβιάδου δὲν φαίνεται πιθανή. Πραξίαν ᾽Αθηναῖον ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (4), ὡς μαθητὴν τοῦ Καλάμιδος, ἐργασθέντα ἐν τοῖς ἀετοῖς τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, "Αρτεμιν, Λητὼ, ᾽Απόλλωνα, Μούσας, δύσιν ῾Ηλίου, Διόνυσον καὶ γυναῖκας Θυάδας, ἤτοι πιθανῶς ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν γέννησιν ᾽Απόλλωνος, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ Βάκχου θρίαμβον. ᾽Αλλ᾽ ἐπειδὴ προστίθησιν ὅτι, ἀποβιώσαντος τοῦ Πραξίου πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ ἔργου, ἐξηκολούθησεν αὐτὸ ᾽Ανδροσθένης ὁ ᾽Αθηναῖος, ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐκάδμου, διὰ τοῦτο ὁ Οὐέλκερ φρονεῖ (5) ὅτι ὁ Πραξίας πρέπει νὰ εἶχεν ἀποβιώσει ἤδη πρὸ τῆς 89ης ᾽Ολυμπιάδος, διότι ἐν τῷ "Ιονι τοῦ Εὐριπίδου, τότε διδαχθέντι, ἐπαινεῖται τοῦ ναοῦ ἐκείνου τὸ *διδύμων προσώπων καλλιβλέφαρον φῶς*». ᾽Αλλ᾽ ἡ ποιητικὴ αὕτη περίφρασις, ἀναφερομένη εἰς τὸν ναὸν ἐν γένει, καὶ ἰδίως εἰς τὴν πανάρχαιον αὐτοῦ κατάστασιν, οὐδό-

---

(1) 7, 3.— (2) Rang. Ant. Hell. 57. —(3) 34, 19, 24.— (4) I, 19.— (5) Alte Demkm. I, 151.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λως, νομίζομεν, ἀποδεικνύει τοῦ σοφοῦ Γερμανοῦ τὸν διϊσχυρισμόν.

Μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν καλλιτεχνῶν ἀναφέρονται καὶ τὰ μέρη τῆς ζωοφόρου ἃ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐξειργάσθη, καί τινα ἐξ αὐτῶν διετηρήθησαν μέχρι τῆς σήμερον, καὶ πρό τινων ἐτῶν ἀνευρέθησαν ἐν ἀνασκαφαῖς. Ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ, ἀναφερομένῃ καὶ αὐτῇ εἰς τοῦ Ἐρεχθείου τὴν οἰκοδομὴν (1), περιέχεται καὶ ἡ ἀκόλουθος περικοπή· «*Τοῦ δὲ λοιποῦ ἔργου ἅπαντος ἐν κύκλῳ ἄρχει ὁ ἐλευσίνιος λίθος, πρὸς ᾧ τὰ ζῴδια*». Τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐξηγοῦσι τμήματά τινα μέλανος ἐλευσινίου λίθου, ὑπὲρ τὸ ἥμισυ μέτρον ὕψος ἔχοντα, καὶ σωζόμενα ἐπὶ τοῦ ναοῦ ὑπεράνω τῶν ἐπιστυλίων, εἰς τὴν θέσιν τῆς ζωοφόρου, διατηροῦντα δ' ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ἐπιφανείας των ἴχνη ἥλων χαλκῶν· προσέτι δὲ καὶ πολλὰ τμήματα ἀγαλματίων ἐκ λίθου πεντελησίου, εὑρεθέντα πρό τινων ἐτῶν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς, τὸ νῶτον ἔχοντα ἀκατέργαστον, καὶ τὸ ὕψος ἴσον πρὸς τὸ τῆς μελαίνης ζώνης. Ἐκ τούτων γίνεται πρόδηλον ὅτι ἡ ζωοφόρος συνέκειτο ἐκ μέλανος ἐμβαδοῦ τοῦ ἐλευσινίου λίθου, ἐφ' οὗ ζωηρότατα ἀνεφαίνοντο τὰ κατάλευκα ζῴδια, κατὰ 10 δακτύλους ὑπὲρ αὐτὸ προέχοντα· καὶ, ὡς ἵνα μὴ μένῃ οὐδεμία ἀμφιβολία περὶ τῆς ταυτότητος τῆς ζωοφόρου μετὰ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων, ἐν ἐκ τούτων συνέπεσε νὰ εἶναι μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀπαριθμουμένων, «*ἢ παῖς ἢ ἡ γυνὴ προσπέπτωκε*». Τὰ κεκολοβωμένα ταῦτα ἀγάλματα, 21 τὸν ἀριθμὸν, παριστῶσι τρεῖς γυμνοὺς κορμοὺς ἀνδρῶν, πολλὰς γυναῖκας ὀρθὰς, ἱσταμένας ἢ βαδιζούσας, ἅπαξ δύο γυναῖκας ἐναγκαλιζομένας ἀλλήλας, καὶ ἅπαξ κόρην προσπίπτουσαν εἰς γυναῖκα, ἄλλας ἐπὶ θρόνων καθημένας, καὶ ἐξ αὐτῶν μίαν, λέοντα ἔχουσαν παρ' αὐτῇ, καὶ δύο ἐπὶ

(1) Bœckh. C. I. I, 160.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῶν γονάτων των ἐχούσας γυμνὰ παιδία, καὶ τέλος ἓν ἀτελὲς τεμάχιον ἵππων ἐζευγμένων εἰς τέθριππον. Ὁ ῥυθμὸς τῶν ἀγαλμάτων τούτων, εὐγενὴς, πλήρης ἀληθείας καὶ χάριτος, ἀναμιμνήσκει τὰς φειδαϊκὰς γλυφὰς ἐν μικροτεχνίᾳ. Τὰ γυμνὰ, ἰσχυρὰ εἰς τοὺς κορμοὺς τῶν ἀνδρῶν, ἁπαλὰ καὶ ὡραῖα εἰς τὰς γυναῖκας, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰ παιδία, ἐμφαίνουσι σπουδὴν βαθεῖαν τῆς φύσεως καὶ ζωηρὸν αἴσθημα τοῦ καλοῦ, καὶ ἡ πτύξις αὐτῶν συνδέει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς τελείας τέχνης τὸν πλοῦτον μετὰ τῆς ἀφελείας τῆς φύσεως. Καί τοι δὲ διαφόρων χειρῶν ἔργα, ἐλέγχει ὅμως αὐτὰ ἡ ταυτότης τῆς ἐργασίας ὡς προϊόντα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γραφίδος, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐξελθόντα ἐργαστηρίου. Ἡ δ' ὑπόθεσις ἦν ὁλόκληρος ἡ ζωοφόρος παρίστα, δύναται δυσκόλως νὰ εἰκασθῇ ἐκ τεμαχίων οὕτως ἀτελῶν καὶ οὐδεμίαν ἐχόντων ἀλληλουχίαν. Μικρὸν δὲ συντελοῦσιν εἰς τοῦτο καὶ τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενα, διότι καὶ αὐτὰ οὐ μόνον ἀσυναρτήτως ἀπαριθμοῦνται, ἀλλὰ καὶ διὰ γενικῶν προσηγοριῶν «γυνὴ», «νεανίας» κτλ. ἁπλῶς χαρακτηρίζονται, καθὸ προκειμένου ἐν αὐτῇ μόνον περὶ τῆς ἀντιμισθίας τῶν ἐργασαμένων αὐτὰ, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τοῦ πολυπλόκου καὶ τῆς δυσχερείας τοῦ συμπλέγματος, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ τῆς μυθολογικῆς ἢ ἱστορικῆς σημασίας αὐτῶν, ἣν πιθανῶς μόνος ὁ σχεδιάσας τὴν ζωοφόρον ἀνώτατος καλλιτέχνης ἐγνώριζεν. Ἐκ μικρῶν ὅμως διδομένων δύναται ἴσως νὰ εἰκασθῇ ὅτι παρίστα ἡ ζωοφόρος τὴν πομπὴν τῶν Πανδροσείων (1), καὶ μεταξὺ τῶν διασωθέντων τεμαχίων, ὅτι δύνανται ν' ἀναγνωρισθῶσιν αἱ δύο ἀδελφαὶ τῆς Πανδρόσου μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, προσέτι ἡ μία ἐξ αὐτῶν προσπίπτουσα εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ἡ ἑτέρα

(1) Ἀπολλόδ. Γ. - Παυσ. Α, 26. - Ovid. Met. II, σ. 738. - Ἴδε Rang. Ant. Hell. I, σ. 73.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὴν Πάνδροσον ἐναγχαλιζομένη πρὸ τοῦ θανάτου της, καὶ τοῦ Ἐριχθονίου τὸ τέθριππον.

Περίεργος δ' εἶναι καὶ ἡ λεπτομέρεια ἣν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς διδασκόμεθα, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑψίστης ἀκμῆς τῆς καλλιτεχνίας ἐν Ἀθήναις, ὁ τεχνίτης ἢ ὁ ἐργάτης ὁ κατασκευάσας ἁπλοῦν ἀγαλμάτιον («τὸν νεανίσκον τὸν παρὰ τὸν θώρακα», «τὸν τὸν χαλινὸν ἔχοντα», «τὸν ἄνδρα τὸν ἐπὶ τῆς βακτηρίας ἑστηκότα») ἡμίσεως μέτρου ὕψους, οὗ ὅμως ἀληθῶς τὸ ὀπίσω μέρος ἦν ἀκατέργαστον, ἐλάμβανε μισθὸν 60 δραχμῶν, τὸ διπλάσιον ἐπὶ συμπλέγματος δύο ζῳδίων («τὸν ἵππον καὶ τὸν ὀπισθοφανῆ τὸν παρακρούοντα»), τὸ τετραπλάσιον διὰ μᾶλλον πολύπλοκα συμπλέγματα («τὸ ἅρμα, καὶ τὸν νεανίσκον καὶ τῷ ἵππῳ τῷ ζευγνυμένῳ»), καὶ τὰ λοιπὰ ἀναλόγως τῆς αὐτῶν ἐκτάσεως.

Ναῶν Γλυπτικὰ κοσμήματα.

Καὶ διαφόρων δ' ἄλλων ναῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης σώζονται γλυπτικὰ κοσμήματα, ὡς προϊόντα ἀναγνωριζόμενα τοῦ ἀττικοῦ ἐργαστηρίου, εἰ καὶ οἱ ποιήσαντες αὐτὰ καλλιτέχναι δὲν ἀναφέρονται ὀνομαστί, ὡς οἱ γλύπται τῆς ζωοφόρου τοῦ Ἐρεχθείου.

Ὡς ἀρχαιότατα τούτων πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὰ τοῦ Θησείου, περὶ οὗ καὶ γνωστὸν ἂν δὲν ἦτον ὅτι ἀνηγέρθη πρὸ τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ἐπὶ Κίμωνος ἤδη, τὰ γλυπτικὰ αὐτοῦ κοσμήματα ἐδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀποδείξεις τούτου, διά τε τὸν ῥυθμὸν αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν ὕλην ἐξ ἧς εἰσὶ πεποιημένα· διότι, ἐν ᾧ ὁλόκληρος ὁ ναὸς ᾠκοδομήθη ἐκ λίθου πεντελησίου, αἱ γλυφαὶ πᾶσαι εἰσὶν ἐκ μαρμάρου Παρίου. Τὸ μάρμαρον δ' ἐκεῖνο, ἧττον τῶν ἄλλων σχιστῶδες, καὶ λεπτότερον ἔχον τὸν κόκκον, ἐθεωρεῖτο, ὡς φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ὡς τὸ μόνον εἰς τὴν γλυπτικὴν προσφυὲς, μέχρις οὗ κατὰ πρῶ-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τον ἡ τοῦ Φειδαϊκοῦ ἐργαστηρίου μεγαλοπραγμοσύνη ἐπέδειξεν ὁτι καὶ ἐκ τῶν ἐγχωρίων λατομείων ἐδύναντο τὰ παραχθῶσιν ἀριστουργήματα.

Τοῦ Θησείου μόνον αἱ 10 ἀνατολικαὶ μετόπαι, καὶ ἀνὰ 4 ἑκατέρωθεν ἔχουσι ζῴδια ἐπειργασμένα, παριστῶντα τὰ μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἆθλα Ἡρακλέους, τὰ δ' ἑκατέρωθεν ἆθλα Θησέως (1)· ἰδίως δ' ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς γωνίας ἀρχόμεναι, 1. Ἡρακλέα, παλαίοντα πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας· 2. Ἡρακλέα καὶ Ἰόλαον, φονεύοντας τὴν Ὕδραν· 3. Ἡρακλέα συλλαβόντα τὴν χρυσόκερων καὶ χαλκόποδα Ἀρκαδικὴν ἢ Κερύνειαν ἔλαφον· 4. Ἡρακλῆν φέροντα τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον πρὸς τὸν Εὐρυσθέα, ὅστις κρύπτεται εἰς τὸν χαλκοῦν ὑπόγειον πίθον· 5. Ἡρακλῆν μετὰ τῶν ἀνθρωποφάγων ἵππων τοῦ Διομήδους, βασιλέως τῆς Θρᾴκης· 6. Ἡρακλῆν σύροντα τὸν Κέρβερον ἐκ τοῦ ᾅδου· 7. Δυσδιάγνωστον, ἴσως δ' Ἡρακλῆν μαχόμενον πρὸς Κύκνον τὸν υἱὸν τοῦ Ἄρεως· 8. Ἡρακλῆν ἔχοντα τὴν ζώνην τῆς φονευθείσης Ἱππολύτης, βασιλίσσης τῶν Ἀμαζόνων· 9. Ἡρακλῆν φονεύοντα τὸν Ἀνταῖον, παρούσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Γῆς· 10. Ἡρακλῆν κρατοῦντα τὰ χρυσᾶ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων πλευρῶν, ἡ πρὸς Μεσημβρίαν παριστᾷ ἀπὸ τῆς γωνίας· 1. Θησέα καταβάλλοντα τὸν Μινώταυρον· 2. Θησέα καὶ Μαραθώνιον Ταῦρον. Αἱ δὲ δύο ἕτεραι μετόπαι εἰσὶ δυσδιάγνωστοι, ἴσως λῃστῶν τιμωρίαι. Ἐπὶ δὲ τῆς βορείας πλευρᾶς παριστῶσιν αἱ μετόπαι, 1. Ἴσως Θησέα μετὰ Περιφήτου· 2. Θησέα μετὰ τοῦ Ἀρκάδος πολεμιστοῦ Κερκύονος· 3. Θησέα τιμωροῦντα τὸν Σκίρωνα· 4. Θησέα καὶ τὴν Κρομμυονίαν σῦν ἐν Μεγαρίδι. Εἰσὶ δὲ τὰ ἔργα

---

(1) Stuart. Antiq. of. Athens, Πίν. 11—14. - DENKM. 105—108.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ταῦτα ἰσχυρά, πολλὴν ἔχοντα θέσεων ποικιλίαν καὶ ὡραιότητα, προϊόντα γλυφίδος ἐμπείρου ἤδη καὶ ἐλευθέρας, ἀλλὰ τόνον μᾶλλον καὶ ἐμβρίθειαν ἢ χάριν καὶ ἁπαλότητα ἐπιζητούσης. Θαυμασία δὲ παρατηρεῖται ἐν αὐταῖς ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ὀγκώδους καὶ στιβαροῦ σώματος τοῦ Ἡρακλέους, καὶ τῆς λαμπρᾶς, ἐλαστικῆς καὶ νεανικῶς ἀνδρείας μορφῆς τοῦ Θησέως.

Καὶ ἡ ζ ω ο φ ό ρ ο ς δὲ τοῦ ναοῦ τούτου ἔχει ζῴδια ἐπὶ τῶν δύο ἐλασσόνων πλευρῶν αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὅμως καὶ ὑπὲρ τὰς ἐξωτερικὰς στοὰς μέχρι τοῦ περιστυλίου χωροῦντα. Τὰ ἐπὶ τῆς δ υ τ ι κ ῆ ς πλευρᾶς, ὑπὲρ τὸν ὀπισθόδομον, παριστῶσι κ ε ν τ α υ ρ ο μ α χ ί α ν (1), ἓν τῶν προσφιλεστάτων ἀντικειμένων τῶν Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν. Ἀπὸ ἄρκτου ἀρχομένη ἡ παράστασις, φαίνεται ὀλεθρία εἰς τοὺς Λαπίθας. Ἐκεῖ Κένταυρος καταῤῥίψας Λαπίθην, σφενδονίζει ὀγκώδη λίθον κατ' αὐτοῦ, θηριωδῶς ἐπεμβαίνων. Ἀλλ' ἡ μάχη ἀποβαίνει γενικωτέρα. Ἥρως τις, πιθανῶς αὐτὸς ὁ Θ η σ ε ὺ ς, ἀντ' ἀσπίδος τὸν μανδύαν του ἐλίξας περὶ τὴν ἀριστερὰν, κατέβαλε κένταυρον ἐπὶ τὸ νῶτον, εἰς θέσιν ἥτις, διά τε τὴν δυσχέρειαν αὐτῆς καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκτελέσεως, εἶναι τῆς τέχνης ὁ θρίαμβος, καὶ πατεῖ αὐτὸν διὰ τοῦ ποδὸς, ἐμποδίζων τὸ τέρας ν' ἀνεγερθῇ, καὶ, σύρων αὐτὸ ἐκ τῆς κόμης, θλᾷ τὴν ἰσχυράν του ὀσφὺν (Πίν. H, 2). Ἀλλ' εἰς βοήθειαν αὐτοῦ σπεύδει Κένταυρος ἄλλος, καὶ θὰ ἐφόνευε τὸν νικητὴν διὰ μεγάλης δοκοῦ, ἂν Λαπίθης δὲν προὐλάμβανε νὰ καλύψῃ αὐτὸν διὰ τῆς ἀσπίδος του. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς ὅλης σειρᾶς παρίσταται τοῦ δράματος ἡ ζωηροτέρα σκηνή. Κατὰ τοῦ ἀτρώτου Καινέως, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλέως, δύο κένταυροι ἐφορμήσαντες, τὸν κατελιθοβόλησαν, καὶ αἴρουσιν ἤδη ὑπὲρ τὴν κεφαλήν

---

(1) Stuart. αὐτ. πίν. 21—24.-DENKM. 100.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

αὐτοῦ παμμεγέθη βράχον ἵνα τὸν θάψωσιν ὑπ' αὐτὸν, ἁψηφοῦντες τοὺς δύο ἑκατέρωθεν προσβάλλοντας αὐτοὺς Λαπίθας. Μετὰ ταῦτα δ' ἡ μάχη φαίνεται ἀμφίῤῥοπος μένουσα. Κένταυρος, λεοντῆν περιβεβλημένος, μάχεται πρὸς Λαπίθην ἀσπίδα καὶ χράνος ἔχοντα· ἄλλος δὲ κένταυρος σύρει τὸν Λαπίθην ἐκ τῆς κόμης, ῥίψας αὐτὸν εἰς τὴν γῆν· ἀλλ' οὗτος, ἀνεγειρόμενος, ἁρπάζει ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του ἐκ τοῦ τραχήλου τὸν νικητήν. Πλησίον δὲ τούτων Λαπίθης πεσὼν κατὰ γῆς, ἐγείρει τὴν ἀσπίδα του, ἀσθενῆ ἄμυναν κατὰ τοῦ ἐπεμβαίνοντος Κενταύρου, ὅστις ὅμως καὶ οὗτος κινδυνεύει προσβαλλόμενος ὄπισθεν. Ἡ τελευταία ὅμως σκηνὴ παριστᾷ Λαπίθην ὑπερισχύοντα, διότι, ἐν ᾧ ὁ Κένταυρος ἐξανίσταται κατ' αὐτοῦ, οὗτος τῷ βυθίζει εἰς τὸ στῆθος τὸ βραχὺ ξίφος του.

Τῆς δ' Ἀνατολικῆς ζωοφόρου ἡ παράστασις δὲν εἶναι ἐπίσης εὐκατάληπτος, καὶ παντοίως ἡρμηνεύθη ὑπὸ πολλῶν, εὐφυέστατα δ' ὑπὸ τοῦ Οὐλερίχου(1), καθ' ὃν ἡ ζωοφόρος αὕτη εἶναι τὸ γλυπτικὸν πρωτότυπον τῆς τραγῳδίας τοῦ Εὐριπίδου, τῆς ἐπιγραφομένης «Ἡρακλεῖδαι». Ἐν ταύτῃ οἱ Ἡρακλεῖδαι διωκόμενοι ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως, ἔρχονται ὑπὸ τοῦ γέροντος Ἰολάου τὴν ὁδηγίαν ἱκέται εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ λαμβάνουσι παρὰ Θησέως εἰς κατοικίαν τὴν Μαραθωνικὴν τετράπολιν. Ἐπέρχεται ὅμως κατ' αὐτῶν ὁ Εὐρυσθεὺς, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς Ἀργείας Ἥρας, ἐν ᾧ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν προστατεύουσιν ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ Ἥβη, ἡ τοῦ Ἡρακλέους γυνή. Μάχης δὲ γενομένης ἐν Πελλήνῃ, ὁ Ζεὺς, πατὴρ τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, τρέπουσι τὸν εἰσβαλόντα στρατὸν εἰς φυγὴν, καὶ καταβάλλουσι τοὺς υἱοὺς τοῦ Εὐρυσθέως. Ὁ δ' Ἰόλαος, ἀνανεούμενος ὑπὸ τῆς Ἥβης, διώκει τὸν

(1) Annal. del Inst. d. Rom. XIII.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εὐρυσθέα, καὶ δέσμιον φέρει αὐτὸν πρὸς τὴν Ἀλκμήνην, ἥτις τὸν φονεύει. Τοιαύτη εἶναι ἡ τραγῳδία, ἐντελῶς συμφωνοῦσα πρὸς τὴν ζωοφόρον, ἣν ἐν ὅλοις ἀπαρτίζουσιν 6 τμήματα (1). Ἐξ αὐτῶν τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον παριστῶσι τὴν μάχην, ἐν ᾗ οἱ Ἀργεῖοι φαίνονται φεύγοντες, ἐπίκεινται δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀσπιδοφόροι, καὶ φέροντες πέτρας τῆς Πελλήνης. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν Δημοφὼν ὁ υἱὸς τοῦ Θησέως, τὸν μανδύαν ἔχων περὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἄλλης ζωοφόρου, ῥίπτει λίθον διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ ἕτερος λίθος σφενδονίζεται κατ' αὐτοῦ· οἱ δὲ δύο υἱοὶ τοῦ Εὐρυσθέως κεῖνται πεφονευμένοι. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς μάχης (ἐπὶ Τμ. 2), παρίσταται αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ ὁ τροπαῖος Ζεὺς ἀνέχων τὴν ἀριστεράν, καὶ ἡ Ἥβη, τὴν δεξιὰν ἐκτείνουσα, εἰς σημεῖον ὅτι εἰσήκουσε τοῦ Ἰολάου, δεομένου αὐτῆς νὰ τὸν ἀνανεώσῃ (Πίν. Η, 3). Πρὸς βορρᾶν δὲ (ἐν Τμ. 5) κάθηνται οἱ τῶν Ἀργείων φίλοι Θεοί, ὁ Ποσειδῶν πατῶν εἰς σκόπελον, ἡ Ἥρα τεθλιμμένη καὶ ὁ Ἄρης (2). Τὰ δὲ Τμήματα 1 καὶ 6, παριστῶσι σκηνὰς ἀσυναρτήτους πρὸς τὴν τῆς μάχης, καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ Εὐρυσθεὺς γονυπετὴς δεσμεύεται ὑπὸ τοῦ Ὕλλου, ἐν ᾧ ὁ ἀνανεωθεὶς Ἰόλαος ὀπίσω αὐτοῦ τείνει τὸν βραχίονα εἰς ἔνδειξιν ῥώμης, ἀπαραλλάκτως ὡς περιγράφεται ἐν Εὐριπίδῃ (3)·

«Ὁ δ' ὄρφνης ἐκ δυσαιθρίου νέων,
βραχιόνων ἔδειξεν ἡβητὴν τύπον.

Τὸ δὲ Τμῆμα 6 εἶναι, φαίνεται, τοῦ Εὐρυσθέως ὁ ἐνταφιασμὸς ἐμπρὸς τοῦ ναοῦ τῆς Παλληνίας Ἀθηνᾶς, ὅπου ἐλατρεύετο μετὰ ταῦτα ὡς ἥρως. Εἷς παρ' αὐτὸν σκάπτει τὸν τάφον, ἐν ᾧ ἄλλος διατάττει τὴν ταφὴν, καὶ

---

(1) Stuart, Πίν. 15—20. DENKM. 109.— (2) Ross. Niketempel.— (3) Στ. 857.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἄλλοι τινὲς ὀρχοῦνται. Ἀμφοτέρων τούτων των ζωοφόρων αἱ γλυφαὶ, λίαν ἀνέχουσαι, εἰσὶν ἐργασίας ἀρίστης, καὶ ἀπηλλαγμέναι τῆς ἀρχαϊκῆς σκληρότητος, μετὰ πολλῆς δ' ἀνέσεως καὶ ποικιλίας ἑνοῦσαι αὐστηρότητα καὶ ἀξιοπρέπειαν. Τὰ ἀετώματα εἶχον καὶ αὐτὰ ἀγάλματα, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ ἔτι ἐν χώρᾳ ὑπάρχοντα ἴχνη σιδηρῶν συνδέσμων, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν οὐδὲν τμῆμα διετηρήθη.

Τοῦ δὲ ναοῦ τῆς Νίκης ἡ ζωοφόρος παρίστα, ὡς τὴν εἶδον ὁ Σπὼν καὶ ὁ Οὐῆλερ, σύνοδον θεῶν, καὶ συμπλέγματα ἐμφαίνοντα ἐπὶ τὸ εἰδανικώτερον μάχην Ἑλλήνων καθ' Ἑλλήνων καὶ κατὰ Περσῶν. Καὶ τινὲς μὲν (1) ἐκλαμβάνουσιν αὐτὴν ὡς τὴν τοῦ Κίμωνος ἐν Εὐρυμέδοντι, ὅπου μετὰ τῶν Περσῶν συνεμάχουν καὶ Ἕλληνες Κύπριοι, ἄλλοι (2) δ' ὡς τὴν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Θηβαίων καὶ Εὐβοέων, καὶ τὴν ἐν Μαραθῶνι, μᾶλλον δὲ τὴν ἐν Πλαταιαῖς (3). Πιθανώτατον δὲ νομίζομεν ὅτι ἐμφαίνει ἡ ζωοφόρος οὐχὶ τινὰ μάχην ἰδίως, ἀλλ' ἐν γένει τοὺς μηδικοὺς πολέμους καὶ τοὺς θριάμβους τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τῶν συμμαχούντων αὐτοῖς Ἑλλήνων.

Ὁ Λ. Ἔλγιν μετέφερε τέσσαρα αὐτῆς τμήματα εἰς Ἀγγλίαν, ἄλλα δέ τινα εὑρέθησαν ἐν ταῖς ἐνταῦθα ἀνασκαφαῖς (4). Ἐλάσσονες κατὰ τὰς διαστάσεις τῶν ἐπὶ τοῦ Θησείου, μόλις 0, 45 μ. ὕψος ἔχουσαι, εἰσὶν ὅμοιαι ἐκείναις κατὰ τὸν χαρακτῆρα, ἑνοῦσαι αὐστηρότητα καὶ ἐμβρίθειαν περὶ τὴν ἔκφρασιν μετὰ πολλῆς ζωηρότητος κατὰ τὰς κινήσεις. Αἱ δὲ μείζονες, αἱ ἐπὶ τοῦ θωρακείου τοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ, αἵτινες παριστῶσι πτερωτὰς Νίκας τρόπαιον ἐγειρούσας, ἔχουσι τὸν ῥυθμὸν πρὸς τὸ

---

(1) Ross. Niketempel. — (2) Leake, Athens. — (3) Overbeck. Gesch. d. griech. Plastik. I, 283. — (4) DENKM. 124 - Ross, Niketempel.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χαριέστερον ἀποκλίνοντα, καὶ φαίνονται μεταγενεστέρας ἐποχῆς, τῆς τοῦ Πραξιτέλους.

Τὰ δ' ἐντελέστατα τοῦ εἴδους τούτου τεχνουργήματα εἰσὶ τὰ κοσμοῦντα τοὺς ἀετοὺς καὶ τὰς ζώνας τοῦ Παρθενῶνος, καταριθμούμενα μεταξὺ τῶν εὐγενεστάτων λειψάνων τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, καὶ ἐκτελεσθέντα ἐπὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιῤῥοῆς τοῦ Φειδίου, πιθανῶς κατὰ σχέδια, καὶ τὰ μείζονα ἴσως διὰ τῆς γλυφίδος τοῦ ὑπάτου τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν. Καὶ φαίνεται μὲν ὅτι, ὡς εἰς ἅπαντας τοὺς ναοὺς συνήθως, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πολλοὶ τεχνῖται συνειργάσθησαν εἰς τὰ γλυπτικὰ ταῦτα κοσμήματα, οἱ μὲν κατ' ἀρχαϊκώτερον καὶ ξηρότερον τρόπον, οἱ δὲ κατὰ τὸν μᾶλλον ἀνειμένον τῆς νεωτέρας σχολῆς, καὶ ἕτεροι ἀμελέστερον, ἀλλὰ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν ἐλέγχουσι βαθυτάτην σπουδὴν τῆς φύσεως, ἔν τε τῷ συνόλῳ τοῦ διαγράμματος καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, ὡς κατὰ τὴν διάθεσιν τῆς κόμης, τὸ τῶν μυόνων σύστημα, τὴν διακλάδευσιν τῶν φλεβῶν· συγχρόνως δ' ἐπιπρέπει εἰς αὐτὰ καὶ ἡ ὑπερφυὴς ἐκείνη καὶ ἰδανικὴ ἔκφρασις, καὶ ἡ ὑπὸ τὴν ζωηρότητα τῶν κινήσεων διατηρουμένη ψυχικὴ ἠρεμία, καὶ ἐξαισίως ἐφαρμόζεται τὸ ἀκριβὲς καὶ λεπτὸν μέτρον μεταξὺ τοῦ ἀπαθοῦς καὶ τοῦ παρενθύρου, καὶ ὁ ἔντεχνος συνδυασμὸς τῆς ἀφελείας μετὰ τῆς ποικιλίας, ὧν μόνη ἡ Φειδαϊκὴ τέχνη ἐγνώριζε τὰ μυστήρια.

Μετόπας εἶχεν ἀνέκαθεν ὁ ναὸς 92 τὸν ἀριθμὸν, ὑψηλὰς 4′, κεκοσμημένας δὲ διὰ ζῳδίων ἐκτύπων καὶ λίαν προπεπτωκότων, κατὰ 10″ ὑπὲρ τὸ ἐμβαδόν. Ἐξ αὐτῶν αἱ 14 τῆς ἀνατολικῆς καὶ αἱ 14 τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, παριστῶσαι, αἱ μὲν μύθους Ἀθηνᾶς, Θησέως καὶ Ἡρακλέους, αἱ δὲ ἱστορικὰς πεζομαχίας, εἰσὶν ἅπασαι εἰς τὴν θέσιν των, ἀλλὰ δεινῶς ἠκρωτηριασμέναι. Ἐκ δὲ τῶν 32 τῆς βορείας πλευρᾶς, αἱ μὲν μένουσιν ἐν χώρᾳ κακῶς διατετηρημέναι, μία δ' ἀνευρέθη ἐν ταῖς

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀνασχαφαῖς, τῶν δὲ λοιπῶν 23 ἄλλαι μὲν κατεστράφησαν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τῶν 1687, αἱ δὲ πλεῖσται διὰ πρόνος ἀποκοπεῖσαι τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ Λ. Ἔλγινος, καὶ εἰς Ἀγγλίαν μετακομιζόμεναι, κατεποντίθησαν παρὰ τὰ Κύθηρα. Ἀλλὰ 10 ἐξ αὐτῶν εἶχε σχεδιάσει ἄγνωστος ζωγράφος πρὸ τῆς ἐκρήξεως, καὶ αἱ εἰκόνες αὐτοῦ διατηροῦνται ἐν τῷ χαλκογραφικῷ ταμείῳ τοῦ Λούβρ. Παρίστων δ' αἱ μετόπαι τῆς πλευρᾶς ταύτης μύθους Ἀθηνᾶς, Περσέως καὶ Βελεροφόντου, Ἀμαζονομαχίας καὶ Κενταυρομαχίας. Ἐκ δὲ τῶν τῆς νοτίας πλευρᾶς, 14 μὲν, τὰς μεσαιτάτας κατέστρεψεν ἡ πυρίτις, 15 ἀπέσπασε τοῦ μνημείου καὶ ἀπεκόμισεν εἰς Ἀγγλίαν ὁ Λ. Ἔλγιν, 1 ἠγόρασεν ἡ Γαλλία 25,000 φράγκων, καὶ 2 μένουσιν ἔτι ἐν χώρᾳ. Τὰς τῆς πλευρᾶς ταύτης πάσας καὶ μόνας ἐζωγράφησεν, ἀτελῶς μὲν, ἀλλὰ, κατὰ συγχυρίαν εὐτυχεστάτην, 13 ἔτη πρὸ τῆς καταστροφῆς, ἐν 1674, ὁ μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, Μαρκεσίου Νοϊντὲλ, συνοδοιπορῶν τεχνήτης Carrey, οὗ τὰ σχέδια ἐξέδωκεν ὁ κόμης Λαβόρδ. Κατ' αὐτὰ δὲ περιεῖχον αἱ ἐκλιποῦσαι μετόπαι παραστάσεις ἐκ τῶν Θεσμοφορίων, Ἐριχθόνιον δεχόμενον τὸ διϊπετὲς ἔδος, μάχην αὐτοῦ πρὸς Εὔμολπον, καὶ ἄλλας σκηνὰς ἐκ τῶν μύθων τῆς Ἀθηνᾶς. Αἱ δὲ λοιπαὶ ἀνεφέροντο εἰς τὸ ἀθεμιτούργημα τῶν ὑβριστῶν Κενταύρων παρὰ τοῖς Λαπίθαις, καὶ εἰς τὴν τιμωρίαν ἣν ἐπέβαλον αὐτοῖς ὁ Πειρίθους καὶ ὁ Θησεύς. Ἐπὶ τριῶν ἐξ αὐτῶν, τῆς ἐν Ἑλλάδι εὑρεθείσης ἐκ τῆς βορείου πλευρᾶς, τῆς ἐν Λούβρ, καὶ μιᾶς τῶν ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσείῳ (1), παρίσταται αὐτὴ ἡ παράνομος πρᾶξις, ἡ προκαλέσασα τὸ αἱματηρὸν δρᾶμα, Κένταυρος ἁρπάσας γυναῖκα, καὶ μετὰ τῆς λείας αὐτοῦ ὁρμῶν εἰς φυγήν. Ἀλλ' ἰδοὺ, πῦρ πνέων ὁ ἡρωϊκὸς Λαπίθης, ἐπέρχεται φέρων ἐκδίκησιν! Ἐκ τοῦ τραχή-

(1) Βρ. Μουσ. Ἀρ. 15.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λου συνέλαβε τὸ ἀσελγὲς τέρας, ὑπὸ στιβαρὸν γόνυ πιέζει τὴν ῥάχιν αὐτοῦ, καὶ κάμπτει μέχρι γῆς τοὺς ἱππίους του πόδας (1). Ἄλλος δὲ νεανίας, ἐφορμῶν κατὰ Κενταύρου, βυθίζει τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸ στῆθος αὐτοῦ μάτην ἐπανισταμένου (2). Ἤλπισεν ὁ ἄλλος ἐκεῖνος Κένταυρος (Πίν. Η, 5) νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς, ἀλλὰ τὸν κατέλαβε πολεμιστὴς ὑψηλὸς ὑπὲρ φύσιν, ἴσως αὐτὸς ὁ Θησεύς, τῷ ἔδωκε βαρεῖαν πληγὴν, καὶ σύρων αὐτὸν ἐκ τῆς κόμης, θέλει νὰ τῷ καταφέρῃ καὶ δευτέραν, τὴν τελευταίαν (3). Ἀλλ' οὐδ' οἱ Κένταυροι ἦσαν ἐκ τῶν παραχωρούντων τὴν νίκην ἀμαχητί, διὸ καὶ οὐ μόνον ἡ πάλη πολλαχοῦ ἔμενεν ἀμφίῤῥοπος (4), ἀλλὰ πολλάκις ἐκηρύχθη καὶ κατὰ τῶν Λαπιθῶν. Μάτην κλίνων ὁ Λαπίθης τὸ γόνυ, ἀνατείνει τὴν ἄχρηστον πλέον ἀσπίδα του κατὰ τοῦ ἀγρίου ἐχθροῦ, ὅστις ἐπιβαίνει αὐτῷ διὰ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν (5). Ὁ Κένταυρος, ἀγρίως ἐξανιστάμενος, στρέφει ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του ῥόπαλον ἢ λίθον χειροπληθῆ (6), καὶ εἰς τὴν ἁρπαγὴν προσθέτων τὸν φόνον (Πίν. Η, 4), ἐκτείνει τὸν πολεμιστὴν νεκρὸν κατὰ γῆς, θριαμβευτικῶς σείων τὴν λεοντῆν του (7).

Ἐκ τῶν μετοπῶν τούτων αἱ ὑπ' ἀριθ. 7, 14 καὶ 16 τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐπὶ τῆς ζωοφόρου τοῦ Θησείου· ἀλλ' αἱ τοῦ Παρθενῶνος γλυφαὶ εἰσὶ πολὺ ἀνώτεραι διὰ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ῥυθμοῦ αὐτῶν, εἰ καί τινες ἐξ αὐτῶν δὲν φαίνονται ἐντελῶς ἀπηλλαγμέναι ἀτελειῶν τινων κατὰ τὸ διάγραμμα καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, δι' ὃ ὀρθότερον ἴσως πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν γλυφίδα οὐχὶ αὐτοῦ τοῦ Φειδίου, ἀλλὰ

---

(1) Βρ. Μ. Ἀρ. 2.— (2) Ἀρ. 7. — (3) Ἀρ. 4 καὶ 5.— (4) Ἀρ. 4 καὶ 5.— (5) Ἀρ. 16. — (6) Ἀρ. 3 (οὗ αἱ κεφαλαὶ ἐν Κοπεγχάγῃ).— (7) Ἀρ. 14.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, πάντως δὲ τῶν μᾶλλον διακεχριμένων.

Ἡ δὲ Ζ ω ο φ ό ρ ο ς τοῦ Παρθενῶνος, ζωγραφηθεῖσα κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος ἐν φύλλοις ἀσυναρτήτοις ὑπὸ τοῦ Carrey, ἦν ταινία πλουσίως πεποικιλμένη, περιζωννύουσα τὸν ναὸν, παριστῶσα δὲ, καὶ εἰς ἰδανικὸν ἀναγουσα κάλλος, τὴν πολιτικὴν οὐχ ἧττον ἢ θρησκευτικὴν τῶν Παναθηναίων πομπήν. Ἐξ αὐτῆς δὲ, μῆκος μὲν ἐχούσης 524′, ὕψος δὲ 3′, 4″, καὶ τὰ ζῴδια κατὰ 2″ ἀνέχοντα, 14 μὲν τεμάχια, τὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας, εὑρίσκονται ἔτι ἐν χώρᾳ, 21 δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἠκρωτηριασμένα ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς ἐνταῦθα ἀνασκαφαῖς, ἓν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει ἐν Γαλλίᾳ, καὶ 61 ἀπήχθησαν ὑπὸ τοῦ Λ. Ἔλγινος εἰς Ἀγγλίαν, ἀποσπασθέντα ἐκ τῆς ἑνότητος καὶ ἀλληλουχίας ἐν αἷς ἐνέπρεπον ἐπὶ τοῦ ἀθανάτου μνημείου, καὶ ἥτις ἔδιδεν αὐτοῖς τὴν ἀληθῆ αὐτῶν σημασίαν, καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Μεσούσης τῆς θερεινῆς ὥρας τοῦ τρίτου ἔτους ἑκάστης Ὀλυμπιάδος, ἐν ἑκατομβαιῶνι φθίνοντι, ἡ πόλις ὁλη τῶν Ἀθηνῶν ἦν ἀνάστατος διὰ τὴν πανήγυριν τῆς πολιούχου θεᾶς της. Εἰς τὸ στάδιον ἡμιλλῶντο δρομεῖς καὶ πύκται, μουσικοὶ ἔψαλλον τὰς πράξεις τῶν προγόνων εἰς τὸ ᾠδεῖον, δραματουργοὶ ἀντηγωνίζοντο εἰς τὸ θέατρον, τὰς νύκτας ἐφαίδρυνον λαμπαδοφορίαι ἐν τῷ κεραμεικῷ, καὶ πλασταὶ ναυμαχίαι περὶ τὸ Σούνιον ἀνεκάλουν τῆς πόλεως τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν. Ἀλλ' ἅμα ὑπέφωσκεν ἡ ὀγδόη καὶ εἰκοστὴ τοῦ μηνὸς (1), λαμπροστόλιστος καὶ μύρτου κλάδους διὰ χειρὸς φέρων ἐξεχεῖτο ὁ λαὸς ἀθρόος εἰς τὸν ἔξω Κεραμεικὸν (2), ὅπου

(1) Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τιμ. — (2) Θουκ. ΣΤ, 67. - Πλουτ. Δημ. 12.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

παραταξάμενος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τὴν ἐποπτείαν, εἰσήρχετο διὰ τῆς Πειραϊκῆς πύλης, καὶ ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ παρακειμένου Πομπείου τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἑορτάσιμα σκεύη (1), ἰδίως δὲ τὸν νέον κροκωτὸν (2) πέπλον τῆς Θεᾶς, ὃν ἐξύφαινον, ὑπὸ τῶν ἀρρηφόρων τὴν ἐπιτήρησιν, νέαι παρθένοι, αἱ ἐ ρ γ α σ τ ί ν α ι (3), ἐμποικίλουσαι γιγαντομαχίας, καὶ ἆθλα ἡρώων καὶ πράξεις τῆς Ἀθηνᾶς (4). Προσήρτων δ' αὐτὸν εἰς παράδοξον κατασκεύασμα, εἰς ναῦν ἠγκυροβολημένην ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου (5). Ἐδῶ ἐνήρχετο ἡ κυρίως πομπή. Ὁ πέπλος, κολπούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὤθει ὡς ἱστίον τὴν ναῦν, ἥτις ἐρεσσομένη χ ι λ ί α κ ώ π η (6), καὶ ὀλισθαίνουσα διὰ κεκρυμμένου μηχανισμοῦ, ἐξετέλει ἀκατανοήτως τὸν ἄνυδρον πλοῦν της διὰ τῆς πόλεως. Οἱ ἄρχοντες τὴν περιεκύκλουν καὶ τὴν προέπεμπον, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀναμεμιγμένοι εἰς τὸ πλῆθος, ἐρρύθμιζον καὶ διηύθυνον τὰς τάξεις αὐτοῦ (7). Μετ' αὐτοὺς δ' ἔβαινον σεμνῶς καὶ ἑορτασίμως γυναῖκες καὶ νεάνιδες Ἀθηναῖαι ἐν βαθυκόλπῳ χιτῶνι, φέρουσαι τὰ σκεύη τῶν θυσιῶν (8), καὶ παρακολουθούμεναι ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῶν μετοίκων, εἰς ἃς τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀλαζονεία ἐπέβαλλε νὰ φέρωσιν, ἐν ὑπηρετίδων μέρει, τὰς ὑδρίας καὶ τὰ σκιάδια (9).

Κατόπιν δ' αὐτῶν ἤγοντο εἰς τοὺς βωμοὺς τὰ ἱερὰ θύματα. Κριοὶ εὐτραφεῖς (10) ἐβάδιζον περιεσκεμμένως, ἢ ὥρμων εἰς τὰ πρόσω λιπαροὶ ταῦροι, δῶρα ὑϊκοῦ φίλτρου τῶν ἀποίκων τῶν Ἀθηνῶν (11), μόλις ἀναχαιτιζό-

---

(1) Menas. alt. I, art.— (2) Εὐριπ. Ἑκ. 464.— (3) Ἡσύχ. Ἐργαστίναι. —(4) Ἴδε Augusteum I, M. 9, 10.— (5) Παυσ. A, 19. — (6) Φιλόστρ. Β. Σοφ. Β, 15. — (7) Βρ. Μουσ. 18, 21, 22.— (8) Αὐτ. 17, 23.— (9) Αὐτ. 17, 24, καὶ ἐν Ἑλλάδι.— (10) Ἐν Ἑλλάδι.— (11) Σχολ. Ἀριστ. Νεφ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μενοι ὑπὸ τῶν εὐρώστων θυτῶν (1), καὶ ἀγνοοῦντες ὅτι χωροῦσιν οὕτω προθύμως εἰς τὴν σφαγὴν, ὅτι πρὶν τῆς ἑσπέρας θέλουσι θρέψει τὸν περιεχόμενον ἐκεῖνον ὄχλον. Μετ' αὐτῶν δὲ προέβαινον καὶ οἱ λοιποὶ τῆς δημοτικῆς εὐωχίας θεράποντες, οἱ ἐν σκάφαις φέροντες τὰ ὄψα καὶ τὰ τρωγάλια, καὶ τὸν οἶνον ἐν ἀμφορεῦσι (2), καὶ ὀπίσω αὐτῶν οἱ μουσικοὶ, λυρισταί τε καὶ αὐληταὶ (3) καὶ ἀοιδοὶ θαλλοφόροι (4), πληροῦντες τοὺς ἀέρας φαιδρῶν τόνων καὶ σεμνῆς μελῳδίας.

Τὸν πεζὸν ὄχλον παρηκολούθει σειρὰ τεθρίππων πολυτελῶν (5), τῶν προαγωνισθέντων εἰς τὴν διφρηλασίαν (6). Ὑπὸ τοῦ βόμβου τοῦ συῤῥέοντος πλήθους, ὑπὸ τῆς ἁμίλλης, τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων, καὶ τῶν τόνων τῆς μουσικῆς οἰστρηλατούμενοι οἱ θυμοειδεῖς ἵπποι, ἀφηνίαζον καὶ ἠπείθουν πρὸς τὸν ἡνίοχον. Εἰ καὶ, κατὰ διάταξιν τοῦ Θησέως (7), οἱ ἐν τῷ σταδίῳ ἀγωνισάμενοι (8) προσανέβαινον ἔνοπλοι, καὶ εἰς τῆς παρατάξεως τὴν λαμπρότητα συντελοῦντες καὶ τῆς ἡνιοχίας συναντιλαμβανόμενοι, οἱ ἀδάμαστοι ἵπποι ἤθελον οὐχ ἧττον θραύσει πάντα χαλινὸν, καὶ συνταράξει τῆς πομπῆς τὴν ἐμβρίθειαν, ἂν πεζοὶ ὁδηγοὶ παρακολουθοῦντες δὲν ἐῤῥύθμιζον τὸ βῆμα αὐτῶν, καὶ δὲν ἐπραΰνον τὴν ὁρμήν των.

Μετὰ δὲ τὰ τέθριππα εἵπετο τέλος μέγα πλῆθος ἵππων χρυσοφαλάρων, ἀποπερατοῦν τὴν πομπὴν (9). Πᾶς ὁ δυνάμενος νὰ θρέψῃ καὶ ν' ἀναβῇ ἵππον, ἐφιλοτιμεῖτο,

---

(1) Βρ. Μουσ. 25, 84, 87 καὶ ἐν Ἑλλ. — (2) Βρ. Μ. 25, καὶ 2 Τμ. ἐν Ἑλλ.— (3) Τμ. ἐν Ἑλλ. — (4) Βρ. Μ. 28 καὶ 2 Τμ. ἐν Ἑλλ.— (5) Βρ. Μουσ. 25, 28, 30, 31, 78, 82.— (6) Ἀριστοφ. Εἰρ. 899. - Νεφ. 15, 25, 122. - Ἀθην. Β. 154. —(7) Σχ. Ἀριστφ. αὐτ. 28.—(8) Διον. Ἁλικ. Τ. Γ. Ε'.1499. Reisk.— (9) Βρ. Μουσ. 32, 34, 77 καὶ Τμ. ἐν Ἑλλ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὤφειλε μάλιστα, νὰ προσέλθῃ ἔφιππος (1), ὡς ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἰς τὰ ἐν χώρᾳ σωζόμενα τεμάχια βλέπομεν πολλοὺς προθύμως εἰς τοῦτο παρασκευαζομένους (Πίν. Θ, 2). Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι εἰσὶν ἤδη ἐν παρατάξει, καὶ πυκναὶ εἰσὶν αἱ σειραὶ αὐτῶν· ἐν ᾧ δὲ τὸ εὐγενὲς ζῶον καλπάζον μετεωρίζεται, καὶ γοργούμενον κάμπτει ὑπερηφάνως τὸν τράχηλον, περίβλεπτος καὶ μεγαλοπρεπὴς ὁ ἱππεύς, χαίρει ἐπὶ τοῖς λαμπροῖς τούτοις κινήμασι, καὶ τὸ πλῆθος, ἐπὶ ἰκρίων σεσωρευμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς (2), χειροκροτεῖ ἐπὶ τοῦ θεάματος τῇ πολλῇ ζωηρότητι καὶ τῇ ποικιλίᾳ. Οὕτω διήρχετο ἡ τελετὴ τὴν ὁδὸν τῶν Ἑρμῶν, παρήλλαττε τὸ παρὰ τὴν ἀγορὰν Ἐλευσίνιον (3), διέβαινεν ἐμπρὸς τοῦ Πελασγικοῦ ἢ βορείου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸ Πυθίου (4), καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ ἄστυ. Διὰ δὲ τῶν Προπυλαίων προελθοῦσα πρὸς τὸν Παρθενῶνα, διεσχίζετο δίχα, καὶ παροδεύσασα παρὰ τὰς δύο πλευρὰς αὐτοῦ, συνηνοῦτο πάλιν ἐμπρὸς τῆς ἀνατολικῆς, τῆς κυριωτέρας εἰσόδου του. Ἐδὼ δὲ τὴν περιέμενον οἱ ἀνώτατοι τῆς πολιτείας ἄρχοντες καὶ οἱ νομοφύλακες (5). Ὁ ἄρχων Βασιλεὺς, προβαίνων μέχρι τῆς πύλης, ἐδέχετο ἐκ τῶν χειρῶν νέου παιδὸς ἐπτυγμένον τὸν νέον πέπλον, ὃν ἐξύφανον αἱ Ἐργαστίναι, ἵνα θέσῃ αὐτὸν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος (6), ἢ ἴσως μᾶλλον ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ ξοάνου τῆς Πολιάδος. Ἐγίνετο δ' ἡ ἱερὰ παράδοσις αὕτη, κατὰ τὰς σωζομένας γλυφὰς, ἐν τῇ ἀοράτῳ τῶν Θεῶν παρουσίᾳ, τοῦ Διὸς, τῆς Ἥρας μετὰ τῆς Ἥβης, τῆς Δήμητρος μετὰ τοῦ Τριπτολέμου, τῶν Διοσκούρων, ὡς ἐξηγήθησαν οἱ συνδεδεμένοι ἀλλ' ἀντίνωτοι δύο χαριέστατοι νεανίαι, πα-

---

(1) Ξενοφ. Ἱππ. 2.— (2) Ἀθήν. Δ. 168. — (3) Leake Ath. Ueb. Zus. 458.— (4) Φιλόστρ. Β. Ἡρωδ. 5.— (5) Βρ. Μουσ. 17, 18. 21, 22. - Πολύδ. Η, 8, 7.—(6) Βρ. Μουσ. 19.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ραχαθημένων πρὸς νότον· πρὸς βορρᾶν δὲ (Πίν. Θ, 4), τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ὑγείας, ἡ κατ' ἄλλους μᾶλλον Ἡφαίστου καὶ Ἀφροδίτης, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς νομίζεται, προσέτι καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Γῆς, δεικνυούσης προσερχομένην τὴν πανήγυριν εἰς τὸν μικρὸν υἱόν της, τὸ Ἐριχθόνιον, τὸν γενάρχην τοῦ πομπεύοντος ἐκείνου λαοῦ. Συγχρόνως δὲ δύο παρθένοι, αἱ ἀῤῥηφόροι, λαβοῦσαι διὰ νυκτὸς παρὰ τῆς ἱερείας τῆς Πολιάδος δύο κανᾶ μυστηριώδη καὶ κεκλεισμένα, παρέδιδον αὐτὰ εἰς τὴν Τραπεζὼ (1), τὴν μίαν τῶν δύο Ἱερειῶν τῆς Θεᾶς, τὴν τῆς Τραπέζης ἐπιμελουμένην (2).

Ταύτην τὴν πανάρχαιον καὶ δημοτελεστάτην πομπὴν παριστᾷ ἡ ζωοφόρος τοῦ Παρθενῶνος. Ἐν τῷ ἐκτενεστάτῳ συμπλέγματι, οὗ τὴν ὑλικὴν μὲν ἑνότητα ἀποτελεῖ ἡ ὑπόθεσις, τὴν δ' ἠθικὴν ἡ ἐπὶ πάσης τῆς συνθέσεως ἐπιπνέουσα ἐπισήμου εὐσεβείας ἔκφρασις, εἶναι μὲν θαυμασία ἡ ἀκρίβεια τῆς φυσικῆς μιμήσεως ἔν τε τῷ διαγράμματι καὶ ἐν τῇ ἐντέχνῳ παραστάσει τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ ἀβαθοῦς ἀναγλύφου, ἀλλ' αὕτη οὐδόλως ἀποκλείει τὴν ἀναγωγὴν εἰς κάλλος ἰδανικόν, ἐξευγενίζον καὶ οὐχὶ ἀναιροῦν τῆς φύσεως τὴν ἀλήθειαν. Ἕκαστον δὲ ζῴδιον, ἐξαισίου ἐργασίας καθ' ἑαυτό, ἦν πρὸ πάντων θαυμάσιον ὡς μέρος τοῦ συνόλου ἀριστουργήματος, οὗ τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν ἐπεδίωκε μάλιστα ὁ τεχνίτης. Ἡ παράστασις μετέχει καὶ συμβολικοῦ μέχρι τινὸς χαρακτῆρος, ὅταν, ἵνα μὴ καταλείψῃ δυσάρεστον κενὸν εἰς τὸν λίθον, διαγράφει τοὺς πεζοὺς ἰσοϋψεῖς τοῖς ἱππεῦσι. Παρατηρεῖται δ' εἰς τὴν ἐξεργασίαν πολλαχοῦ διαφορά τις γλυφίδος, ἀποδεικνύουσα ὅτι πολλαὶ χεῖρες εἰργάσθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν γλυφῶν, εἰ καὶ τὸ διάγραμμα αὐτῶν βεβαίως ἐκ μιᾶς διανοίας ἀπέῤῥευσεν.

---

(1) Αὐτ. 19.— (2) Ἡσύχ. φ. Τραπεζώ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀλλὰ τὰ ὡς πρός τε τὴν τέχνην καὶ τὸ μέγεθος πάντων τῶν κοσμημάτων τοῦ ναοῦ τούτου θαυμασιώτατα, ἦσαν ἀναμφισβητήτως τὰ τῶν ἀετῶν ἀγάλματα. Ταῦτα ἐζωγράφησεν ὁ Carrey τὸ 1674, ἀλλ' ἀτελῶς ὡς πρός τε τὴν ἀκρίβειαν τῶν παριστωμένων καὶ ὡς πρὸς τὸν καλλιτεχνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Τότε ὅμως μόνα τὰ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος ὑπῆρχον ἐν θέσει, τῶν δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐλάχιστα μόνον μέρη ἐσώζοντο, ἄχρις οὗ καὶ ταῦτα κατέρριψεν ἡ ἔκρηξις τῶν 1687, ἡ ἐπὶ τῆς τοσοῦτον ματαίας διὰ τοὺς Ἐνετοὺς, τοσοῦτον δ' ὀλεθρίας διὰ τοὺς Ἕλληνας πολιορκίας τοῦ Μοροζίνη. Ὅταν δὲ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Μοροζίνης ἐγκαταλείπων τὰς καταπροδοθείσας Ἀθήνας, ἠθέλησε νὰ συμπαραλάβῃ, ὡς τρόπαιον καὶ ἀνάμνησιν τοῦ ματαίου τούτου κατορθώματος, ἐκ τοῦ δυτικοῦ ἀετοῦ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τὸ τέθριππον τῆς Ἀθηνᾶς, τότε, ἐξ ἀπροσεξίας καὶ ἀνεπιτηδειότητος τῶν ἐργατῶν αὐτοῦ, καταπεσόντα πάντα τὰ αὐτόθι ἐν χώρᾳ εἰσέτι μένοντα ἐξαίσια ἔργα τῆς γλυπτικῆς, συνετρίβησαν κατὰ κράτος (1), καὶ μία μόνη κεφαλὴ Κενταύρου ὑπὸ Δανοῦ ἀξιωματικοῦ μετεκομίσθη εἰς Κοπενάγην, καὶ ἑτέρα κεφαλὴ Νίκης, ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ Κοινιγσμάρκου ἁρπαγεῖσα, καὶ πολλὰς ὑποστᾶσα τύχης μεταβολὰς, ἐταμιεύθη μόλις ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρ. Τέλος δ' ἐν 1811 ὁ Λ. Ἔλγιν ἔλαβε καὶ ἐπώλησεν εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον πάντα μὲν τὰ ὑπὸ τοῦ Καρρέυ ζωγραφηθέντα, τότε δὲ κατὰ γῆς κείμενα ἀγάλματα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, 10 τὸν ἀριθμὸν, 6 δὲ συντρίμματα ἐκ τῆς δυτικῆς, ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως καὶ ταῦτα πεσόντα. Ἐκτὸς δὲ τούτων, τὰ μόνα εἰσέτι σωζόμενα εἰσὶν 6 τεμάχια ἀνευρεθέντα ἐν ταῖς ἐνταῦθα ἀνασκαφαῖς, καὶ διατηρούμενα ἐν Ἀθήναις, καὶ ἓν σύμπλεγμα

(1) Laborde, Athènes II 219.

δύο ἀγαλμάτων, μένον ἐν χώρᾳ κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν τοῦ δυτικοῦ ἀετοῦ. Ἀνεφέροντο δὲ τῶν ἀγαλμάτων τούτων τὰ ἐπὶ τῆς εἰσόδου (1), ἤτοι τὰ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος, εἰς τὴν τῆς Ἀθηνᾶς γέννησιν, ἢ, πιθανώτερον, καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας τέχνης συγγενέστερον, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰσαγωγὴν αὐτῆς, ἅρμι γεννηθείσης, εἰς τὸν σύλλογον τῶν Θεῶν.

Τὸ πρῶτον αὐτῶν τμῆμα, ἀπὸ τῆς πρὸς βορρᾶν γωνίας, παριστᾷ κεφαλὴν καὶ νευρώδεις πρὸς τὸ κέντρον τοῦ ἀετώματος προτεταμένους βραχίονας, ἔτι δὲ προτομὴν τεσσάρων ἵππων θυμοειδῶς ἀνορθουμένων, τὸν Ὑπερίωνα ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναδυόμενον, ὅπως μεθέξῃ τοῦ σεμνοῦ ἐκείνου θεάματος·

«*Σέβας δ' ἔχε πάντας ὁρῶντας ἀθανάτους*
. . . . . κινήθη δ' ἄρα πόντος,
κύμασι πορφυρέοισι κυκώμενος. Ἔσχετο δ' ἅλμα
ἐξαπίνης. Στῆσεν δ' Ὑπερίωνος ἀγλαὸς υἱὸς
Ἵππους ὠκύποδας δηρὸν χρόνον . . . .

καθ' Ὅμηρον (2). Εἰσὶ δ' ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν ἵππων αἱ δύο λίαν ἠκρωτηριασμέναι, ἐν χώρᾳ, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔργον διὰ τὴν εὐγένειαν, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζωὴν ἐν τῇ ἱππείᾳ φύσει οὐδὲν ἔχον τὸ παραβαλλόμενον πρὸς αὐτό. Τὸ μετὰ ταῦτα δ' ἑπόμενον, ὁλοκλήρως σχεδὸν σωζόμενον ἄγαλμα νωλεχῶς ἐπὶ λεοντῆς κειμένου, καὶ πρὸς τοὺς ἵππους ἀφορῶντος νεανίου, Ἡρακλέους κατά τινας, πιθανώτερον Θησέως κατ' ἄλλους (Πίν. Η, 1), εἶναι τὸ ὡραιότατον ἴσως τῶν ὅσων κεκτήμεθα δεῖγμα ἀνδρικοῦ νεανικοῦ κάλλους. Σῶμα ἀνθηρὸν συγχρόνως καὶ εὔρωστον, καὶ μεθ' ὑπερτάτης ἁρμονίας τοὺς δύο τούτους χαρακτῆρας συνδέον, πολλὴν μὲν ἔχει σχέσιν μετὰ τοῦ «Κηφισοῦ» τοῦ δυτικοῦ

(1) Παυσ. Α, 24.— (2) Ὑμν. ΚΗ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀετώματος, ἀλλ' ἐκείνου πολὺ ἐντονώτερον ὄν, ὑπὸ τρυφερὸν δέρμα σιδηροῦς ἐλέγχει τοὺς μῦς· καὶ ἐκείνου μὲν ὑγρότης εἶναι ὁ χαρακτὴρ, τούτου δὲ σφριγῶσα ἐλαστικότης. Δύο εὔθρονοι Θεαὶ, ἀδελφικῶς πρὸς ἀλλήλας ἀνακεκλιμέναι, καὶ ὑπὸ διαφόρων διαφόρως ὀνομασθεῖσαι, Πειθὼ καὶ Ἀφροδίτη, Περσεφόνη καὶ Δήμητρα, Ἀττικαὶ Ὧραι, ἤτοι Θαλλὼ καὶ Αὐξὼ, εἰσὶν ἀριστουργήματα διὰ τῶν θέσεων τὴν εὐπρέπειαν, τὴν εὐκοσμίαν τῆς ἀναβολῆς, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἁρμονίαν τῆς πτύξεως καὶ τὴν ἐντέλειαν τῆς ἀπεργασίας. Καί τοι δ' ἐλλειπουσῶν τῶν κεφαλῶν, φαίνεται ἐκ τῆς λοιπῆς αὐτῶν κινήσεως ὁτι ἀμφότεραι, μάλιστα ἡ πλησιεστέρα τοῦ κέντρου, μετὰ φαιδρᾶς ἐκπλήξεως δέχεται τὴν χαρμόσυνον εἴδησιν, ἣν φέρει αὐτῇ δράμουσα ὡς ἐκ τῆς πτύξεως τοῦ μακροῦ αὐτῆς χιτῶνος εἰκάσαι, ἡ Ἶρις, ἀκέφαλος ἤδη καὶ αὕτη, ἀλλὰ χάριν παρθενικῆς συνάμα καὶ θείας κεκτημένη φυῆς, καὶ ἀναλογίας τῇ ἐλαφρᾷ καὶ ὠκείᾳ τῶν Θεῶν ἀγγέλῳ πρεπούσας. Ὁμοίου δ' ἔστι ῥυθμοῦ καὶ ὁ κορμὸς τῆς πτερωτῆς Νίκης, ἥτις σπεύδει πρὸς τὸ ἕτερον πέρας τοῦ ἀετοῦ νὰ φέρῃ τὴν αἰσίαν ἀγγελίαν πρὸς τοὺς ἐκεῖθεν προσερχομένους κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου, ἐλλειψάντων μέχρις ἴχνους πάντων τῶν μεταξὺ ἀγαλμάτων. Ἀλλὰ τὸ πάντων ἐξαισιώτατον ἔργον τοῦ ἀετώματος τούτου διά τε τὸ κάλλος τῆς κατασκευῆς καὶ διὰ τὴν ἐντέλειαν τῆς διατηρήσεως, εἶναι τὸ σύμπλεγμα τῶν τριῶν τελευταίων καθημένων γυναικῶν, ἃς τινὲς μὲν Ἑστίαν, Περσεφόνην καὶ Δήμητραν, οἱ δὲ τὰς τρεῖς Μοίρας, καὶ ἄλλοι ὀρθότερον, ὡς φαίνεται, τὰς θυγατέρας τοῦ Κέκροπος ὀνομάζουσι. Τὸ ἐποφροδειτον καὶ μεγαλοπρεπὲς τῆς μιᾶς αὐτῶν, τῆς προσανακεκλιμένης εἰς τῆς ἄλλης τὰ γόνατα (Πίν. Η, 6), ὁ λεπτοϋφὴς αὐτῆς χιτὼν, συσκιάζων μᾶλλον ἢ συγκαλύπτων πολλαχοῦ τὴν νεανικήν της μορφὴν, καὶ καθ' οὗ φαίνεται ὡς πάλλουσα καὶ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐξανισταμένη τοῦ στήθους της ἡ ζωηρὰ καὶ νεάζουσα σάρξ, παριστῶσι τῆς γλυπτικῆς καλλιτεχνίας τ' ἀνυπέρβλητα πέρατα. Ἀπέληγε δὲ τὸ ἀέτωμα εἰς ἄλλην κεφαλὴν ἵππου, τοῦ τῆς Νυκτὸς, κύπτουσαν αὐτὴν, καὶ ὡς βυθιζομένην εἰς τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὸ σκότος, καὶ περατοῦσαν τὴν διὰ Θεοὺς καὶ ἀνθρώπους χαρμόσυνον ἐκείνην ἡμέραν.

Τὸ δὲ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος σύμπλεγμα παρίστα τὴν περίφημον ἔριν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς (1), καὶ ἀντιγραφὲν σχεδὸν ὁλόκληρον ὑπὸ τοῦ Κάρρεϋ, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ τούτου καὶ μόνου γνωστόν. Κατ' αὐτὸ (2), ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀετώματος ἵσταντο οἱ διαμαχόμενοι (3), δεξιῶς μὲν τῷ ὁρῶντι ὁ Ποσειδῶν, γυμνὸς καὶ ἀντωπὸς ὅλος φαινόμενος, ἐν λαμπρᾷ τοῦ ἀνδρικοῦ αὐτοῦ κάλλους ἀναπτύξει, καὶ ἐν ὑπαρανθρώπῳ δυνάμει, ὡς ἐμφαίνει ὁ μέρος μὲν ἐν Ἀγγλίᾳ, μέρος δ' ἐν Ἀθήναις διατηρούμενος κορμὸς αὐτοῦ, τὰ σκέλη δραστηρίως διαστέλλων, καὶ κλῶν μὲν τὸ ἀριστερὸν, τὸ δ' ἕτερον τεινων, ὡς ἄν, ἢ παρεσκευάζετο διὰ τῆς δεξιᾶς, τεταμένης ἀλλ' ἐλλειπούσης χειρὸς, πρὸς ἣν στρέφει καὶ τὴν κεφαλὴν, νὰ πλήξῃ τὴν γῆν βιαίως διὰ τῆς τριαίνης του, ἢ ἔφευγε μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ ὑγρὸν αὐτοῦ βασίλειον καὶ πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ὀργῆς βλέμμα ἀποτείνων πρὸς τὸ πεδίον τῆς ἥττης του. Δεξιῶς δ' αὐτοῦ ἵστατο, κατ' ἐναντίαν διεύθυνσιν κινουμένη, θριαμβευτικῶς δὲ τοὺς βραχίονας ἀνατείνουσα, ἡ Ἀθηνᾶ, ἧς ἔλειπεν ἤδη ἐπὶ Κάρρεϋ ἡ κεφαλή· καὶ παρ' αὐτῇ ἐφύετο, κατὰ τεμάχιον ἀνευρεθὲν καὶ σωζόμενον (4), ἡ ἐλαία, ἣν ἡ Θεὰ ἐδωρήσατο ὡς πλού-

---

(1) Παυσ. αὐτ.— (2) Comte de Laborde, le Parthénon. — (3) Welcker. Alt. Denkmäler. I. - Overbeck. Gesch. d. griech. Plastik, I, 243.— (4) Laborde, αὐτ. Πίν. 6, ἀρ. 5.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

του πηγὴν εἰς τοὺς εὐγνώμονας Ἀθηναίους. Ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ τοῦ Ποσειδῶνος μέχρι τῆς νοτίας γωνίας εἶπετο συνοδία τοῦ Θεοῦ τούτου, καὶ πρώτην μὲν ἡ Ἀφροδίτη ἐπὶ θαλασσίου ὀχουμένη τέρατος, καὶ ἑκατέρωθεν ἔχουσα τινὰς τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς, πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν γυναῖκα μετὰ σπουδῆς χωροῦσαν, ἴσως τὴν Θέτιν, ἀριστερῶς δ' ἑτέραν καθημένην μετὰ παιδίου, πιθανῶς τὴν Λευκοθέαν, μετὰ τοῦ υἱοῦ της Ηαλαίμονος ἢ Μελικέρτου. Μετὰ ταύτην δ' εἶπετο γυνὴ ὑγρῶς ἡπλωμένη, ἡ Θάλασσα, ὡς πιθανῶς ἐξηγήθη, φέρουσα ἐπὶ τῶν γονάτων τὴν θυγατέρα αὐτῆς Ἀφροδίτην, ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ὡς νέαν κόρην γυμνὴν παριστωμένην, καὶ ὀπίσω αὐτῆς ὡς βρέφος τὸν ἔρωτα. Κατόπιν τούτων ἐκάθητο ἑτέρα θαλασσία θεότης, ἡ Γαλήνη, ἢ Δωρίς, καὶ μετὰ μικρὸν διάστημα εἶπετο, ἐπὶ τῶν γονάτων ἀναχαθήμενος, γυμνὸς νεανίας, ἴσως ὁ Ἰλισσὸς, πρὸς ὃν ἀνεκέκλιτο παρθένος ἐνδεδυμένη, ἡ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ ῥέουσα Καλλιῤῥόη, ἧς λείψανά τινα δυσδιάκριτα διατηροῦνται ἐν χώρᾳ.

Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν συνοδίαν ταύτην τοῦ Ποσειδῶνος, εἶπετο ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἀετοῦ πρὸς τὴν βόρειον γωνίαν ἡ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ πρῶτον μὲν τὸ λαμπρὸν αὐτῆς τέθριππον, τὸ κινῆσαν τὸν θαυμασμὸν πάντων ὅσοι ηὐτύχησαν ἔτι νὰ τὸ ἰδῶσιν (1), ἡνιοχούμενον μὲν ὑπὸ γυναικὸς, συνήθως τῆς Νίκης, ἐνταῦθα ὅμως ἴσως τῆς Ηανδρόσου, διότι εἶναι ἄπτερος, καθοδηγούμενον δ' ὑπ' ἀνδρὸς γυμνοῦ, ὅστις ὑπελήφθη ὅτι ἦτον ὁ Ἄρης. Ὀπίσω δὲ τοῦ ἅρματος εἶποντο γυνὴ ἐκ τῆς χειρὸς ἔχουσα παιδίον γυμνὸν, σπεῦδον πρὸς τὰ γόνατα ἄλλης γυναικὸς καθημένης, πιθανῶς αἱ Ἐλευσινιακαὶ θεότητες, ἡ Κόρη καὶ ἡ Δήμητρα μετὰ τοῦ Τριπτολέμου

---

(1) Sponn, Voyage, II, 84. Wheler, Journey. etc. 361 καὶ οἱ Ἔνετοὶ ἀξιωματικοί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐν μέσῳ αὐτῶν. Μετὰ τὸ σύμπλεγμα δὲ τοῦτο, ἀνὴρ πώγωνα ἔχων ἐκάθητο πρὸς τὰ δεξιὰ τετραμμένος, ἀλλὰ τὸ γυμνὸν ἄνω σῶμα στρέφων πρὸς τ' ἀριστερὰ, καὶ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος ἐναγκαλιζόμενος νέαν γυναῖκα γονυπετοῦσαν, ἧς ὁ χιτὼν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους καταῤῥέων, ἀσχεπὲς κατέλειπε τὸ ἥμισυ στῆθος αὐτῆς. Τὸ ὡραῖον τοῦτο σύμπλεγμα, ἐστερημένον τῶν κεφαλῶν, σώζεται ἔτι ἐν χώρᾳ, θαυμασίως συνδυάζον τοῦ γυναικείου σώματος τὴν νεανικὴν χάριν καὶ ἀπαλότητα μετὰ τῆς ἀνδρικῆς ἀκμῆς ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἀναπτύξει. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπετέθη ὅτι εἶναι ὁ Κέκροψ μετὰ τῆς γυναικὸς, ἢ μετά τινος τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, καὶ τοῦτο πιθανολογεῖ μάλιστα λοφοειδές τι ὕψωμα παριστώμενον μεταξὺ τῶν δύο, καὶ αἰνιττόμενον ἴσως τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν ἕδραν τοῦ γηγενοῦς βασιλέως. Εἰς τὴν γωνίαν τέλος ἔκειτο ἐκτάδην νεανίας γυμνὸς, ὡς Κηφισὸς ἐκλαμβανόμενος, τὸ μόνον ἐκ τοῦ ἀετώματος τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν μετακομισθὲν ὁπωσοῦν πλῆρες ἄγαλμα, ἀκέφαλον μὲν, καὶ κατὰ τὰ ἄκρα ἠκρωτηριασμένον, ἀλλ' ἀπαράμιλλον δεῖγμα τρυφερᾶς καὶ μαλακῆς ἐφηβικῆς καλλονῆς, οἵα ἥρμοζεν εἰς τοῦ χαριέντος Ἀττικοῦ ῥύακος τὴν προσωποποίησιν.

Εὐγενὴς ἀφέλεια μετὰ μεγαλείου, τῆς φύσεως βαθυτάτη σπουδὴ, καὶ τῆς τέχνης ἀπαράμιλλος ἐμπειρία, εἰσὶν ὁ διακριτικὸς χαρακτὴρ πάντων τῶν ἀνυπερβλήτων τούτων τῆς γλυπτικῆς προϊόντων ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἐν ἑκάστῳ μέρει αὐτῶν. Ἡ ἐντέλεια τῆς ἀπεργασίας αὐτῶν εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔργον τέχνης εἰς ἴσον βαθμὸν ἀπαντᾶται· καὶ οὐ μόνον τὰ μέρη ἃ ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τῶν θεατῶν τὴν κρίσιν καὶ τὸν θαυμασμὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀπίσθια μέρη τῶν ἐν τοῖς ἀετοῖς τεθειμένων ἀγαλμάτων, τὰ προωρισμένα νὰ μένωσι τὸν πάντα χρόνον ἀόρατα, εἰσὶν οὐχ ἧττον τῶν ἐμπροσθίων σοφῶς καὶ ἐπιμελῶς γεγλυμμένα· φαίνονται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀγαλμάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων ἴχνη μὲν χρυσώματος εἰς τὴν κόμην, ἴχνη δὲ χρωμάτων εἰς τὰ ἐνδύματα (1).

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς ἐξετείνετο, ὡς ἡ φήμη καὶ ἡ δύναμις, οὕτω καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἐπιρροὴ τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν γλυπτικὴν κόσμησιν τῶν ναῶν.

Τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς τὸν ὀπίσθιον ἀετὸν ἐκόσμησε, κατὰ Παυσανίαν (2), ὁ Ἀθηναῖος Ἀλκαμένης, παραστήσας τὸν προσφιλῆ τοῖς Ἀθηναίοις τεχνίταις μύθον τῆς Κενταυρομαχίας. Κατὰ τὰς ἰσχνὰς περιγραφὰς τοῦ περιηγήτου, ὡς πρώτιστα τῶν συμπλεγμάτων πρόσωπα παρίσταντο ὁ Πειρίθους, μετὰ τοῦ Κενταύρου Εὐρυτίωνος ἀφ' ἑνὸς ἁρπάζοντος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πολεμουμένου ὑπὸ τοῦ Καινέως, μετὰ τοῦ Θησέως δ' ἀφ' ἑτέρου πελέκει ἀμυνομένου τοὺς Κενταύρους, καὶ εἰς τὰ δύο πέρατα Κένταυροι ἁρπάσαντες κόρην καὶ παῖδα. Ὁ δ'ἐργασθεὶς τὸν ἐμπρόσθιον ἀετὸν ἦν ὁ ἐκ τῆς Θρᾳκικῆς Μένδης (3) Παιόνιος, ὅστις, ὡς συνεργάτης τοῦ Ἀλκαμένους, ἀνῆκε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον. Παρέστησε δὲ τὴν ἅμιλλαν τοῦ Πέλοπος πρὸς τὸν Οἰνόμαον, ἢ μᾶλλον, κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, τὸ ἤρεμον αἱρουμένης καὶ τὸ ἀτάραχον, τὰ πρόσωπα μόνα τοῦ μέλλοντος δράματος, τὸν Οἰνόμαον μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Στερόπης, θυγατρὸς τοῦ Ἄτλαντος, καὶ τῆς θυγατρὸς Ἱπποδαμείας, καὶ τὸν Πέλοπα, μετὰ τῶν τεθρίππων ἑκατέρου καὶ μετὰ τριῶν ἡνιόχων, ἐν δὲ τῷ μέσῳ αὐτῶν τὸν Δία, καὶ κατὰ τὰ δύο πέρατα τοῦ ἀετοῦ τοὺς δύο ἐγχωρίους ποταμούς,

---

(1) Ancient, Marbles of the Br. Museum. Vol. 7 Μετόπαι, Vol. 6 Ζωοφόρος, Vol. 8 Ἀετώματα. - DENKM. 120, 121. Ἴδε τὸ ἐν Ἀθήναις Μουσεῖον τῶν προπλασμάτων.— (2) Ε, 10. — (3) Παυσ. Ε, 27.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἄλφειὸν καὶ Κλάδεον, ὡς μάρτυρας τοῦ ἀγῶνος. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ συγγραφέα παρίστων αἱ μ ε τ ό π α ι ἆθλα τοῦ Ἡρακλέους. Τούτων 12 τμήματα εὑρεθέντα ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐν 1829 γενομέναις ἀνασκαφαῖς, καὶ μεταχομισθέντα εἰς Παρισίους, φαίνονται ὅτι ἐκόσμουν τὸ ἐσωτερικὸν ἐπιστύλιον τῶν δύο ἐλασσόνων πλευρῶν. Τὸ μέγιστον καὶ ἐντελέστατον αὐτῶν παριστᾷ Ἡρακλῆν ἀθλητικῶς εὔρωστον, ὅστις συλλαβὼν ἐκ τοῦ κέρως τὸν ἄγριον Κνώσσιον Ταῦρον, ἀναστέλλει τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ ἐν καλπασμῷ φερομένου. Τοῦ ἔργου τούτου οὐδ' αὐταὶ αἱ μετόπαι τοῦ Παρθενῶνος δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀνώτεραι. Νύμφη ἐγχώριος, ἐπὶ βράχου καθημένη, καὶ ὡς εἰς ἄθλου τινὸς θέαν παρισταμένη, εἶναι ἔργον ἀφελὲς καὶ χάριεν. Τούτων αἱ κόμαι καὶ αἱ πτυχαὶ παριστῶντο πιθανῶς κατὰ μέρος, ἢ ἐβοηθοῦντο, ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς. Ἕτερα τεμάχια φαίνονται ἀνήκοντα εἰς παραστάσεις τοῦ Ἡρακλέους φονεύσαντος τὸν λέοντα, πάλης πρὸς Γηρυόνην, καὶ νίκης κατ' Ἀμαζόνος. Εἶναι δὲ πάντων ὁ ῥυθμὸς ἔντονος, καί πως τοῦ Ἀττικοῦ ὑλικώτερος, ὥστε τινῶν ἐξ αὐτῶν τοὐλάχιστον τὸ διάγραμμα πρέπει ἴσως ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Παιόνιον μᾶλλον παρὰ εἰς τὸν Ἀλκαμένην (1).

Ἔργον καί τοι οὐχὶ ὅλως ἐλαττωμάτων ἀπηλλαγμένον, ἄξιον ὅμως νὰ ταχθῇ ἀμέσως μετὰ τὰ ὡραιότατα γλυπτικὰ κοσμήματα τῶν ἐν Ἀθήναις ναῶν, εἶναι ἡ ζωοφόρος ἥτις ὑπερέκειτο τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ναοῦ τῆς Φ ι γ α λ ί α ς Ἰωνίου στοᾶς. Ταύτην ἐν 1812 κατέδειξε τρωγλοδύτις ἀλώπηξ εἰς τὴν ἑταιρίαν τῶν Ἄγγλων καὶ Γερμανῶν, τὴν λαβοῦσαν καὶ τὰ Αἰγινητικὰ ἀγάλματα. Ἀνευροῦσα δ' αὐτὴν ἡ ἑταιρία ὁλόκληρον μετά τινων μικρῶν τμημάτων τῶν μετοπῶν, καὶ τῶν λιθίνων μελῶν τοῦ μεγάλου ἀκρολίθου ἀγάλματος

(1) DENK, 128, 131-Exp. Scienst. de la Morée Pl. 74-78.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τοῦ Θεοῦ, ἐπώλησεν αὐτὰ ἀντὶ 370,000 δραχ. εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον, οὗ ἀποτελεῖ ἤδη ἓν τῶν πρώτων ἐγκαλλωπισμάτων. Ἔχει δ' ἡ ζωοφόρος μῆκος μὲν 100′, 10″, ὕψος δὲ 2′, 1 1/2″, καὶ σύγκειται ἐξ εἰκοσιτριῶν τμημάτων περιεχόντων ἐν ὅλοις 95 ζῴδια λίαν προέχοντα. Τὸ ἥμισυ αὐτῆς παριστᾷ κενταυρομαχίαν, ἐν ᾗ πολλαὶ μὲν ἀπαντῶνται ποικίλαι καὶ πρωτότυποι θέσεις, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Θησείου καταλιθοβόλησις τοῦ Καινέως, καὶ ἄλλαι τινὲς τῶν ἐκεῖ καὶ ἐπὶ τῶν μετοπῶν τοῦ Παρθενῶνος ὡραιοτάτων παραστάσεων, καὶ ἡ ἁρπαγὴ παιδὸς καὶ κόρης, ὡς περιγράφεται ὑπὸ Παυσανίου εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀέτωμα. Τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ εἶναι ἀμαζονομαχία, πολλάκις ἀναπολοῦσα τὴν ζωοφόρον τοῦ ναοῦ τῆς ἀπτέρου Νίκης, καὶ πολλὴν σχέσιν ἔχουσα μεθ' ὅλων τῶν συγχρόνων ἢ ὀλίγον μεταγενεστέρων παραστάσεων τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, οἷα ἡ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Μαυσωλείου. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο μελῶν, ἀκριβῶς κατέναντι τῆς εἰσόδου, παρίστατο ὁ Ἀπόλλων ἐν ἅρματι συρομένῳ ὑπ' ἐλάφων καὶ ἡνιοχουμένῳ ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ παρέμβασις αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα δικαιολογεῖται μέν πως διότι ὁ Ἀπόλλων ἐβοήθησε τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, ἀφ' οὗ καὶ Βοηδρόμιος ἐπεκλήθη (1), παρέστη δὲ καὶ εἰς τὴν Κενταυρομαχίαν τιμωρὸς τοῦ Καινέως διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀσέβειαν· πρὸ πάντων ὅμως ἐπιφαίνεται ἐνταῦθα ὁ Ἀπόλλων ὡς ἐπικούριος, καὶ ἵνα συνάψῃ μετὰ τῆς λατρείας εἰς ἣν ἀφιέρωται ὁ ναὸς τὰς δύο παραστάσεις τῆς ζωοφόρου, αἵτινες συμβολικῶς μόλις καὶ μεμακρυσμένως δύναται νὰ αἰνίττωνται διὰ τῆς ἥττης ἀγρίων ἐχθρῶν τὴν ἐξάλειψιν νόσου φθοροποιοῦ, κυρίως ὅμως

(1) Πλούτ. Β. Θησ. 27.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εἰσὶν ἡ ἀττικὴ σφραγὶς, ἣν οἱ περὶ τὸν Ἰκτῖνον ἔθηκαν ἐκ πατριωτικῆς ὑπερηφανείας, καὶ διὰ λόγους ἐμπειρίας καὶ ἕξεως, ἐπὶ τοῦ μνημείου ὃ ἀνήγειρον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Πελοποννήσου. Ἀμφότεροι τῆς ζωοφόρου ταύτης οἱ μῦθοι εἰσὶν αἱ συνήθεις καὶ προσφιλεῖς παραστάσεις τῶν Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν, καὶ ἡ μεγίστη μοιότης τῆς διαγραφῆς καὶ ἐξεργασίας αὐτῶν μετὰ τῶν σωζομένων ἐπὶ τῶν Ἀττικῶν μνημείων οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν, ὅτι Ἀθηναῖοι γλύπται εἰργάσθησαν καὶ αὐτοὺς, ἢ κἂν ὅτι ἐξετελέσθησαν κατ' Ἀθηναίου καλλιτέχνου διάγραμμα. Σπάνια δέ τινα ἐλαττώματα παρατηρούμενα ἐν τῇ ὅλῃ συνθέσει, τὸ ἐνίοτε γωνιαῖον μᾶλλον τῶν σχημάτων, ἐπιτμήσεις τινες τῶν μελῶν οὐχὶ λίαν ἀκριβεῖς ἢ θέσεις οὐχὶ τῶν ὡραιοτέρων, καὶ ὑπερβολικὴ πολλάκις τῶν ἐνδυμάτων πτύξις ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, εἰσὶ μικραὶ κηλίδες περὶ τὰ καθέκαστα, ἀποδοτέαι εἰς τὸ ὅτι οἱ λιθοξόοι δὲν εἰργάζοντο πιθανῶς ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ καλλιτέχνου, ἢ καὶ οὗτος ἀμελέστερον διέγραφε, προκειμένου περὶ μνημείου μὴ μέλλοντος νὰ κοσμήσῃ τὴν ἰδίαν πατρίδα του.

Μὴ Ἀθηναῖοι ἐν Ἀττικῇ ἐργαζόμενοι.

Τὸ τοσαῦτα ἀριστουργήματα παράγον Ἀττικὸν ἐργαστήριον τοῦτο ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς μετὰ τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων ἐπιρροῆς. Καὶ εἴδομεν μὲν Ἀθηναίους τεχνίτας προσκαλουμένους καὶ ἐργαζομένους ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Φειδίαν, τὸν Πάναινον, τὸν Ἀλκαμένην εἰς Ὀλυμπίαν, τὸν Ἰκτῖνον εἰς Φιγαλίαν. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ξένοι καλλιτέχναι ἐμορφοῦντο καὶ εἰργάζοντο ἐν Ἀθήναις. Οὕτω γνωρίζονται μαθηταὶ τοῦ Ἀριστοκλέους ὁ Αἰγινήτης Συννόων, καὶ τούτου ὁ υἱὸς καὶ μαθητὴς Πτόλιχος, Ὀλυμπιονίκας ἐργαζόμε-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νος περὶ Ὀλυμ. 80 (1)· τοῦ Κριτίου μαθητὴς ὁ ἕτερος Πτόλιχος (2) ὁ Κερκυραῖος, ἄντις σύγχυσις δὲν ὑπάρχῃ μεταξὺ τῶν δύο· τούτου δὲ πάλιν μαθηταὶ ὁ Κνώσσιος Ἀμφίων (3), ἐργασθεὶς ὡραῖον σύμπλεγμα διὰ τοὺς Κηρυναίους ἐν Δελφοῖς, τὸν ἀποικιστὴν Βάττωνα ἐν τεθρίππῳ ἡνιοχουμένῳ ὑπὸ Κυρήνης, ὁ Σκύμνος καὶ ὁ Διονυσόδωρος, ἀγνώστου πατρίδος (4). Τοῦ δὲ Φειδίου ξένος μαθητὴς ἦν ὁ Ἡρακλειώτης, ἢ μᾶλλον Πάριος Κολώτης (5), ὅστις συνέπραξε μετ' αὐτοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ, κατασκευάσας τὴν τοῦ Θεοῦ χρυσελεφαντίνην τράπεζαν διὰ τὴν πρόθεσιν τῶν στεφάνων τῶν νικητῶν, καὶ ἐπεργασάμενος αὐτῇ ζῴδια Θεῶν, καὶ αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Ὁ αὐτὸς δ' ἐποίησε καὶ χρυσελεφάντινον Ἀσκληπιὸν ἐν Κυρήνῃ (6), καὶ Ἀθηνᾶν ἐν Ἤλιδι (7), ἀλέκτορα ἔχουσαν ἐπὶ τοῦ κράνους, καὶ ὑπὸ Παυσανίου(8) τῷ Φειδίᾳ ἀποδιδομένην, προσέτι δὲ καὶ χαλκᾶ ἀγάλματα. Μαθητὴς τοῦ Φειδίου ἦν καὶ ὁ Ἀγοράκριτος, Πάριος καὶ αὐτὸς, ὅπερ ἀποδεικνύει ἐργαστήριον ἀναπτυσσόμενον ἐν τῇ πατρίδι τοῦ λιγδίου λίθου, τῇ ὑποτελῇ τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἰωνικῇ νήσῳ Πάρῳ, κατὰ τὸν ῥυθμὸν καὶ τὸ παράδειγμα τῆς Ἀττικῆς τέχνης. Καὶ τοσοῦτον ἐπιστήθιος τοῦ Φειδίου φίλος ἦν ὁ Ἀγοράκριτος, ὥστε ἐῤῥέθη ὅτι ὁ μέγας καλλιτέχνης τῷ ἐπέτρεπε νὰ πωλῇ τὰ ἔργα του ὡς ἴδια ἑαυτοῦ, ἐξ οὗ πιθανὸν ὅτι καὶ εἰργάζετο ἐν αὐτῷ τοῦ Φειδίου τῷ ἐργαστηρίῳ. Οὕτω τὸ ἐν τῷ Μητρῴῳ τῶν Ἀθηνῶν ἄγαλμα τῆς μεγάλης Μητρὸς, ὃ ὁ Πλίνιος (9) λέγει τοῦ Ἀγορακρίτου, ἀποδίδοται ὑπὸ Παυσανίου (10) εἰς τὸν Φειδίαν. Ἐθεωρεῖτο δ' ὡς τὸ περιφημό-

---

(1) Παυσ. ΣΤ, 9.— (2) Παυσ. ΣΤ, 3.— (3) Αὐτ. Ι, 15.— (4) Pl. 34, 8.— (5) Παυσ. Ε, 20.— (6) Στρβ. Η, σ. 337.— (7) Pl. 35, 54.— (8) ΣΤ, 26.— (9) 36, 43.— (10) Α, 3.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τερον τῶν ἔργων αὐτοῦ ἡ Ῥαμνουσία Νέμεσις, ἣν κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Πλινίου (1) κατεσκεύασε συναγωνισθεὶς μετὰ τοῦ Ἀλκαμένους εἰς ποίησιν Ἀφροδίτης. Καὶ ὁ μὲν ἐγχώριος ἐκρίθη τοῦ ξένου ἐπιεικέστερον· ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἔργον τοῦ Ἀγορακρίτου ἦν θαυμάσιον καὶ αὐτὸ, ἀνετέθη εἰς τὸ ἐν Ῥαμνοῦντι ἱερὸν ὡς Νέμεσις. Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, εἴτε ἀληθὲς εἴτε οὐ, χαρακτηρίζει τοῦ Παρίου τεχνίτου τὸ ἔργον, οὗ μικρὰ πτυχῶν τεμάχια ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσείῳ, ὡς γνησίως ἀνῆκον εἰς τὸν Φειδαϊκὸν ῥυθμὸν, καθὸ συνενοῦν τὸ ἀνώτατον κάλλος τὸ πρέπον τῇ Ἀφροδίτῃ, μετὰ τῆς ἀνωτάτης ἐμβριθείας καὶ αὐστηρότητος ἥτις ἦν ὁ χαρακτὴρ τῆς Νεμέσεως. Ὁ δὲ Παυσανίας (2) ἀποδίδωσι καὶ τῆς Νεμέσεως ταύτης τὸ ἄγαλμα εἰς αὐτὸν τὸν Φειδίαν, δικαιολογῶν τὴν ἐκ παρίου λίθου κατασκευὴν αὐτοῦ διὰ παραδόσεως, πιθανῶς μυθώδους, ὅτι τὸ μάρμαρον, κομισθὲν ὑπὸ τῶν Περσῶν ὅπως στηθῇ τρόπαιον τοῦ προσδοκωμένου κατὰ τῶν Ἑλλήνων θριάμβου των, ἐλαξεύθη ἐξ ἐναντίας εἰς ἄγαλμα τῆς ἀνταποδότου Νεμέσεως. Καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρων ἐπίσης (3) τὸ ἔργον τοῦτο ἀποδίδοται τῷ Φειδίᾳ, καὶ κατ' ἄλλους (4) εἰργάσθη μὲν αὐτὸ ὁ Φειδίας, ἀλλὰ τὸ ἐχάρισεν εἰς τὸν Ἀγοράκριτον, ἐν ᾧ Στράβων (5) ἀποδίδωσιν αὐτὸ εἴς τινα Διόδοτον· ἀλλ' ὁ Ζηνόβιος (6) ῥητῶς ἀναφέρει ἐξ Ἀντιγόνου, ὅτι ἐπὶ τοῦ κλάδου μηλέας, ὃν εἶχε διὰ χειρῶν ἡ Θεὰ, ἦν ἐπιγεγραμμένον: *Ἀγοράκριτος Πάριος ἐποίησεν.* Ἦν δὲ τὸ ἄγαλμα κολοσσὸς δεκάπηχυς (7), ἔχων, κατὰ Παυσανίαν (8), ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ

---

(1) Αὐτόθ. — (2) Α, 33.— (3) Ἡσυχ. φ. Ῥαμνουσίαν Νέμεσιν. - Πομπ. Μελ. II, 3. - Solin. 4, 7. — (4) Σουϊδ. φ. Ῥαμ. Νεμ. Τζετζ. Ἰλ. 2. — (5) Θ, σ. 396. — (6) Ε, 82.— (7) Ἡσυχ. Αὐτόθ.— (8) Αὐτ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸν χλάδον ἐκεῖνον, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ φιάλην, ἐφ' ἧς ἦσαν ἐπειργασμένοι Αἰθίοπες, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον κεκοσμημένον διὰ Νικῶν καὶ ἐλάφων, ἐπὶ τοῦ βάθρου δὲ τέλος γλυφὰς παριστώσας Τυνδάρεων καὶ τοὺς παῖδας, τὴν Ἑλένην καὶ τοὺς Ἀτρείδας. Ἕτερα δὲ τοῦ Ἀγορακρίτου ἀναμφισβήτητα ἔργα μνημονεύονται μόνον ἡ Ἰτωνία Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ζεύς, ἀμφότερα χαλκᾶ, ἐν Κορωνείᾳ (1).

Ὑφ' ὁδηγίαν καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ Φειδίου εἰργάζετο καὶ ὁ Μεγαρεὺς Θεόκοσμος (2), ποιήσας Δία χρυσελεφάντινον, οὗ ὅμως μόνον τὸ πρόσωπον συνετελέσθη, το δὲ λοιπὸν ἔμεινεν ἐκ πήλοῦ καὶ γύψου, ἕνεκα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐκάθητο δ' ἐπὶ θρόνου, ὃν ἐκόσμουν γλυφαί, Ὥρας παριστῶσαι καὶ Μοίρας. Οὗτος μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίαν ἐποίησε καὶ ἄγαλμα τοῦ ἐν Μεγάροις πολιτογραφηθέντος Ἑρμαίου, τοῦ Κυβερνήτου τοῦ Λυσάνδρου (3).

Τοῖς συνεργάταις τοῦ Ἀττικοῦ ἐργαστηρίου πρέπει νὰ συναριθμηθῇ καὶ αὐτὸς ἀναμφιβόλως ὁ ἐκ Θρᾴκης Μανδαῖος Παιόνιος, ὁ ἐργασθεὶς τὸν ἐμπρόσθιον ἀετὸν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διός, ἐν ᾧ ὁ Ἀλκαμένης εἰργάζετο τὸν ὀπίσθιον (4). Τοῦ αὐτοῦ ἦν καὶ Νίκη ἐπὶ στήλης ἐν Ναυπάκτῳ.

Τέλος δὲ ξένος φαίνεται ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις τὸ πλεῖστον ἐργαζόμενος Κρησίλας, καὶ ὡς Κυδωνιάτης μάλιστα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκ δύο ἐπιγραφῶν, ἃς ἀληθῶς μόνον ἐξ ἐσφαλμένων ἀντιγράφων γνωρίζομεν. Τὴν μὲν ἀναγνοὺς ὁ Φουρμόντος ἐν Ἑρμιόνῃ(5) ἐπὶ βάθρου ὃ ἔφερεν ἀνάθημα τῇ Χθονίᾳ Δήμητρι, ἀντέγραψεν ἐξ αὐτῆς Κρεσίδας ἀντὶ Κρησίλας, πιθανῶς τὸ Δ ἀντὶ τοῦ Λ ἐναλλάξας· ἡ δὲ ἦν ἔμ-

---

(1) Αὐτ. Θ, 34. — (2) Παυσ. Α, 40. — (3) Αὐτ. 1, 9. — (4) Αὐτ. Ε, 20.— (5) C. I. 1195.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μέτρος ἐπὶ βάθρου ἀνατεθειμένου τῇ Τριτογενεῖ Παλλάδι, καὶ σώζεται μόνον ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ (1), φέρουσα Κρίσιας παρὰ τὸ μέτρον, ὃ θὰ ἐπανώρθου ἡ γραφὴ Κρησίλας. Τοῦ καλλιτέχνου τούτου ἔργα ἐπίσημα ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (2), λέγων ὅτι ὁ **Κρησίλας** (ἐποίησε) *τραυματίαν ἐκτρέοντα, ἐν ᾧ δύναταί τις τὰ ἐντὸς πόσον ἐκπολείπεται πνοῆς· ἔτι δὲ Περικλῆν Ὀλύμπιον, ἄξιον τῆς ἐπωνυμίας*». (Cresilas vulneratum deficientem, in quo possit intelligi quantum resrat animæ, et Olympium Periclem dignum cognomine). Ἀλλὰ τὴν γραφὴν Cresilas ἔχουσι δύο μόνα χειρόγραφα, τὸ τοῦ Μονάχου καὶ τὸ τῆς Βαμβέργης, ἄλλα δὲ φέρουσιν ἀντ' αὐτῆς Ctesilaus. Δύο ὅμως ἕτεραι μαρτυρίαι συντρέχουσι συνδυαζόμεναι εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ πρώτη εἶναι ἡ μόνη ὀρθή. Ἐκ τούτων ἡ μὲν εἶναι βάθρον εὑρεθὲν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, καὶ φέρον τὴν ἐπιγραφήν· «*Ἑρμόλυκος Διϊτρεφοῦς ἀπαρχήν. Κρησίλας ἐποίησε*» (3). ἡ δ' ἑτέρα εἶναι χωρίον τοῦ Παυσανίου (4), ἀναφέροντος ἐν τῇ Ἀκροπόλει χαλκοῦν ἀνδριάντα Διϊτρεφοῦς κατατετοξευμένου. Ἦν δ' οὗτος ὁ πεσὼν πρὸ τῆς Μυκαλισσοῦ τῆς Βοιωτίας, ὅτε κατεῖγεν εἰς τὴν πατρίδα των τοὺς Θρᾷκας, οἵτινες ἐλθόντες εἰς ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων ἐν Ὀλυμ. 91 γ', δὲν εἶχον προφθάσει νὰ συνοδεύσωσι τὸν Δημοσθένην εἰς Σικελίαν. Προφανέστατον εἶναι ὅτι ὁ τοῦ βάθρου Διϊτρεφὴς, καὶ ὁ τραυματίας τοῦ Παυσανίου εἰσὶν εἷς καὶ ὁ αὐτός. Τινὲς (5) ἀληθῶς παρετήρησαν ὅτι ἡ ἀπαρχὴ ἦν ἀνάθημα εὐχαριστήριον, οἷον δὲν ἤρμοζε τῷ Ἑρμολύκῳ διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Ἀλλ' ἐλησμό-

---

(1) Ἀνθολ. Ἀναλ. Γ, 119.— (2) 34, 19, 14.— (3) Rang. Ant. Hell. 42. — (4) A, 23. — (5) Bergk, Zeitschr. f. Altth. Wissensch. 1845, σελ. 902. - Overbeck, Gesch. d. griech. Plast. I, 294.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νῆσαν ὅτι καὶ ὁ Πλίνιος περὶ τραυματίου μόνον ὁμιλεῖ, ᾧ ἐνέμενεν ἔτι ζωὴ, καὶ κατὰ Θουκυδίδην ὁ Διϊτρεφὴς ἐπέζησεν εἰς τὴν κατατόξευσιν, διότι τινὰ ἔτη μετ' αὐτὴν, ἐν Ὀλυμ. 92 β' ἐπέμφθη ἵνα μεταβάλῃ τὴν πολιτείαν τῆς Θάσου (1). Δι' αὐτὴν λοιπὸν ταύτην τὴν θαυμασίαν διάσωσιν τοῦ πατρός του ἀνέθηκεν ὁ Ἑρμόλυκος ὡς ἀπαρχὴν τὸ ἄγαλμα τοῦ Κρησίλου. Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ὁ καλλιτέχνης οὗτος ἦν πολὺς περὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς λοισθίας τῶν τραυματιῶν ἀγωνίας. Κατὰ τὸ προμνημονευθὲν χειρόγραφον τοῦ Μονάχου, ὁ Πλίνιος ἀναφέρει (2) αὐτὸν τοῦτον τὸν Κρησίλαν, ὃν καὶ ἐνταῦθα ἄλλα χειρόγραφα Κτησίλαον ὀνομάζουσιν, ὡς παρουσιάσαντα εἰς τὸν ἐν Ἐφέσῳ διαγωνισμὸν Ἀμαζόνα, ἥτις ἐκρίθη τρίτη μετὰ τὴν τοῦ Πολυκλείτου καὶ τοῦ Φειδίου· τετάρτην δὲ καταριθμεῖ τὴν ποιηθεῖσαν ὑπό τινος Κύδωνος, ἴσως κατὰ λάθος τὸ τοπικὸν ἐπίθετον τοῦ Κρησίλου ὡς ἄλλου καλλιτέχνου ὄνομα ἐκλαβών (3). Καὶ εἰς ἕτερον δὲ χωρίον κατωτέρω (4), ἐν ἀλφαβητικῷ καταλόγῳ μεταξὺ τῶν γραμμάτων C καὶ D μνημονεύει ὁ Πλίνιος τινὸς Δησιλάου (Desilaus), ἐν ἄλλοις χειρογράφοις Κτησιλάου καὶ αὐτοῦ γραφομένου, ποιήσαντος «*δορυφόρον καὶ τετραυματισμένην Ἀμαζόνα*», ὄντος δὲ πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ τῷ Κρησίλᾳ, διότι εἰς αὐτὸν δικαιωματικῶς ἀνήκει τὸ ἔργον ὡς συγγενὲς πρὸς τὸ ἦθος τῆς τέχνης αὐτοῦ, οἷον φαίνεται ἐν τῷ ἀγάλματι τοῦ Διϊτρεφοῦς. Τετραυματισμένης Ἀμαζόνος πολλὰ σώζονται ἐν τοῖς Μουσείοις ἢ ἀντίτυπα ἢ μεταπλάσεις, ἀναγόμεναι εἰς τὸ αὐτὸ πρωτότυπον, πιθανῶς αὐτὸ τὸ τοῦ Κρησίλου. Ἓν τῶν ἀρίστων εἶναι τὸ τοῦ Καπιτωλείου Μουσείου, ὑπό τινος Σωσικλέους, κατὰ τὴν ἐπιγραφήν του γενόμενον (Πίν. I, 1), καὶ μόνους

---

(1) Θουκ. Α, 23. — (2) 34, 19. — (3) Jahn ἐν Bericht d. Sächs. Gesellsch. 1850.— (4) 34, 19, 15.

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

τοὺς βραχίονας ἔχον νεωστὶ προστεθειμένους. Ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ φαίνεται μετρία τις δυσθυμία καὶ νάρκωσις, διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς μακρύνει τὸ ἔνδυμα ἀπὸ τῆς πληγῆς, ἐν ᾧ ἐγείρει τὴν ἄλλην ἵνα μὴ ἐγγίσῃ τὸ ἀλγοῦν μέρος. Ὡς πρὸς τὸν Περικλῆν δὲ θαυμάζει ὁ Πλίνιος τὴν τέχνην τοῦ Κρησίλου, παριστῶσαν τοὺς εὐγενεῖς ἄνδρας ἔτι εὐγενεστέρους (Mirumque in hac arte est quod nobiles viros nobiliores fecit). Τοῦ Περικλέους δύο σώζονται προτομαί, μία ἐν Μονάχῳ (1), καὶ ἄλλη, χρείττων αὐτῆς, ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσείῳ (2), μὴ ἔχουσαι ὅμως τὸ μεγαλεῖον ὃ αἰνίττονται αἱ λέξεις τοῦ Πλινίου.

Ἀργεῖον Ἐργαστήριον.

Ἐν ᾧ δὲ τοιαύτην ἐλάμβανεν ἐν Ἀθήναις ἡ τέχνη ἀνάπτυξιν, συνεβάδιζε συγχρόνως καὶ τὸ Ἀργοσικυώνιον ἐργαστήριον, ὅπου εἴδομεν ἤδη διαπρέψαντας τὸν Ἀγελάδαν καὶ τοὺς περὶ τὸν Ἀριστοκλῆν καὶ τὸν Κάναχον. Ἰδίως δὲ τοῦ Ἄργους μᾶλλον εἰς πολιτικὴν ἀρθέντος περιοπὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἕνεκα μάλιστα τῆς μετὰ τῶν Ἀθηνῶν σταθερᾶς συμμαχίας αὐτοῦ, συνεκεντρώθη εἰς αὐτὸ κυρίως καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ τῆς Πελοποννήσου δραστηριότητος.

Ὁ περιφημότερος δὲ τοῦ Ἀργολικοῦ ἐργαστηρίου τεχνίτης, πρὸς αὐτὸ ὑπάρξας ὅ,τι ὁ Φειδίας πρὸς τὸ Ἀττικὸν, ἄλλως τε σύγχρονος καὶ συμμαθητὴς ἐκείνου, καθ' ὃ διδαχθεὶς ἐπίσης παρὰ τῷ Ἀγελάδᾳ (3), ἐγένετο ὁ Πολύκλειτος, Ἀργεῖος τὴν πατρίδα, ὑπὸ δὲ Πλινίου λεγόμενος Σικυώνιος, εἴτε καθ' ὃ ἐν Σικυῶνι γεννηθείς, ἐργαζόμενος δ' ἐν Ἄργει, εἴτε μᾶλλον διὰ τὴν

---

(1) Schorn, περιγραφὴ τῆς Γλυπτοθήκης. — (2) Marbles of the Brit. Mus. 2, p. 32.— (3) Pl. 34, 19, 19.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ταὐτότητα τοῦ ἐργαστηρίου. Ὡς κορυφαῖος δὲ τῶν δωριέων καλλιτεχνῶν, καὶ τὸ δώριον ἐργαστήριον εἰς ὑπερτάτην προαγαγὼν ὡριμότητα, ἦν ἑπόμενον νὰ ἔχῃ ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὰς ἰδιότητας μάλιστα αἵτινες ἀπέρρεον ἐκ τοῦ δωρικοῦ χαρακτῆρος, τὴν γλαφυρότητα καὶ τὴν συμμετρίαν· καὶ τῷ ὄντι αἱ ἀρεταὶ αὗται διέλαμπον εἰς βαθμὸν ἔξοχον ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ.

Τὸ μέγιστον καὶ ἐπισημότατον αὐτῶν, ἀνάλογον πρὸς τοῦ Φειδίου τὸν Δία, ἦν ἡ Ἥ ρ α, χρυσελεφαντίνη καὶ αὐτὴ, ἣν ἐποίησεν ὅταν ἐν Ὀλ. 89 β′ ἐκάη τὸ ἀρχαῖον καὶ περίφημον Ἡραῖον τοῦ Ἄργους. Ἡ χρονολογία αὕτη, ὡς καὶ τὸ διπλοῦν τοῦ καλλιτέχνου ἐθνικὸν, ἔπεισαν τὸν Θείρσιον ὅτι ὑπῆρχον δύο Πολύκλειτοι (πλὴν τοῦ τρίτου (1), πολὺ μεταγενεστέρου, μαθητοῦ δὲ τοῦ Ναυκίδου), ὁ μὲν Σικυώνιος, μαθητὴς τοῦ Ἀγελάδα, ὃν τίθησι περὶ Ὀλ. 66, ὁ δὲ Ἀργεῖος, ὁ ποιήσας τὴν Ἥραν, ὡς ῥητῶς λέγει ὁ Παυσανίας. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐπίνοια ἀποβαίνει ὅλως περιττὴ, ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ Ἀγελάδας μετὰ Ὀλ. 80, β′. ἐποίησε Δία τοῖς Μεσσηνίοις διὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ναυπάκτου. Ὁ Πολύκλειτος ἄρα ἐδύνατο νὰ μαθητεύσῃ παρ' αὐτῷ τεσσαράκοντα ἔτη πρὶν ἤ, ἴσως γέρων, ποιήσῃ τὸ μέγα του ἀριστούργημα μεταξὺ τῶν τελευταίων του ἔργων, ὡς καὶ ὁ Φειδίας.

Κατὰ Παυσανίαν ἦν τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας κολοσσιαῖον, ἐπὶ θρόνου καθήμενον, τὴν κεφαλὴν ἀνεδεδεμένον στεφάνῳ, ἔχοντι ἐπειργασμένας τὰς ὀπαδοὺς τῆς Θεᾶς, τὰς Χάριτας καὶ τὰς Μοίρας. Καὶ εἰς μὲν τὴν μίαν τῶν χειρῶν εἶχε σκῆπτρον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο κόκκυξ, ὡς σύμβολον τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς γάμου μετὰ τοῦ Διὸς, εἰς δὲ τὴν ἄλλην καρπὸν ῥοιᾶς διὰ λόγον «*ἀπόῤῥητον*» κατὰ τὸν περιηγητὴν (2), ἴσως δὲ καὶ αὐτὸν ὡς τοῦ γά-

(1) Παυσ. Β, 17.— (2) Β, 17.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μου ἐπίσης γενικὸν ἔμβλημα, ἢ εἰς ἔνδειξιν τοῦ θριάμβου τῆς Ἥρας κατὰ τῆς ἀντιζήλου της Δήμητρος, ἥτις ἔμασει τὸν καρπὸν τοῦτον ὡς σύμβολον τοῦ γάμου τοῦ Πλούτωνος καὶ τῆς Περσεφόνης. Μάξιμος δ' ὁ Τύριος (1) περιγράφει τὴν Θεὰν ὡς «*λευκώλενον, εὐήμορα, ἐλεφαντοπήχυν, εὐῶπιν, βασιλικῶς ἱδρυμένην ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ*» καὶ ὁ Μαρτιάλος (2) τὴν λέγει «*βοῶπιν, αἴθριον ἔχουσαν μέτωπον, καὶ μεγαλειότητα ἐμφαίνουσαν καὶ μεγαλοπρέπειαν*». ἐν δ' ἐπιγράμματι τοῦ Παρμενίωνος λέγεται ὅτι ὁ Πολύκλειτος ἐδείκνυε τοῦ σώματος τῆς Ἥρας τοῦ μόνον ὅσον ἐπετρέπετο νὰ ἰδῶσι Θεοὶ καὶ ἄνθρωποι, συνεκάλυψε δ' ὅ,τι μόνος ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ Διὸς εἶχε δικαίωμα νὰ ἰδῇ. Ὡς δ' εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ὁ Φειδίας ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, οὕτως εἰς τὴν τῆς Ἥρας ἐνεπνεύσθη ὁ Πολύκλειτος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φειδίου, πρὸς τὸν ἔνδοξον αὐτοῦ συμμαθητὴν ἀντιφιλοτιμηθείς, καὶ πρόβλημα προθεὶς ἑαυτῷ νὰ δημιουργήσῃ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἀντίστοιχον πλάσμα καὶ ἀντάξιον σύντροφον. Ἐκ τῶν προτέρων ὅμως τοῦτο εἰκότως ἠλαττοῦτο τοῦ Φειδαϊκοῦ, καθ' ὃ εἰς κατωτέραν ἀνῆκον ἀντιλήψεως σφαῖραν, καὶ προτιθέμενον νὰ διαπλάσῃ, οὐχὶ ὡς ἐκεῖνο τὸν ὑπέρτατον δημιουργὸν τοῦ παντὸς, ἀλλὰ τὴν συμβίαν μόνον αὐτοῦ, τῆς γυναικείας ἀξίας τὴν σεβαστὴν παραστάτιν, τὴν προστάτιν τέλος τοῦ ἐγγάμου βίου, ἰδέας κοινωνικῆς ὅλως καὶ ἀνθρωπίνης. Διὰ τοῦτο ἐποίησεν αὐτὴν εὔθρονον, αἰδημόνως ἐσταλμένην, ποδήρῃ ἀναμφιβόλως χρυσοῦν χιτῶνα φέρουσαν, ὡς ὁ Ζεὺς, καὶ βαθύκολπον τὸ ἱμάτιον, ἐφ' οὗ ἔτι λευκότεροι ἀνεφαίνοντο οἱ γυμνοὶ ἐλεφάντινοι αὐτῆς βραχίονες. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερε τὸν στέφανον τῶν Χαρίτων καὶ τῶν Ὡρῶν, αἵτινες ἦσαν αἱ ὡριμώτεραι αὐτῶν σύντροφοι. Τὴν δὲ μορφὴν αὐτῆς, ὑπὸ με-

(1) Διατ. ΙΔ, 6.— (2) X, 89.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γάλων καὶ ὡραίων ὀφθαλμῶν ζωογονουμένην, λέγουσιν αἰθρίαν αἱ περιγραφαί, ὡς Θεᾶς ἰσχυρᾶς, μεγαλοπρεπῆ ὡς τῆς μεγάλης Θεᾶς, τῆς ὑπερηφάνου «κουριδίης ἀλόχου» τοῦ Διὸς, καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς ἦν οὐχὶ τὸ τοῦ ἐαρινοῦ κάλυκος, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἀκμαίου ῥόδου τοῦ θέρους, οὐχὶ τὸ τρυφερὸν, ἀλλὰ τὸ πλῆρες καὶ ὥριμον τῆς ἐντελοῦς γυναικὸς, ἥτις ὅμως, εἰς τὴν Κάναχον πηγὴν λουομένη, οὐδέποτε ἐμαραίνετο, καὶ ἀνελάμβανε τὴν λαμπρὰν αὐτῆς νεότητα πάντοτε. Καὶ περὶ αὐτῆς ὡς καὶ περὶ τοῦ Διὸς θαυμαστικῶς ἐξεφράζοντο οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἐπιγράμματα ἔψαλλον αὐτῆς τὴν ἐντέλειαν, καὶ ἔλεγον, ὡς περὶ ἐκείνου, οὕτω καὶ περὶ αὐτῆς, ὅτι ἐξ αὐτοψίας ἐποίησεν αὐτὴν ὁ Πολύκλειτος (1) (*«ὁ καὶ μόνος ὄμμασιν Ἥρην ἀθρήσας»*), καὶ ὡς ἐκείνου, οὕτω καὶ αὐτῆς οὐδεμία σώζεται μίμησις βεβαίως μαρτυρουμένη. Ἰδέαν δὲ μόνον δύναται νὰ παρέξῃ τῆς ὑπερηφάνου καὶ εὐγενοῦς καλλονῆς τῆς Θεᾶς ἀργολικόν τι σωζόμενον (2) νόμισμα (Πίν. I, 2), καὶ αὐτῆς γνησιώτερον ἔτι καὶ ἐντελέστερον ἀποτύπωμα ὑποτίθεται ἡ κεφαλὴ τῆς Λουδοβισίας ἐπαύλεως (Πίν. I, 3), ἥτις πνέει ἦμερον καὶ ἀθόρυβον μεγαλειότητα. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς εἰσὶν ὑπερήφανοι· αἴθριον ἔχει τὸ μέτωπον καὶ νεανικὸν, τὴν πλουσίαν της δὲ κόμην περὶ αὐτὸ φαίνονται διαθεῖσαι αὐταὶ αἱ Χάριτες, ἃς ὅμως, διὰ τὸ μικρὸν τῶν διαστάσεων ἐπὶ τοῦ βασιλικῶς διαδεδεμένου στεφάνου ἀντικατέστησαν ἀνθέμια ὡς καὶ ἐπὶ τῆς προτομῆς τοῦ νομίσματος. Ἡ εὐθύτονος ῥὶς, τὸ αὐστηρὸν μᾶλλον καὶ ἐλαφρῶς πρὸς τὸ ἄνω κυρτούμενον χεῖλος, τὸ κανονικῶς στρογγύλον τοῦ πώγωνος, καὶ ἡ ἰσχυρὰ τοῦ τραχήλου ἀνάπτυξις, ἐμφαίνουσιν ἀκμὴν ἡλικίας, καὶ παριστῶσι τὸ κανονικώτατον πρότυπον τῆς ἐντελεστάτης γυναικείας

(1) Ἀνθολ. Ἀναλ. 5, σ. 202.— (2) Cadalvène, Recueil de méd. gr. Pl. 8, n. 1.

μορφῆς, τῆς ἀρυομένης τὸ κάλλος της ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς μέτρου καὶ οὐχὶ ἐκ συμπτωμάτων ἐξωτερικῶν καὶ τυχαίων.

Ὡς δὲ διηύθυνεν ὁ Φειδίας τὴν γλυπτικὴν ἐπικόσμησιν τοῦ Παρθενῶνος, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν καὶ συνεργατῶν του τὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ αὐτὸ βεβαίως ἔπραξε καὶ ὁ Δωριεὺς ἐφάμιλλος αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ Ἡ ρ α ῖ ο ν, οὗ, κατὰ Παυσανίαν (1), αἱ μετόπαι καὶ ἡ ζωοφόρος παρίστων γέννησιν Διὸς, Γιγαντομαχίαν καὶ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον. Ὅτε ἐν ἔτει 1855 ἐνήργησα ἀνασκαφὰς κατὰ τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τούτου, εὗρον ἐν αὐταῖς πολυπληθῆ τμήματα, δυστυχῶς συντρίμματα μόνον τοῦ γλυπτικοῦ κόσμου τοῦ ναοῦ, ἀνεπίδεκτα σχεδὸν συναρμολογίας καὶ συμπληρώσεως· οὐχ ἧττον ὅμως πτυχαί, πόδες, χεῖρες, καὶ πρὸ πάντων αἱ σωζόμεναι κεφαλαί, εἰσὶ ῥυθμοῦ τοῦ εὐγενεστάτου, ἀναλόγου τὴν ἐντέλειαν πρὸς τὸν Φειδαϊκόν· καὶ ἂν ἐκ τῶν ἐλαχίστων τούτων ἐδυνάμεθα νὰ τολμήσωμεν κρίσιν περὶ αὐτῶν, θὰ ἐλέγομεν τὴν καλλονὴν αὐτῶν ἐξ εὐρύθμου τέχνης μᾶλλον ἢ ἐξ ὑψηλῆς ἐμπνεύσεως ἀπορρέουσαν.

Καὶ τοιαύτη ματυρεῖται τῷ ὄντι ἡ τέχνη τοῦ Πολυκλείτου, οὐχὶ θυγάτηρ τῆς ἀνωτάτης ἐκείνης ἐπιπνοίας, ἥτις ἐπινοεῖ τὴν μορφὴν τῶν Θεῶν, ἀλλὰ νομοθέτις τῆς ἀκριβοῦς συμμετρίας, ἥτις ἐγκρύπτει κατὰ μέγα μέρος τὸ μυστήριον τοῦ γηΐνου κάλλους. Ταύτης προϊὸν ἦτον ἡ Ἥρα, καὶ πρὸς ταύτην συγγενὴς ἡ διάπλασις τοῦ ἐφηβικοῦ σώματος, τῆς ἡλικίας εἰς ἣν ἡ φύσις ἀποτυποῖ τὴν ἐντελεστέραν της συμμετρίαν. Διὰ τοῦτο, καθὼς ὁ Μύρων, ὁ εἰς τὴν ἐπίδειξιν χαίρων τῆς ὑπερτάτης ἐντάσεως τῆς ἀνδρικῆς δυνάμεως, διέπλασε τὸν Ἡρακλῆν ὡς τῆς ἰδίας αὐτοῦ εἰδικότητος παραστάτην, οὕτως ὁ Πολύκλειτος ἐποίησεν Ἑρμῆν (2), τὸν Ἐναγώ-

(1) B, 17. — (2) Pl. 34, 19, 2.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νιον πάντως, ἐν Λυσιμαχίᾳ τῆς Αἰτωλίας, ἴσως τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐν Ῥώμῃ Βελβεδερίου λεγομένου Ἑρμοῦ. Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τούτων, καὶ δύο προσέτι Ἡρακλέων, ὧν ὁ εἷς ὑποτίθεται «Ἡγήτωρ», ὑπό τινων οὕτω διορθούντων τὸ κείμενον τοῦ Πλινίου εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον, καὶ ὁ ἄλλος ἦν Ὑδροχτόνος (1), ἀμφότεροι νέοι Ἡρακλεῖς πιθανῶς, ἄλλα Θεῶν ἢ ἡρώων ἀγάλματα τοῦ Πολυκλείτου δὲν ἀναφέρονται· διότι, ὡς εἴπομεν, ἡ γλυφίς του σπανίως μετεωριζομένη εἰς ποίησιν τῶν Θεῶν, ἐπεδίωκε μάλιστα τὴν διάπλασιν τοῦ ἀνθρωπ. σώματος εἰς τὴν ἀρτιωτέραν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, οἵα ἦτον ἡ τῶν ἐφήβων ἀθλητῶν μάλιστα. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ Κουϊγκτιλιανὸς λέγων (2)· «*Ἐπιμέλεια καὶ κόσμος εὑρηται παρὰ τῷ Πολυκλείτῳ μᾶλλον ἢ παρὰ πᾶσι τοῖς λοιποῖς· ἀλλ᾽ εἰ καὶ ὑπὸ τῶν πλείστων αὐτῷ ἀποδίδονται τὰ πρωτεῖα, δικαίως ὅμως εἰρήσθω ὅτι ἐλλείπει αὐτῷ ἡ βαρύτης. Τῇ μὲν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ ἀπέδοτο κόσμον ἀξιοπρεπείας ἀνώτερον τῆς ἀληθείας· εἰς τὸ τῶν Θεῶν ὅμως ὕψος δὲν φαίνεται ἐντελῶς ἀναβιβασθείς. Ἀπέφευγε μάλιστα καὶ τὴν ὡριμωτέραν ἡλικίαν, καὶ οὐδέποτε ἐτόλμησέ τι ὑπὲρ τὰς λείας παρειάς*».

Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο διάφορα ἐθαύμαζον ἀριστουργήματα αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι, τὸν γυμνὸν «*Ἀποπτερνίζοντα*» (talo incessentem) (3), παγκρατιαστὴν πιθανῶς, ποιούμενον χρῆσιν τῆς πτέρνης αὐτοῦ· ἔτι δ᾽ «*Ἀποξυόμενον*» (se distringentem), παλαιστὴν μετὰ τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς στλεγγίδος καθαριζόμενον. Τούτου ἢ τοῦ Λυσιππείου λίθινον ἀντίγραφον εἶναι πιθανῶς ὁ ἀνδριὰς ὁ ἐν 1849 ἐν Ῥώμῃ εὑρεθεὶς (4), ἔφηβος γυμνὸς ῥυθμοῦ αὐστηρῶς ὡραίου καὶ ἐργασίας ἐντελεστάτης, ὅστις τὸν δε-

---

(1) Cic. de Orat. II, 16. — (2) XII, 10, 7. — (3) Pl. αὐτ. — Ἴδε καὶ Φιλοστρ. σ. 435. — (4) Thiersch, Abh. d. Münch. Akad. 1850.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ξὸν βραχίονα προτείνων, και τὴν εὐγενῆ κεφαλὴν πρὸς αὐτὸν κλῶν, φαίνεται ἀποξέων αὐτὸν διὰ στλεγγίδος ἣν ἐκράτει ἄλλοτε ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Οἱ Ἀστραγαλίζοντες αὐτοῦ, (1), πιθανῶς παῖδες, καὶ ἴσως αὐτοὶ οὓς ὁ Λουκιανὸς ὀνομάζει Ἔρωτα καὶ Γανυμήδην ἐθεωροῦντο, κατὰ τὸν Πλίνιον, ὑπὸ πολλῶν ὡς τὸ θαυμασιώτατον ἔργον τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνῆκε, περίφημος ὢν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ τοῦ Ἀποξυομένου ἀνάλογος, ὁ χαλκοῦς τοῦ Πολυκλείτου Διαδούμενος, νικητὴς εἰς γυμνικὸν ἀγῶνα, δέων περὶ τὴν κεφαλήν του τὴν νικητήριον τενίαν, «*ἁπαλὸς νεανίας*» (molliter juvenis) κατὰ Πλίνιον, μνημονευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ (2) διὰ τῶν ἑξῆς λόγων· «*Τὸν διαδούμενον τὴν κεφαλὴν τῇ ταινίᾳ τὸν καλόν*». Περὶ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου λέγει ὁ Πλίνιος ὅτι ἐπωλήθη ἑκατὸν ταλάντων. Σχεδὸν δὲ βεβαίως τούτου ἀντίγραφον εἶναι ὁ ἐκ τῆς Φαρνεσιανῆς ἐπαύλεως λίθινος Διαδούμενος (Πίν. I, 4), ὅστις μεγίστην ἔχει σχέσιν μετὰ τοῦ Ἀποξυομένου τῆς Ῥώμης καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ συμμέτρου καὶ ὡραίου γυμνοῦ σώματος, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐμβριθῆ ἔκφρασιν, καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν ἔτι τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς.

Ἔτι δὲ περιφημότερος τούτου ἦτον ὁ καλούμενος Δορυφόρος, «*παῖς ἀνδρικὸς*» (viriliter puer), κατὰ τὸν ἴδιον Πλίνιον, ἔργον ἀποτελοῦν, ὡς φαίνεται, μετὰ τοῦ Διαδουμένου τὰ δύο ἄκρα ὅρια τοῦ κυριωτέρου τρόπου τοῦ Πολυκλείτου, καὶ τοσοῦτον ἐξαίσιον, ὥστε ὁ Λύσιππος αὐτὸ ἀνεγνώριζεν ὡς διδάσκαλόν του (3), καὶ ὁ Κικέρων αὐτὸ κηρύττει ὡς τὸ πρώτιστον τοῦ καλλιτέχνου ἀριστούργημα (4). Ὡς κυριώτατον τῆς ἐντελείας αὐτοῦ προσὸν πρέπει εἰκότως νὰ ὑποθέσωμεν τὴν συμμετρίαν,

---

(1) Pl. Αὐτ. — (2) Φιλοψ. 18. — (3) Cic. Brut.86. — (4) Orat. 2. 5.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἥτις ἦτον ἡ χαρακτηριστικὴ ἀρετὴ τοῦ ὡρίου ῥυθμοῦ μὲν ἐν γένει, ἰδιαιτάτως δὲ τῆς γλυφίδος τοῦ Πολυκλείτου. Ὁ τοσοῦτον περίφημος οὗτος ἀνδριὰς ἦν αὐτὸς πιθανώτατα ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν θεωρηθεὶς ὡς κανὼν τῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀναλογιῶν, ἐξ ὧν ἠρύοντο τῆς ἐντελοῦς συμμετρίας τὰ ὑποδείγματα, καὶ κ α ν ὼ ν τῷ ὄντι διὰ τοῦτο κληθείς, εἰ καὶ ὑπό τινων ἄλλως στιζόντων τὸ περὶ αὐτοῦ χωρίον τοῦ Πλινίου, ἐξηλήφθη ὅτι ἄλλος ἦν ὁ δορυφόρος καὶ ἄλλος ὁ Κανὼν (Idem et Doryphorum virititer puerum (;) fecit et quem canona artifices vocant, lineamenta artis ex eo petentes). Ὅτι δ' ἦν ὁ κανὼν οὗτος τοῦ εὐρυθμοτάτου ἀνθρωπίνου σώματος πρότυπον, διδάσκει ἐμπεριπτατωμένως ὁ Λουκιανὸς διὰ τῶν ἑξῆς(1)· «*Τὸ δὲ σῶμα κατὰ τὸν Πολυκλείτου Κανόνα ἤδη ἐπιδείξειν μοι δοκῶ. Μήτε γὰρ ὑψηλὸς ἄγαν ἔστω καὶ πέραν τοῦ μετρίου ἐπιμήκης, μήτε ταπεινὸς καὶ ναννώδης τὴν φύσιν, ἀλλ' ἔμμετρος ἀκριβῶς· οὔτε πολύσαρκος, ἀπίθανον γάρ· οὔτε λεπτὸς εἰς ὑπερβολήν, σκελετώδες γὰρ τοῦτο καὶ νεκρικόν*». Ἔτι δὲ μᾶλλον λεπτολογεῖ ὁ Γαληνὸς περὶ αὐτοῦ (2) λέγων· «*Τὸ δὲ κάλλος οὐκ ἐν τῇ τῶν στοιχείων, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν μορίων συμμετρίᾳ συνίστασθαι νομίζει, δακτύλου πρὸς δάκτυλον δηλονότι, καὶ συμπάντων αὐτῶν πρὸς τὸ μετακάρπιον καὶ καρπόν, καὶ τούτων πρὸς πῆχυν, καὶ πήχεως πρὸς βραχίονα, καὶ πάντων πρὸς πάντα, καθάπερ ἐν τῷ Πολυκλείτου κανόνι γέγραπται*». Ὑπέλαβον δ' ἐκ τούτων νεώτεροί τινες (3), ὅτι ὁ κανὼν οὗτος ἦν οὐδὲν ἕτερον ἢ ὁ τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες διήρουν εἰς μέρη 21 τ' ἀγάλματά των, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Διοδώρου, ἣν ἐπικυροῖ καὶ σωζομένη Αἰγυπτιακὴ

---

(1) Π. Ὀρχηστ. 75. — (2) Π. Ἱπποκρ. καὶ Πλατ. Ε, σελ. 255. — (3) Charles Blanc, Gazette des Beaux arts, 1860 p. 203.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών/Academy of Athens

γραφὴ (1), διὰ γραμμῶν εἰς μέρη 21 1/4 διῃρημένη μετὰ τοῦ κεφαλοδέσμου, καὶ τὸν μέσον τεταμένον δάκτυλον τῆς χειρὸς ὡς μονάδα ἔχουσα. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἶχον ἀληθῶς οἱ Ἕλληνες γλύπται μονάδα τινὰ, καὶ ἄξιον ἦτον ἴσως αὕτη ὁ δάκτυλος, δὲν δύνανται νὰ θεωρήθωσι τῆς ἀρχαίας τέχνης τ' ἀριστουργήματα ὡς προϊόντα ἁπλοῦ συνδυασμοῦ τυφλῶν καὶ ἀκάμπτων ἀκαλογιῶν, καὶ τὸ πολὺ ἦσαν αὗται, ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ἰδίως τοῦ Πολυκλείτου, ὁ πρῶτος σκελετὸς ὃν ἐνέδυε καὶ διεμόρφου τῆς ἁρμονίας τὸ εὐγενέστερον αἴσθημα.

Βεβαίως ὁ τεχνίτης οὗτος, ὁ ἐξόχως διαπρέπων εἰς τὸν συνδυασμὸν τοῦ νεανικοῦ κάλλους μετὰ τῆς ἀθλητικῆς ῥώμης, ἦν ὁ πάντων καταλληλότατος ὅπως παρουσιασθῇ εἰς τὸν ἐν Ἐφέσῳ διαγωνισμὸν, οὗ τὸ πρόβλημα ἦν ἡ διάπλασις Ἀμαζόνος, τῆς παρθενικῆς δηλαδὴ τρυφερότητος κοσμούσης τὴν ἀνδρείαν τοῦ πολεμιστοῦ. Καὶ αὐτὸς τῷ ὄντι ἔλαβε, κατὰ Πλίνιον (2), τὸ ἆθλον, διαγωνισθεὶς πρὸς τὸν Φράδμονα, τὸν Κρησίλαν, τὸν Κύδωνα (3), καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Φειδίαν.

Τέλος δ' ἀναφέρονται αὐτοῦ καὶ εἰκονικοὶ ἀνδριάντες, οἷος ὁ τοῦ Ἀ ρ τ έ μ ω ν ο ς τοῦ ἐπικαλουμένου περιφορήτου (4), εἴτε τοῦ θηλυδρίου ἐκείνου, οὗ μνημονεύει ὁ Ἀνακρέων, εἴτε τοῦ ἐπὶ Περικλέους ζῶντος χωλοῦ μηχανοποιοῦ (5).

Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Πολυκλείτου ὁ Πλίνιος παραθέτει (6) γνώμην τοῦ Οὐάρωνος, καθ' ἣν ἦσαν πάντα τετράγωνα, καὶ σχεδὸν καθ' ἓν ὑπόδειγμα εἰργασμένα (Quadrata tamen ea esse et pæne ad unum exemplum). Τὴν μαρτυρίαν δὲ ταύτην θεωρῶν ὁ Θείρσιος ὡς ὅλως ἀντι-

---

(1) Lepsius, choix de mon funèr. 1852. — (2) 34, 19.— (3) Ἴδε ἀνωτ. σ. 350. — (4) Pl. αὐτ. 2. — (5) Πλούτ. Περ. 27.— (6) Αὐτ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φάσκουσαν πρὸς τὴν γνωστὴν χάριν καὶ ποικιλίαν τῆς γλυφίδος τοῦ Πολυκλείτου, προτείνει αὐτὴν ὡς νέαν ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως δύο ὁμωνύμων καλλιτεχνῶν. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη οὐδόλως φαίνεται ἀναγκαία· διότι ἂν ὁ Πολύκλειτος, ὡς ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐξάγεται, ἀπέβλεπεν οὐχὶ εἰς ποικιλίαν καὶ δραστηριότητα θέσεων, οὐδ' εἰς παθῶν ἔκφρασιν, ἀλλὰ κυρίως εἰς καλλονὴν ἐν τῇ συμμετρίᾳ, εἶν' ἑπόμενον ὅτι πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πεποιημένα καθ' ἓν πρότυπον, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἀπαράβατον τῆς συμμετρίας κ α ν ό ν α, ὃν εἶχε διαγράψει εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν τέχνην. Τ ε τ ρ ά γ ω ν α δὲ λέγει αὐτὰ ὁ Οὐάρων, ὡς κεκτημένα ἀντὶ τῆς μαλακῆς χάριτος τῶν μεταγενεστέρων τεχνουργημάτων, τὴν ἀρχαιοπρεπῆ ἐμβρίθειαν μᾶλλον ἤτις ἦν ἑπόμενον νὰ ἐμπρέπῃ εἰς τὴν γλυφίδα συγχρόνου καὶ συμμαθητοῦ τοῦ Φειδίου. Ἄλλως τε καὶ ἀλλαχοῦ (1) αὐτὴν ταύτην ἀποδίδωσι τὴν σημασίαν ὁ Πλίνιος εἰς τὴν λέξιν τ ε τ ρ ά γ ω ν ο ν, λέγων ὅτι ὁ Λύσιππος (ἐπὶ Ἀλεξάνδρου), σμικρύνας τὰς κεφαλὰς, καὶ τὰ σώματα ποιήσας ἐπιμηκέστερα, μετέβαλε τὸν τετράγωνον ῥυθμὸν τῶν ἀρχαιοτέρων, καὶ μεταξὺ τῶν τοῦ Λυσίππου ἀρχαιοτέρων περιείχετο ἐν τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ Φειδίας.

Κατὰ Πλίνιον (2) ἐξεῦρεν (excogitasse) ὁ Πολύκλειτος τὸν τρόπον τοῦ κατασκευάζειν τὰ ἀγάλματα βαίνοντα ἐφ' ἑνὸς ποδός. Ἀλλ' ὡς ἐντελὴς νεωτερισμὸς δὲν νομίζομεν ὅτι δύναται τοῦτο νὰ θεωρηθῇ, διότι ἐν ἀναγλύφοις τοὐλάχιστον καὶ αὐτὴ ἡ προφειδαϊκὴ τέχνη ἐγνώριζε τὴν τοιαύτην τῶν ζῳδίων διάθεσιν, καὶ προσέτι τὰ ἴχνη ἐπὶ τῶν βάθρων ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἐφ' ἑνὸς ποδὸς ἐστηρίζετο καὶ τοῦ Πύῤῥου ἡ Ἀθηνᾶ Ὑγιεία, καὶ αὐτὸς ὁ Ἐπιχάρινος τοῦ Κριτίου καὶ Νησιώτου. Ἐννοεῖ δὲ μᾶλ-

(1) 34, 19, 6.— (2) 34, 19, 2.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λον βεβαίως ὁ Πλίνιος, ὅτι τῆς τοιαύτης στάσεως τῶν ἀγαλμάτων βαθυτέραν ἐποιήσατο μελέτην ἡ τοῦ Πολυκλείτου γλυφίς, καὶ ἀπέδωκεν αὐτῇ πᾶσαν τὴν φυσικότητα καὶ τὴν ἀνατομικὴν ἀκρίβειαν. Τὴν δὲ περὶ ἐπιμελείας τοῦ Πολυκλείτου μαρτυρίαν τοῦ Κουϊγκτιλιανοῦ ἐπιχυροῖ καὶ τὸ γνωμικὸν ὃ κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Φειδιος ἔλεγεν (1), ὅτι τὸ ἔργον τότε ἄρχεται γινόμενον εὐχερέστερον, ὅταν ὁ πηλὸς φθάσῃ μέχρι τοῦ ὄνυχος (usque ad unguem), ἀφ' οὗ δηλαδὴ ἐκφρασθῇ τοῦ καλλιτέχνου ἡ ἰδέα διὰ τῆς γενικῆς μορφώσεως τοῦ ἔργου, καὶ τῷ μένει μόνον ἡ τελευταία καὶ λεπτολόγος ἐξεργασία, ἣν οὐχὶ δι' ἐργαλείου, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ ὄνυχος ἀπετελείου ὁ ἐπιμελὴς καλλιτέχνης. Σύμφωνος δὲ πρὸς τὴν λεπτουργίαν αὐτοῦ ταύτην εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος, καθ' ὃν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἦσαν (2), «*τῇ μὲν τέχνῃ κάλλιστα τῶν πάντων, πολυτελείᾳ δὲ καὶ μεγέθει τῶν Φειδίου λειπόμενα*». Συνεπὴς δὲ πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἡ ἀποδιδομένη εἰς αὐτὸν τελειοποίησις τῆς τορευτικῆς, ἣν, κατὰ Πλίνιον (3), εὗρε μὲν, δηλαδὴ, πιθανῶς, πρῶτος ἐφήρμοσεν εἰς τὴν ἀγαλματοποιίαν, ὁ Φειδίας, ἀνέπτυξε δ' ὁ Πολύκλειτος (Hic consumasse hanc scientiam judicatur, et torreuticem sic erudisse ut Phidias aperuisse).

Μαθηταὶ δὲ τοῦ Πολυκλείτου διάφοροι ἀναφέρονται ἔν τε Ἄργει καὶ ἐν Σικυῶνι, καὶ τούτων τινὲς προσήνεγκον μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον τὴν γλυφίδα των εἰς τὴν τροπαιοῦχον Σπάρτην, κατασκευάσαντες μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχην, καὶ εἰς ἀνάμνησιν αὐτῆς, σύμπλεγμα ἐν Δελφοῖς παριστῶν Δία, Ἀπόλλωνα, Ἄρτεμιν, Διοσκούρους, Ποσειδῶνα στέφοντα τὸν Λύσανδρον, καὶ ἀνδριάντας τῶν νικητῶν

---

(1) Πλουτ. συμπόσ. Β, 3. — (2) Η, 551. — (3) 34, 19, 2.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ναυάρχων Λακεδαιμονίων τε καὶ συμμάχων (1), οἷς ἔδωσαν ἐμβληματικῶς χρῶμα κυανοῦν ὡς τὸ τῆς θαλάσσης.

Ἐπίσημοι δὲ μεταξὺ αὐτῶν εἰσὶ μάλιστα Ναυκίδης ὁ Μόθωνος, συνεργάτης τοῦ Πολυκλείτου, καὶ πιθανῶς ἀδελφὸς αὐτοῦ, διότι ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Παυσανίου (2) ὅπου λέγεται· « *Τὸ μὲν Πολύκλειτος ἐποίησε, τὸ δὲ ἀδελφὸς Περικλείτου Ναυκίδης Μόθωνος* », ἐν ἄλλοις χειρογράφοις φέρεται τὸ πολὺ πιθανώτερον « *ἀδελφὸς Πολυκλείτου* ». Οὗτος ἐν τῷ Ἡραίῳ κατεσκεύασε παρὰ τῇ Ἥρᾳ χρυσελεφαντίνην Ἥβην, ἔχουσαν βεβαίως πρὸς τὴν Ἥραν, ὡς ἡ Φειδαϊκὴ Νίκη εἶχε πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν· ἔτι δὲ καὶ χαλκῆν Ἑκάτην (3), καὶ, κατὰ Πλίνιον, Ἑρμῆν, κριοῦ θύτην, δισκοβόλον (4), Ἱρίννανην ποιήτριαν (5) καὶ ἀθλητήν (6).

Μιμητὴς δὲ τοῦ Ναυκίδου, ἀλλ' ἤδη περὶ τὴν 95ην Ὀλυμπιάδα καὶ αὐτὸς ἐργαζόμενος, ὑπῆρξεν ὁ νεώτερος Πολύκλειτος (7), καὶ Θεῶν καὶ ἀθλητῶν ποιήσας ἀγάλματα, ὡς φαίνεται δὲ, καὶ τὴν παρ' *Ἀμυκλαίῳ Ἀφροδίτην* (8), ἐκ τῆς δεκάτης τῆς ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίας.

Μνημονεύεται δὲ μεταξὺ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς 95ης Ὀλυμπιάδος καὶ ὁ Σικυώνιος Κάναχος (9), πιθανῶς ἀπόγονος τοῦ ἀρχαιοτέρου (10), συνεργασθεὶς εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς τῶν ναυάρχων σύμπλεγμα.

Τῆς αὐτῆς δ' ἐποχῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου καλλιτέχνης ἦν καὶ ὁ Σικυώνιος Δαίδαλος, μαθητὴς καὶ υἱὸς Πατροκλέους, γλύπτου καὶ αὐτοῦ (11).

---

(1) Παυσ. I, 9.— (2) Πυτ. I, 9. — (3) B. 22.— (4) 34, 19, 19.— (5) Tat. c. Græc. 51.— (6) Παυσ. ΣΤ, 6, 8, 9. — (7) Παυσ. ΣΤ, 6. — (8) Ἴδε ἀνωτ. σελ. 352. — (9) Pl. 34, 19. - Παυσ. ΣΤ, 13.—(10) Ἴδε σελ. 182. — (11) Παυσ. ΣΤ, 3. - C. I. C. 2984.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Οὗτος ἐποίησε τὸ τρόπαιον τῶν Ἠλείων διὰ τὴν κατὰ Λακεδαιμονίων νίκην, ἐν Ὀλ. 95 (1), καὶ προσέτι καὶ ἀθλητάς.

Σύγχρονος ἦν καὶ ὁ Ἀργεῖος Ἀντιφάνης, μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου, δανείσας ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ τὴν γλυφίδα αὐτοῦ εἰς ἑκάτερον τῶν διαμαχομένων μερῶν, ὅπερ ἀποδεικνύει τέχνην ἀπολέσασαν ἤδη τὴν αὐστηρὰν πεποίθησιν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς στηριζομένην ἔμπνευσιν. Οὗτος ἐποίησε τρία ἔργα χαλκᾶ ἐν Δελφοῖς(2), τὸ μὲν, τοὺς Διοσκούρους ἐν τῷ συμπλέγματι τῶν Λακεδαιμονίων, διὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίαν, τὸ δὲ, Ἵπποδούριον, ἀνάθημα Ἀργείων, διὰ τὴν κατὰ Λακεδαιμονίων νίκην αὐτῶν, πιθανῶς ἐν Ὀλ. 91 γ' (3), καὶ τὸ τρίτον, μετὰ τοῦ Ἀπολλωνιέως Παυσανίου, τοῦ Σικυωνίου Δαιδάλου, καὶ τοῦ Ἀρκάδος Σαμόλα, Ἀπόλλωνα, Νίκην καὶ ἥρωας Τεγεάτας διὰ τὴν κατὰ Λακεδαιμονίων νίκην τῶν Τεγεατῶν, ἴσως ἐν Ὀλυμ. 102, δ' (4).

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους καὶ ὁ Πάριος Θρασυμήδης ὁ Ἀριγνώστου ἐποίησε τὸν ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀσκληπιὸν, χρυσολεφάντινον, τὸ ἥμισυ τοῦ Φειδαϊκοῦ Διὸς μέγεθος ἔχοντα Εὔθρνος ὁ Θεὸς, ἐν τῇ μιᾷ χειρὶ εἶχε τὴν ῥάβδον, τῇ δ'ἑτέρᾳ ἔψαυε τὴν κεφαλὴν τοῦ ὄφεως. Παρ' αὐτῷ δ' ἐκάθητο κύων, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἦσαν ἐπειργασμένα ἆθλα Ἀργείων ἡρώων, Βελλεροφόντης καὶ Χείμαιρα, Περσεὺς καὶ Μέδουσα (5). Ὁ δ' Ἀθηναγόρας ἀποδίδωσι τὸ ἄγαλμα τοῦτο αὐτῷ τῷ Φειδίᾳ (6).

Εἰς τὴν αὐτὴν τέλος ἐποχὴν ἀνήκει καὶ ὁ Φωκαεὺς (ἢ Φωκεὺς) Τηλεφάνης, ὅστις παραβάλλεται ὑπὸ τῶν

---

(1) Παυσ. ΣΤ. 12.— (2) Παυσ. Ι, 9.— (3) Θουκ. ΣΤ, 95.— (4) Διοδ. ΙΕ. 62.—(5) Παυσ. Β, 27.— (6) Προβ. ὑπ. Χρις. 14.

ἀρχαίων πρὸς τὸν Πολύκλειτον, τὸν Μύρωνα καὶ τὸν Πυθαγόραν· κατοικήσας ὅμως εἰς Θεσσαλίαν, ἔμεινεν ἧττον γνωστὸς, εἴτε διὰ τοῦτο, ἢ διότι προσέφερε τὴν γλυφίδα του εἰς τὸν Δαρεῖον καὶ εἰς τὸν Ξέρξην. Τούτου ἀναφέρεται σύμπλεγμα Ἀπόλλωνος, Λαρίσσης καὶ πενταθλου νικητοῦ (1).

Εἰς τὸ σύστημα δὲ τοῦ τὸν χαλκὸν χρωματίζειν, ὃ εἴδομεν ἐφαρμοσθὲν εἰς τοὺς χυανοῦς ναυάρχους, πρέπει νὰ ὑπαχθῇ καὶ ὁ τοῦ Ἀριστωνίδα Ἄθαμας, οὗ παρέστησεν ὁ τεχνίτης τὸ πρόσωπον ἐρυθρὸν, χύσας ὁμοῦ σίδηρον καὶ χαλκὸν, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν αἰσχύνην αὐτοῦ, ὅτι κατεχρήμνισε τὸν υἱόν του Φρίξον. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦν, κατὰ τὸ ἐν Βαμβέργῃ χειρόγραφον τοῦ Πλινίου (2), ἐν Ῥόδῳ (extat hodie Rhodi), κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως χειρόγραφα ἐν Θήβαις (extat Thebis hodierno die), ὅπερ φαίνεται πιθανώτερον, διότι Θηβαϊκὴ εἶναι ἡ τοῦ ἔργου ὑπόθεσις, προσέτι δὲ καὶ ὡς ἔκ τινος ἐν Ἀκροπόλει εὑρεθείσης προευκλειδίου ἐπιγραφῆς (3), φερούσης· «Ἀριστογεί(δας) Ἐμμενίδου ἐπ(οίησε)», διότι οἱ Ἐμμενίδαι ἦσαν Θηβαῖοι καὶ τοῦ Κάδμου ἀπόγονοι (4). Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐν Ῥόδῳ εὑρέθη ἑτέρα ἐπιγραφὴ λέγουσα (5)· *Μ)νησίτιμος Ἀριστω...*, καὶ ὁ Πλίνιος ἀναφέρει (6), εἰ καὶ ὡς ζωγράφον, τὸν Ἀριστωνίδην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μνησίτιμον, ὥστε κατὰ ταῦτα ὁ Ἀριστωνίδας θὰ ἦν μᾶλλον Ῥόδιος, ἢ κἂν θὰ εἰργάσθη καὶ ἐν Ῥόδῳ, καὶ ὀρθὴ θ' ἀπεδείκνυτο ἡ γραφὴ τοῦ Βαμβεργίου χειρογράφου. Ἀλλ' ἑτέρα ἐπιγραφὴ ὑπάρχει ἐπὶ ῥωμαϊκοῦ ἀνδριάντος (7), φέρουσα «Ὀφαλίων

---

(1) Pl. 84, 19, 9.— (2) 34, 40. — (3) Rang. Ant. Hell. I, n. 50. — (4) Πινδ. Ὀλ. Γ, 68. - Πυθ. ΣΤ, 9.— (5) Ross. N. Rhein. Mus. N. F. IV, n. 11. — (6) 35, 40, 42.— (7) Bœckh, C. I. G. n. 6177.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών/ Academy of Athens

Ἀριστωνίδα», οὐχὶ προγενεστέρα τῆς 150ης Ὀλυμπιάδος. Ὥστε ἴσως ὁ γλύπτης τοῦ Ἀθάμαντος, ὁ αὐτὸς τῷ ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς ἐπιγραφῆς, ἦν Θηβαῖος τῶν πρὸ Εὐκλείδου χρόνων, ὁ δ' ἐν Ῥόδῳ ζωγράφος ἦν ἐκείνου ἀπόγονος, ἀκμάζων ὅτε καὶ ἡ Ῥοδία Σχολὴ, ἐπὶ τῶν πρώτων ῥωμαϊκῶν χρόνων.

ΕΠΟΧΗ

Πραξιτέλους καὶ Λυσίππου.

Ἀλλὰ περὶ τὸ μέσον τῆς περιόδου ταύτης ροπὴν μεγάλην ἔλαβον τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὃν εὐφυέστατα παριστᾷ ὁ Ἀριστοφάνης (1) συντρίβοντα τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἐν μεγάλῃ θυείᾳ, κατέστρεψε τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος ἰσοσταθμίαν, ἐξήντλησεν ἐταπείνωσε καὶ ἐπτώχυνε τοὺς λαούς, καὶ ἰδίως κατεχρήμνισε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν περιοπῆς εἰς ἣν οἱ θρίαμβοι καὶ ἡ ἡγεμονία αὐτῶν τὰς εἶχον ἀναβιβάσει. Τὸν πόλεμον τοῦτον ἐκίνησε πεποιθότως ὁ Περικλῆς ἐν Ὀλυμ. 87 α', διότι ἤλπιζεν ὅτι αὐτὸς καὶ μέχρι τέλους θέλει τὸν διευθύνει. Ἀλλ' ἐν Ὀλ. 87 γ' ἐπῆλθεν ὁ φθοροποιὸς λοιμὸς, ὅστις, θερίσας τὸ ἄνθος τῶν Ἀθηναίων, ἀνήρπασε τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν γενεὰν, καὶ μετ' αὐτῆς καὶ τὸν ὑψώσαντα καὶ μεγαλοφυῶς διέποντα τὴν τύχην τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Ὀλύμπιον Περικλῆν, καὶ ἀφῆκε γένος καταπεπληγμένον, ἀπογνοῦν καὶ ἐξαχρειωθὲν εἰς ἐμφυλίους πολέμους, ὁρμῶν δ' ἀπλήστως πρὸς τὴν ζωὴν ἀφ' οὗ μόλις διέφυγε τοὺς ὄνυχας τοῦ θανάτου, καὶ παραδιδόμενον ἀνερυθριάστως εἰς πάσας τῶν παθῶν καὶ τῆς φαντασίας τὰς παραφοράς, διότι ἔσπευδε ν' ἀπο-

(1) Εἰρ. 288.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λαύσῃ τὰς ὀλίγας στιγμὰς ἃς ὑπέκλεπτεν ἀπὸ τοῦ θανάτου, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ ὠφελοῦν κατὰ τῆς ἀπηνοῦς αὐτοῦ χειρὸς, καὶ ὅτι ἀνδρεία καὶ ἀρετὴ ἦσαν μόνα ὀνόματα. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην περιγράφει θαυμασίως ὁ Θουκυδίδης διὰ τῶν ἑξῆς καὶ τῶν ἑπομένων (1)· «*Πρῶτόν τε ἦρξε καὶ ἐς τ' ἄλλα τῇ πόλει ἐπὶ πλέον ἀνομίας τὸ νόσημα . . . . ὅ,τι δε ἤδη τε ἡδὺ καὶ παρταχόθεν τὸ ἐς αὐτὸ κερδαλέον, τοῦτο καὶ καλὸν καὶ χρήσιμον κατέστη. Θεῶν δὲ φόβος ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς ἀπεῖργε*».

Ὁ τοιοῦτος λαὸς, διάφορος τῶν Μαραθωνομάχων κατά τε τὴν φρένα καὶ τὴν καρδίαν, εἶχεν ἀπολέσει τὴν ἀρχαίαν δύναμιν τῆς μεγαλουργίας. Τὸν μέγαν Περικλῆν διεδέχθη ὁ δραστήριος μὲν ἀλλ' ἄστατος, εὐφυὴς μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ μεγαλοφυὴς Ἀλκιβιάδης, ὁ προληπτικὸς καὶ βραδὺς Νικίας, καὶ αὐτοὺς οἱ δημοκόλακες Κλέων *ὁ Βυρσοπώλης ὃς ἐκύκα τὴν Ἑλλάδα* (2), Ὑπέρβολος ὁ λυχνοποιὸς, καὶ ἄλλοι τούτων ἀντάξιοι (3). Οὕτως ἐπῆλθε τὸ μέγα Σικελικὸν πάθημα ἐν Ὀλ. 91 δ', τὸ ἀποκόψαν τὸ νεῦρον τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ναυτικὴν αὐτῶν δύναμιν, καὶ ἡ νίκη τῶν Ἀργινουσῶν, τῆς ἥττης ἐκείνης λυπηροτέρα, διότι ἀπέδειξεν ὅλην τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τὴν ἐξαχρείωσιν. Προϊούσης δὲ τῆς σειρᾶς τῶν ἀλληλενδέτων δυστυχημάτων, ἡ ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς καταστροφὴ καθυπέταξε τέλος ἐν Ὀλ. 93 δ' τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τὴν Σπάρτην, ἤδη παρακμάσασαν καὶ αὐτὴν, ὥστε, ἐκτὸς τῆς προσκαίρου τῶν Θηβῶν ἀνακύψεως, οὐδεμία ἔμενε πόλις ἑλληνικὴ ἱκανὴ ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν μακεδονικὸν χείμαῤῥον.

Τὰ δυστυχήματα, ὅταν ἐξ ἠθικῆς γεννῶνται ἐξαχρειώσεως, αὐξάνουσι συνήθως αὐτὴν ἀντὶ νὰ τὴν θερα-

---

(1) B, 53.— (2) Ἀριστοφ. Εἰρ. 270.—(3) Ἀριστοφ. Ἱππεῖς.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πεῦσωσι· καὶ αἱ ἧτται αὗται, ἀντὶ νὰ σωφρονήσωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἐνέβαλον αὐτοῖς δυσπιστίαν πρὸς ἑαυτούς, καὶ, ὡς ταύτης συνέπειαν, τὴν ἀπόγνωσιν καὶ ἠθικὴν ἀδράνειαν. Μετὰ τῆς ἀρχαίας ἀνδρείας συναπώλετο καὶ ἡ εὐγενὴς αὐτῆς σύντροφος καὶ τροφὸς, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια, καὶ εἰσώρμησεν εἰς τὸν δημόσιον οὐχ ἧττον ἢ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἀκάθεκτος ἐκτραχηλισμὸς, καὶ ἐπιζήτησις ἐρεθισμῶν καὶ ὑλικῶν ἀπολαύσεων. Τὴν ἑστίαν ἐμόλυνεν ἡ ἀκόλαστος τῶν ἑταιρῶν ὁμιλία, τὰς μεγάλας πράξεις διεδέχθησαν λόγοι πομπώδεις, τὴν ἐμβρίθειαν ἀντικατέστησεν ἡ τοῦ πάθους παραφορά. Οὕτω βλέπομεν, μετὰ τὸν ὑψηλὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν μεγαλοπρεπῆ Σοφοκλῆν, τὴν σκηνὴν καταλαμβάνοντα τὸν τρυφερὸν Εὐριπίδην, τὴν σοβαρὰν ποίησιν εἰς γνωμίδια καὶ γλαφυρὰς ἀναλίσκοντα ῥήσεις, καὶ κωμῳδούμενον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, τοῦ φίλου ἐκείνου τῆς παλαιᾶς ἀρετῆς (1). Τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ὕψος τῆς παλαιᾶς κωμῳδίας ἐξέλιπε, καὶ ἡ μέση καὶ νεωτέρα περιωρίσθη εἰς ταπεινὰς σχέσεις καὶ ἐξώκειλεν εἰς ἀκολασίαν. Τοῦ ὑψιπέτου Πινδάρου τὰς ᾠδὰς ἀντικατέστησεν ὁ ἀχαλίνωτος καὶ ἠχηρὸς διθύραμβος, οὗ ψέγει ὁ Ἀριστοφάνης τὰς *δυσκολοκάμπτους* ᾠδὰς (2), καὶ ὅστις διέφθειρε τὴν ἁγνότητα τοῦ τε ποιητικοῦ καὶ τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος. Ἡ σοβαρὰ καὶ εὔρυθμος εὐγλωττία ὑπεχώρησεν εἰς ἐπιτετηδευμένην ἄλλην, περισσότεχνον καὶ παθαινομένην, ἣν εἰς ἀνώτατον βαθμὸν ἐντελείας ἐκαλλιέργησε, τὰς θορυβώδεις τῆς ψυχῆς κινήσεις ὡς παντοδύναμα ὅπλα μεταχειρισθείς, ὁ Δημοσθένης, λαμπρὸς ἀναχρονισμὸς εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, ἡρωϊκὸς μονομάχος, ἐλθὼν ἀφ' οὗ ὁ ἀγὼν εἶχεν ἤδη χριθῇ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὁ δραματικώτερος τῶν ῥητόρων, οὗ τοὺς ἀναγνώστας πα-

(1) Βατραχ. Ἀχαρν.— (2) Νεφ. 967.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ριστᾷ δικαίως ὁ Ἁλικαρνασσεὺς Διονύσιος (1) ὡς χορυβαντιῶντας ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἀδόλεσχος τέλος σοφιστικότης ἐγκατεμίγη εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, τὴν καθαρωτάτην ταύτην τῆς διανοίας ἑκάστης ἐποχῆς παραστάτιν, καὶ ἐκ τῆς ῥοπῆς ταύτης τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ πνεύματος ἀνεφύη ἡ φιλήδονος σχολὴ τοῦ Ἀριστίππου καὶ Ἐπικούρου, καὶ ἡ κυνικὴ ἀναισχυντία τοῦ Διογένους καὶ τοῦ Ἀντισθένους. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τῆς ψυχῆς διαφθορὰ ἦν ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπενεργήσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος· « *Οἵα ἡ μορφὴ τοιάδε καὶ ἡ ψυχὴ* » εἶπε καὶ ὡς γλύπτης καὶ ὡς φιλόσοφος ὁ Σωκράτης. Ἡ βία τῶν αἰσθημάτων εἰς σφοδρὰς σωματικὰς κινήσεις καὶ εἰς παθαινομένην ἔκφρασιν ἀποτυπουμένη, κατέστρεφε τὴν ἐμβριθῆ εὐκοσμίαν ἥτις διέκρινε τῶν ἀρχαιοτέρων τὸν χαρακτῆρα, ὡς ὑπῆρχε παρὰ Περικλεῖ ἡ ὑπὸ Πλουτάρχου(2) περιγραφομένη « *προσώπου σύστασις ἄθρυπτος εἰς γέλωτα, καὶ πρᾳότης πορείας, καὶ καταστολὴ περιβολῆς πρὸς οὐδὲν ἐκταραττομένη πάθος ἐν τῷ λέγειν καὶ πλάσμα φωνῆς ἀθόρυβον* ». Πάντῃ δὲ διαφόρως λέγει περὶ τοῦ μεταγενεστέρου ἀκαθέκτου δημαγωγοῦ Κλέωνος (3), ὅστις « *τὸν ἐπὶ τοῦ βήματος κόσμον ἀπέλων, καὶ πρῶτος ἐν τῷ δημηγορεῖν ἀναχραγών, καὶ περισπάσας τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν μηρὸν κατάξας, καὶ δρόμῳ μετὰ τοῦ λέγειν ἅμα χρησάμενος, τὴν ὀλίγον ὕστερον ἅπαντα τὰ πράγματα συγχέασαν εὐχέρειαν καὶ ὀλιγωρίαν τοῦ πρέποντος ἐνεποίησε τοῖς πολιτευομένοις.* Καὶ τοιαύτη ἦν τῶν καιρῶν ἡ διαφορὰ, ὥστε ὁ Αἰσχίνης, καλὸς ἀνδριὰς λεγόμενος, καθ' ὃ μιμούμενος τὴν ἀρχαίαν κοσμιότητα, ἐχλευάζετο ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους (4) ὡς *Πίθηξ τῶν ἀρχαίων.*

Ἡ τοιαύτη δὲ καὶ περὶ τὸ ἦθος καὶ περὶ τὴν μορφὴν μεταβολὴ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ ἐπιῤῥοῆς καὶ ἐπὶ

---

(1) Β. Ἀημ.— (2) §. 5.— (3) Νικ. 3.— (4) π. Παραπρεσβ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, αἴτινες οὐχ ἧττον ἐξέκλινον ἐκ τῆς παλαιᾶς ἐμβριθείας πρὸς τὸ ἡδυπαθὲς καὶ χάριεν, ἐκ τῆς ἐγκρατείας πρὸς τὴν ἐκδιαίτησιν, καὶ ἐκ τῆς εὐξενοῦς ἰδανικότητος πρὸς τὸ ὑλικῶς εὐφρόσυνον, σχοινὸν κύριον προθέμεναι τὴν τέρψιν οὐκέτι τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ νέα αὕτη τῆς καλλιτεχνίας φάσις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἠθικὴ αὐτῆς παρακμή, τὴν ὑλικὴν ἤδη προαγγέλλουσα καὶ προοδοποιοῦσα. Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ κατὰ ταύτην αὐτῆς τὴν περίοδον ἔφθασεν ἡ τέχνη εἰς μέγα βαθμὸν τελειότητος, τοσοῦτον ὅμως λειπόμενον τοῦ προγενεστέρου, ὅσον ἡ ἐκδεδιητημένη καλλονὴ εἶναι κατωτέρα τῆς σώφρονος.

Ἀττική.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Λυσάνδρου, νάρκη ἐντελὴς κατέλαβε τῆς πόλεως ταύτης τὰ πράγματα, καὶ ἡ τέχνη ὀλίγην εὗρισκεν ἀσκήσεως ἀφορμήν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν 100ην Ὀλ., ὅταν ὁ Φίλιππος ἢ πολεμῶν ἢ κολακεύων τοὺς Ἀθηναίους ἐπέτρεπε ν' ἀνταναχλᾶται ἐπ' αὐτοὺς μέρος τῆς ἰδίας αὐτοῦ δόξης, τότε αἱ Ἀθῆναι ἀνέλαβον αὖθις πρόσχημά τι ἐπιῤῥοῆς καὶ πολιτικῆς σημασίας, ἀναζωογονῆσαν αὐτὰς πρὸς καιρόν, μέχρις οὗ ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη διέλυσε καὶ τὸ ἔσχατον καὶ παρήγορον τοῦτο ὄναρ ἐλευθερίας. Κατὰ τοὺς καιροὺς λοιπὸν τούτους, κινουμένη αὖθις ἡ τέχνη, ἤρξατο περὶ τὴν 102 Ὀλυμπιάδα ν' ἀναδεικνύῃ νέους τινὰς γλύπτας, τῷ ῥυθμῷ ἑπομένους ὃν ἐφαίνετο ἀπαιτοῦσα ἡ ὑπὸ νέους οἰωνοὺς ἀναπτυχθεῖσα αἴσθησις. Ἀπὸ δὲ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας ἔλαβεν ἑτεροίαν στροφὴν, καὶ ὑποταγεῖσα ὅλως εἰς τοὺς δορικτήτορας, ἐγένετο ὑπηρέτις τῆς κενοδοξίας αὐτῶν, βαθμηθὸν φθίνουσα εἰς τὴν δουλικὴν ἀτμοσφαῖραν, πλὴν τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν ὅτε οἱ εὐγενεῖς θρίαμβοι τοῦ Ἀλεξάνδρου μετεώριζον τὸ φρόνημα τῶν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἑλλήνων, καὶ διέθετον τὴν διάνοιαν αὐτῶν πρὸς πᾶν ὑψηλόν.

Ὡς ἐπ' αὐτῆς ἤδη τῆς 102 Ὀλ. ἐργαζόμενος μνημονεύεται ὑπὸ Πλινίου (1) Πολυκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, οὗ τὸν ὡραῖον Ἑρμαφρόδιτον (hermaphroditum nobilem) δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸ ἀληθὲς ἔμβλημα τῆς χαύνου καὶ νόθου καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὡς συνεπὲς προϊὸν τῆς αἰσθητικῆς διαφθορᾶς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν. Ἐν τοῖς Μουσείοις σώζονται διάφοροι Ἑρμαφρόδιτοι, ὧν τινες ἀναφέρονται ἴσως εἰς τὸ πρωτότυπον τοῦτο, καὶ ἰδίως ὁ ἐν Λούβρ τῶν Παρισίων. Δυσταγμοί τινες ἐξεφράσθησαν(2) ἂν τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλου μεταγενεστέρου Πολυκλέους, τῆς 156ης Ὀλ. (3), καθότι ἐρρέθη ὅτι ὁ Πραξιτέλης πρῶτος ἐτόλμησε νὰ γυμνώσῃ τὴν Ἀφροδίτην, καὶ ὅτι ἡ τῶν συνθέτων ἀγαλμάτων ἰδέα, ἧς ὁ Ἑρμαφρόδιτος εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα ἐφαρμογή, ἀνήκει εἰς χρόνους μεταγενεστέρους. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν φαίνεται ἀρκούντως δεδικαιολογημένη, διότι ὁ Ἑρμαφρόδιτος οὐδὲ γυνὴ εἶναι οὐδὲ σύνθετον ἄγαλμα, μᾶλλον δὲ γυναικώδης ἀνήρ, καὶ ἐκτεθηλυμένης γλυφίδος ἔντεχνον προϊόν, σοφὴ μίξις τῶν δύω φύσεων, τὴν ἀφορμὴν πιθανῶς λαβοῦσα ἀπὸ τῶν τετραγώνων τῆς Ἀφροδίτης Ἑρμῶν, περισσοτέχνως οὕτω διαπλασθέντων κατὰ τὸ αἴσθημα τῶν καιρῶν, οἵτινες ἀπέκρουον πᾶν τὸ τραχὺ καὶ ἀρχαϊκόν. Ὁ αὐτὸς Πολυκλῆς ἐποίησε καὶ Ἀλκιβιάδου ἄγαλμα (4).

Οὐχ ἧττον δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς τότε ἠθικῆς καταστάσεως εἶναι ἕτερον ἀριστούργημα συγχρόνου καλλιτέχνου(5), Λεωχάρους τοῦ Ἀθηναίου(6), ὁ περίφημος καὶ πλήρης χάριτος καὶ τρυφερότητος χαλκοῦς Γα-

(1) 34, 19, 20.—(2) Ἰδ. Brunn. Gesch. d. Künstl. I. 541. —(3) Pl. 34, 19.-Παυσ. ΣΤ. 4.—(4) Δίων Χρυσοστ. Α. 37. Β. σ. 122. Reisk.—(5) Pl. 34, 19, 17.—(6) C. I. G. N. 6161.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

συμήδης, ὃν ἀναρπάζει ἀετὸς, «αἰσθανόμενος, ὡς λέγει ὁ Πλίνιος (1), τίνα ἁρπάζει καὶ τίνι τὸν φέρει, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ χιτῶνος φειδόμενος αὐτοῦ τοῖς ὄνυξι» (Leochares aquilam sentientem quid rapiat in Ganymede, et cui ferat, parcentemque unguibus etiam per vestem), « *φειδομέναις ὀνύχεσσιν* » ὡς ἐκφράζει τοῦτο ὁ Νόννος (2). Τὸ ἔργον τοῦτο ἦν περίφημον ἐν τῇ ἀρχαιότητι, διότι καὶ ἐν ἐπιγράμμασι γίνεται αὐτοῦ μνεία (3), καὶ εἰς διάφορα τῆς γλυπτικῆς καὶ τοιχογραφίας ἀπομιμήματα σώζεται ἢ κἂν ἀναφέρεται (4), καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Δαρδανέων ἐπετυποῦτο. Ἡ ὡραιοτάτη δὲ καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γνησιωτάτη τῶν σωζομένων μιμήσεων εἶναι ἡ λιθίνη τοῦ Βατικανοῦ Μουσείου (Πίν. I, 5), παριστῶσα τὸ μειράκιον, ἐν σχήματι ποιμένος τῆς Ἴδης τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον κρατοῦντος ἐν τῇ δεξιᾷ, καθ' ἣν στιγμὴν ἀναρπαζόμενον ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ ἀετοῦ, αἴρει μετ' ἐκφράσεως ἐνθουσιασμοῦ τὴν κεφαλὴν, τὸ βλέμμα καὶ τὸν βραχίονα, καὶ φαίνεται πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἀνατεῖνον πρὸς οὐρανὸν, ὡς ἂν ᾐσθάνετο ὅτι ἄγεται πρὸς τὸν ὕπατον τῶν Θεῶν. Πᾶσα δ' αὕτη ἡ κίνησις τοῦ ὡραίου αὐτοῦ σώματος, καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν ποδῶν, ἀνέτως κρεμαμένων, καὶ ἄνευ τάσεως τῶν μυόνων, καὶ αἱ πτυχαὶ τῆς χλαμύδος καθέτως πιπτούσης καὶ πρὸς τὰ κάτω συστελλομένης, ἐμφαίνουσι θαυμασίως τὴν πρὸς τὰ ἄνω φορὰν, ἣν οὐχ ἧττον ἐνδεικνύει καὶ τοῦ ἀετοῦ τὸ ὀξὺ βλέμμα, ἀκοντίζον τὸν οὐρανόν. Φαίνεται δὲ τῷ ὄντι τὸ πτηνὸν σεβόμενον τὸν νεανίαν· διότι ἀντὶ νὰ περιβάλλῃ αὐτὸν διὰ τῶν γαμψῶν του ὀνύχων, καταλείπει ἐλεύθερον πᾶν τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ σώματος, καὶ συλλαμβάνει αὐτὸν ἐκ τῶν ἁπαλῶν του πλευ-

---

(1) Αὐτόθ.—(2) Διονυσ. IE, 281. — (3) Ἀνθολογ. Παλατ. IB, 221.—(4) Ἴδ. Plaut. Menæchm. III, 67, 28.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ρῶν, κρατοῦν αὐτὸν μόλις, καὶ φειδομένως, ὡς λέγει ὁ συγγραφεύς, καὶ κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν οὐχὶ εἰς τὴν σάρκα, ἀλλ' εἰς τὴν χλαμύδα ἐμπῆγον τοὺς ὄνυχας. Ἡ κατασκευὴ τοῦ ἐναερίου τούτου συμπλέγματος ἦν ἐπιχείρημα δυσχερέστατον, καὶ ὑπερβαῖνον σχεδὸν τὰ ὅρια τῆς γλυπτικῆς, ἥτις τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μόνιμα παριστῶσα, ἔχει καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως καὶ ὡς ἐκ τῆς βαρείας ὕλης αὐτῆς εἰς τὰ προϊόντα της ἀνάγκην κέντρου καὶ στηρίγματος στερεοῦ. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα ὁ καλλιτέχνης ἔλυσε μετὰ πλείστης ἐπιδεξιότητος· διότι τὸ μὲν κέντρον τῆς βαρύτητος ὑποτίθεται εἰς τὰ νευρώδη καὶ τεταμένα τοῦ βασιλικοῦ ὀρνέου πτερὰ, τὸ δ' ἀληθὲς στήριγμα εἶναι ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου, εἰς οὗ τὴν ῥίζαν πρόδηλον γίνεται ὅτι ἐκάθητο ὅταν ἀνηρπάγη ὁ νέος ποιμήν, καθότι ἐπ' αὐτῆς ἔμεινεν ἡ σύριγξ, τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκπεσοῦσα, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἵσταται ὁ πιστὸς κύων, ἀνατείνων τὴν κεφαλὴν καὶ αὐτὸς, καὶ κλαυθμηρῶς ὑλακτῶν, συντελῶν δ' ἀξιολόγως τὸ ἐφ' ἑαυτῷ οὐ μόνον εἰς τὸ νὰ εὐρύνῃ τὴν βάσιν, καὶ καταστήσῃ τὸ σύμπλεγμα εὐρυθμότερον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ ἐμφάνῃ τὴν πρὸς τὰ ἄνω φορὰν τοῦ κυρίου του. Ὁ σωματικὸς σχηματισμὸς τοῦ Γανυμήδου, τὸ εὐγενὲς κάλλος τοῦ νεανικοῦ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ τῆς κόμης διάθεσις, εἰσὶν ἄξια τῆς λεπτοτέρας ἑλληνικῆς γλυφίδος, καὶ ἐμφαίνουσιν ἀντίγραφον γνήσιον τοῦ ἐπισήμου ἀριστουργήματος.

Συνηργάσθη δ' ὁ Λεωχάρης καὶ μετ' ἄλλων τεχνιτῶν εἰς μεγάλα τινὰ γλυπτικὰ ἔργα, ὡς εἰς τὴν ζωοφόρον τοῦ ἐν Ἁλικαρνασσῷ Μ α υ σ ω λ ε ί ο υ (1), περιφέρειαν ἔχουσαν κατὰ Πλίνιον (2) 411 ποδῶν, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Παρθενῶνος εἶχε 528'. Ταύτης εἰργάσθη ὁ Λεωχάρης τὴν δυτικὴν πλευράν, τὴν δ' ἀνατολικὴν ὁ Σ κ ό π α ς, τὴν βορείαν ὁ Β ρ ύ α ξ ι ς, καὶ τὴν νοτίαν ὁ Τ ι μ ό-

---

(1) Ἴδ. ἀνωτ. Σελ. 277.—(2) 36, 4, 9.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ε ο ς, ἤ, κατὰ Βιτρούβιον αὐτὸς ὁ Π ρ α ξ ι τ έ λ η ς, καὶ τέλος τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τέθριππον ὁ Π ύ θ ι ς. Παρίστα δὲ, κατὰ Λουκιανὸν (1), σύμπλεγμα « *ἵππων καὶ ἀνδρῶν ἐς τὸ ἀκριβέστατον εἰκασμένων λίθου τοῦ καλλίστου, οἷον οὐδὲ νεὼν εὕροι τις ἂν ῥαδίως* ». Τὸ Μαυσωλεῖον διεμηρεῖτο μέχρι τῆς ιϐ'. ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. (2)· ὁ δὲ ἄλλος Dalechamp (3) ἤκουσε παρὰ τοῦ Ῥοδίου Ἱππότου Latourelle, ἐργασθέντος εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ἁγ. Πέτρου (τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων παραφθαρέντος εἰς Π ο υ τ ρ ο ὺ μ), ὅτι τότε πρῶτον, ἤτοι ἐν ἔτει **1404**, κατεστράφη τὸ Μαυσωλεῖον, καὶ οἱ λίθοι αὐτοῦ ἐχρησίμευσαν εἰς οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου, εἰς ὃ ἔκτοτε ἔμενον ἐντετειχισμένα **13** τμήματα λίθου λευκοῦ, ἀνίσου μήκους, ἔχοντα ὕψος **2'. 5''** καὶ παριστῶντα ἐν πλουσίαις γλυφαῖς σκηνὰς Ἀμαζονομαχίας. Ταῦτα ἔλαβεν ἐκεῖθεν ἐν ἔτει **1846** ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, καὶ προσέτι ἕτερον μικρὸν τεμάχιον, εὑρεθὲν ἐν Ἁλικαρνασσῷ ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Πράττ· εἰς τὴν αὐτὴν δὲ ζωοφόρον νομίζονται ἀνήκοντα καὶ τρία τμήματα, διατηρούμενα σήμερον ἐν Γενούῃ (4). Εἶναι δ' ἡ τέχνη ἐπὶ τῶν διαφόρων τούτων τμημάτων τοσοῦτον διάφορος, ὥστε, εἰ καὶ ὑπὸ τῶν πλείστων αὐτὸ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς πρωτίστη ἀπόδειξις ὅτι ταῦτα ἀνήκουσι τῇ ζωοφόρῳ εἰς ἣν πολλοὶ καλλιτέχναι συγχρόνως εἰργάσθησαν, ἄλλοι ἐξ ἐναντίας ἐθεώρησαν τινὰ ἐξ αὐτῶν ὡς ὅλως ἀνάξια τοῦ περιφήμου ἀριστουργήματος, ὡς ἐκείνου πολὺ μεταγενέστε-

---

(1) Νεκρ. Διαλ. **24, 2.**— (2)Chev. Newton, on the sculpt. from the Mausol. of Halicarn. Σ. **14.**—(3) Guichard, funérailles des Romains, Grecs, ect. Lyon. **1481.**—(4) Mon. del' Inst. d. Rom. **V, 1 — 3. 18—21.** Annal. **1849.** p. **74.** — **1850.** p. **285.**

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρα, καὶ ὡς εἰς ἕτερον μνημεῖον ἀνήκοντα(1). Ἐνιαχοῦ τῷ ὄντι ὁ ῥυθμὸς αὐτῶν εἶναι ἐξαίσιος, ἀναπολῶν τὰ ὡραιότερα τῶν Ἑλληνικῶν τεχνουργημάτων· ἀλλαχοῦ δὲ φαίνεται, κατὰ μέρος ὅμως ἴσως καὶ ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς αὐτῶν διατηρήσεως, ἐλλειπὴς ὅλως καὶ παρημελημένος κατά τε τὸ διάγραμμα καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐπεξεργασίαν. Ἀλλὰ τεχνουργήματα ἐπιπολαίως καὶ ἀμελῶς εἰργασμένα ἀπηντήσαμεν ἐνίοτε μέχρι τινος καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν προϊόντων τῆς μεγάλης ἐποχῆς τῆς καλλιτεχνίας, ὅτε μάλιστα, ὡς ἐπὶ τῆς ζωοφόρου τῆς Φιγαλείας, Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι εἰργάζοντο ἐν τῇ ξένῃ, καὶ ἑπομένως ἐλάσσονα κατέβαλλον σπουδὴν καὶ φιλοτιμίαν παρ' ἂν ὑπηρέτει ἡ γλυφὶς αὐτῶν τὴν ἰδίαν αὐτῶν πατρίδα. Προσέτι δὲ, κατὰ Πλίνιον, τὸ ἔργον ἦν ἀτελὲς ὅταν ἀπέθανεν ἡ Ἀρτεμισία, καὶ ἐφιλοτιμήθησαν νὰ τὸ περατώσωσιν οἱ καλλιτέχναι « *εἰς τιμὴν ἑαυτῶν καὶ τῆς τέχνης* »· δηλαδὴ δὲν ἠθέλησαν ἡμίεργον νὰ μείνῃ τὸ οἰκοδόμημα, καὶ ἑπομένως ἄχρηστος πᾶσα ἡ ἐργασία αὐτῶν. Πιθανῶς δ' ἔγινεν ἡ συμπλήρωσις κατεσπευσμένως, καὶ ἴσως δι' ὑποδεεστέρων τεχνιτῶν. Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ μεταξὺ τῶν ἄλλων ὕπαρξις τῶν ἀτελεστέρων ἐκείνων κτημάτων. Ἐσχάτως ἐν μέσῃ τῇ Ἁλικαρνασσῷ ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ἀρχαιολόγου καὶ προξένου Κ. Νεύτωνος (Newton), ἀνεκάλυψαν αὐτὸ τὸ ἐρείπιον τοῦ Μαυσωλείου, καὶ πλουσίαν λείαν γλυφῶν καὶ ἑτέρων μερῶν τῆς ζωοφόρου, οὐδεμίαν καταλειπόντων ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ταυτότητος τῶν προειρημένων.

Εὑρίσκεται δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Λεωχάρους καὶ ἐπὶ βάσεών τινων ἐν τῇ Ἀκροπόλει (2), ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι εἰρ-

---

(1) Overbcek. Gesch. d. Griech. Plastik, II, 104. — (2) Rang. Ant. Hell. II. N. 1102.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γασθη σύμπλεγμα τῆς οἰκογενείας τοῦ Πασιτέλους μετὰ Σ θ έ ν ι ο ς τοῦ Ὀλυνθίου (1). Κατ' ἄλλην δ' ἐπιγραφὴν ἐν τῇ κάτω πόλει, ἐποίησεν ἀνδριάντα Εὐθυβούλου τοῦ Προβαλισίου, ὅστις ἀναφέρεται ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας λόγῳ (2). Πλὴν δὲ τούτων μνημονεύονται αὐτοῦ καὶ Θεοί, ὁ Z ε ὺ ς ἐν Ἀκροπόλει (3), ἴσως ὁ ἱδρυμένος μετέπειτα ἐν τῷ Καπιτωλίῳ (4), Z ε ὺ ς καὶ δῆμος ἐν Πειραιεῖ (5), Ἀ π ό λ λ ω ν ἐν Κεραμεικῷ (6), ἕτερος ἔχων διάδημα (7), καὶ ἕτερος ὃν ὁ Πλάτων ἔφερε τῷ Διονυσίῳ (8), καὶ Ἄ ρ η ς καλοσσιαῖος, ἀκρόλιθος, ἐν Ἁλικαρνασῷ (9). Ὁ Πλίνιος (10) ἀναφέρει αὐτοῦ καὶ π α ῖ δ α καταδολιευόμενον πωλητὴν, οὗ, ὡς περιφήμου, μνημονεύει καὶ ὁ Μαρτιάλος (11). Ἐποίησε δὲ καὶ εἰκόνα Ἰ σ ο κ ρ ά τ ο υ ς, ἀνατεθεῖσαν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον (12).

Περὶ τὸ τέλος ὅμως τοῦ σταδίου αὐτῶν ἀφιέρουν οἱ καλλιτέχναι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὴν τέχνην των εἰς θεραπείαν καὶ κολακείαν τῶν Μακεδόνων κατακτητῶν, καὶ τὴν ἀκριβῆ τῆς φύσεως μίμησιν ἕνεκα τούτου προυργιαιτέραν ποιούμενοι τῆς ἰδανικῆς ἐμπνεύσεως, ἤρξαντο εἰκονικοὺς κατ' ἐξοχὴν ἀνδριάντας παράγοντες. Οὕτως ὁ Λεωχάρης κατεσκεύασεν ἐν Ὀλυμπίᾳ, διὰ τὸ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην (Ὀλ. 110, γ') ὑπὸ Φιλίππου ἐγερθὲν μνημεῖον, χρυσελεφαντίνους, πιθανῶς ἄρα ὡς Θεοὺς καὶ ὡς ἥρωας, ἐν συμπλέγματι ἰδανικῆς ἀξίας βεβαίως οὐχὶ ὅλως ἐστερημένῳ, τὸν Ἀμύνταν, τὸν Φίλιππον, τὸν Ἀλέξανδρον, τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τὴν Εὐρυ-

---

(1) Παυσ. ΣΤ. 16. — (2) Δημ. κ. Νεαίρ. σ. 1361, 20.— (3) Παυσ. Α. 24.— (4) Pl. 34, 79.— (5) Παυσ. Α, 1. — (6) Αὐτ. Α. 3.— (7) Pl. 34, 79.— (8) Πλατ. Ἐπιστ. 13. — (9) Vitr. II, 8 §. 11.— (10) 34, 79.— (11) IX. 50.— (12) Πλουτ. β. Ι. ῥητ. Ἰσοκρ. - Φωτ. σ. 795, Η.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δίκην (1), καὶ συνειργάσθη καὶ εἰς τὸ τοῦ Λυσίππου κυνήγιον Ἀλεξάνδρου (2).

Ὁμοίως ὁ Βρύαξις, Ἀθηναῖος (3), εἰς τὸ Μαυσωλεῖον συνεργασθείς, ἐποίησε κατὰ τὸ τέλος τοῦ σταδίου του, μετ' Ὀλυμπ. 117, καὶ χαλκοῦν Σέλευκον (4). Ἕτερα δ' αὐτοῦ ἔργα ἀναφέρονται πέντε κολοσσοὶ Θεῶν (ἴσως Ἡλίου) ἐν Ῥόδῳ (5), Διόνυσος ἐκ μαρμάρου ἐν Κνίδῳ (6), Ἀσκληπιὸς καὶ Ὑγεία ἐν Μεγάροις (7), Ἀπόλλων καὶ Ζεὺς μετὰ λεόντων ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας (8), Ἀπόλλων ἐν Ἀντιοχείᾳ (9), καὶ Σέραπις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, οὗ ἰδίως ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς ἐπελήφθη ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη.

Τούτων σύγχρονοι, πολλάκις καὶ συνεργάται, ἦσαν Κηφισόδοτος ὁ ἀδελφὸς τῆς πρώτης γυναικὸς τοῦ Φωκίωνος (10), ἀποθανόντος ἐν Ὀλ. 115, δ', καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Στρογγυλίωνος τρεῖς Μούσας εἰς τὸν Ἑλικῶνα ἐργασθεὶς Ὀλυμπιοσθένης, καὶ Ξενοφῶν, ὁ κατασκευάσας μετὰ τοῦ Κηφισοδότου ἐν Μεγάλῃ πόλει λίθινα ἀγάλματα Διὸς, Ἀρτέμιδος καὶ Μεγάλης πόλεως. Εἰργάσθη δ' ὁ Κηφισόδοτος καὶ Ἀθηνᾶν θαυμασίας καλλονῆς ἐν Πειραιεῖ, βωμὸν ἀμίμητον τοῦ Σωτῆρος Διὸς αὐτόθι (11), πιθανῶς μετὰ τὴν νίκην τοῦ Κόνωνος καὶ τὴν ἀναναίνισιν τῶν μακρῶν τειχῶν ἐν Ὀλ. 94, δ', καὶ Ἑρμῆν φέροντα τὸν Διόνυσον βρέφος (12), καὶ Πλουτ-

---

(1) Παυσ. Ε. 20. — (2) Πλουτ. Ἀλεξ. 40. — (3) Κλημ. Ἀλεξ. Προτρ. 14. — (4) Pl. 34, 19, 13. — (5) Pl. 34, 18. — (6) Αὐτ. 36 45, — (7) Αὐτ. 34, 19, 13. — (8) Κλ. Ἀλεξ. Προτρ. σ. 14. — (9) Κεδρ. Χρ. σ. 306. — (10) Πλουτ. Φωκ. 19. - Παυσ. Η. 30. — (11) Pl. 34, 19, 14. — (12) Αὐτ. 34, 19, 27.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸν μετ' Εἰρήνης (1), ὡς καὶ ὁ συνεργάτης αὐτοῦ Ξενοφῶν κατεσκεύασεν ἐν Θήβαις Τύχην, φέροσαν ἐν τῇ ἀγκάλῃ τὸν Πλοῦτον (2), ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Θηβαίου Καλλιστονίκου.

Μνημονεύεται δὲ καὶ ὁ Δεινομένης, ὡς ποιήσας ἐν Ὀλυμ. 95 (3) εἰκονικὸν ἀνδριάντα τῆς τῶν Παιόνων βασιλίσσης Βησαντίδος μετὰ μέλανος βρέφους (4). Προσέτι δὲ λέγει ὁ Παυσανίας αὐτὸν καὶ ἀγάλματα ποιήσαντα Ἰοῦς καὶ Καλλιστοῦς ἐν Ἀκροπόλει (5), ὅπου καὶ βάσις εὑρέθη, τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέρουσα (6).

Καὶ ὁ Σιλανίων δὲ, ὁ αὐτοδίδακτος, ἐξ Ἀθηνῶν (7), εἰ καὶ καταταττόμενος ὑπὸ τοῦ Πλινίου μετὰ τῶν γλυπτῶν τῆς 114 Ὀλυμ., φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰργάζετο, διότι κατεσκεύασε τὸν ἀνδριάντα τοῦ Πλάτωνος (8), ὅστις ἀπεβίωσεν ἐν Ὀλυμ. 108, ά, ἐν ᾧ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ζευξιάδης (9) ἐποίησε τὸν τοῦ Ὑπερίδου (10), ὅστις ἀπέθανεν ἐν Ὀλ. 114, γ'. Τὸν τοῦ Πλάτωνος ὁ Μιθριδάτης ἀφιέρωσεν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ταῖς Μούσαις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Ἰδίως ὅμως, πλήν τινων Ὀλυμπιονικῶν (11), εἰς ἱδανικὰ ἰδίως ἔχαιρεν ἀγάλματα τοῦ Σιλανίωνος ἡ γλυφὶς, καὶ ἀναφέρονται αὐτοῦ τὰ ἀκόλουθα ἔξοχα χαλκᾶ ἔργα· Ἀχιλλεὺς (12) λίαν ἐπαινούμενος, Θησεὺς ἐν Ἀθήναις (13), Σαπφὼ ἐν τῷ Πρυτανείῳ τῶν Ἀθηνῶν, εὐφήμως ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἀναφερομένη (14). Κορίν-

---

(1) Παυσ. Γ. 19.— (2) Παυσ. Θ, 16. — (3) Pl. 34. 15.— (4) Tatian. ad. Gr. 53. — (5) Α, 25. — (6) C. I. G. 470.— (7) Pl. 34, 19. — (8) Διογ. Λαέρτ. Γ. 25.—(9) Pl. αὐτ.—(10) C. I. G. n. 6118. — (11) Παυσ. ΣΤ. 4 καὶ 14.—(12) Pl. 34, 19, 21.—(13) Πλούτ.Θησ. 4.—(14) Cic. in Verr. IV, 57.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

να, καὶ θνήσκουσα Ἰοκάστη (1), ἔργον περιπαθὲς, συμφώνως πρὸς τὸ τότε ἐπικρατοῦν αἴσθημα, εἰς οὗ τὸ πρόσωπον ὁ Σιλανίων ἐξέφρασε τὴν ὠχρότητα, ἐγκαταμίξας ἄργυρον τῷ χαλκῷ, ὡς εἴδομεν πράξαντα τὸν Ἀριστείδην εἰς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀθάμαντος(2). Τὸ δ' ἐπισημότατον τῶν ἀγαλμάτων αὐτοῦ ἦν τὸ τοῦ γλύπτου Ἀπολλοδώρου, τοῦ μαινομένου ἐπικληθέντος, ὃν παρέστησεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μετριόφρονος ὀργῆς του, θραύοντα τὰ ἴδια αὐτοῦ ἔργα, ὥστε ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ τοῦτο ἦν «*οὐχὶ χαλκοῦς ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἄγαλμα τῆς ὀργῆς*». Ἀνήκει ἄρα καὶ τοῦτο εἰς τέχνην ἐπιδιώκουσαν τὴν ἔκφρασιν τῶν παθῶν.

Πάντων ὅμως τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διαπρεψάντων καλλιτεχνῶν ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ Πραξιτέλης, Κνίδιος κατὰ Κεδρινὸν(3), κατὰ Προπέρτιον (4) Πάριος, κατ' ἐπίγραμμα (5) Ἄνδριος, κατὰ σωζομένην δ' ἐπιγραφὴν (6) καὶ κατὰ τὸ ἐθνικὸν τῶν υἱῶν του (7), Ἀθηναῖος, Εἰρεσίδης τὸν δῆμον, πιθανῶς υἱὸς τοῦ προμνησθέντος Κηφισοδότου, καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Φωκίωνος (8). Ὁ ἔξοχος οὗτος καλλιτέχνης, εἷς τῶν γονιμωτέρων καὶ θαυμαστοτέρων τῆς ἀρχαιότητος, παρεβλήθη πρὸς τὸν Φειδίαν ἐνίοτε, κατὰ τοῦτο δικαίως, διότι ἦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἀκμὴν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ὁ κορυφαῖος γλύπτης, ὡς κατὰ τὴν πρώτην ἦν ὁ Φειδίας. Ἀλλ' ἐν ᾧ διὰ τὴν βαθύπλουτον ποτὲ πόλιν ἐκεῖνος ἔπλαττε τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ ἐπινοίας εἰς χρυσὸν καὶ ἐλέφαντα, ἀφ' οὗ ἐξηντλήθησαν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἐξέπεσαν τοῦ πρὶν μεγαλείου, ὁ Πραξιτέλης ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν γλυφὴν τοῦ μαρμάρου, εἰς ἣν κατὰ

---

(1) Tat. ι. Gr. 52.—(2) Ἰδ. σ. 364.—(3) Χρον. σ. 322.—(4) III, 17, 16.—(5) II, σ. 40 N. 12. Anall.—(6) C. I. n. 1604.—(7) Pl. 36, 24.—(8) Ἰδ. Brunn, Gesch, d. Künstl. I. 390.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Πλίνιον (1) ἀνεδείχθη παντὸς ἐπιτυχέστατος καὶ περιφημότατος (Praxiteles quoque marmore felicior ideo et clarior fuit). Εἰς ζωηροτέραν μάλιστα τῆς φυσικῆς ἀληθείας παράστασιν ἀφορῶν, ὡς ἀπήτει τὸ πνεῦμα τῶν τότε χρόνων, ἐνεψύχου τὸν λίθον διὰ χρωμάτων, λεπτῶν πάντως καὶ διαφανῶν, εἰς γραφίδα ἐμπείρου ζωγράφου, κατὰ προτίμησιν δὲ τοῦ Νικίου (2), τὴν περιγάνωσιν ταύτην τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐμπιστευόμενος.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν ῥυθμὸν, καὶ ἐκ τῶν προτέρων πρέπει νὰ εἰκασθῇ, καὶ ἐκ μαρτυριῶν καὶ ἐκ σωζομένων μνημείων ἐξάγεται, ὅτι ὅσον κἂν ἦσαν ἐξαίσια τοῦ Πραξιτέλους τὰ ἔργα, ἠλαττοῦντο ὅμως τῶν Φειδαϊκῶν ὅσον καὶ τὸ φρόνημα τῶν χρόνων ἐν οἷς παρήγοντο. Τὸ ἰδανικὸν κάλλος ἐπεζήτει καὶ ὁ Πραξιτέλης, ἀλλ' οὐχί, ὡς ὁ Φειδίας, τὸ πνέον τῆς θείας μεγαλειότητος τὴν ἀτάραχον ἡρεμίαν, πρὸς ὃ οἱ σύγχρονοί του ἦσαν ἤδη ἧττον εὐαίσθητοι, ἀλλὰ τὸ χαριέστερον, τὸ θυμηδέστερον, τὸ μᾶλλον γήϊνον, καὶ εἰς αὐτὸ ἀνεβίβάζε τοὺς ἀνθρώπους καὶ κατεβίβαζε τοὺς Θεούς. Ἐνεψύχου δ' αὐτὸ διὰ τῆς ἀνταναχλάσεως τῶν ψυχικῶν κινήσεων, ἀλλὰ τῶν πράων μόνον καὶ ἀθορύβων, οὐχὶ τῶν τρικυμιωδῶν, αἵτινες συνταράττουσι τὴν ἁρμονίαν τῆς καθαρᾶς ὡραιότητος. Διὰ τοῦτο, κατὰ Διόδωρον (3), ἦν ὁ Πραξιτέλης «ὁ καταμίξας ἄκρως τοῖς λιθίνοις ἔργοις τὰ τῆς ψυχῆς πάθη».

Καὶ ἔπλασε μὲν παντοίας μορφὰς εἴτε θείας εἴτε ἀνθρωπίνας εἴτε ἰδανικὰς, πάσας δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς εὐγενοῦς χάριτος, ἰδίως χαίρων εἰς ἐκείνας τὰς παραστάσεις ὅσαι ἀπετύπουν χαριεστέρας ἰδέας καὶ φαιδροτέρας. Καὶ ἐν μὲν Μεγάροις ἐποίησε σύμπλεγμα τῶν δ ώ δ ε κ α μεγάλων Θ ε ῶ ν (4), Ἥ ρ α ν ἐν Μαντινείᾳ

---

(1) 34, 19, 10. — (2) Pl, 35. 40, 28. — (3) ΚΣΤ΄. — (4) Παυσ Α, 40.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μεθ' Ἥβης καὶ Ἀθηνᾶς (1), ἑτέραν (Ἥ ρ α ν Τελείαν), καὶ Ῥ έ α ν τὸν λίθον τῷ Κρόνῳ προσφέρουσαν ἐν τῷ Ἡραίῳ τῶν Πλαταιῶν (2), Δ ή μ η τ ρ α ν μετὰ Κόρης καὶ Ἰάχχου ἐν τῷ ναῷ τῆς Δήμητρος ἐν Ἀθήναις (3), ἑ τ έ ρ α ν μετὰ Χλωρίδος καὶ Τριπτολέμου, μετενεγθεῖσαν εἰς Ῥώμην (4), ἁρπαγὴν Π ε ρ σ ε φ ό ν η ς, σύμπλεγμα χαλκοῦν, καὶ Κ α τ ά γ ο υ σ α ν, πιθανῶς ἕτερον ἀντίστοιχον σύμπλεγμα τῆς Δήμητρος ἀποδιδούσης κατὰ τὰ συντεθειμένα ἐπὶ ἑξάμηνον τὴν κόρην της εἰς τὸν Πλούτωνα (5), Ἀ γ α θ ο δ α ί μ ο ν α καὶ Ἀ γ α θ ὴ ν Τ ύ χ η ν (bonus eventus et bona Fortuna), μεταγενεστέρως ἐν Ῥώμῃ (6), Τ ύ χ η ν ἐν Μεγάροις (7), Τ ρ ο φ ώ ν ι ο ν ἐν Λεβαδείᾳ (8), Βραυρωνίαν Ἄ ρ τ ε μ ι ν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (9), καὶ Ἄ ρ τ ε μ ι ν ἐν Ἀντικίρρᾳ, φέρουσαν δᾷδα, καὶ κύνα πλησίον της ἔχουσαν (10). Περὶ τῆς ἐργασίας πάντων τούτων τῶν ἀγαλμάτων οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἐξάγεται ὅτι καὶ πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας καὶ σοβαρωτέρας τῶν θείων παραστάσεων δὲν ἀπώκνει ὁ Πραξιτέλης. Ὅτι ὅμως δι' αὐτῶν δὲν ἐγένετο κυρίως περίφημος, εἰ καὶ ἦσαν τοσοῦτον πολυπληθῆ, φαίνεται ἀποδεικνύον ὅτι ὁ τρόπος αὐτοῦ ἦν οὐχὶ λίαν κατάλληλος πρὸς παραστάσεις τοιαύτας, ἐν αἷς πιθανώτατα ἡ γλυφίς του ἐπράϋνε τὴν σεμνὴν τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης μεγαλειότητα. Τὰ περιφημότερα δὲ τῶν ἔργων του ἀνήκουσι μάλιστα εἰς τὸν κύκλον τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος, τοῦ Βάκχου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Εἰς τὰ Β α κ χ ι κ ὰ αὐτοῦ πλάσματα παριστῶν τὴν εἰς τὰς φρένας ὑπὸ τοῦ οἴνου ἐμποιουμένην φαιδρότητα καὶ

---

(1) Παυσ. Η, 9. — (2) Παυσ. Θ. 2. — (3) Αὖτ. Α. 2. — (4) Pl. 36, 4, 5. — (5) Pl 34, 19, 10. — [(6) Pl. 36. 4, 5. — (7) Παυσ. Α. 43 (8) Παυσ. Θ. 21. - (9) Παυσ. Α. 23. - (10) Αὐτ. 1. 37

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἱλαρὰν εὐθυμίαν, οἵαν ἔψαλλεν ἡ σύγχρονος καὶ γλυκεῖα Μοῦσα τοῦ Ἀνακρέοντος, ἀφεῖλεν αὐτῆς πᾶν τὸ ὑλικῶς ἀγενὲς τῆς χραιπάλης τῶν παροινούντων, καὶ διετύπωσε μετὰ λεπτοτάτης χάριτος ἦθός τι κωμαστικὸν καὶ πανοῦργον, εὐγένειαν πνέον καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀπρεπεστέραις μορφαῖς τῶν Σατύρων καὶ τῶν Μαινάδων.

Ἓν Ἠλιδι ἐποίησε, κατὰ Παυσανίαν(1), Διόνυσον, ὅστις ἦν ἴσως αὐτὸς ὁ περιγραφόμενος ὑπὸ Καλλιστράτου(2) οὕτως· «Ὁ χαλκοῦς, νεανικὸς, κισσῷ ἐστεμμένος, νεβρίδα περιεζωσμένος, ἐρείδων τὴν λύραν (λαιὰν ; Jacobs) τῷ θύρσῳ, ἁπαλόν τι καὶ μεμηνὸς βλέπων.» Περιγράφει δὲ καὶ ὁ Πλίνιος (3) περίφημον χαλκοῦν σύμπλεγμα αὐτοῦ παριστῶν Πατέρα (πρεσβύτερον) Διόνυσον, μέθην καὶ ὡραῖον Σάτυρον, ὃν οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν *περιβόητον*. Τινὲς (4) ὅμως ὑποπτεύουσιν ὅτι συγχέει ἐνταῦθα δύο διάφορα ἔργα τοῦ Πραξιτέλους, καὶ ὅτι ὁ μὲν τοῦ συμπλέγματος Σάτυρος ἦν ὁ Οἰνοφόρος καλούμενος κατ' ἄλλο χωρίον αὐτοῦ τοῦ Πλινίου(5), ὁ παῖς Σάτυρος ὁ διδοὺς τῷ Διονύσῳ ἔκπομα ἐν τῷ ἐν Λίμναις Διονυσίῳ, κατὰ Παυσανίαν (6)· ὁ δὲ Περιβόητος ὅτι ἦν ἕτερος τούτου, ὁ κατ' Ἀθήναιον (7) καὶ Παυσανίαν (8) ἐν ναίσκῳ κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν Τριπόδων ἱστάμενος. Τούτου ἀντίγραφα νομίζονται μετὰ πλείστης πιθανότητος τὰ πάμπολλα, τριάκοντα κατὰ Βιγκελμάννον σωζόμενα λίθινα ἀγάλματα Σατύρου στελέχει προσανακεκλιμένου καὶ τοῦ αὐλεῖν ἀναπαυομένου, ἐν οἷς προέχει τὸ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Καπιτωλίου διατηρούμενον (Πιν. ΙΑ. 1). Καὶ αὐτὴ ἤδη ἡ τοσοῦτον συνεχὴς ἐπανάληψις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου εἶναι βεβαία ἀπόδειξις

---

(1) ΣΤ, 26. — (2) Εἰκόν. 8. — (3) 34, 19, 10. — (4) Brunn, Gesch. d. Künstl. I. 339. — (5) 34, 19, 10. — (6) Α, 20. — (7) ΙΓ, 591.—(8) Α, 20.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὅτι τὸ πρωτότυπον ἦν περίφημον ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς Πραξιτελείου καταγωγῆς τοῦ ἀγάλματος ἡ καθαρὰ καὶ εὐγενὴς τέχνη αὐτοῦ, ἡ ὑλικὴ ἡδυπάθεια ἣν πνέει τὸ ὡραῖον σῶμα τοῦ νεανίου, ἡ ἐλαφρῶς θηριώδης ἔκφρασις τῆς μορφῆς, ἥτις μᾶλλον ἢ τὰ ὀξέα ὦτα χαρακτηρίζει τὸν Σάτυρον, χωρὶς οὐδὲν νὰ ἔχῃ τὸ ἀγενῶς δυσειδές. Δὲν εἶναι φύσις ἀγρία ὀρεσιβίου τέρατος ἀσελγοῦς, ἀλλὰ τοῦ Βάκχου νεαρὸς ὀπαδὸς, τὴν σιωπὴν ἀγαπῶν τῶν δασῶν, παρὰ τὰς κρήνας αὐλῶν, εἰς τοὺς κορμοὺς τῶν δένδρων φαιδρῶς προσερειδόμενος καὶ εὐαρέστως ῥεμβάζων. Καὶ ἐν Μεγάροις δὲ κατεσκεύασεν ὁ Πραξιτέλης λίθινον Σάτυρον παρὰ τὸ ἀρχαῖον ξόανον τοῦ Διονύσου (1)· καὶ ἕτερον αὐτοῦ ἐπίσημον βακχικὸν σύμπλεγμα, ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ Πλινίου(2), καὶ ἐν ἐπιγράμματι (3), παριστῶν κῶμον Μαινάδων, Θυάδων, Σιληνῶν, καὶ Καρυατίδων, πιθανῶς παρθένων ὀρχουμένων τὸν καλούμενον καρυατισμὸν, τῶν Καρυῶν τὴν ἐπιτόπιον ὄρχησιν. Κατ' ἄλλα δ' ἐπιγράμματα (4) ἐποίησε *Πᾶνα ἀσκὸν ἐπηρμένον, καὶ* μετ' αὐτοῦ *Νύμφας γελώσας, καὶ Δαπάνην*, ἐκ λίθου Παρίου. Ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Παυσανίας (5) *Ἑρμῆν φέροντα Διόνυσον νήπιον* ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας, ἂν δὲν ἦν ὁ αὐτὸς ὃν ὁ Πλίνιος ἀποδίδωσι τῷ Κηφισοδότῳ.

Συνεπῶς πρὸς τὸν ῥυθμὸν τοῦτον, καὶ τὸ αἴσθημα οὗ οὗτος εἶναι ἀπόῤῥοια, διέπλασε καὶ τὸν Ἔρωτα, οὐχὶ βρέφος, ὡς οἱ μεταγενέστεροι, ἀλλὰ τῆς προσηβικῆς ἡλικίας, καθ' ἣν ἄρχεται ὑποφῶσκον ἐν τῇ καρδίᾳ τὸ τρυφερὸν τοῦτο πάθος, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ κάλλος καὶ ἦθος οἷον πρέπει εἰς τῶν αἰσθημάτων τὸ γλυκύτερον καὶ ποιητικώτερον. Περίφημος Ἔρως αὐτοῦ ἦν ὁ κατ' ἀρχὰς

---

(1) Παυσ. Α. 43.—(2) 36, 45.—(3) Ἀνθ. Παλ. Θ. 756.—(4) Αὐτ. ΣΤ., 317.-Πλαν. Δ, 262.—(5) Ε, 17.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εἰς τὸ ὑποσκήνιον τοῦ ἐν Ἀθήναις Θεατρου ἱδρυθεὶς, ἔπειτα δ' ἀνατεθεὶς ἐν Θεσπιαῖς, ἐκ Πεντελησίου λίθου πεποιημένος, οὐχὶ δὲ χαλκοῦς, ὡς λέγει τὸ ἐπίγραμμα Ἰουλιανοῦ τοῦ Αἰγυπτίου (1), συγχέον αὐτὸν πρὸς τὸν τοῦ Λυσίππου, παῖς ἐν ὥρᾳ (2), καὶ χρυσᾶς ἔχων πτέρυγας (3). Περὶ τούτου διηγοῦνται ὁ Ἀθήναιος (4) καὶ ὁ Παυσανίας (5) ὅτι, ἐπιτραπεῖσα ἡ ἑταίρα Φρύνη, ἀνθ' ἧς ὅμως ἐπίγραμμα (6) ὀνομάζει τὴν Γλυκέραν, νὰ λάβῃ ὃ βούλεται τῶν ἔργων τοῦ Πραξιτέλους, μὴ θέλουσα δὲ νὰ ἐκλέξῃ ἡ ἰδία, ἀλλ' ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐξιχνιάσῃ ποῖον ἦν ὃ αὐτὸς ὁ καλλιτέχνης ἐθεώρει ὡς τὸ ἄριστον πάντων, τοιοῦτον τι ἐτεχνάσθη· εἰσορμήσαι, οἰκέτης ἐν ᾧ αὐτὴ ἐκάθητο μετὰ τοῦ τεχνίτου, τοῖς ἀνήγγειλεν ὅτι ἐπυρπολήθη τοῦ Πραξιτέλους τὸ ἐργαστήριον, καὶ κατεστράφησαν πολλὰ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ. «Ἂν μόνον ἐσώθησαν ὁ Σάτυρος καὶ ὁ Ἔρως μου, ἀδιαφορῶ διὰ τὰ λοιπὰ, ἀνέκραξεν, ἐξαπατηθεὶς ὁ γλύπτης, καὶ οὕτω προδοὺς τὴν προτιμησίν του, ἠναγκάσθη νὰ χαρίσῃ τὸν Ἔρωτα εἰς τὴν ἑταίραν, ἥτις ἀνέθηκεν αὐτὸν εἰς Θεσπιὰς, τὴν πόλιν ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρα λατρεία τοῦ Ἔρωτος.

Εἰσὶ δ' αὐτοῦ γνωστοὶ καὶ ἕτεροι Ἔ ρ ω τ ε ς, δύο χαλκοῖ ἐξόχου κάλλους καὶ νεανικῆς τρυφερότητος, ὁ εἷς τοξοφόρος, ὁ δὲ εὔκομος καὶ διαδεδεμένος ἐν Ἀκροπόλει(7), εἷς λύγδινος ἐν Παρίῳ τοῦ Ἑλλησπόντου, γυμνὸς (8), καὶ ἕτερος λίθινος ἐν Μεσσήνῃ, ὅμοιος τῷ ἐν Θεσπιαῖς (9).

Ἐρώτων ἀγάλματα διατηροῦνται τινὰ, δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔργα ἢ μιμήσεις τοῦ Πραξιτέλους, ἐν

---

(1) Ἀνθολ. Πλατ. Δ. 28. — (2) Λουκ. Ἐρωτ. ΙΑ, 17.— (3) Ἰουλιαν. Β. σ. 54. — (4) ΙΓ. 591. — (5) Α, 20. — (6) Ἀνθολ. Παλ. ΣΤ. 260. — (7) Καλίστρ. Ἐκφ. Ἁγ. Δ. Θ. — (8) Pl. 36, 4, 5.—(9) Cic. Verr. IV, 2, 3.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Λούβρ τῶν Παρισίων ὡραιοτάτη βαθύκομος κεφαλὴ ἐπὶ κορμοῦ χρόνων Ῥωμαϊκῶν (1), σῶμα ἐξαισίου ἐργασίας ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ (2), καὶ τὸ πάντων ἄριστα διατηρούμενον τοῦ ἐν Νεαπόλει Βορβονικοῦ μουσείου (Πιν. ΙΑ. 2), οὗ ἀμίμητος εἶναι ἡ καλλονή, καὶ ἀπερίγραπτος ἡ εἰς τὴν μορφὴν ἐπιπνέουσα εὐγενὴς καὶ ῥεμβώδης βαρυθυμία.

Αἱ δ' Ἀφροδίται τοῦ Πραξιτέλους, αὐταὶ κυρίως ἀπεικόνιζον τὴν ἠθικὴν τάσιν τῆς ἐποχῆς ἐν ᾗ παρήχθησαν, τὴν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἐπικράτησιν τῶν ἑταιρῶν, αἵτινες τοῦ τε σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ὑπερτάτως ἐπιμελούμεναι, εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φθοροποιῶς ἐπιπολλάσει ἐν Ἀθήναις, καὶ κατὰ πολὺ συντελέσει εἰς τὴν ἔκλυσιν τῶν ἱερῶν τῆς οἰκογενείας δεσμῶν. Ὡς ἡ Ἥρα τοῦ Φειδίου ἦν ἡ ὑψηλὴ ἀντιπρόσωπος τῆς σεμνῆς καὶ ἐν ὑγιαινούσῃ κοινωνίᾳ ἐπὶ τῇ νομίμῳ αὐτῆς ἐπιῤῥοῇ πεποιθυίας οἰκοδεσποίνης, οὕτως ἦσαν αἱ Ἀφροδίται τοῦ Πραξιτέλους ἡ ἐπὶ τὸ εὐγενέστερον παράστασις, ἡ σχεδὸν ἀποθέωσις τῆς ἐν τῇ ἐξαχρειωθείσῃ πόλει δεσποζούσης ἑταίρας, πρὸς αὐτῆς ἁμιλλώμεναι τὸ γήϊνον κάλλος, τὸ γλυκὺ μὲν, ἱλαρὸν, καὶ χάριεν, καὶ μὴ εἰς εὐτελῆ ἡδυπάθειαν ἀποκλίνον, ἀλλ' οὐδ' ἀφ' ἑτέρου τὴν αὐστηρὰν καὶ θείαν πνέον μεγαλειότητα, ἥτις ἦτον ὁ θρίαμβος τῆς ἀρχαίας Σχολῆς.

Ἡ ἐπισημοτάτη Ἀφροδίτη ἐξ ὅσων ἐποίησεν, ἦτον ἡ κληθεῖσα Κνιδία, διότι οἱ Κνίδιοι τὴν ἠγόρασαν. Ἐπωνόμασαν δ' αὐτὴν Εὔπλοιαν παρ' ἑαυτοῖς (3), ἴσως καθὸ λαβόντες τὸ ἄγαλμα ἐν Πειραιεῖ, ὅπου ὁ Κόνων, καταναυμαχήσας ἐν Κνίδῳ τοὺς Λακεδαιμονίους,

---

(1) DENKM. I, 146, 6. - Lippert, Daktylioth. Scrin. I, P. I, n. 81.—(2)DENKM.II, 277.— Spec. of anc. Sculpt. T. II, pl. 11.—(3) Παυσ. Α, 1.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εἴγεν ἱδρύσει ναὸν τῇ προστάτιδι τῆς Κνίδου Ἀφροδίτῃ, Ἐπλοιαν, ἕνεκα τῆς νίκης, ὀνομάσας αὐτήν. Ὠκοδόμησαν δ' αὐτῇ ναὸν οἱ Κνίδιοι, ἐπίτηδες παντα-χόθεν ἀναπεπταμένον, « *περίσκεπτον χῶρον* », κατ' ἐπίγραμμα (1), ἢ κἂν ἑκατέρωθεν πρόσοδον ἔχοντα, « *θεὸν ἀμφίθυρον* », κατὰ Λουκιανὸν (2), ἵνα πανταχόθεν ὁρᾶται τὸ ἄγαλμα, διότι, κατὰ Πλίνιον (3), πανταχόθεν ἦν ἄξιον θαυμασμοῦ (nec minor ex quacunque parte admiratio est). Ἦν δὲ λιθίνη ἡ Ἀφροδίτη, ἐκ Παρίου (4) ἢ Πεντελησίου λίθου(5), καὶ ἐντελῶς γυμνὴ, παριστωμένη καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεδύθη ἵνα λουσθῇ, καὶ χάρις μετ' ἀφελείας, καὶ φαιδρότης μετὰ γλυκύτητος αἰδήμονος καὶ ἐρωτικῆς ἦν ὁ χαρακτὴρ αὐτῆς, τὸ δὲ κάλλος ὑπερέβαινε πᾶν ἀνθρώπινον, εἰ καὶ ἡ ἔκφρασις ἐλείπετο τῆς θείας μεγαλειότητος. Τοιαύτη περιγράφεται ὑπὸ τῆς λεπτῆς γραφίδος τοῦ Λουκιανοῦ (6), « *Σεσυρότι γέλωτι μικρὸν ὑπομειδιῶσα. Ὀφρύων τὸ εὔγραμμον καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ὑγρὸν ἅμα τῷ φαιδρῷ καὶ κεχαρισμένῳ. Πᾶν δὲ τὸ κάλλος αὐτῆς ἀκάλυπτον, οὐδεμιᾶς ἐσθῆτος ἀμπεχούσης, γεγύμνωται, πλὴν ὅσα τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ τὴν αἰδὼ λεληθότως ἐπικρύπτει. Τῶν δὲ τοῖς ἰσχίοις ἐνεσφραγισμένων ἐξ ἑκατέρων τύπων οὐκ ἂν εἴποι τις, ὡς ἡδὺς ὁ γέλως. Μηροῦ τε καὶ κνήμης ἐπ' εὐθὺ τεταμένης ἄχρι ποδὸς ἠκριβωμένοι ῥυθμοί* ». Τὸ χαριέστατον τοῦτο διάγραμμα, ὑπ' ἀκριβοῦς τεχνογνώστου κεχαραγμένον, χαρακτηρίζει τέχνην ἥτις δὲν παρημέλει, ἀλλ' ἐπεδίωκε μάλιστα τὴν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ἐντύπωσιν, ὡς ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ διηγήσεις, κἂν μυθώδεις ὑποτεθῶσι, περὶ νέου κατα-

---

(1) Ἀνθ. Παλ. Δ, 160.—(2) Ἐρωτ. 13.—(3) Pl. 36. 4. 5. —(4) Λουκ. Ἐρωτ. 13.— (5) Λουκ. Ζ. τραγ. 10 —(6) Ἐρωτ. 13.- Εἰκ. 6.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λῃφθέντος ὑπ' ἔρωτος ἰσχυροῦ πρὸς τὸ ἄγαλμα (1). Ἐκ τούτου ὁ Ἀθηναγόρας ὀνομάζει τὴν Ἀφροδίτην ταύτην Ἑταίραν (2), διότι ὑφ' ἑταιρῶν ἐνεπνεύσθη ὁ Πραξιτέλης, « *ἐξ ἰδίας ἔλιχων ἀρχέτυπον κραδίης* », ὡς ἔγραφεν ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ Θεσπικοῦ Ἔρωτός του, ὑπὸ τῆς ἑταίρας Κρατίνης (3), ἢ μᾶλλον ὑπὸ τῆς Φρύνης (4), ἧς καὶ ἄλλους εἰκονικοὺς ἐποίησεν ἀνδριάντας, λίθινον μὲν ἐν Θεσπιαῖς (5), χαλκοῦν δ' ἐπίχρυσον ἐν Δελφοῖς (6), κατὰ παραγγελίαν τῶν περικτιόνων. Καὶ τὸ σύμπλεγμα δ' ὃ περιγράφει ὁ Πλίνιος (7) « *γυναικὸς κλαιούσης καὶ Ἑταίρας γελώσης* » (duo signa flentis matronae et meretricis gaudentis), τὴν Φρύνην παρίστα ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ, ἔρωτα καὶ ἡδυπάθειαν πνέουσαν (deprehendunt in ea amorem artificis, et mercedem in vultu meretricis)· ἢ ὀρθότερον ἴσως τὸ ἔργον δὲν ἦτον σύμπλεγμα, ἀλλ' ἓν μόνον ἄγαλμα, δι' ἀμιμήτου τέχνης δάκρυα μιγνύον καὶ γέλωτα, αὐτὸς ὁ ἐν Δελφοῖς ἀνδριὰς τῆς Φρύνης, ἥτις διὰ τὴν ποικίλην ἔκφρασιν τῆς εὐκινήτου μορφῆς αὐτῆς, ἐκφραζούσης θελκτικὴν μελαγχολίαν καὶ φαιδρὰν ἐνταυτῷ ἱλαρότητα, ἐπεκαλεῖτο Κλαυσίγελως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (8).

Ἡ ἀκριβὴς τῆς περιφήμου Κνιδίας διάθεσις διετηρήθη ἐπὶ νομισματοσήμου τῶν Κνιδίων μεταγενεστέρως εἰς τιμὴν τῆς Πλαυτίλλης κοπέντος (Πιν ΙΑ, 3). Ἐπ' αὐτοῦ φαίνεται ἡ Θεὰ γυμνωθεῖσα ὅπως κατέλθῃ εἰς τὸ λουτρὸν, διὰ τῆς ἀριστερᾶς καταθέτουσα τὸν τελευταῖον αὐτῆς χιτῶνα ἐπὶ ἀγγείου, καὶ πρὸς αὐτὸ ἀφορῶσα μετ'

---

(1) Plin. 34, 19, 10. - Λουκ. Ἐρ. 15. - Val. Max. VIII, 11 Extr. 4. - Φιλόστρ. Β. Ἀπολλών. ΣΤ. 17.—(2) Ηρ. ὑπ. Χρ. 14.—(3) Κλ. Ἀλεξ. Προτρ. Σ. 16. - Ἀρνοβ. κ. Ἔθν. ΣΤ'. 13. — (4) Ἀθήν. ΙΓ. 591. — (5) Παυσ. Θ. 27. — (6) Αὐτ. Ι. 14, - Ἀθήν. ΙΓ. 591. - Πλούτ. π. Πυθ. 15. - Δ. Χρυσόστ. 37. σ. 462.—(7) 34 19, 10.—(8) Ἀθήν. αὐτ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐξαισίου καὶ παρθενικῆς ἀφελείας, ἀμιγοῦς πάσης φιλαρέσκου ἐκφράσεως. Καὶ δακτυλιόλιθος δὲ (1), ἀπαράλλακτον ἔχων τῆς Θεᾶς τὸ σχῆμα, ἐπικυροῖ τὸ γνήσιον τῆς ἐπὶ τοῦ νομίσματος παραστάσεως. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἀγάλματα σώζονται, ὡς ἀπομιμήματα τῆς Κνιδίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσι. Τὰ κατὰ τὸ σχῆμα πλησιέστερα αὐτῇ εἰσι τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ (Woburn abbey) ἀκέφαλον καὶ ἄνευ χειρῶν ἄγαλμα (2) μεγάλης ὡραιότητος, καὶ ἡ ἐν τῷ Βατικανῷ κήπῳ τῆς Ῥώμης Ἀφροδίτη (3), ἔχουσα ὅμως τὸ ἔνδυμα εἰς τὴν δεξιὰν ἀντὶ τῆς ἀριστερᾶς, καὶ τὴν κίνησιν τοῦ σώματος τοιαύτην, ὥστε φαίνεται καλύπτουσα δι' αὐτοῦ στήλην, ἐφ' ἧς στηρίζει τὸν βραχίονα. Τῆς αὐτῆς Ἀφροδίτης μεταπλάσεις μεταγενέστεραι, στερούμεναι ὅμως τῆς εὐγενοῦς ἀφελείας τοῦ πρωτοτύπου, εἰσὶν αἱ τὸ στῆθος διὰ τῆς δεξιᾶς συγκρύπτουσαι, ἡ Μ ε δ ι κ ί α (4), ἡ τοῦ Μ η ν ο φ ά ν τ ο υ (5), καὶ ἡ Κ α π ι τ ω λ ί α (6), μᾶλλον εἰκονικὴ τὴν παράστασιν.

Ἐποίησε δὲ καὶ ἑτέραν Ἀ φ ρ ο δ ί τ η ν ὁ Πραξιτέλης, ἐνδεδυμένην (velata specie) κατὰ Πλίνιον (7), ἣν, ὡς σεμνοτέραν, προὐτίμησαν τῆς Κνιδίας οἱ Κῶοι. Ταύτης μίμησις εἶναι ἴσως ἡ ἐν Νεαπόλει (8) ἐνδεδυμένη. Ἡ δὲ Μηλία (Ιιν. IA. 4), ἡμίγυμνος, τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν ἀκμαιοτέρα καὶ ἧττον νεανικὴ, θαυμαστὴν δ' ἔχουσα ἐργασίαν, καὶ ἔκφρασιν προσώπου ψυχρὰν

---

(1) DENKM. I, 146. b. Lippert Daktylioth. Scrin. I, P. I, n. 81. — (2) DENKM. II, 277 - Spec. of anc. Sculpt. T. II, Pl. 11.—(3) DENKM. 146. 2. - Episcopius, Signor. vet. icones, n. 46. — (4) Overb. Gesch. d. Griech. Plast. II, σ. 238; n. 84. —(5) DENKM. II. 275. - Mus. Copitol. T. IV, σ. 352.—(6) DENKM. II. 278.-Musée. Franc. stat. ant. T. IV, pl. 14.— (7) Αὐτ. —(8) Mus. P. Cl. I, 11.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μᾶλλον καὶ ἡγεμονικὴν, δυσκόλως, νομίζομεν, δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τὸ πρωτότυπον τοῦτο, καὶ φαίνεται ἧττον οἰκεία εἰς τὴν χαρίεσσαν γλυφίδα τοῦ Πραξιτέλους. Ὡς δ' ἐκ τῆς θέσεως, καὶ τῆς τῶν ἐλλειπόντων βραχιόνων πιθανῆς κινήσεως, ἴσως μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ Ἀφροδίτη ἡ κατοπτριζομένη εἰς τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἄρεως, οἵα φαίνεται ἐπιτετυπωμένη ἐπὶ νομίσματος Κορινθιακοῦ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (1). Ἐποίησε δὲ καὶ ἄλλα Ἀφροδίτης ἀγάλματα ὁ Πραξιτέλης, λιθίνην ἐν Θεσπιαῖς παρὰ τὸ τῆς Φρύνης (2), ἑτέραν χαλκῆν, ἣν ὁ Πλίνιος συγκρίνει τῇ Κνιδίᾳ (3), καὶ ἄλλην ἐν Λάτμῳ τῆς Καρίας (4), ὡς καὶ δύο νύμφας τῇ λατρείᾳ τῆς αὐτῆς Θεᾶς ὑπαγομένας, τὴν Πειθὼ καὶ τὴν Παρήγορον διὰ τὸ ἐν Μεγάροις Ἀφροδίσιον (5).

Καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος δὲ τὸν τύπον διέπλασεν ἐπὶ τὸ νεανικώτερον καὶ αἰσθηματικώτερον, εἰς λεπτόν τινα μέσον ὅρον μεταξὺ τοῦ νεανίου καὶ τῆς παρθένου. Τοιοῦτος ἦν αὐτοῦ ὁ χαλκοῦς σαυροκτόνος, περὶ οὗ ὁ Πλίνιος (6) λέγει ὅτι « *ἐποίησε καὶ νέον (Ἀπόλλωνα) ἐρεδρεύοντα προσερπούσῃ σαύρᾳ, ὃν Σαυροκτόνον καλοῦσι* ». (Fecit et puberem (Apollinem) subrepenti lacertæ cominus sagitta insidiantem, quem Sauroctonon vocant). Τινὲς (7) θεωροῦσι τὴν παράστασιν ταύτην ὡς σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν σαυρομαντείαν, ἐν ᾧ ἄλλοι θέλουσι ν' ἀρνηθῶσιν, ἀλλ' ὅλως ἀπιθάνως, ὅτι παρίστα διόλου Ἀπόλλωνα (8). Ὑπάρχουσι δὲ πολλὰ ἀπομιμήματα τοῦ ἀγάλ-

---

(1) DEMKM. II. 269. - Millingen anc. uned. Mon: Ser. II, N. 4, Fig. 2.—(2) Παυσ. Θ, 27.—(3) 34, 69.—(4) Στέφ. Βυζ. φ. Ἀλεξάνδρειος.— (5) Παυσ. Α, 43. — (6) 34. 19, 10. — (7) Welcker, acad. Kunstmus. z. Bonn. 71. — (8) Seitz. mag. encycl. T. V. p. 259.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μαίος τούτου, καὶ χαλκᾶ, ὡς τὸ ἐν τῇ Ἀλβανιανῇ ἐπαύλει, καὶ λίθινα ὡς τὸ ἐν Ῥώμῃ (1), καὶ τὸ ἐν Λούβρῳ ἐκ τῆς Βοργεσιανῆς ἐπαύλεως (Ιιν. ΙΑ. 5), καὶ ἀπαράλακτος προσέτι τύπος ἐπὶ δακτυλιολίθου (2). Κατὰ πάσας τούτας τὰς παραστάσεις, ἔφηβος τρυφερὸς, ὁ Ἀπόλλων ἵσταται ὁλόγυμνος ὑπὸ σκιὰν δένδρου, εἰς οὗ τὸ κορμὸν βλέπει σαῦραν ἀνέρπουσαν, καὶ παρακολουθεῖ τὰ κινήματα αὐτῆς εὐαρέστως, ἴσως ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ μέλλον μαντεύων, ἀλλὰ φονικὸν σκοπὸν οὐδένα φαινόμενος ὅτι τρέφει.

Τοῦ αὐτοῦ κύκλου ἦσαν καὶ ἡ Λητὼ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς ἐν Μεγάροις (3), ὁμοίως ἐν Μαντινείᾳ (4), καὶ Λητὼ μόνη ἐν τῷ ἐν Ἄργει Λητῴῳ (5).

Μνημονεύει δὲ καὶ ἑτέρου ἔργου τοῦ Πραξιτέλους ἐν Ἀθήναις ὁ Παυσανίας (6) διὰ τῶν λόγων· « *Ἔστι δὲ τάφος οὐ πόρρω τῶν πυλῶν, ἐπίθεμα ἔχων στρατιώτην ἵππῳ παρεστηκότα* » καὶ οὐδόλως ἀπίθανον οὗτος νὰ εἶναι ὁ εἷς τῶν ἐν τῇ Κυριναλείᾳ πλατείᾳ τῆς Ῥώμης ἱσταμένων δύο κολοσσῶν, ὁ φέρων τοῦ Πραξιτέλους τὸ ὄνομα, καὶ στηθεὶς ἐκεῖ πιθανῶς ὡς Διόσκουρος. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ἐποίησεν ὁ Πραξιτέλης καὶ τὰ ἆθλα τοῦ Ἡρακλέους ἐν ἀετῷ τοῦ ἐν Θήβαις Ἡρακλείου (7)· κατὰ δὲ Πλίνιον (8), καὶ Στεφανοῦσαν καὶ σπιλουμένην, ὡς « *σπιλούμενόν τι γύναιον* » λέγει καὶ ὁ Τατιανὸς (9), ὅπερ κατὰ τὰ ἄριστα χειρόγραφα ἀμφοτέρων τῶν συγγραφέων φαίνεται ὂν ψελλιούμενον (περιβαλλόμενον ψέλλια). Τέλος ὁ Πλίνιος (10) ἀποδίδωσιν αὐτῷ καὶ χαλ-

---

(1) Mus. P. Clem. I. 13.—(2) DENKM. 147. B.—Millin, pierres. gr. pl. 5.—(3) Παυτ. Α, 44. — (4) Αὐτ. Η, 19. —(5) Αὐτ. Β, 21. — (6) Α, 2.— (7) Παυσ. Θ, 11.—(8) 34, 19, 10.—(9) Κ. Ἑλλ. 55.—(10) 34, 10.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κοῦς Τυραννοκτόνους, διὰ προφανοῦς ἀναχρονισμοῦ τοὺς τοῦ Κριτίου καὶ Νησιώτου κατὰ νοῦν ἔχων.

Τῆς αὐτῆς δὲ ταύτης σχολῆς τοῦ Πραξιτέλους ὡραῖον καὶ χαριέστατον προϊὸν εἰσὶ καὶ αἱ θύουσαι ἢ τρόπαιον ἐγείρουσαι πτερωταὶ Νίκαι τοῦ θωρακείου τοῦ Ναοῦ τῆς Νίκης ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τ'ἀνευρεθέντα αὐτῶν τμήματα ἀμίμητον εἶναι τὸ ἐπαφρόδιτον καὶ μαλακὸν τῶν θέσεων, ὁ πλοῦτος, ἡ ἐλαφρότης καὶ τὸ διαφανὲς τῶν πτυχῶν, ἡ ἐντέλεια τῶν νεανικῶν σωμάτων καὶ ἡ εὐγένεια τῶν μορφῶν. Τέλος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καὶ τῆς αὐτῆς σχολῆς ἔργον εἶναι καὶ ἡ μικρὰ ζωοφόρος τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους, ἀνεγερθέντος, κατὰ τὴν ἐπ'αὐτοῦ ἐπιγραφήν, ἐν Ὀλ. 111 β'. Παριστᾷ δ'αὕτη τὸ θαῦμα τοῦ Διονύσου ὃ διηγεῖται ὁ Γ'. ὁμηρικὸς ὕμνος, ὅτι ὁ Θεὸς, συλληφθεὶς ὑπὸ Τυρρηνῶν πειρατῶν, καὶ ἀπαγόμενος εἰς αἰχμαλωσίαν, ἐτιμώρησεν αὐτοὺς διὰ τῶν Σατύρων, καὶ τοὺς ἠνάγκασεν, εἰς δελφίνας μεταβληθέντες, νὰ πηδήσωσιν εἰς τὴν θάλασσαν. Τρυφερὰ, ἀλλ' ὡραία καὶ εὐγενὴς εἶναι ἡ νεανικὴ μορφὴ τοῦ Διονύσου, καὶ θείως ἀξιοπρεπὴς ἡ ἀπάθεια μεθ' ἧς κάθηται παίζων μετὰ τοῦ πάνθηρός του. ἐν ᾧ οἱ Σάτυροι, νευρώδη καὶ ἔντονα ἔχοντες τὰ σώματα, κολάζουσι τοὺς ἀνδραποδιστὰς, παρ' οἷς συνδυάζεται ἐντέχνως ἡ μίξις τῆς διπλῆς φύσεως τοῦ δελφῖνος καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἦν προσφιλὲς εἰς τοὺς Ἀθηναίους τεχνίτας (1), καὶ ἴσως τὸ ὡραιότατον τοῦτο μικρογράφημα (οὗ δείγματα ἐν Πιν. ΙΑ, 6) νὰ εἶναι ἄλλης μεγαλητέρας παραστάσεως ἀντιγραφὴ πρόχειρος.

Ἐκ βάθρων δ' εὑρεθέντων ἐν τῇ Ἀκροπόλει, γινώσκονται καὶ ἕτεροι τινὲς γλύπται τῆς ἐποχῆς ταύτης, οἵτινες εἰργάσθησαν ἐν Ἀθήναις, ὁ Ἑξήκεστος, ὁ Στράβαξ, ὁ Πολύμνηστος, ὁ Κέγχρα-

(1) Φιλόστρ. Εἰκ. Α΄., 19.

μι, ὁ Νικόμαχος (1)· ἀλλὰ πλὴν τῶν ὀνομάτων καὶ τῆς ἐποχῆς, ἥτις ἐκ παλαιογραφικῶν διδομένων ἐξάγεται, οὐδὲν ἕτερον περὶ αὐτῶν γινώσκεται.

Ξένοι ἐν Ἀθήναις.

Παίτοι δ' ἐκπεσοῦσαι αἱ Ἀθῆναι τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν πολιτικῆς περιοπῆς, ἔμενον ὅμως πάντοτε ἡ καλλιτεχνικὴ τῆς Ἑλλάδος ἑστία, καὶ πολλοὶ ξένοι ἐμορφοῦντο εἰς αὐτῶν τὰ ἐργαστήρια, καὶ πολλοὶ ἀλλαχοῦ διδαχθέντες ἀντεφιλοτιμοῦντο πρὸς τοὺς καλλιτέχνας τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἤρχοντο νὰ καθιερώσωσι τὴν φήμην των ἐπὶ τοῦ μεγάλου καὶ πανελληνίου τούτου θεάτρου.

Σθένις ὁ Ὀλύνθιος (2), ὃν εἴδομεν (3) μετὰ τοῦ Λεωχάρους συνεργαζόμενον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐποίησε καὶ Θεῶν ἀγάλματα, Διός, Ἀθηνᾶς καὶ Δήμητρος, τὰ μετατεθέντα ἔπειτα εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ ναὸν τῆς Ὁμονοίας, ἔτι δὲ καὶ γυναῖκας κλαιούσας, θυούσας καὶ προσευχομένας (4), καὶ φιλοσόφους (5), καὶ ἀθλητάς (6), καὶ μάλιστα ἐπῃνεῖτο αὐτοῦ ὁ ἐν Σινώπῃ Αὐτόλυκος (7), υἱὸς μὲν τοῦ Ἑρμοῦ, πάππος δὲ τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ θεμελιωτὴς τῆς Σινώπης.

Καὶ ὁ Ἡρόδοτος, Ὀλύνθιος ὢν καὶ αὐτὸς, μεταξὺ ἄλλων γυναικείων ἀγαλμάτων, ἐργασθεὶς καὶ τὰς Ἑταίρας Φρύνην καὶ Γλυκέραν (8) ἀποδεικνύει ὅτι ἐπιμελῶς ἡ τέχνη ἠσκεῖτο καὶ ἐν Ὀλύνθῳ, καὶ ὅτι καλλιτεχνικὴ σχέσις ὑπῆρχε ματαξὺ Ὀλύνθου καὶ Ἀθηνῶν.

---

(1) Ant. Hell. II, Ἀρ. ἀρ. 1102. 1010. 1178.—(2) Παυσ. ΣΤ, 16.—(3) Σ. 375—(4) Pl. 34, 19, 32.—(5) Spon. Ἐπιγρ. ἐν Ῥώμῃ, villa Mathei.—(6) Παυσ. ΣΤ. 16. 17.—(7) Πλουτ. Λουκ. 23. -Στράβ. ΙΒ. σ. 546.-Ἀππιαν. Μιθρ. 83.— (8) Παυσ. Γ, 18.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἰδίως ὅμως μεταξὺ τῶν ξένων καλλιτεχνῶν, ὅσοι ἐν Ἀθήναις ἐμορφοῦντο, διεκρίνοντο οἱ Πάριοι, παροτρυνόμενοι βεβαίως εἰς τῆς γλυπτικῆς τὴν ἄσκησιν ὑπὸ τῆς ὡραίας ὕλης ἣν παρεῖχεν αὐτοῖς ἡ λαμπρὰ λατομεία των. Ἄλλοτε εἶχε παραγάγει ἡ νῆσος τὸν Κολώτην καὶ τὸν Ἀγοράκριτον· ἤδη δὲ, ἀφ' οὗ ἡ δόξα τῶν Ἀθηνῶν ἤρξατο θαμβουμένη, τόσῳ λαμπρότερος ἀνεδείχθη εἷς Πάριος καλλιτέχνης, ὁ Σκόπας, ἴσως υἱὸς Ἀριστάνδρου τοῦ γλύπτου, ὅστις, κατὰ Παυσανίαν (1), κατεσκεύασεν ἐν Ἀμύκλαις τρίπουν καὶ Σπαρτιάτιδα ἔχουσαν λύραν, μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ναυμαχίαν. Ὑποτίθεται δὲ τοῦτο, διότι ἐν ἐπιγραφῇ (2) τῆς 160 Ὀλυμπιάδος ἀναφέρεται Ἀρίστανδρός τις Πάριος, υἱὸς Σκόπα, καὶ, ὡς γνωστὸν, ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς οἰκογενείαις τὰ αὐτὰ ὀνόματα μετέβαινον συνήθως ἀπὸ τρίτης εἰς τρίτην γενεάν. Ὁ Πλίνιος (3) καταριθμεῖ τὸν Σκόπαν μετὰ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς 87 Ὀλυμπιάδος, ἀλλὰ κατὰ προφανῆ ἀναχρονισμόν, διότι περὶ τὴν 107 Ὀλυμπιάδα ἔζη καὶ εἰργάζετο ἔτι εἰς τὸ Μαυσωλεῖον. Κυρίως δ' ἦν σύγχρονος τοῦ Πραξιτέλους, καὶ ὡς πρὸς τὸν τῆς τέχνης ῥυθμὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς αὐτὸν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν Μύρωνα συγγενὴς, ὡς ὁ μὲν, τοῦ ἐντελοῦς κάλλους, ὡς ὁ δὲ, τῶν βιαιοτέρων κινήσεων καλλιτέχνης, ἀλλὰ κινήσεων ψυχικῶν μᾶλλον ἐκφραζομένων διὰ τοῦ σώματος, καὶ ἤθους παθαινομένου, χωρὶς νὰ καταστρέφῃ τὴν ἁρμονίαν τοῦ καθόλου καλοῦ.

Κατάλληλος τοῦ ἤθους τούτου παραστάτης ἦν εἰκότως ὁ Διόνυσος, ὁ Θεὸς τῆς θορυβώδους καὶ ζωηρᾶς εὐθυμίας. Τούτου ἄγαλμα λίθινον ὑπὸ Σκόπα, Διόνυσος Πατὴρ (Liber pater), ὑπῆρχεν ἐν Κνίδῳ (4). Ἀλλὰ τοῦ

---

(1) Γ. 18.— (2) C. I. n. 22856. — (3) 34, 19. — (4) Pl. 36, 4, 5.

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

κκλου τούτου περιφημότατον ἔργον ἦν ἡ Χ ι μ α ι ρ ο φ ό ν ο ς Μ α ι ν ὰ ς ἢ Β ά κ χ η, ἐκ Παρίου λίθου πεποιημένη. Αὐτὴν ὁ Καλλίστρατος, ἐν ῥητορικῇ καὶ ἐπιτετηδευμένῃ διηγήσει (1), περιγράφει ὡς ἐρίφιον ἐσπαραγμένον ἀντὶ θύρσου εἰς τὴν χεῖρά της ἔχουσαν, ἐν ᾗ ἡ κόμη αὐτῆς λυτὴ, ἐν τῇ βακχικῇ παραφορᾷ ἀγρίως ἀνηρπάζετο ὑπὸ τοῦ ἀνέμου· « *Ἀνεῖτο δὲ ἡ κόμη ζεφύρῳ σοβεῖν, καὶ εἰς τριχὸς ἄνθησιν ὁ λίθος ὑπεσχίζετο* ». Ἐν τῇ διθυραμβικῇ δὲ γλώσσῃ του λέγει καὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου αὐτῆς ὡς αἴσθησιν δηλοῦσαν καὶ θειασμὸν, καὶ ψυχὴν ὑπὸ βακχικῆς μανίας οἰστρηλατουμένην. Καὶ παντοῖα δ' ἐπιγράμματα (2) ψάλλουσι τὸ ἐπίσημον τοῦτο καλλιτέχνημα, ὃ, κατά τινα ἐξ αὐτῶν, φαίνεται ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις μετακομισθὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἄγαλμα οὐδὲν σώζεται, δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπομίμημα τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Σκόπα, ἀλλὰ πολλὰ ἀνάγλυφα, καίτοι διαφορὰς ἔχοντα πρὸς ἄλληλα, ἀνάγονται ὅμως πιθανῶς εἰς τὸ κοινὸν πρωτότυπον τοῦτο. Ἓν τῶν καλλητέρων (3) παριστᾷ τὴν Βάκχην ἐν βιαιοτάτῃ κινήσει εἰς τὰ ἐμπρὸς φερομένην. Ἡ δεξιὰ αὐτῆς χεὶρ τὴν μάχαιραν τῶν θυσιῶν φέρουσα, ῥίπτεται κύκλῳ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν, ἥτις ἰσχυρῶς κύπτει ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς φορᾶς· εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν, πρὸς τὰ ὀπίσω ἀπὸ τοῦ σώματος ἀφεστῶσαν πρὸς μείζονα ἔκφρασιν τῆς ὁρμητικῆς κινήσεως, καὶ διὰ τὴν ἰσορροπίαν προσέτι, ἔχει τὰ λείψανα τοῦ ἐσπαραγμένου σφαγίου. Ὡς ἐκβεβακχευμένη ῥίπτεται εἰς τὰ πρόσω· τὸ σῶμά της φαίνεται κυματοῦν, καὶ ὁ ἄνεμος κολποῖ ἰσχυρῶς τὸν χιτωνίσκον αὐτῆς καὶ τὸ ἱμάτιον· ἡ κόμη αὐτῆς δὲν

---

(1) Ἐκφρ. Αγ. 2. — (2) Anall. I. σ. 142, ἀρ. 75. - II, σ. 347; ἀρ. 2. - Ἴσως III, σ. 89. ἀρ. 58. - σ. 208. ἀριθ. 278. —(3) DENKM. ἐν Villa Borghesi. Zoëga, Bass. riliev. II, 85. 15 καὶ 84. 106., καὶ Mus. Capit. IV, 85.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εἶναι λυτὴ ὡς εἰς τὴν Μαινάδα τοῦ Σκόπα· ἀλλὰ κατὰ τὰ λοιπὰ δυσκόλως δύναται νὰ παραγνωρισθῇ ἡ συγγένεια καὶ τούτου τοῦ ἔργου πρὸς τὴν ἀρχέτυπον τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου σύνθεσιν. Πρὸ δὲ πάντων συντελεῖ εἰς τὸ νὰ πιθανολογήσῃ αὐτὴν ἡ περίστασις ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τούτῳ ὁ παράφορος οἶστρος κατ' οὐδὲν συνταράττει τὴν ἁγνὴν καλλονὴν τοῦ προσώπου, εἰς δὲ τὴν δύσκολον θέσιν τοῦ σώματος ὅτι ἐπικρατεῖ σοφὴ ἁρμονία, καὶ ἡ βία τῶν κινήσεων δὲν καταστρέφει, ἀλλὰ μόνον ποικίλλει τὴν χάριν αὐτοῦ.

Τῆς αὐτῆς βεβαίως κατηγορίας καὶ τοῦ αὐτοῦ ἤθους ἦσαν αἱ δύο αὐτοῦ Ἐ ρ ι ν ν ῦ ς ἐκ λυχνίτου ἐν Ἀθήναις κατεσκευασμέναι(1), καὶ ἀναμφιβόλως ἐν τῷ ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον τεμένει τῶν Εὐμενίδων ἱδρυμέναι, ὅπου αἱ ἄγριαι τῶν Θεῶν ποινήτριαι δὲν παρίσταντο βλοσυραὶ οὐδὲ δυσειδεῖς, κατὰ τὴν περὶ αὐτῶν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου (2), ὅστις λέγει, ὡς αὐτὸν τὸν ῥυθμὸν τοῦ Σκόπα χαρακτηρίζων· « *Τοῖς δὲ ἀγάλμασι τούτοις ἔπεστιν οὐδὲν φοβερόν* ». Ἰδέαν αὐτῶν τινα δύνανται ἴσως νὰ δώσωσιν ὡραῖαι τινὲς κεφαλαὶ Μεδούσης ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων, οἷα ἡ Ῥ ο ν δ α κ ν ί α λεγομένη ἐν τῇ τοῦ Μονάχου Γλυπτοθήκῃ.

Οὐδὲν φυσικὸν θέαμα τοσοῦτον ἰσχυρῶς συγκινεῖ τὴν ψυχὴν καὶ ἐμπνέει αὐτῇ πόθους ἀχαλινώτους, ὡς τὸ τῆς ἀχανοῦς ἢ τῆς τριχυμιώδους θαλάσσης. Ἡ ἔκφρασις τοιούτων αἰσθημάτων ἤρμοζεν εἰς τὴν ζωηρὰν γλυφίδα τοῦ Σκόπα, ὅστις, ἐφάμιλλος καὶ κατὰ τοῦτο δειχθεὶς τοῦ Μύρωνος, ἐποίησεν ἐπίσης σύμπλεγμα πολυκίνητον καὶ παμποίκιλον θ α λ α σ σ ί ω ν πλασμάτων, τὴν εἰς τὸν Ἀχιλλέα προσαγωγὴν τῶν Ἡφαιστείων ὅπλων πιθανῶς παριστῶν (3), καὶ ἴσως δι' ἀέτωμα ναοῦ κατ' ἀρχὰς προσδιω-

---

(1) Κλ. Ἀλεξ. Προτρ. σ. 12. — (2) Α, 28. — (3) Welck. Alt. Denkm. I, σ. 304.

Ακαδημία Αθηνών /Academy of Athens

ρισμένον. Τοῦτο ἐπὶ Πλινίου (1) εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος κείμενον, ὃν ὁ Δομίτιος ἔκτισεν εἰς τὸν Φλαμίνιον κίρκον, περιεῖχεν Ἀχιλλέα μετὰ Ποσειδῶνος καὶ Θέτιδος, ἔτι δὲ Νηρηίδας ὀχουμένας ἐπὶ Δελφίνων, κήτη καὶ ἱπποκάμπας, Τρίτωνας, τὸν χορὸν τοῦ Φόρκου καὶ πολλὰ ἄλλα ἐνιάλια τέρατα. Ὁ Πλίνιος θεωρεῖ αὐτὸ ὡς ἔργον θαυμασμοῦ ἄξιον, καὶ ἀρκοῦν ὅλην καλλιτέχνου ζωὴν νὰ ἐνασχολήσῃ. Δὲν εἶναι δ' ἀπίθανον εἰς αὐτὸ ν' ἀπέβλεπεν ὁ Βιργίλιος ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ τῆς Αἰνιάδος (στ. 816.), καὶ εἰς αὐτοῦ μιμήσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεμακρυσμένας πρέπει ν' ἀποδοθῶσι διάφορα σωζόμενα ἀνάγλυφα, ἅτινα εἰς τοιαύτης φύσεως περιστρέφονται παραστάσεις (2).

Ὁ καλλιτέχνης τῶν ψυχικῶν τριχυμιῶν ἦν ὁ πάντων οἰκειότατος ὅπως πλάσῃ, ὡς παραστάτιν αὐτῶν καὶ τὴν Θεὰν ἥτις τὰς ταραχωδεστέρας διεγείρει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ· καὶ τῷ ὄντι διέπρεψεν εἰς διάπλασιν, μεταξὺ ἄλλων, τῆς Ἀφροδίτης, ἣν πρῶτος, καὶ πρὸ τοῦ Πραξιτέλους αὐτοῦ, ἐτόλμησε νὰ παραστήσῃ γυμνήν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἦν ἐν τῷ Φλαμινίῳ κίρκῳ τῆς Ῥώμης, ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Βρούτου Καλλαίκου, καὶ τοσοῦτον ὡραῖον ἐκρίνετο, ὥστε ὁ Πλίνιος λέγει (3) ὅτι περίφημον θὰ καθίστα πᾶσαν ἄλλην πόλιν, καὶ ἐν Ῥώμῃ πολὺ μᾶλλον θὰ ἐξετιμᾶτο, ἂν δὲν ἔβλαπτεν αὐτὸ ἡ αὐτόθι σώρευσις τῶν ἀριστουργημάτων, καὶ τὸ πολυάσχολον τῶν κατοίκων. Ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ἦν καὶ Ἄρης τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου, κολοσσιαῖος, καθήμενος. Ἡ θέσις αὕτη, σπανία, καὶ ὀλίγον κατάλληλος διὰ τὸν Θεὸν τοῦ πολέμου, πιθανὸν καθιστᾷ ὅτι τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ ἦν ἐν τῷ σχήματι τούτῳ

---

(1) 36, 4, 7.—(2) Mus. P. Cl. IV. 33, καὶ V, 20. — (3) 36, 4, 7.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μοναδικόν· ὥστε ἴσως αὐτοῦ ἀντίγραφον, ἂν ὄχι καὶ αὐτὸ τὸ πρωτότυπον, εἶναι ὁ σωζόμενος σήμερον ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῇ Λουδοβισίᾳ ἐπαύλει(1), καθήμενος Ἄρης, ὁ τὴν τέχνην ἐξαίσιος, ἰσχυρὰν ψυχικὴν δεικνύων συγκίνησιν, ἐρωτίδια δ' ἔχων μεταξὺ τῶν ποδῶν του, τὸ βλέμμα ὑψῶν, καὶ ὡς ἀτενίζων ἀντικείμενόν τι ὑψηλότερον αὐτοῦ ἱστάμενον. Πιθανὸν δὲ φαίνεται ὅτι ἦν ἐν συμπλέγματι εἰργασμένος μετὰ τῆς γυμνῆς ἐκείνης Ἀφροδίτης, καὶ παρίστατο ὡς ἐραστὴς θαυμάζων αὐτὴν καὶ ποθῶν.

Ἡδυπάθειαν ἧττον ἰδανικὴν καὶ ὑλικωτέραν, ἀλλὰ βεβαίως πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ καλοῦ ἐγκλειομένην, πρέπει νὰ ἐξέφραζεν ἡ ἐν Ἠλιδι χαλκῆ Πάνδημος αὐτοῦ Ἀφροδίτη, ἡ ἐπὶ τράγου καθημένη. Τίς δ' ἦν ἐν γένει ἡ φύσις τῶν αἰσθημάτων ἃ παρίστων ἢ ἃ διήγειρον αἱ Ἀφροδῖται τοῦ Σκόπα, ἀποδεικνύει τὸ ἐν Σαμοθράκῃ σύμπλεγμα *Ἀφροδίτης, Πόθου καὶ Φαέθοντος* (2), ὡς καὶ τὸ ἀνάλογον τούτου ἔργον, τὸ τὴν λεπτότητα συγχρόνως τῆς γλυφίδος τοῦ ἐξόχου καλλιτέχνου εἰς διάκρισιν τοῦ ἤθους συγγενῶν παραστάσεων ἀποδεικνύον, ἐν τῷ Ἀφροδισίῳ δὲ τῶν Μεγάρων ἀνακείμενον σύμπλεγμα τοῦ «*Ἔρωτος, Ἱμέρου καὶ Πόθου*» (3).

Μεταξὺ τῶν κινήσεων ὅσαι τὴν ψυχὴν θορυβοῦσαι, ἐπιλάμπουσι καὶ εἰς τὴν τοῦ σώματος ἔκφρασιν, μία τῶν εὐγενεστέρων εἶναι ἡ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς μουσικῆς καὶ ποιήσεως. Τὸν θεῖον αὐτῆς ἀνταπρόσωπον, τὸν Ἀπόλλωνα, διέπλασε μεγαλοφυῶς ὁ Σκόπας, ὡς *κιθαρῳδὸν*, ὑφ' ὑψηλοῦ φερόμενον οἴστρου, ποδήρη χιτῶνα ἐνδεδυμένον μεγαλοπρεπῶς, καὶ τὴν λύραν διὰ χειρὸς ἔχοντα. Ἵστατο δὲ μετὰ ταῦτα ἐν Ῥώμῃ τὸ ἔξοχον τοῦτο ἔργον μεταξὺ δύο ἀγαλμάτων τῆς Λητοῦς καὶ Ἀρτέ-

---

(1) Overbeck, Gesch. d. gr. Plast. II, σ. 15, σχ. 64.— (2) Pl. Αὐτ. —(3) Παυσ. Α. 43.

μβος, ὡς λέγει ὁ Προπέρτιος (1) (Intem matrem deus ipse interque sororem Pythius in longa carmina veste sonat), ὧν τὸ μὲν ἦν τοῦ Πραξιτέλους, τὸ δὲ τοῦ Τιμοθέου ἀρισούργημα· καὶ ὁ ναὸς ἐπίτηδες διὰ τοῦτο τὸ ἐξαίσιον σμπλεγμα ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Ἀκτίῳ νίκης, διὸ καὶ Ἄκτιος ἢ Παλατῖνος ἐπεκαλεῖτο ὁ ἐν τῇ ἀρχαιότητι περίφημος οὗτος Ἀπόλλων. Ἡ διάπλασις αὐτοῦ δὲν ἦν ὅλως πρωτότυπος. Χαλκοῦν Κιθαρῳδὸν Ἀπόλλωνα περιγράφει ὁ Ἀπουλήϊος (2), ἐν Σάμῳ ὑπὸ Β α θ ύ λ λ ο υ τινὸς ποιηθέντα· καὶ ὁ Βαθύλλος οὗτος ἦν ἀρχαῖος τεχνίτης, διότι ὁ Ἀνακρέων (3) (Ὀλυμ. 60—65) ἀναφέρει καὶ αὐτὸν καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ λέγων· « *Ἦν δ' ἐς Σάμον ποτ' ἔλθῃς, γράφε Φοῖβον ἐκ Βαθύλλου* ». Ἀνάγλυφά τινα ἀρχαϊκὰ, ἐν τοιούτῳ σχήματι παριστῶντα τὸν Φοῖβον, πρέπει εἰς τοῦ Βαθύλλου τὸ ἔργον πιθανώτατα ν' ἀναχθῶσιν (4). Εἰς αὐτὸν ὑπάγεται καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις εὑρεθὲν, περὶ οὗ εἴπομεν ἀνωτέρω ἐν σελ. 200. Τὸ ἤδη λοιπὸν γνωστὸν τοῦτο καὶ παραδεδεγμένον σχῆμα τοῦ κιθαρῳδοῦ Ἀπόλλωνος ἠκολούθησεν ὁ Σκόπας, ἀλλὰ τελειοποιήσας αὐτὸ ἐπὶ τὸ ἐντελέστερον καὶ ἐνθουσιαστικώτερον. Ἐν Βατικανῷ διατηρεῖται ἄγαλμα (Πιν. IB, 1) ἀναμφισβητήτως κατὰ τὸ τοῦ Σκόπα πεποιημένον, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ σύγχρονα νομίσματα τοῦ Αὐγούστου (5), ἔργον πολὺ ἔχον τὸ μεγαλεῖον, εὐγενῆ τὴν μορφὴν, ὑπὸ ποιητικοῦ οἴστρου περιλαμπομένην, πλουσιωτάτην καὶ ἔντεχνον τοῦ

---

(1) II, 31, 15.—(2) Florid. Σ. 128, ἔκδ. Bip.—(3) ΚΘ, στ. 45.—(4) Zoëga, Bass. Rel. II. T. 99. - Mon. d. Mus. Napol. T. IV. pl. 7, 9, 10.-DENKM. 46, 47.—(5) DENKM. 141. 6- Morelli, Thesaur. Num. Imp. Aug. Tb. XV, 30. - Νόμισμα Νέρωνος, DENKM. 141, C. Αὐτ. Nero. Tb. XI. 29.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χιτῶνος τὴν πτύξιν, ἀλλὰ καί τι θηλυπρεπὲς εἰς τὴν ὅλην παράστασιν.

Ἕτερον δ' Ἀπόλλωνα τοῦ Σκόπα ἀναφέρει ὁ Στράβων (1), Σμινθέα, πατοῦντα μῦν, ἐν τῇ νήσῳ Χρύσῃ παρὰ τῷ Ἑλλησπόντῳ, ὅπου ἀνέκαθεν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην τοῦ ὀξολοθρεύοντος τοὺς φθορεῖς τοῦ χρυσοῦ θέρους ἐτιμᾶτο ὁ Θεὸς(2)· προσέτι καὶ Λητὼ σκηπτοῦχον, μετ' Ὀρτυγίας, φερούσης ὡς βρέφη τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν ἐν Ἐφέσῳ (3). Καὶ Ἄρτεμιν Εὔκλειαν ἀναφέρει ἐν Θήβαις ὁ Παυσανίας(4).

Ἕτερα δ' ἔργα τοῦ Σκόπα μνημονεύονται Ἑκάτη ἐν Ἄργει (5), ἀγένειος Ἀσκληπιὸς μεθ' Ὑγείας ἐν Γόρτυνι (6), καὶ ὅμοιος ἐν Τεγέᾳ (7). Ἀθηνᾶ πρόναος ἐν Θήβαις (8), καὶ ἄλλη Ἀθηνᾶ ἐν Κνίδῳ (9), Ἑρμῆς (10), Ἑστία μεταξὺ δύο καθημένη καμπτήρων, Ἡρακλῆς ἐν Σικυῶνι (11), χανήφορος, ἴσως ἐν Ἀθήναις (12), καὶ τέλος τὰ πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Σκόπα, ἢ κἂν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν αὐτοῦ γενόμενα συμπλέγματα τῶν ἀετῶν τοῦ ἐν Τεγέᾳ ὑπ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντος ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, παριστῶντα, τὸ μὲν «*θήραν τοῦ Καλυδωνίου συὸς*», τὸ δὲ τὴν ἐν Καίκῳ «*μάχην Ἀχιλλέως καὶ Τηλέφου* (13).

Ἀμφίβολον ἔμενε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἂν τοῦ Σκόπα ἢ τοῦ Πραξιτέλους ἀριστούργημα ἦν τὸ περίφημον σύμπλεγμα τῶν Νιοβιδῶν τὸ κατατεθειμένον ἐπὶ Πλινίου (14) εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ ναὸν τοῦ Σωσιανοῦ Ἀπόλ-

---

(1) ΙΓ, σ. 604. — (2) Ὁμ. Ἰλ. Α, στ. — (3) ΙΔ. 640. —(4) Θ, 17. — (5) Παυσ. Β, 22. — (6) Αὐτ. Η, 28.— (7) Αὐτ. 47.—(8) Αὐτ. Θ, 10. — (9) Pl. 36, 4, 5. — (10) Ἐπιγρ. Anall. III, σ. 197, ἀρ. 223. — (11) Pl. 36, 4, 7, — —(13) Παυσ. Η, 45.—(14) 36, 4, 8.

Ακαδημία Αθηνών - Academy of Athens

ωνος, τὸν ἱδρυθέντα ὑπὸ Γ. Σωσίου, τοῦ ἐπάρχου Συρίας ἐπὶ Μ. Ἀντωνίου (1). Ἡ Νιόβη, θυγάτηρ τοῦ Ταντάλου, συνὴ δ' Ἀμφίωνος τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν, καὶ φίλη τῆς Λητοῦς, ἓξ ἔχουσα υἱοὺς καὶ ἓξ θυγατέρας, κατ' ἄλλους δὲ δέκα, δεκαοκτὼ ἢ δεκαεννέα παιδία, ἐκαυχήθη ὅτι εἶναι καλλιτεχνοτέρα τῆς Λητοῦς, καὶ ἀπήτησεν αἱ τιμαὶ ἐκείνης εἰς αὐτὴν ν' ἀποδίδωνται. Ἐκ τούτων παροργισθέντες ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἄρτεμις, κατετόξευσαν τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ αὐτὴ ὑπὸ θλίψεως μετεβλήθη εἰς βράχον. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὃ ὁ Πλίνιος ἀναφέρει διὰ τῶν ξηρῶν λέξεων· « Ἐπίσης ἀμφιβάλλεται ἂν οἱ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σωσιανοῦ θνήσκοντες παῖδες τῆς Νιόβης εἰσὶ τοῦ Πραξιτέλους ἢ τοῦ Σκόπα », ἦν μέγα σύμπλεγμα ἐκ δεκαὲξ τοὐλάχιστον ἀγαλμάτων συγκείμενον, σπανίαν ἐχόντων τὴν καλλονήν, ὡς ἐφάνη ὅτε, τὰ μὲν πιθανώτατα ἐν πρωτοτύπῳ, τινὰ δ' ἐν ἀντιγράφοις, ἀνευρέθησαν εἰς ἀνασκαφάς. Δεκατρία εἰσὶ τὰ τεμάχια τὰ εὑρεθέντα ἐν Ῥώμῃ, κατὰ τὸ ἔτος 1583. Ταῦτα συμπληρωθέντα, διατηροῦνται ἤδη ἐν Φλωρεντίᾳ. Ὑπάρχουσι δὲ τινῶν ἐξ αὐτῶν καὶ ἐπαναλήψεις, ὡς μία ἐν Ῥώμῃ, ἄλλη ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἕτεραι ἀλλαχοῦ, ὅπερ ἀποδεικνύει τοῦ πρωτοτύπου τὴν μεγάλην παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπόληψιν. Καὶ τὰ μὲν ἐπιγράμματα ἀποδίδουσι τὸ σύμπλεγμα μᾶλλον εἰς τὸν Πραξιτέλην. Ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς τὴν ἀμίμητον ἐντέλειαν, εἰς τὴν δύναμιν, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ κάλλος μεθ' ὧν ἐν αὐτῷ αἱ σωματικαὶ ἑρμηνεύουσι τὰς σφοδρὰς ψυχικὰς κινήσεις, τὴν ἰσχυρὰν ἀλγηδόνα, τὸν φόβον τοῦ ἐπερχομένου κινδύνου, τὴν ἀμοιβαίαν στοργὴν, τὴν πρόνοιαν περὶ τῆς σωτηρίας ἀλλήλων, τὴν θλίψιν καὶ τὴν ἀπελπισίαν, κλίνομεν μᾶλλον εἰς τὸ ν' ἀποδώσωμεν τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὴν βιαίως

---

(1) Δ. Κασσ. ΜΘ, 2.-Pl. 13, 11.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

περιπαθῆ γλυφίδα τοῦ Σκόπα, παρὰ εἰς τοῦ Πραξιτέλους τὴν ἡρέμως αἰσθηματικήν. Πάσης περιγραφῆς κρείττων εἶναι ἡ εὐλάβεια μεθ' ἧς ὁ τεχνίτης παρίστησι τὸν σωματικὸν πόνον, τῆς μορφῆς οὕτω τὴν ἥρεμον καὶ χαρτερικὴν περιπάθειαν μετὰ τῆς ζωηρότητος ἐκφραστικῶν θέσεων καὶ κινήσεων συνδυάζων, ὥστε οὔτε ψυχρὰν νὰ ἐμφαίνῃ ἀναλγησίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀνανδρείαν καταστρέφουσαν καὶ τὸ ἠθικὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὴν σωματικὴν καλλονήν. Οἱ μάρτυρες οὗτοι τῆς θείας ὀργῆς εἰσὶ τόσῳ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστοι, καθ' ὅσον ὡς ἄνθρωποι μὲν αἰσθάνονται τὰς πληγὰς, ὡς ἥρωες ὅμως τὰς ὑποφέρουσι. Τῆς δὲ Νιόβης (Πιν 1B, 3) ἡ ἔκφρασις εἶναι ἡ ἀπολίθωσις, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ἀποθέωσις τῆς ὑπερτάτης θλίψεως ἐν τῇ φιλοστοργίᾳ· Ἔχουσα ἐγκεκλεισμένην εἰς τὴν ἀγκάλην της τὴν νεωτέραν τῶν θυγατέρων της, φαίνεται ὡς αὐτομάτως ζητοῦσα, οὐχὶ ὅμως καὶ ὡς ἐλπίζουσα, νὰ σώσῃ αὐτὴν, καὶ οἱ ὀφθαλμοί της αἴρονται πρὸς τὸν οὐρανὸν μετ' ἐλέγχου μᾶλλον ἢ μετὰ δακρύων, διότι ἠξεύρει ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι ἄκαμπτος δι' αὐτὴν, καὶ τοξεύει πρὸς αὐτὸν βλέμμα μετέχον τῆς ὑπερηφάνου συναισθήσεως τῶν ἀδίκως πιεζομένων. Ὁ παιδαγωγὸς, ὁδηγῶν εἰς φυγὴν τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν (Πιν. 1B. 2), καὶ καλύπτων αὐτὸν διὰ τοῦ ἰδίου του σώματος, εἶναι ἓν τῶν περιπαθεστάτων συμπλεγμάτων, καὶ τούτου ἀντίστοιχα καὶ ἐφάμιλλα εἰσὶ Νιοβίδης καλύπτων ἀδελφὴν ψυχορραγοῦσαν (Πιν. 1B, 4), καὶ κόρη ζητοῦσα νὰ προασπίσῃ τὸν ἀδελφόν της, ἧς ἀντίγραφον φαίνεται καὶ ἐπὶ σωζομένου δακτυλιολίθου (1). Τὰ δὲ λοιπὰ εἰσὶ δύο φεύγοντες Νιοβίδαι καὶ δύο φεύγουσαι θυγατέρες. Εἷς Νιοβίδης γονυπετὴς καὶ ὄπισθεν τετρωμένος, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χρατῶν τὴν πληγήν του, καὶ τὴν δε-

---

(1) DENKM. 142, 1.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ξίαν αἴρων εἰς ἔνδειξιν ἀλγηδόνος, θέσιν ἔχων καὶ ἔκφρασιν πλήρη ζωηρότητος· καὶ εἷς Νιοβίδης ἐκτάδην κάμενος καὶ νεκρὸς, οὗ ὅμοιος ὑπάρχει καὶ ἐν Μονάχῳ. Αἱ μορφαὶ πᾶσαι ἔχουσι συγγενικόν τινα τύπον, εἰς πολλὴν ἀκρίβειαν συνιστάμενον ὡς πρὸς τὴν τῆς φύσεως μίμησιν, καίτοι ἐλαττουμένην πάντοτε τῆς τῶν Φειδαϊκῶν ἀριστουργημάτων. Ἡ κατεργασία αὐτῶν, εἰς τὰ ὀπίσθια μάλιστα, εἶναι ἐνίοτε ἐλλειπὴς, ὅπερ φαίνεται ἐπιχυροῦν τὴν οὐχὶ ἀπίθανον εἰκασίαν, ὅτι ἦσαν διατεθειμένα ἐν ἀετῷ, καὶ ἑπομένως μόνον ἔμπροσθεν ὁρατά. Ὁ Παυσανίας, ὁμιλῶν περὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ ὑπὲρ τὸ θέατρον τοῦ Βάκχου ἐν Ἀθήναις, λέγει (1)· «Ἀπόλλων ἐν αὐτῷ καὶ Ἄρτεμις τοὺς παῖδας εἰσὶν ἀναιροῦντες τοὺς Νιόβης». Καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ σπηλαίου ἐκείνου σωζόμενα ἴχνη δεικνύουσιν ὅτι ἀγάλματα ἵσταντο ἐν αὐτῷ εἰς 2 ἢ 3 σειρὰς βαθμοειδῶς ὑψουμένας· καὶ ἴσως ἐπ' αὐτῶν μὲν νὰ ἦσαν τεταγμένοι οἱ Νιοβίδαι, ἀπέναντι δ' αὐτῶν νὰ ἵσταντο οἱ Θεοὶ οἱ αὐτοὺς τιμωροῦνται. Ἂν τοῦτο οὕτως εἶχεν, ἴσως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὁμοίαν διάθεσιν, καὶ τὴν τῶν Θεῶν ἐπίσης ὁρατὴν παρουσίαν καὶ διὰ τὸ προκείμενον σύμπλεγμα· διότι πιθανώτατα τὸ ἓν ἦτον τοῦ ἄλλου ἀντίγραφον.

Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον.

Ἀλλ ἂν ἐν ταῖς δαμασθείσαις Ἀθήναις ἤκμαζεν ἔτι ἡ γλυπτικὴ, πολλῷ δὴ μᾶλλον ἔπρεπεν ἐν τῇ θριαμβευσάσῃ Πελοποννήσῳ. Καὶ τῷ ὄντι τὸ Ἀργοσικυώνιον ἐργαστήριον ἐξηκολούθησεν εἰσέτι ἀνθοῦν, καὶ πρὸ πάντων ἐν Σικυῶνι, ἴσως διότι μετὰ τῶν Ἀθηνῶν εἶχε ταπεινωθῇ καὶ τὸ Ἄργος. Εἰς τὸ ἐργαστήριον δὲ τοῦτο διατηρήσασα ἡ τέχνη τὸν ἰδιόρρυθμον αὐτῆς χα-

(1) A, 21.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ραχτῆρα τοῦ ζητεῖν διὰ μέτρων καὶ ἀναλογίας, ἐκ τῶν προτέρων οὕτως εἰπεῖν, τὸ καλὸν ἐν τῷ σώματι, ὃν θαυμασίως ἐξέφρασεν ὁ Πολύκλειτος, προσέλαβε καὶ τὸν τῆς ἐποχῆς, ἐκκλίνασα ἀναλόγως πρὸς τὸ μαλακώτερον, τὸ ὑλικώτερον καὶ τὸ χαριέστερον.

Καὶ ἀναφέρονται μὲν καὶ ἄλλοι τεχνῖται, μαθηταὶ τῶν συγχρόνων τοῦ Πολυκλείτου, ἐργασθέντες Θεούς, καὶ εἰκονικοὺς ἀνδριάντας, καὶ μάλιστα ἀθλητάς· μεταξὺ δὲ πάντων διέπρεψεν ἐξόχως ὁ Σικυώνιος Λύσιππος, σύγχρονος τοῦ Πραξιτέλους. Τοῦτον ὁ Πλίνιος (1) τάττει ἐν τῇ 114ῃ Ὀλυμπιάδι· ἀλλ' ἐννοεῖ διὰ τούτου τὸ ἔσχατον αὐτοῦ γῆρας, διότι ἐν Παυσανίᾳ (2) ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐργαζόμενον ἀνδριάντα ἀθλητοῦ νικήσαντος ἤδη ἐν Ὀλ. 102. Καίτοι δ' αὐτοδίδακτος φημιζόμενος, διότι παρὰ τοῦ ζωγράφου Εὐπόμπου ἔμαθεν' ἀκολουθῇ οὐχὶ καλλιτέχνην τινὰ ἰδίως, ἀλλὰ τὴν φύσιν αὐτὴν (3), ὀρθῶς ὅμως ὁ ἴδιος ὡμολόγει ὅτι διδάσκαλον μόνον ἔλαβε τὸν Δορυφόρον τοῦ Πολυκλείτου (4). Ὡς ἡ μεταξὺ Φειδίου καὶ Πολυκλείτου διαφορὰ εἰς τοῦτο ἐνέκειτο, ὅτι ὁ μὲν ἔπλαττε τὴν θείαν μορφὴν ὑπὸ θείου ἤθους ἐμψυχουμένην, ὁ δὲ τὸ ἀνώτατον ἀνθρώπινον κάλλος ἐξ ἀκριβοῦς συμμετρίας πηγάζον, οὕτω διέφερε τοῦ Πραξιτέλους ὁ Λύσιππος καθ' ὅσον ὁ μὲν ἐζωογόνει τὸ σωματικὸν κάλλος δι' ἐκφράσεως ῥέμα κεκινημένης ψυχῆς, ὁ δ' ἀπέβλεπεν εἰς αὐτοῦ μᾶλλον τοῦ σώματος τὴν διάπλασιν, τὸ μυστήριον τοῦ κάλλους ζητῶν εἰς τὴν ἀνατομικὴν ἐντέλειαν καὶ εἰς τὰς σοφὰς ἀναλογίας αὐτοῦ, ὧν βαθεῖαν ἐποιεῖτο μελέτην, καὶ ἃς μετερρύθμισε συμφωνότερον πρὸς τῶν χρόνων τὰς ἀξιώσεις. Διὰ τοῦτο ὁ Πλίνιος ἐπαινεῖ (5) μετὰ τῆς ἐπιμελείας (Constantiam) συγχρόνως καὶ τὴν

---

(1) 34, 19.— (2) ΣΤ, 1.— (3) Pl 34, 19, 16, κατὰ Κικέρωνα.— (4) Cic. Brut. 86.— (5) 34, 19, 7.

χάριν αὐτοῦ (elegantiam). Ὁ σκόπελος ὅμως τῆς τοιαύτης τάσεως ἦν, μὴ ἀποκλίνῃ πρὸς δουλικὴν τῆς ὕλης μίμησιν, πρὸς τὸν ἄγαν πραγματισμόν, ὡς λέγουσι σήμερον, μὴ ἀποβῇ εἰς ἀνθρωποποιόν, ὡς πρὸ αὐτοῦ ὁ Δημήτριος (σελ. 315). Ἀλλ' ὁ Λύσιππος εἶχε τὴν συναίσθησιν τοῦ κινδύνου τούτου, καὶ ἤξευρε νὰ τὸν ἀποφύγῃ· δι' ὃ ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ (1), ὅτι ἄλλοι μὲν ἐποίουν τοὺς ἀνθρώπους οἵοι ἦσαν, αὐτὸς δὲ οἵοι «δόξοιεν ἄν» (ab illis facos, quales essent, hominos; a se quales viderentur esse), ἤτοι οἷοι φαίνονται εἰς τοῦ καλλιτέχνου τὸν ὀφθαλμὸν, οἷοι ἔπρεπε νὰ εἶναι. Ἐν ᾧ λοιπὸν, τὴν ἀλήθειαν μάλιστα ἐπιδιώκων (2), μετὰ μεγίστης ἀκριβείας καὶ λεπτότητος εἰργάζετο τὰ καθέκαστα (Argutiæ operum, custoditæ in minoris quoque rebus (3) πολλὰ ἐν ταυτῷ ἐπενόει μεταπλάττων ἐπὶ τὸ εἰδανικώτερον. Οὕτως ἰδίαν τινὰ ἔδωκεν ἔκφρασιν εἰς τὴν τῆς κόμης διασκευὴν· διότι τὸ τοῦ Πλινίου ὅτι «ἐξέφρασεν αὐτὴν» (capillum exprimendo), δὲν δύναται βεβαίως, προκειμένου περὶ καλλιτέχνου γενεὰν ὅλην μεταγενεστέρου τοῦ πλάσαντος τὸν βαθυχαίτην Ὀλύμπιον Δία, νὰ ἔχῃ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου καὶ σχεδὸν συμβολικοῦ τρόπου τῶν παραλλήλων βοστρύχων πρῶτος διέπλασε τὴν κόμην κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῆς ποικιλίαν. Ἡλὴν δὲ τούτου, τεχναζόμενος μέγεθος νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφὴν, ἴσως τὸ μέγεθος ὃ βαθμηδὸν ἐξέλειπεν ἤδη τοῦ ἤθους, ἐσμίκρυνε τὰς κεφαλὰς καὶ ἐξῆρεν ἀναλόγως τὰ σώματα, ἰσχνότερα καὶ ἐπιμηκέστερα ποιήσας αὐτὰ (capita minora faciendo quam antiqui; corpora graciliora siccioraque, per quæ proceritas signorum major videretur (4), μετὰ πολλῆς τῆς φειδοῦς βεβαίως, καὶ ἐντὸς τῶν ὅρων τῆς ἀκριβοῦς συμ-

(1) Pl. 34, 19, 6. — (2) Quinct. XII, 10, 9. — (3) Plin. Αὐτ. (4) Αὐτ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μετρίας, ποικίλλων τὸ καλὸν καὶ οὐχὶ καταστρέφων αὐτό.

Ὁ Λύσιππος χαλκᾶ κυρίως ἔργα ἐποίει· καὶ πρὶν ἢ ἀναπτερωθῇ εἰς καλλιτέχνην, ἦν χαλκόπτης ἁπλοῦς (ærarius (1)). Δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ παραγωγικώτερος τῶν τεχνιτῶν· διότι, ὅταν μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ κληρονόμος αὐτοῦ ἠνέωξε τὸ κιβώτιον εἰς ὃ τακτικῶς συνείθιζεν ὁ γλύπτης ν' ἀποθέτῃ ἀνὰ ἕνα χρυσοῦν στατῆρα δι' ἕκαστον ἄγαλμα ὃ ἐπώλει, εὗρεν ἐν αὐτῷ **1500** στατῆρας (2)· ὥστε ἀτόπως λέγει ὁ Πετρώνιος (3), ὅτι ἓν μόνον ἔργον μεθ' ὑπερβολικῆς ἐπιμονῆς ἐργασθείς, περιέπεσεν εἰς ἔνδειαν καὶ ἀπέθανεν. Ἐκ τῶν ἀναλόγως ὀλίγων ἔργων τοῦ Λυσίππου ἃ περιῆλθον εἰς γνῶσιν ἡμῶν, ἓν τῶν ἐπισημοτάτων καὶ χαρακτηριστικωτάτων διὰ τὸν ῥυθμὸν αὐτοῦ ἦν ὁ Ἡρακλῆς, ὃν πολλάκις καὶ εἰς διαφόρους θέσεις διέπλασεν, ἀλλὰ πιθανῶς κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα πάντοτε. Ἕνα ἐξ αὐτῶν περιγράφει ὁ Λιβάνιος (4) ὡς « *ἑστῶτα ἐν τῇ λεοντῇ* », ἴσως τὸν αὐτὸν τῷ *χαλκῷ*, ὃν ἔστησεν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πατρίδος του (5), καὶ τῷ «*χαλκῷ Ἡρακλεῖ*», οὗ μνημονεύει ὁ Λουκιανὸς (6). Ἄγαλμα λίθινον κολοσσιαῖον, εὑρεθὲν εἰς τοὺς λουτρῶνας τοῦ Καρακάλλα (Πιν. ΙΓ'.), καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «*Γλύκων Ἀθηναῖος ἐποίει*», γράμμασι γεγραμμένην μεταγενεστέροις, κοινῶς δὲ σήμερον Φαρνέσιος Ἡρακλῆς καλούμενον, ὑπετέθη ὅτι εἶναι αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἡρακλέους ἀντίγραφον ἐξεργασθὲν ὑπὸ Γλύκωνος. Τοὐλάχιστον ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι τὸ πρωτότυπον ἦν ἔργον τοῦ Λυσίππου, διότι καὶ ἕτερον ἀντίγραφον τοῦ αὐτοῦ ἀγάλματος, πολὺ ἔλασσον τὰς διαστάσεις, χρόνων δ' ἔτι μεταγενεστέρων, καὶ ἐργασίας ἱκανῶς ἠμελημένης, ἐν

---

(1) Αὐτ. — (2) Plin. 35, 17.— (3) κ. 88.— (4) Ι"δ. Petersen, comm. 7. Lib II. Programm. Havn. 1827. — (5) Παυσ. Β, 9.— (6) Ζεὺς τραγ. 12.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ῥώμῃ εὑρεθὲν καὶ αὐτὸ, καὶ ἤδη ἐν Φλωρεντίᾳ διατηρούμενον (1), φέρει ἐπιγραφὴν «*Λυσίππου ἔργον*». Ἀμφότερα δὲ ταῦτα, καὶ δακτυλιόλιθοι (2), καὶ νόμισμα Φιλιππουπολιτῶν τῶν χρόνων τοῦ Καρακάλλα (3), παριστῶσιν ἐν ἀπαραλλάκτοις ἀντιγράφοις τοῦ αὐτοῦ πρωτοτύπου τὸν ἀδάμαστον ἥρωα, τὸν ἡμίθεον τῆς σωματικῆς ῥώμης, οὐχὶ ἐν τῇ ἐντάσει τῶν μεγάλων ἀγώνων του, ἢ λαμπρὸν ἐξ αὐτῶν ἐξερχόμενον, ἀλλὰ κεκοπιακότα ἐκ τῶν κατορθωμάτων του, λύσαντα τὰ μυώδη του μέλη, καὶ ἀναπαυόμενον ὡς ἀνεπαύετο ἡ Ἑλλὰς μετὰ τοὺς ἐνδόξους της ἄθλους. Ἐπὶ τοῦ ῥοπάλου του ἔχει ἐῤῥιμμένην τὴν λεοντῆν του, καὶ τὸ ἄχρηστον ἤδη ὅπλον τῶν θριάμβων του εἰς βράχον ἐρείδων, στηρίζει ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀριστερὰν μάλην του, καὶ ἐπ' αὐτοῦ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῶν νευρωδῶν του ποδῶν φέρει τοῦ σώματός του ὅλον τὸ βάρος καὶ ὅλον τὸν ὄγκον. Τὸ σῶμα δὲ τοῦτο, ἐξαισίου ἐργασίας, μυῶδες ὅλον καὶ γονατῶδες, δεικνύει τὸν ὑπέρτατον δυνατὸν βαθμὸν ἀναπτύξεως ἀθλητικῆς ἀνδρείας. Ἀλλ' οἱ μῦς, ὡς κυματώδεις λοφίσκοι σωρευόμενοι, ὑπερβαίνουσι τῆς ἐγχρατοῦς τέχνης τὰ ὅρια, καὶ φαίνεται ὅτι ἀτέλεια τῆς ἀντιγραφῆς ἐξογκοῖ μέχρις ὑπερβολῆς ὅ,τι ἐν τῷ πρωτοτύπῳ πεφεισμένως μᾶλλον καὶ λεπτῶς ὑπεδείκνυτο. Ἡ κεφαλὴ εἶναι κατὰ τὰς Λυσιππείους ἀναλογίας μικροτάτη ὡς πρὸς τὸ σῶμα, καὶ αὐξάνει τὴν ἐκ τοῦ γιγαντιαίου κορμοῦ ἐντύπωσιν. Κλίνει δ' ἐλαφρῶς συνοφρυουμένη, ὡς ἀνθρώπου πλανῶντος· τὸ πνεῦμα εἰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος.

Ἀλλ' ὁ πάντων τῶν Ἡρακλέων αὐτοῦ περιφημότα-

---

(1) DENKM. 151. Bianchini, palazzo dei Cesari T. 18.— (2) DENKM. 154. - Wicar, Galer. de Flor. T. III, pl. 24. — (3) DENKM. 155.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τος ἐν τῇ ἀρχαιότητι (1) ἦν ὁ τῆς Τάραντος, ὃν ὁ Φάβιος Μάξιμος μετέφερεν εἰς τὸ Καπιτώλιον, καὶ ἐκεῖθεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου τὸν κατέστρεψαν χωνεύσαντες αὐτὸν εἰς χαλκὸν ἐν 1202 οἱ σταυροφόροι (2). Νικήτας ὁ Χωνιάτης (3), ὅστις ἐξ ἀμαθείας καλεῖ Λυσίμαχον τὸν κατασκευάσαντα τὸν κολοσσὸν, περιγράφει αὐτὸν ὡς Ἡρακλέα εὔρωστον καὶ βαθυγαίτην, ἄοπλον, καὶ σύννουν καθήμενον ἐπὶ τοῦ κοφφίνου ὃι' οὗ ἐξετέλεσε τὸν περὶ τὸν Αὐγείαν ἆθλον, τὴν λεοντῆν ἔχοντα ἐπὶ τούτου ἐστρωμένην, καὶ τὸν μὲν ἀριστερὸν ἀγκῶνα στηρίζοντα εἰς τὸ καμφθὲν γόνυ, καὶ τὴν κεκμηκυῖαν κεφαλὴν εἰς τὴν χεῖρα, τὸν δὲ δεξιὸν βραχίονα ἐκτείνοντα εἰς τὸ δεξιὸν σκέλος. Ἦν δὲ τοιοῦτον τοῦ ἀγάλματος τούτου τὸ μέγεθος, ὥστε τὸ σκέλος αὐτοῦ ἦν ἀνδρόμηκες, καὶ ὁ ἀντίχειρ εἶχε πάχος ἀνδρός. Ὅτι δ' ἡ περιγραφὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἀκριβὴς, ἀποδεικνύουσι δακτυλιόλιθοι, ἐφ' ὧν ἀπαντῶνται τοῦ κολοσσοῦ τούτου ἀντίγραφα (4).

Ἀρχαῖα ἐπιγράμματα (5) περιγράφουσι τοῦ Λυσίππου ἕτερον Ἡρακλέα ὑπὸ τοῦ Ἔρωτος δαμασθέντα καὶ ἀφοπλιζόμενον. Τούτου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπομίμημα ὑπάρχει ἐπὶ δακτυλιολίθου (6), παριστῶντος τὸν Ἡρακλέα φέροντα μὲν τὴν λεοντῆν καὶ τὸ ῥόπαλον· ἀλλ' ἐνῷ αἴρει τοῦτο ὅπως πατάξῃ τινὰ παρὰ πόδας ἐχθρὸν, πιθανῶς αὐτὸν τὸν ἔρωτα, τὸ πο-

---

(1) Πλουτ. Φ. Μαξ. 22. - T. Liv. IX, 44. - Pl. 34, 18. - Στράβ. ΣΤ, 278. — (2) Ἀνωνυμ. Ἀρ. 79. - Σουϊδ. φ. ΒΑΣΙΛΙΚΑ.—(3) Κ. ΣΤ, σ. 687 καὶ 859, ἔνδ. Bonn.—(4)DENKM 156. Lippert. Daktyl. Scrin. II, p. I, n. 231. — (5) Anall. II, σ. 280, 4 καὶ σ. 226, 52. - Spon. Misc. σ. 51. — (6) DENKM. 157. - Lipp. I, 281.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νηπιον βρέφος ἐπήδησεν εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ, καὶ χλίνον τὴν ταύρειον κεφαλήν του, κάμπτει τὸ γόνυ του μέχρι γῆς.

Ἀναφέρουσι προσέτι ὁ Μαρτιάλος (1) καὶ ὁ Στάτιος (2) μικρὸν τοῦ Λυσίππου χαλκοῦν Ἡρακλέα, Ἐπιτραπέζιον καλούμενον, μόλις ποδιαῖον τὸ ὕψος, καθήμενον ἐπὶ βράχου, ἐφ' οὗ εἶχεν ἡπλωμένην τὴν λεοντῆν, τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ἄνω ἐν βαχχιχῇ βεβαίως ἐκφράσει στρέφοντα, καὶ ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ ἔχοντα ἔκπωμα, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ τὸ ῥόπαλον. Τοῦτον περιέφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ μετὰ ταῦτα περιῆλθεν εἰς κτῆσιν τοῦ Ἀννίβου, τοῦ Σύλλα καὶ ἄλλων. Ὡς ἀντίγραφον δὲ τούτου ἐξέλαβόν τινες τὸν κατ' ἐπιγραφὴν ὑπό τινος «*Ἀπολλωνίου Νέστορος Ἀθηναίου*» εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους κατασκευασθέντα, καὶ ἐν Ῥώμῃ, εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Πομπηΐανοῦ θεάτρου ἀνευρεθέντα περίφημον καὶ ὡραῖον κορμὸν (Torso) ἀναπαυομένου Ἡρακλέους. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἀπεδείχθη ἐσφαλμένη, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ θέλουσα τὸν Ἡρακλέα τοῦτον παρακαθήμενον πλησίον γυναικὸς (3). Τὸ μόνον ἀληθὲς φαίνεται ὅτι ἦν καὶ οὗτος Ἡρακλῆς ἀναπαυόμενος, ὑπὸ τοῦ Λυσίππου, ἢ κατ' ἐκείνου τὸν ῥυθμὸν πεποιημένος (4).

Ἐποίησεν ὅμως καὶ ἄθλους Ἡρακλέους ὁ Λύσιππος, κατὰ παραγγελίαν ἀναμφιβόλως, δι' Ἀλυζίαν ἐν Ἀκαρνανίᾳ (5), ὅθεν Ῥωμαῖος στρατηγὸς μετέφερε τὰ ἔργα ταῦτα εἰς Ῥώμην. Ἄγνωστον δ' ἂν ἦσαν ταῦτα ἓν μέγα, ἢ δώδεκα μικρὰ χαλκᾶ συμπλέγματα, ὧν ἀντίγραφα θεωροῦνται τινὲς τῶν ἐν διαφόροις Μου-

---

(1) IX, 44—45. — (2) Silv. IV, 6. — (3) Overbeck. Gesch. d. Griech. Plastik, II, 231.—(4) Overbeck. Gesch. d. Plast. II, Fig. 83.— (5) Στράβ. I, 459.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σείοις σωζομένων ὡραιοτέρων παραστάσεων τῶν Ἡρακλείων ἄθλων (1).

Καὶ Θεῶν δ' ἀγάλματα ἐποίησεν ὁ παραγωγικώτατος οὗτος γλύπτης, κολοσσοὺς Διός, τὸν μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος (2), ὅπου ἦν καὶ ὁ Ἡρακλῆς αὐτοῦ, ἕτερον δ' ἐπίσης μετὰ τοῦ Ἡρακλέους ἱστάμενον ἐν Τάραντι (3), χαλκοῦν τεσσαρακοντάπηχυν, θαῦμα ἰσοσταθμίας, κινούμενον μὲν διὰ τῆς χειρὸς, χωρὶς ὅμως αἱ σφοδρότεραι θύελλαι νὰ δύνανται νὰ τὸν ἀνατρέψωσι, πρὸς ὃ καὶ στήλη ἀνηγέρθη εἴς τινα ἀπόστασιν, θραύουσα τὴν ὁρμὴν τοῦ ἀνέμου. Ἦν δὲ τοσοῦτον ὀγκώδης, ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸν ἀποκομίσωσι μετὰ τοῦ Ἡρακλέους. Καὶ δύο ἄλλα Διὸς ἀγάλματα ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντα γνωρίζει ὁ Παυσανίας, τὸ ἐν Μεγάροις μετὰ τῶν Μουσῶν τεθειμένον (4), καὶ τὸν Νεμεῖον Δία ἐν Ἄργει (5). Προσέτι δὲ ἐποίησε καὶ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ Ἑρμῆν περὶ τῆς λύρας ἐρίζοντας, ἐν Σικυῶνι (6), καὶ Ἔρωτα χαλκοῦν ἐν Θεσπιαῖς (7). Ὁ δὲ Λουκιανὸς (8) ἀναφέρει καὶ χαλκοῦν Ποσειδῶνα ἐν Κορίνθῳ, καὶ Διόνυσον· καὶ ὁ Πλίνιος (9), Σάτυρον ἐν Ἀθήναις, καὶ τέθριππον τῶν Ῥοδίων, φέρον τοῦ Ἡλίου τὸ ἄγαλμα, ὃ ἐπεχρύσωσεν ἔπειτα ἀπειροκάλως ὁ Νέρων, καταστρέψας αὐτό· διότι καὶ ἀφ' οὗ ἀφῃρέθη ὁ χρυσὸς ὅπως ἀποδοθῇ τὸ ἄγαλμα εἰς τὴν πρώτην του καθαρότητα, ἔμεινε μὲν αὐτὸ θαυμαζόμενον πάντοτε, ἀλλὰ πολλαχοῦ ἐφαίνοντο καὶ τὸ παρεμόρφουν αἱ ἐντομαὶ ἃς ἔλαβεν ἕνεκα τῆς χρυσώσεως.

---

(1) Clarac, Musée de sculpt. pl. 785, n. 1966, 1977. pl. 787, n. 2005 pl. 792 n. 1977 a. pl. 794, n. 2006, a. pl. 797, n. 2006, pl. 800, n. 2000, 20 0.— (2) Παυσ. Β, 9.—(3) Pl. 37, 18.— (4) Α, 43.— (5) Β, 20.— (6) Θ, 30. — (7) Αὐτ. 27.— (8) Ζεὺς Τραγ. 9, 12.— (9) 34, 19, 6.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν τῶν μυθολογικῶν αὐτοῦ ἔργων ἀνήκει καὶ ὁ Καιρὸς, εἴς τινα ναὸν τῆς Σικυῶνος κατ' ἀρχὰς ἱδρυθείς, ἔπειτα δὲ μετενεχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν (1). Ἡ ἀξία τοῦ ἀγάλματος τούτου συνίστατο βεβαίως πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ ῥυθμὸν, παρὰ εἰς τὴν ἐπίνοιαν, ἥτις ἦτον ψυχρά τις ἀλληγορία τῆς εὐκαιρίας, διὰ συμβόλων μᾶλλον ὁμιλοῦσα, ὡς εἰς τῆς τέχνης τὴν παρακμήν. Ὁ Καιρὸς παρίστατο ὡς προσηβος νεανίας, αἰδῆμον τὸ βλέμμα ἔχων, τὴν δὲ κόμην ὄπισθεν κεκαρμένην καὶ ἔμπροσθεν μακρὰν, στάθμην δὲ καὶ ψαλλίδα κρατῶν, καὶ διὰ πτερωτῶν τῶν ποδῶν ἐπὶ σφαίρας βαίνων.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς εἰκονικῶν ἀνδριάντων παράστασιν ἦν ἑπόμενον νὰ διαπρέπῃ ὁ καλλιτέχνης οὗτος, ὅστις ἐκαυχᾶτο ὡς τὴν φύσιν ἔχων μόνον διδάσκαλον, καὶ ὅστις, πιστὸς εἰς αὐτὴν, ἐπενόει μόνον μεθόδους καὶ ἀναλογίας νέας, ὅπως τὴν ἀναδεικνύῃ ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν αὐτῆς ἔκφρασιν. Καὶ τῷ ὄντι μνημονεύονται αὐτοῦ τινὲς ἀθληταὶ (2), ἐν οἷς ἴσως πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ τὸν Ἀποξυόμενον (3), πολλάκις συγχεόμενον μετὰ τοῦ ἔργου τοῦ Πολυκλείτου. Ἴσως μάλιστα ὀρθότερον εἶναι τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐν Ῥώμῃ εὑρεθέντος λιθίνου ἐκείνου Ἀποξυομένου, περὶ οὗ ἐρρέθη ἀνωτέρω (σελ. 356) εἰς τὸν Λύσιππον μᾶλλον ν' ἀποδοθῇ, διότι κατ' αὐτοῦ τὰς ἀναλογίας φαίνεται μᾶλλον πεποιημένον. Εἰς αὐτὸν πρέπει πιθανώτατα ν' ἀναχθῇ καὶ ὁ μικρὸς χαλκοῦς Ἀποξυόμενος τοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τῶν εἰκονικῶν προσέτι ἀν-

---

(1) Καλλιστρ. Εἰκ. 6. - Ποσειδιπ. Χρον. Β. 13. - Ἰμερ. Σκλ. σ. 603. - Τζετζ. Χιλ. Η, 200. -Κεδρην. Χρον. σ. 322.- Φαιδρ. Ε, 8. - Auson. Ep. 12. — (2) Παυσ. ΣΤ. 1, 2, 5, — (3) Pl. 34, 19, 6.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δριάντων αὐτοῦ τὴν κατηγορίαν πρέπει νὰ ὑπαχθῶσι, καίτοι οὐχὶ εἰδανικότητος ἄμοιροι, διότι ἐγένοντο ὁτε τὰ πρωτότυπα πρὸ πολλοῦ δὲν ὑπῆρχον, ὁ Σωκράτης ἐν τῷ Ποµπείῳ τῶν Ἀθηνῶν (1), Πραξίλλα, ἡ περὶ Ὀλυμ. 82 ἀκμάσασα Σικυωνία ποιήτρια (2), καὶ ὁ Αἴσωπος (3), οὗ τὰ σωζόμενα ἀγάλματα (4) εἰσὶν ἴσως τοῦ Λυσιππείου ἐκείνου ἀντίγραφα.

Πρὸ πάντων δὲ περίφημος ἀνεδείχθη εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῶν Μακεδόνων καταχτητῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις καὶ εἰς μόνον αὐτὸν ἐλέγετο θέλων νὰ ἐπιτρέπῃ τῶν ἰδίων αὐτου ἀνδριάντων τὴν ποίησιν (5), διότι οὐ μόνον τοὺς ὡραίους αὐτοῦ σωματικοὺς χαραχτῆρας ἀκριβῶς ἐμιμεῖτο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνδρικὸν αὐτοῦ ἦθος ἐγίνωσχεν ἀξιοπρεπῶς νὰ ἐκφράζῃ. Οὕτω λέγει ὁ Πλούταρχος (6) « *Τὴν μὲν οὖν ἰδέαν τοῦ σώματος οἱ Λυσίππιοι μάλιστα τῶν ἀνδριάντων ἐμφαίνουσιν, ὑφ' οὗ μόνου καὶ αὐτὸς ἠξίου πλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἃ μάλιστα πολλοὶ τῶν διαδόχων ὕστερον καὶ τῶν φίλων ἀπεμιμοῦντο, τὴν τ' ἀνάτασιν τοῦ αὐχένος εἰς εὐώνυμον ὑσυχῇ κεκλιμένου, καὶ τὴν ὑγρότητα τῶν ὀμμάτων, διατετήρηκεν ἀκριβῶς ὁ τεχνίτης* ». Καὶ ἀλλαχοῦ (7)· « *Μόνος γὰρ οὗτος* (Λύσιππ.) *κατεμήνυε τῷ χαλκῷ τὸ ἦθος αὐτοῦ, καὶ συνεξέφερε τῇ μορφῇ τὴν ἀρετήν· οἱ δ' ἄλλοι τὴν ἀποστροφὴν τοῦ τραχήλου, καὶ τῶν ὀμμάτων τὴν διάχυσιν καὶ ὑγρότητα μιμεῖσθαι θέλοντες, οὐ διεφύλαττον αὐτοῦ τὸ ἀῤῥενωπὸν καὶ λεοντῶδες.* Ἔπλασε δὲ παμ-

---

(1) Διογ. Λ. Β, 43.—(2) Tat. c. Gr. 52.— (3) Ἐπιγρ. Annall. III, ἀῤ. 35. —(4) Mon. dell' Inst. d. Rom. III, tv. 14. —Ann. 1840. σ. 94 - Ἰδίως ἐν Ἀλβαν. Ἐπαύλει.

(5) Ἀῤῥιαν. Α, 16. - Ἰμερ. ΙΔ, 14 - Τζετζ. Χιλ. ΙΑ, 268. - Cic. ep. ad fam. V, 12. - Horat. epp. II, 1, 239. - Val. Max. VIII, 20, Ex. 2. - Pl. 7, 38.- Appul. Florid. I, σ. 410. Ἐκδ. Valkæn. — (6) Ἀλέξ. 5. — (7) Π. Ἀλέξ ἀρετ, Β; 2.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πόλιους αὐτοῦ ἀνδριάντας, εἰς παντοίας θέσεις καὶ κατὰ παντοίας ἡλικίας, ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς ἀρξάμενος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πλίνιος(1), «Fecit et Alexandrum magnum multis operibus, a puericia ejus orsus », Ἓν δ' ἐκ τῶν γνωρισμάτων τῶν ἀνδριάντων τούτων, περὶ ὧν ἰδίως ὁμιλεῖ ὁ Ἀππουλήϊος(2) ἦν ἡ *τῆς κόμης ἀναστολὴ*(3) ἢ τὸ *ἀνάστολον τρίχωμα*(4), οἷον τὸ πολλάκις χαρακτηρίζον τὴν κεφαλὴν τοῦ Διός· καὶ ἴσως τούτων τῶν ἀνδριάντων ἡ διασκευὴ ἔδωκεν εἰς τὸν Πλίνιον ἀφορμὴν νὰ εἰπῇ, ὡς εἴδομεν (σ.403), ὅτι ἐξέφραζε τὴν κόμην ὁ Λύσιππος. Ὁ περιφημότερος δὲ τῶν ἀνδριάντων τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅσους ἐποίησεν ἦν ὄρθιος, λόγχην ἔχων, καὶ τὸ βλέμμα ὑπερήφανον στηρίζων εἰς οὐρανὸν, ὡς ἂν ἤξίου νὰ διανείμῃ μετὰ τοῦ Διὸς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου. Κάτωθεν δ' ἦν τὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ βλέμματος ἐκφράζον ἐπίγραμμα·

« *Ἀνδασοῦντι δ' ἔοικεν ὁ χαλκὸς εἰς Δία λεύσσων·*
Γᾶν ὑπ' ἐμοὶ τίθεμαι, Ζεῦ, σὺ δ' Ὄλυμπον ἔχε » (5).

Τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ μορφὴ διετηρήθη ἐπὶ πολλῶν νομισμάτων συγχρόνων τε καὶ μεταγενεστέρων. Δι' αὐτῶν δ' ἀναγνωρίζεται καὶ ἐπ' ἀγαλμάτων καὶ προτομῶν, ὧν τινες φέρουσι καὶ ἐπιγραφὰς κυρούσας τὴν ταὐτότητα. Οὐδὲν ὅμως τῶν σωζομένων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄξιον τῆς τοῦ Λυσίππου γλυφίδος. Πιστὴ ἀλλ' ἄψυχος αὐτοῦ εἰκὼν εἶναι ἡ ἐν Λούβρῳ τῶν Παρισίων προτομὴ (Πίν. ΙΓ, 2). Πολὺ δ' ἐντελεστέρα εἶναι ἡ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ (Πίν. ΙΓ, 3), ἀμελὴς μᾶλλον τὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ὡραία τὴν διαγραφὴν, κλίσιν ἔχουσα τοῦ τραχήλου καὶ

---

(1) 34, 19, 6, — (2) Florid.σ, 118. —(3) Πλούτ. Πομπ. 2. — (4) Πολύδ. Δ, 128. — (5) Πλούτ. π. Ἰπκ. - Ὀσ. 24. = Ἐπιγρ. Anall. II, σ. 49, ἀρ. 14. - σ. 58 ἀρ. 1.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὴν τῆς πλουσίας κόμης διάθεσιν κατὰ τὸν Λυσσίππιον τρόπον. — Ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπάρχει κεφαλὴ ἐργασίας ἀρίστης, ἀλλὰ λίαν ἰσχυρὰν τὴν χλίσιν ἔχουσα, καὶ σωματικὴν ἀλγηδόνα ἐκφράζουσα (1). Αὕτη ἐξηλήφθη ὡς θνήσκοντος Ἀλεξάνδρου, ἕνεκα ὁμοιότητός τινος κατὰ τὴν μορφὴν, ἥτις ὅμως δύναται νὰ εἶναι καὶ τυχαία (Πίν. ΙΓ, 5). Ἐν δὲ Γαβιαῖς εὑρέθη ἄγαλμα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλασσον τοῦ φυσικοῦ ἀναστήματος, οὗ νεώτεραι προσετέθησαν χεῖρες καὶ πόδες, ὡς φαίνεται σημειούμενον ἐπὶ τῆς εἰκονος (Πίν. ΙΓ, 4). Οὗτος εἶναι ὁ ἐμφερέστατος πρὸς τὸν λογχοφόρον Ἀλέξανδρον, περὶ οὗ εἴπομεν ἀνωτέρω. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀρίστων Ἀλεξάνδρων καταριθμεῖται καὶ ὁ τοῦ Μονάχου, γυμνὸς, ἐπιβαίνων τῷ δεξιῷ πόδι ἐπὶ κράνους, παρὰ δὲ τὸν ἀριστερὸν ἔχων ἱστάμενον θώρακα (2).

Τοῦ ἥρωος αἱ μεγαλουργίαι ἐνέπνευσαν μεγαλουργήματα καὶ εἰς τὸν πλάστην αὐτοῦ. Τοιοῦτον ἦτον τὸ Σύμπλεγμα τῶν 25 ἐφίππων *ἑταίρων* τοῦ βασιλέως, τῶν πεσόντων ἐν Γρανικῷ (3), μεθ' ὧν ὁ Πλούταρχος ἀριθμεῖ καὶ ἐννέα πεζοὺς (4), ἐν ᾧ ὁ Ἰουστῖνος ἀναφέρει (5), κατὰ λάθος βεβαίως, 120 ἀνδριάντας. Τούτους παρέστησε, κατὰ Πλίνιον, ἐν εἰκονικῇ ὁμοιότητι καὶ ἴσως τῆς ἰδίας τοῦ βασιλέως εἰκόνος ἐν τῷ συμπλέγματι τούτῳ ἀντίγραφον εἶναι τὸ ἐν Ἡρακλείῳ εὑρεθὲν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον (Πίν. ΙΓ, 5), τὸ παριστῶν τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ τοῦ Βουκεφάλου, πληγὴν διὰ τοῦ ξίφους καταφέροντα κατὰ γονυπετοῦντος ἐχθροῦ. Τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον μετέφερεν ὁ Μέτελλος ἐκ Δίου εἰς Ῥώμην.

Ἐποίησε δ' ὁ Λύσιππος, ἀλλὰ συνεργασίᾳ τοῦ Λεωχάρους, καὶ ἕτερον μέγα σύμπλεγμα, τὸ Λέοντος κυνη-

---

(1) DENKM. 160. Mayer, Taf. 29 A.— (2) DENK. 169. Guattami, Monumi ined. Settembre, 1787.— (3) Pl. Αὐτ.-Ἀρρ. A, 16. B, 2.— (4) Ἀλέξ. 10.— (5) XI, 6, 13.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γέσιν, περὶ οὗ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει (1). «*Τοῦτο τὸ κυνηγέσιον ὁ Κρατερὸς εἰς Δελφοὺς ἀνέθηκεν, εἰκόνας χαλκᾶς ποιησάμενος τοῦ Λέοντος καὶ τῶν κυνῶν. καὶ τοῦ βασιλέως τῷ λέοντι συνεστῶτος, καὶ αὐτοῦ προσβοηθοῦντος, ὧν τὰ μὲν Λύσιππος ἔπλασε, τὰ δὲ Λεωχάρης.*— Ἔπλασε δὲ καὶ Ἡφαιστίωνα (2), καὶ Σέλευκον (3), καὶ μεθύουσαν αὐλήτριαν (4), ἴσως κατὰ ζῆλον τῆς Μαινάδος τοῦ Σκόπα· προσέτι δὲ παντοῖα τέθριππα, καὶ ἵππον ἀχαλίνωτον, τὰ ὦττα προτείνοντα, καὶ διὰ τοῦ ποδὸς τὴν γῆν πλήττοντα (5), ὅστις καὶ κατεστράφη ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (6). Εἰς αὐτὸν τέλος ἀπεδόθησαν ὑπό τινων καὶ οἱ ὡραῖοι τέσσαρες χαλκοῖ ἵπποι τοῦ ἀγ. Μάρκου, οἱ ἐξ Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπ. καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ σταυροφόρων εἰς Ἐνετίαν μετεκομισθέντες. Ἐπῃνεῖτο δὲ πολὺ καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν κυνηγετικῶν κυνῶν (7), καὶ θήρα μετὰ κυνῶν, ἄλλη τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀναφέρεται ὑπὸ Στράβωνος (8).

Ὁ δ' ἀδελφὸς τοῦ Λυσίππου Λυσίστρατος, πρῶτος, ὡς λέγεται (9), πρὸς πλείστην ἐπιτυχίαν τῆς ὁμοιότητος, ἀπετύπωσεν εἰς γύψον πρόσωπα, εἰς τὸ ἄκρον ἐλάσας τῆς τότε ἀρχομένης τάσεως τῆς τέχνης πρὸς εἰκονικὴν καὶ ἀπαράλλακτον μίμησιν, καὶ ἀποκλίνων τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνικῶν παραδοσεων, καθ' ἃς ἀπῃτεῖτο νὰ παριστῶνται τὰ ἀντικείμενα κρείττονα ἑαυτῶν.

Εὐτυχῶς ὅμως ἡ τέχνη καὶ μετ' αὐτὸν ἔτι ἐπὶ πολὺ ἐβράδυνε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὑλικὴν ταύτην ὁδὸν, ὡς ἀποδεικνύουσιν οἱ ἰδιοφυῆ εὐγένειαν πνέοντες, καὶ ἐξ ἐκείνων καὶ ἐξ ἔτι μεταγενεστέρων χρόνων πηγάζοντες

---

(1) Ἀλέξ. 40.- Ἰδ. Pl. αὐτ.— (2) Pl. αὐτ.— (3) C. I, G, 6018. — (4) Pl. αὐτ. — (5) Ἐπιγρ. Anall. II, σ. 225, ἀρ. 50. — (6) Νικ. Χων. σ. 861. ἔκδ. Bonn. — (7) Pl. αὐτ. — (8) ΙΓ, 59.— (9) Pl. 34, 19. - 35, 44.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εἰκονικοὶ ἀνδριάντες, οἷοι, ὁ τοῦ Ὁμήρου ἐν Καπιτωλίῳ, ὁ τοῦ Σοφοκλέους ἐν τῷ Λατερανῷ τῆς Ῥώμης, ὁ τοῦ Εὐριπίδου ἐν Νεαπόλει καὶ ἕτερος ἐν Μαντούῃ, οἱ τοῦ Αἰσώπου ἐν τῇ Ἀλβανικῇ ἐπαύλει τῆς Ῥώμης καὶ ἀλλαχοῦ, οἱ τοὺ Περικλέους ἐν Μονάχῳ, ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῷ βρεττανικῷ μουσείῳ, οἱ τοῦ Δημοσθένους ἐν τῷ αὐτῷ μουσείῳ, καὶ ἐνταῦθα ἐν τῷ βασιλικῷ κήπῳ, καὶ ἐν γένει αἱ ὑπὸ τοῦ Βισκόντου (1) ἐκδοθεῖσαι εἰκόνες 23 ποιητῶν καὶ νομοθετῶν, 21 φιλοσόφων, 3 ἱστορικῶν, 7 ῥητόρων, 21 ἰατρῶν καὶ 3 γυναικῶν.

Δὲν περιωρίζετο ὅμως ἡ τέχνη κατὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἐποχὴν εἰς μόνας τὰς κεντρικὰς ἑστίας αὐτῆς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν διεκλαδεύετο καὶ εἰς ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη, καὶ εἰς πάσας τὰς ὁπωσοῦν ἐπισήμους πόλεις ἠσκεῖτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Οὕτως ἦν σύγχρονος, ἐφάμιλλος καὶ μιμητὴς τοῦ Λυσίππου ὁ Ἰσθμιος Εὐφράνωρ, ὅστις, κατὰ Πλίνιον (2), οὐ μόνον γλύπτης, ἀλλὰ καὶ ζωγράφος ἦν ἔξοχος, καὶ περὶ τέχνης, ἰδίως περὶ συμμετρίας καὶ χρωμάτων, συνέγραψεν. Ἐποίησε δὲ καὶ κολοσσοὺς, καὶ λίθινα ἀγάλματα, καὶ τορευτὰ ἐκπώματα, καὶ πρῶτος, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἔδωκεν ἔκφρασιν ἀξιοπρεπείας εἰς τῶν ἡρώων τὰς παραστάσεις (Primus videtur expressisse dignitates heroum), εἴτε διότι οἱ πρὸ αὐτοῦ εἰς διατύπωσιν θείων κυρίως ἠσχολοῦντο μορφῶν, εἴτε διότι εἰς τὰς τῶν ἡρώων παραστάσεις ἦν σωματικώτερος καὶ νευρωδέστερος τῶν προγενεστέρων, τῶν τὸ ἰδανικὸν μᾶλλον καὶ ἠθικὸν ὕψος ἐπιδιωκόντων. Ὡς δ' ὁ Λύσιππος, οὕτω καὶ αὐτὸς μετερρύθμισε τῶν εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων τὴν συμμετρίαν, παριστῶν τὰς κεφαλὰς καὶ τὰ ἄκρα ὀγκωδέστερα ὡς πρὸς τὰ σώματα, καὶ διὰ τούτου παρέχων βεβαίως εἰς τὰ πλάσματα αὐτοῦ ἔμφασιν βαρύτητος

(1) Iconographie grecque. — (2) Pl. 35, 40.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ ἐμβριθείας, ὡς ἐκεῖνος διὰ τῶν ἐναντίων ἀναλογιῶν ἐπαδίωκε τὴν ἐλαφρότητα καὶ τὸ μέγεθος. Τὰ γλυπτὰ αὐτοῦ ἔργα, ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀπαριθμούμενα (1), εἰσὶν ἰδίως θεῶν ἀγάλματα, ἐν οἷς ἐπαινεῖται ἡ Λητὼ, φέρουσα τὰ παιδία της, καὶ ὁ Πατρῷος Ἀπόλλων ἐν Κεραμεικῷ, καὶ ὁ Ἥφαιστος χωλαίνων (2), καὶ Ἀγαθὴ Τύχη ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλην, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ στάχυν καὶ μίτρωνα ἔχουσα. Μεταξὺ δ' ἄλλων διεκρίνετο καὶ ὁ Πάρις, ἐν ᾧ λέγει ὁ Πλίνιος ὅτι ἐνεφαίνετο ὅ,τε δικαστὴς τῶν θεῶν, καὶ ὁ ἐραστὴς τῆς Ἑλένης, καὶ ὁ φονεὺς τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐποίησε δὲ καὶ Φίλιππον, καὶ Ἀλέξανδρον ἐν τεθρίππῳ, καὶ πολλὰ ἄλλα τέθριππα καὶ ἀπήνας.

Ἐν Θήβαις δ' ἀναφέρονται ὡς καλλιτέχναι τῆς 102ας Ὀλυμπιάδος (3) ὁ Ὑπατόδωρος καὶ Ἀριστογείτων, ποιήσαντες χαλκοῦς τοὺς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας εἰς Δελφοὺς, ἐκ τῆς ἐν Οἰνόῃ τῆς Ἀργολίδος νίκης τῶν Ἀργείων καὶ Ἀθηναίων κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων (4), συμβάσης πιθανῶς κατὰ τὸν Κορινθιακὸν κληθέντα πόλεμον ἐν Ὀλυμπιάδι 96, γ',—98, β', ὅταν συνεμάχουν οἱ Ἀργεῖοι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ Θηβαίοις. Μετὰ τοῦ Ὑπατοδώρου εἰργάσθη ὁ Σώστρατος, ἴσως ὁ Χῖος, οὗ μνημονεύει ὁ Παυσανίας, ἐν Ὀλυμπιάδι 90—100, ὡς ἑνὸς τῶν μεταγενεστέρων μαθητῶν τῆς Σικυωνίας σχολῆς (5), ἢ ἴσως ἄγνωστός τις Θηβαῖος, καὶ ἐποίησε λόγου ἄξιον χαλκοῦν κολοσσὸν Ἀθηνᾶς ἐν Ἀλιφέρᾳ τῆς Ἀρκαδίας (6).

Δαμοφῶν δ' ὁ Μεσσήνιος εἰργάσθη πολυπληθῆ θεῶν ἀγάλματα, τὰ πλεῖστα λίθινα, ἀλλὰ καί τινα ἀκρόλιθα ξόανα διὰ τοὺς κυριωτέρους ναοὺς τῶν ὑπὸ

---

(1) 34, 19, 16. — (2) Διων Χρυσοστ. 37, σελ. 466. — (3) Pl. 34, 19. - C. I. G. 25 καὶ 1578.— (4) Παυσ. 1, 10. — (5) ΣΤ, 3.— (6) Παυσ. Η'. 26. - Πολύβ. 4, 76.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τοῦ Ἐπαμινώνδου νεοδμήτων πόλεων Μεσσήνης καὶ Μεγαλοπόλεως, καί τινα καὶ ἐν Αἰγίῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Σφραγιδογλυφία καὶ Νομισματική.

Οἱ ἐπισημότεροι τῶν χρόνων τούτων καλλιτέχναι, οἵτινες παρῆγον τῆς γλυπτικῆς τὰ μεγαλουργήματα, ἀνεδείκνυντο, ὡς εἴδομεν, ἀμίμητοι ἐπίσης καὶ εἰς τὴν μικροτεχνίαν, καὶ τῶν πλείστων μετὰ πολλῆς εὐφημίας ἀναφέρεται ἡ περὶ τὴν τορευτικὴν ἐπιδεξιότης. Ταύτης ἀνάλογος κλάδος ἦν ὁ τῆς γλυφῆς τῶν σφραγίδων καὶ τῶν δακτυλιολίθων, ὧν μεγίστη ἐγίνετο χρῆσις παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, διότι, κατ' ἔθος ἴσως ἐξ Ἀσίας προελθόν, καὶ τὰ σκεύη καὶ τὰ μουσικὰ αὐτῶν ὄργανα πολλάκις δι' αὐτῶν κατεκόσμουν (1), καὶ εἰς τοὺς ναοὺς προσήνεγκον τοιαῦτα πολυτελῆ ἀναθήματα (2). Περὶ τῶν Ἀκραγαντίνων μάλιστα ἰδίως λέγει ὁ Αἰλιανὸς (3)· *Ὁμολογεῖ δὲ καὶ Εὔπολις ἐν Μαρικᾷ, ὅστις αὐτῶν εὐτελέστατος, σφραγίδας εἶχε δέκα μνῶν. Παρῆν δὲ θαυμάζεσθαι καὶ τοὺς διαγλύφοντας τοὺς δακτυλίους.*

Ὀλίγαι ὅμως τῶν σωζομένων σφραγίδων ἔχουσι τὸν αὐστηρὸν ῥυθμὸν τῶν Φειδαϊκῶν ἔργων (4)· αἱ δὲ πλεῖσται τῆς ἐποχῆς ταύτης κλίνουσι μᾶλλον πρὸς τὴν ἁβρότητα τῆς Πραξιτελείου γλυφίδος.

Μεταξὺ δὲ τῶν σφραγιδογλύφων οὐ μόνον τῶν χρόνων τούτων, ἀλλ' ἐν γένει τῆς ἀρχαιότητος, ἐπισημό-

---

(1) Λουκ. περὶ ἀπαιδ. Η, 9, 10. - Juv. VI, 381.—(2) C. I, G. 50.—(3) Π. Ἱ. ΙΒ, 30. — (4) DENK. 171. Μήτηρ φέρουσα νύμφην πρὸς νυμφίον. (Lipp. Dact. Suppl. P. II, n. 394).

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

τητος ἀναφέτεται ὁ Ηυργοτέλης, ὅστις, ὡς ὁ Λύσιππος διὰ τοὺς ἀνδριάντας, οὕτω καὶ αὐτὸς μόνος εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ γλύφῃ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰκόνας ἐπὶ δακτυλίων (1). Ὡς μαθηταὶ δ' αὐτοῦ ἐπαινοῦνται ὁ Ἀπολλωνίδης καὶ ὁ Κρόνιος. Ἀναφέρει δ' ὁ Ραοὺλ Ῥοσσέτος ἐν τίνι ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Σχόρνιον (2), καὶ ἕτερα 83 δακτυλιογλύφων ὀνόματα, ἅτινα βραδύνει ἐκ σωζομένων γλυπτῶν ψήφων. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ διάκρισιν τῶν ψήφων τούτων μεγάλη προσοχὴ ἀπαιτεῖται, διότι πολλαί εἰσι ψευδεπίγραφοι, καὶ ἐπὶ τοῦ μεσαιῶνος ἰδίως ὑπῆρχον ἐπιδέξιοι ἀρχαιοκάπηλοι, ἐπιτηδευόμενοι τὴν νόθευσιν γνησίων ψήφων δι' ἐπιγραφῆς ὀνομάτων, ὅπως δίδωσιν αὐταῖς μείζονα ἀξίαν. Σώζεται λογου χάριν ψῆφος φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπολλωνίδου, καὶ παριστῶσα βοῦν καθημένην. Καὶ τὸ μὲν κάτω μέρος τῆς βοὸς εἶναι ἐξαισίου ἐργασίας, καὶ ἀναμφισβητήτως ἀρχαῖον· τὸ ἄνω ὅμως φαίνεται νεωτέρα προσθήκη, ὡς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ τὸ ὄνομα (3).

---

(1) Pl. 37, 4.— (2) Raoul Rochette, Lettre à M. Schorn.
(3) DENK. 173 (Bracci, memor. degli incisori. T. I,Tv.25).

Ἄλλα δὲ παραδείγματα ὡραίων δακτυλιολίθων.

DENK. 172. Ἀμυμόνη, ἡ ἐρωμένη τοῦ Ποσειδῶνος, ἔχουσα τρίαιναν (ὡς ὁ σμάραγδος ὃν ἠγόρασεν ὁ αὐλητὴς Ἰσμηνίας εἰς Κύπρον. Pl. 37, 3). Wicar, tableau de la gal. de Flor. T. I, pl. 91). Φλωρεντίᾳ.

DENK. 176. Πέλοψ ποτίζων τοὺς ἵππους του μετὰ τὴν κατ' Οἰνομάου νίκην. Ἔκτυπος ψῆφος (cameo) (Milin. Mon. Ined. T. I, pl. 2).

DENK. 174. Γρῦψ παλαίων πρὸς ὄφιν, μετ' ἐπιγραφῆς Μιδίου (Bracci. memor. I, 25).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀδελφὸς δὲ κλάδος τῆς σφραγιδογλυφίας ὡς πρὸς τὴν τέχνην εἶναι ἡ νομισματικὴ, διότι καὶ αὕτη ἀφορᾷ γλυφὴν μικρῶν εἰκόνων ἐπὶ λίαν περιωρισμένης ἐπιφανείας, τῶν τύπων, δι' ὧν ἐκόπτοντο τὰ νομίσματα. Ὡς λοιπὸν ὁ τῶν σφραφίδων καὶ ἐν γένει ὁ τῆς γλυπτικῆς, οὕτω καὶ τῶν νομισμάτων ὁ ῥυθμὸς ἐτελειοποιήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ μάλιστα περὶ Ὀλ. 100 ἔφθασε πολλαχοῦ εἰς ἀπαράμιλλον κάλλος.

Ἐν Ἀττικῇ τὰ νομίσματα ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολὺ φέροντα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀρχαϊκὴν, καὶ μάλιστα αἰγυπτιάζουσαν, κατὰ μίμησιν τοῦ διϊπετοῦς βεβαίως τῆς θεᾶς ἀγάλματος, καὶ ὅλον τὸ σχῆμα τοῦ νομίσματος ἦν ἀναλόγως ἀκανόνιστον· ὥστε Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει περὶ Ζήνωνος (1)· *Ἔφασκε δὲ τοὺς μὲν τῶν ἀσολοίκων λόγους καὶ ἀπηρτισμένους ὁμοίους εἶναι τῷ ἀργυρίῳ τῷ Ἀλεξανδρινῷ· εὐοφθάλμους μὲν καὶ περιγεγραμμένους, καθὰ καὶ τὸ νόμισμα, οὐδὲν δὲ διὰ ταῦτα βελτίονας. Τοὺς δὲ τοὐναντίον ἀφωμοίου τοῖς Ἀττικοῖς τετραδράχμοις, εἰκῇ μὲν κεκομμένους καὶ σολοίκους, καθέλκειν μέντοι πολλάκις τὰς κεκαλλιγραφημένας λέξεις.* Διακρίνονται ὅμως οὐχ ἧττον τὰ ἀπὸ Περικλέους νομίσματα τῶν προγενεστέρων ἀπὸ Σόλωνος, οὐ μόνον καθὸ ἐλαφρότερα, ἀλλὰ καὶ διότι παρ' αὐτοῖς ὁ ἀρχαϊκὸς τύπος εἶναι εὐγενέστερος.

Τὰ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῆς 100 Ὀλυμπιάδος νομίσματα εἶχον ῥυθμὸν ἀναμιμνήσκοντα τὸν ἀρχαῖον αὐστηρὸν ἐκεῖνον τῆς γλυπτικῆς, καὶ μεταξὺ τῶν ἐντελεστέρων διεκρίνοντο τὰ Κορίνθια, ἔχοντα τὸν Πήγασον ἐπιτετυπωμένον.

DENK. 375. Ἀφροδίτη ἐπὶ θαλασσίου ταύρου. Ἐπιγρ. Γλύκων. Ἐποχὴ τῶν μιμητῶν.

(1) Ζ', 7, 8.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὰ Ἀργεῖα προτομὴν ἔχοντα λύκου (1).

Τὰ Σικυώνια, χίμαιραν καὶ ΣΕ (ἀντὶ Σικυὼν), καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν περιστερὰν καὶ στέμμα ἐλαίας (2).

Τὰ Σικελικὰ τῆς Σελινοῦντος πρὸ τῆς 92 Ὀλυμπ. δ'. ὅτε κατεστράφη ἡ πόλις. Ἐπὶ τῆς ὄψεως παρίσταται ὁ ποταμὸς Σέλινος ἢ ὁ Ὕψας ὡς νεανίσκος φάλην ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ κλάδον ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἔμπροσθεν βωμοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐφ' οὗ ἀλέκτωρ· ὀπίσω δ' αὐτοῦ φύλλον Σελίνου καὶ βοὸς ἄγαλμα, εἰς μνήμην ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐν Ὀλυμ, 80, χύσας τοὺς δύω ποταμοὺς εἰς τὰ περὶ τὴν πόλιν ἕλη, ἀπήλλαξεν αὐτὴν νόσου (Διογ. Λαέρ. Η'. 2, 11, 70)· εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν Ἀπόλλων καὶ Ἄρτεμις ἐν τεθρίππῳ ὡς ἀλεξιτήριοι (3).

Τὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ναξίων, ἔχοντα κεφαλὴν πωγωνίτου Βάχχου· ἔμπ. Κεφ. γηραιοῦ Σατύρου (4).

Τὰ τῶν Ἀκραγαντίνων, ἔχοντα δύο ἀετοὺς σπαράττοντας λαγωὸν, εἰς οἰωνὸν νίκης, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὴν Σκύλλαν, ὡς γυναῖκα μεταξὺ θαλασσίων κυνῶν, καὶ καρκῖνον ἢ χραγγῶνα, τῆς Ἀκράγαντος τὸ σύμβολον διὰ τὴν ὁμωνυμίαν (5).

Ἔτι δὲ συνεχέστεροί εἰσιν οἱ τῶν νομισμάτων ὡραῖοι τύποι μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, καὶ ἀπαντῶνται αὐτὰ πολλάκις θαυμασίου ῥυθμοῦ, καίτοι λειπόμενα κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν, καὶ εἰς δευτερευούσας πόλεις, παρ' αἷς ἀλλαχόθεν δὲν εἶναι γνωστὸν ὅτι ἦνθουν αἱ τέχναι. Τοιαῦτα εἰσί·

Τὰ τῶν Φενεατῶν, ἔχοντα κεφαλὴν Δήμητρος, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὸν Ἑρμῆν φέροντα τὸν Ἀρκάδα βρέφος (6).

---

(1) DENK. 177. — (2) Αὐτ. 178. — (3) Αὐτ. 194. — (4) Αὐτ. 195.— (5) Αὐτ. 196.— (6) Αὐτ. 197.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὰ τῶν Στυμφαλίων, κεφαλὴν Ἀρκαδικῆς Ἀρτέμιδος, εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν Ἡρακλῆν ὑψοῦντα τὸ ῥόπαλον κατὰ τῶν Στυμφαλίδων ὀρνίθων (1).

Τὰ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων. Κεφ. Διός. — Ἔμπ. Πᾶνα, καθήμενον ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, πολλάκις μετ' ἐπιγραφῆς ΟΛΥΜΠ. Τὸ νόμισμα τοῦτο (2) ἦτον πιθανῶς τῆς 104 Ὀλυμ., ὁτε συμμαχήσασαι αἱ Ἀρκαδικαὶ πόλεις ἐκυρίευσαν τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυροὺς, καὶ ἠθέλησαν νὰ πανηγυρίσωσι τὰ Ὀλύμπια.

Τὰ τῆς Μεσσήνης, ὀλίγον μεταγενέστερα, καὶ τὴν τέχνην κατώτερα, παριστῶσι κεφαλὴν Διὸς Ἰθωμάτα, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὸν τρίπουν αὐτοῦ (3).

Τὰ τῶν Ὀλυνθίων τῆς Χαλκιδικῆς, ἐν Ὀλ. 100, ἔχουσι κεφαλὴν Ἀπόλλωνος· Ἔμπ. Λύραν (4).

Τὰ τῶν Ὀπουντίων, κεφαλὴν Δήμητρος ἢ Κόρης. Ἔμπ. Αἴαντα Ὀϊλέως μετ' ἀσπίδος καὶ ξίφους (5).

Καλλίγραφα ἀπαντῶνται καὶ ἐν Κρήτῃ διάφορα, οἷα τὰ τῶν Γορτυνίων, Εὐρώπην ἔχοντα ἐπὶ πλατάνου, καὶ Δία ὡς ἀετὸν, εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν Δία ταῦρον (6).

Τὰ τῶν Κνωσσίων, ἔχοντα κεφαλὴν τῆς Ἀργείας Ἥρας τοῦ Πολυκλείτου, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὸν Λαβύρινθον.

Καλὸν δ' εἶναι καὶ τὸ τῆς Μακεδονικῆς πόλεως τῶν Φιλίππων, κοπὲν ὀλίγον μετὰ τὴν οἰκοδομὴν αὐτῆς, καὶ παριστῶν κεφαλὴν νέου Ἡρακλέους, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν Τρίπουν, Δάφνην, καὶ Πέλεκυν (7).

Ὁμοίως καὶ τὸ τοῦ Φιλίππου, ἔχον κεφαλὴν Ὀλυμπίου Διός. Ἔμπ. Κέλητα ἵππον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ παῖδα φέροντα τὴν ἐπινίκιον δάφνην τῶν Ὀλυμπίων (8).

---

(1) DENK. 180. — (2) Αὐτ. 181. — (3) Αὐτ. 182. — (4) Αὐτ. 183, 184. — (5) Αὐτ. 185. — (6) Αὐτ. 186. — (7) Αὐτ. 187. — (8) Αὐτ. 187.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἔτι δὲ Λαμπρότερά εἰσι σχεδὸν πάντα τὰ τῶν Θετταλῶν, τὰ τῶν Λεσβίων, τῶν Κώων καὶ τῶν Ροδίων,

Ἰδίως δὲ διαπρέπουσι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διὰ τὸ κάλλος των τὰ νομίσματα τῆς Ἰταλίας, καὶ μάλιστα τὰ τῆς Σικελίας, ὡς τὰ τῆς Τάραντος, ἔχοντα ἱππέα παρ' ἵππον, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὸν νέον Ἥρωα Τάραντα, γυμνὸν, ἀσπίδα ἔχοντα καὶ τρίαιναν, καὶ ἐπὶ δελφῖνος ὀχούμενον (1).

Τὰ τῶν Ἡρακλεωτῶν ἀφ' ἑνὸς παριστῶντα κεφαλὴν Ἀθηνᾶς μετὰ τῆς Σκύλλας ἐπὶ τοῦ κράνους, εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν Ἡρακλῆν πνίγοντα τὸν Νεμαῖον λέοντα καὶ ὑπ' αὐτὸν γλαῦκα (2).

Τὰ τῶν Θουρίων, ἔχοντα κεφαλὴν Ἀθηνᾶς, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν ταῦρον Θούριον (κερατίζοντα) (3).

Τὰ τῶν Ἐλεατῶν ἢ Ὑελητῶν, κεφαλὴν ἔχοντα Ἀθηνᾶς ἀντωπῶς, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν λέοντα σπαράττοντα λείψανα ἐλάφου (4).

Τὰ τῶν Μεταποντίων, παριστῶντα κεφαλὴν Δήμητρος. Ἔμπ. Ἀστάχυν (τὸ χρυσοῦν θέρος τὸ στελλόμενον εἰς Δελφοὺς) καὶ πολλάκις μῦν (τοῦ Σμινθέως τὸ σύμβολον (5).

Σπανίας καλλονῆς εἰσὶ μάλιστα τὰ τῶν Συρακουσίων, τὸ μέγα πεντηκοντάλιτρον ἢ Δημαράτιον λεγόμενον, ἔχον κεφαλὴν Ἀρεθούσης, καὶ περὶ αὐτὴν ἰχθεῖς, ἐν οἷς ἐνίοτε τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου (6). Ἀφ' ὅτου δ' ὁ Τιμολέων (ἐν Ὀλυμ. 109) ἀνενέωσε τὰς σχέσεις τῶν Συρακουσῶν μετὰ τῆς μητροπόλεως αὐτῶν, ἀντικατέστη ἀντὶ τῆς Ἀρεθούσης κεφαλὴ Κορινθίας Ἀθηνᾶς, εἰς ἧς τὸ χράνος πολλάκις ἐνεγλύφετο τὸ

---

(1) DENK. 189. — (2) Αὐτ. 190. — (3) Αὐτ. 191 — (4) Αὐτ. 192. — (5) Αὐτ. 193.— (6) Αὐτ. 197, 198, 200.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὄνομα τοῦ τεχνίτου (1)· εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν ἔχει τέθριππον νικηφόρον, ὑφ' ὃ ὅπλα, καὶ πολλάκις ἡ ἐπιγραφὴ ΑΘΛΑ.

Ὁμοία δ' ἐστὶν ἡ ὄψις καὶ τοῦ νομίσματος τῆς Φοινικικῆς χώρας τῆς Σικελίας, ἔχοντος εἰς τὸ ἔμπαλιν κεφαλὴν ἵππου, φοίνικα καὶ φοινικικὴν ἐπιγραφὴν (2).

Κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤρξαντο ἐκτυπούμενα ἐπὶ τῶν νομισμάτων διάφορα ἱστορικὰ συμβάντα, καὶ στρατιωτικαὶ ἢ ἀγωνιστικαὶ νίκαι, ὡς λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος (3)· *Φίλιππος . . . τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκας τῶν ἁρμάτων (ἐπεχάραξε) τοῖς νομίσμασιν.* Ὥστε ἀπὸ τοῦδε γίνονται σπουδῆς ἄξια τὰ νομίσματα, οὐ μόνον διὰ τὸν καλλιτεχνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἱστορικὰς, μυθολογικὰς καὶ γεωγραφικὰς εἰδήσεις, ἃς περιέχουσιν ὁσημέραι ἀφθονωτέρας. Ἐπί τινων δ' ἐξ αὐτῶν εὑρίσκονται ἐνίοτε ἐπιγεγραμμένα καὶ τῶν χαρακτῶν τὰ ὀνόματα, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύει ἓν νόμισμα τῆς ἐν Κρήτῃ Κυδωνίας, φέρον «*Νεύακτος ἐποίει*», καὶ ἕτερον τῶν Κλαζομενῶν, ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν «*Θεόδοτος ἐποίει*». Ὁ δὲ Ῥαοὺλ Ῥοσσέτος ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, συνέλεξεν εἰκοσιοκτὼ ὀνόματα τοιούτων νομισματογλύφων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Γραφική.

Περὶ δὲ τῆς ἀρχαίας γραφικῆς αἱ κρίσεις ἡμῶν δὲν δύνανται νὰ στηρίζωνται εἰς πραγματικὰ τεκμήρια, οὐδ' εἰς τὴν μελέτην τῶν προϊόντων αὐτῆς, καθὸ ἀνε-

---

(1) Αὐτ. — (2) Αὐτ. — (3) Πλούτ. Ἀλέξ. 20

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πιστρεπτὶ σχεδὸν πάντων καταστραφέντων, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀρχαίων, καὶ εἰς ἀτελεῖς τινας καὶ μεμαχρυσμένας μιμήσεις.

Ἐν γένει δὲ δύναται ὡς βέβαιον νὰ θεωρηθῇ, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ γραφικὴ ἔμεινε πάντοτε συγγενεστέρα πρὸς τὴν γλυπτικὴν ἀφ' ὁ,τι εἶναι παρὰ τοῖς νέοις, ἀποβλέπουσα μᾶλλον εἰς τὰς μορφὰς ἢ εἰς τὰς τοῦ φωτὸς ἐνεργείας. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ πρώτιστα αὐτῆς χαρακτηριστικά, ἐκ τῆς γλυπτικῆς ἀπορρέοντα, ἦσαν ἡ *ἀκρίβεια* καὶ τὸ *ὡρισμένον τῶν περιγραμμάτων*. Σπανίως ἐτόλμων οἱ τεχνῖται ἀποτόμους συντμήσεις, τὸ φῶς διενέμετο ἴσως καὶ καθαρῶς, καὶ τὰ ζῴδια διετίθεντο ἀφεστῶτα ἀπ' ἀλλήλων, ὅπως μὴ συγχέωνται αἱ γραμμαὶ αὐτῶν, καὶ ἡ τοῦ ἑνὸς σκιὰ μὴ πίπτῃ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου, ὡς καὶ ὁ Κουϊγκτιλιανὸς ῥητῶς λέγει (1)· «Ὅταν δ' οἱ τεχνῖται πολλὰ ἔργα εἰς ἕνα περιελάμβανον πίνακα, ἐμάκρυνον τὰ ζῴδια, ὅπως μὴ αἱ σκιαὶ πίπτωσιν ἐπὶ τῶν σωμάτων».

Ἀπαντῶνται δ' αἱ πρῶται περὶ γραφικῆς εἰδήσεις πολὺ βραδύτερον ἢ αἱ περὶ γλυπτικῆς, διότι τὰ ἔργα αὐτῆς καὶ ἐξίτηλα ὄντα, καὶ οὐχὶ τοσοῦτον ἄφευκτα τῇ λατρείᾳ ὅσον τὰ γλυπτικά, ἀλλ' ὡς ἐπικοσμήσεις θεωρούμενα μᾶλλον, δὲν διετηρήθησαν ὡς ἐκεῖνα ἐκ τῶν χρόνων τῆς ὅλως νηπιαζούσης τέχνης, καὶ ἀντικατέστησαν δι' ἐντελεστέρων, ἅμα ὁπωσοῦν ἀναπτυχθείσης τῆς τεχνικῆς ἐπιδεξιότητος.

Τρεῖς δὲ διαφόρους φάσεις καὶ τρεῖς κυρίας ἑστίας ἔλαβεν ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, συμμεταβαλλομένη καὶ αὕτη, ὡς πᾶσα ἡ τέχνη, μετὰ τῆς τύχης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

---

(1) VIII, 5, 26.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

A

Ἑλλαδικὸν ἢ Ἀττικὸν ἐργαστήριον.

Ζωγράφων ὀνόματα ἀξιομνημόνευτα δὲν ἀπαντῶνται πρὸ τῆς 80ῆς Ὀλυμπιάδος, πρὸ τῆς ἐποχῆς καθ'ἣν ἡ γλυπτικὴ ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἀκμήν· κατὰ Πλίνιον μάλιστα (1), οἱ Ἕλληνες οὐδένα σχεδὸν ἀνεγνώριζον ἐπίσημον ζωγράφον πρὸ τῆς 90ῆς Ὀλυμπιάδος· διοτι, ὡς ἐρρέθη, οἱ ἀρχαιότεροι καὶ ἀδεξιώτεροι ἐλησμονοῦντο, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν, ὡς λόγου ἀνάξια, ἠμελοῦντο καὶ κατεστρέφοντο, καθ' ὅσον παρήγοντο ἄλλα ἐπιφανέστερα. Ἔπρεπε δὲ φυσικῶς ἡ ζωγραφικὴ, ὡς τέχνη ἀδελφὴ καὶ ἐπίκουρος τῆς γλυπτικῆς, κοινὴν νὰ ἔχῃ μετ' ἐκείνης τὴν ἑστίαν καὶ παράλληλον μέχρι τινὸς τὸν ῥυθμόν.

Καὶ τῷ ὄντι δὲ, ὅταν κατεκόσμει ὁ Φειδίας τὴν Ἀττικὴν διὰ τῶν ἀριστουργημάτων του, τοτε καὶ ἡ ζωγραφικὴ τὰς Ἀθήνας εἶχεν ὡς πρωτίστην αὐτῆς ἑόραν, καὶ μεγάλους εἶχεν ἐν αὐτῇ παραστάτας, καὶ ῥυθμὸν ἐπεδίωκε τὸ ὕψος μετὰ τοῦ κάλλους συνδέοντα, καὶ αὐστηρότητα ἔχοντα εὐγενῆ, ἀλλὰ κολαζομένην ὑπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης εὐχερείας ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης ταύτης, παραβαλλομένης πρὸς τὴν γλυπτικήν.

Καὶ ὁ ἴδιος μὲν Φειδίας λέγεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου (2) τὴν ζωγραφικὴν ἀσκήσας πρὸ τῆς γλυπτικῆς. Ἀλλ' ὁ πρῶτος ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις μνημονευόμενος ἔνδοξος ζωγράφος, περιφήμους γράψας εἰκόνας, καὶ τὴν τέχνην σπουδαίως προαγαγὼν, εἶναι Πολύγνωτος, ὁ υἱὸς Ἀγλαοφῶντος, ζωγράφου καὶ αὐτοῦ, ὑπὸ Κικέρωνος (3) καὶ Κουϊγκτιλιανοῦ (4) εὐφήμως ἀναφερομέ-

(1) 35, 34. — (2) Αὐτ. — (3) Or. III, 7. — (4) XI, 10, ἀρχ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νου καὶ οὗ ὁ Αἰλιανὸς ἐπαινεῖ ἕνα ἵππον (1), ὁ δὲ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (2) λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι πρῶτος παρέστησε τὴν Νίκην ὑπόπτερον. Ἦν δ' ὁ Πολύγνωτος Θάσιος (3), ἐν Ἀθήναις οἰκῶν, ὡς φαίνεται πρὸ Ὀλυμ. 77ης, β', ὅταν ὁ Κίμων ἔφερε τὰ ὀστᾶ τοῦ Θησέως ἐκ Θάσου· διότι εἰς τὰς ἐν Δελφοῖς γραφὰς αὐτοῦ ἐπέγραψεν ὁ Σιμωνίδης τὸ ἑξῆς δίστιχον·

«Γράψε Πολύγνωτος, Θάσιος γένος, Ἀγλαοφῶντος
υἱός, περθομένην Ἰλίου ἀκρόπολιν (4).

Ὁ Σιμωνίδης ὅμως ἀπῆλθεν εἰς Σικελίαν ἐν Ὀλυμ. 75, δ', καὶ ἀπέθανεν ἐν Ὀλυμ. 78, β', ὥστε πολὺ πρὸ τούτου εἶχεν ἤδη μεταβῇ πιθανῶς ὁ ζωγράφος ἐκ τῆς νήσου του εἰς τὴν Στερεὰν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Πλίνιος λέγει μόνον ὅτι ἦν προγενέστερος τῆς 90ῆς Ὀλυμπιάδος (5). Εἰργάζετο δ' ὁ Πολύγνωτος ἐπὶ τῆς πολιτείας τοῦ Κίμωνος, καὶ διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτόν, ὡς ὁ Φειδίας πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ τὰ ἔργα του ἐσώζοντο ἔτι θαυμαζόμενα μέχρι Παυσανίου.

Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς τέχνης αὐτοῦ μαρτυρίαι διάφοροι σώζονται. Ὁ Ἀριστοτέλης (6), ἀντιτάττων αὐτὸν τῷ Ζεύξιδι, λέγει· *«Ὁ μὲν Πολύγνωτος ἀγαθὸς ἠθογράφος, ἡ δὲ Ζεύξιδος γραφὶς οὐδὲν ἔχει ἦθος·* καὶ ἐννοεῖ πιθανῶς, ὅτι ὁ Πολύγνωτος πρῶτος ἔδωκεν εἰς τὰ ἱστορικὰ καὶ μυθολογικὰ πρόσωπά του δραματικὸν ἦθος καὶ χαρακτῆρα, ἐν ᾧ ὁ Ζεῦξις ἀπέβλεπεν ἁπλῶς εἰς τὴν ἐντελεστάτην τοῦ κάλλους παράστασιν. Διὰ τοῦτο καὶ συνίστησιν αὐτὸν, κατὰ προτίμησιν, ὡς ἠθικώτερον, εἰς τὴν τῶν νέων σπουδὴν καὶ θεωρίαν (7). Καθ' ἑτέραν

---

(1) Ζ. Ἱ. σ. 972.— (2) Ὄρν. 575.— (3) Διόδ. ΙΑ', 70.— (4) Παυσ. 1, 31. — (5) 35, 35. — (6) Ποιητ. ΣΤ, 15. — (7) Πολ. Η, 5.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δὲ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐκτίμησιν, ὁ Πολύγνωτος ἀνεβίβαζεν, ὡς ὁ Φειδίας, τὴν τέχνην εἰς ἰδανικὸν ὕψος, παριστῶν τ' ἀντικείμενα κρείττονα ἑαυτῶν· *ἤτοι βελτίονας ἢ καθ' ἡμᾶς. ἢ χείρονας, ἢ καὶ τοιούτους ἀνάγκη μιμεῖσθαι, ὥσπερ οἱ γραφεῖς, Πολύγνωτος μὲν κρείττονας .... εἴκαζε*», καὶ κατὰ τοῦτο παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν Ὅμηρον, λέγων ὅτι «*Ὅμηρος μὲν βελτίονς* (μιμεῖται), *Κλεοφῶν δὲ ὁμοίους, Ἡγήμων δ' ὁ Θάσιος χείρονς*» (1). Εἰς τοῦτο δὲ φαίνεται συμφωνῶν καὶ ὁ Αἰλιανὸς ὅταν λέγῃ (2), ὅτι «*ὁ Πολύγνωτος ἔγραφε τὰ μεγάλα καὶ ἐν τοῖς τελείοις εἰργάζετο τὰ ἄθλα*», διότι τὸ μὲν «*ἐν τοῖς τελείοις*» δηλοῖ ἀνδρομήκη ζῴδια (3), ἀλλὰ τὸ *μεγάλα* ἀναφέρεται βεβαίως οὐ μόνον εἰς τὰς διαστάσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέγεθος, εἰς τὸ τοῦ ἤθους καὶ εἰς τὸ τῆς ἐκφράσεως. Προστιθεὶς δ' ὁ αὐτὸς ὅτι ὁ ζωγράφος Διονύσιος ἐμιμεῖτο τὸν Πολύγνωτον «*εἰς τὴν ἀκρίβειαν, πάθος, καὶ ἦθος, καὶ σχήματος χρῆσιν, καὶ ἱματίων λευκότητα, καὶ τὰ λοιπὰ*», ἐπιφέρει «*πλὴν τοῦ μεγέθους*». Τὴν δ' ἱκανότητα αὐτοῦ ταύτην περὶ τὴν παράστασιν τῆς τῶν ἐνδυμάτων λευκότητος προσμαρτυρεῖ καὶ ὁ Λουκιανὸς (4), ὅστις πολὺν προσέτι λέγει αὐτὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τοῦ γυναικείου κάλλους, διότι ἀξιοῖ νὰ ἔχῃ ἡ ἰδανικὴ εἰκὼν καλῆς γυναικός, τῆς τοῦ Πολυγνώτου Κασσάνδρας (γεγραμμένης ἀναμφιβόλως ἐν τῇ Ἰλίου Πέρσει ἢ τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῶν Δελφῶν) «*ὀφρύων τὸ ἐπιπρεπὲς, καὶ παρειῶν τὸ ἐρερυθὲς, καὶ ἐσθῆτα εἰς τὸ λεπτότατον ἐξειργασμένην*». Καὶ ὁ Πλίνιος δὲ συνομολογεῖ (5), ὅτι πρῶτος παρέστησε διαφανῆ τὰ γυναικεῖα ἐνδύματα, προσθέτων ὅτι πρῶτος ἠνέῳξε τὸ στόμα, ἔδειξε τοὺς ὀδόντας καὶ ἐκόλασε τὴν τῶν προσώπων ἀρχαϊκὴν αὐ-

---

(1) Ποιητ. Γ, 3. — (2) Π. Ἱ. Δ, 3. — (3) Kicher, Studien. σ. 142. — (4) Εἰκ. 7. — (5) 35, 35.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών/ Academy of Athens

στηρότητα. (Polygnotus . . . . primus mulieris tralucida veste pinxit, capita earum mitris versicoloribus operuit, plurumque picturæ primus contulit, siquidem instituit os adaperire, dentes ostendere, vultum ab antiquo rigore variare). Ἐκ τοῦ Κικέρωνος προσέτι (1) μανθάνομεν ὅτι ὁ Πολύγνωτος, καὶ ἓν γένει οἱ ἀρχαῖοι ζωγράφοι, ἦσαν μᾶλλον διὰ τὸ διάγραμμα παρὰ διὰ τὸν χρωματισμὸν αὐτῶν ἀξιέπαινοι, τέσσαρα μόνον γνωρίζοντες χρώματα, ἐξ ὧν ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι τὴν ὦχραν, ἰδίως τὴν Ἀττικὴν (2), καὶ τὸ τρύγινον, μέλαν χρῶμα ἐκ τρυγὸς κατεσκευασμένον (3), πρῶτος ὁ Πολύγνωτος καὶ ὁ Μίκων ἐφεῦρον. Ὁ δὲ Κουϊγκτιλιανὸς (4) ἀπορεῖ πῶς ὁ ἁπλοῦς χρωματισμὸς (simplex color) τοῦ Πολυγνώτου καὶ τοῦ Ἀγλαοφῶντος εἶχον ἔτι τοὺς θαυμαστάς των.

Ἐκ τῶν διδομένων λοιπὸν τούτων φαίνεται ἐξαγόμενον ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἦν μεγαλοφυὴς περὶ τὴν εὕρεσιν καὶ τὴν τοῦ ἤθους παράστασιν, προσέτι δὲ καὶ διάφορα ὅτι ἐκαινοτόμησε περὶ τὴν τεχνικὴν χειρουργίαν, οἷον ὅτι παρέστησε τὰ γυναικεῖα φορέματα, οὐχὶ μὲν διαφανῆ βεβαίως, ὅπερ οὐδένα εἶχε λόγον, ἀλλ' οὕτως ἐντέχνως καὶ ἐπισταμένως πτυσσόμενα, ὥστε νὰ ἐλέγχωσιν αἱ πτυχαὶ τὸν τοῦ σώματος σχηματισμὸν, τελειοποιήσας κατὰ τοῦτο τὴν τέχνην τοῦ Κίμωνος· ὅτι κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ προσώπου ἐτόλμησε πρῶτος θέσεις τινὰς ἰδίας, προαγαγὼν τὴν τῆς χειρὸς ἐλευθερίαν ἐπέκεινα τῶν ὁρίων μέχρις ὧν εἶχεν ἀφιχθῇ πρὸ αὐτοῦ· ὅτι ὅμως οὔτε τοῦ ἐντελοῦς χρωματισμοῦ, οὔτε τῆς σκιᾶς τὰ τεχνάσματα εἰσέτι ἐγνώριζε, διὸ καὶ, ὑπὸ ταύτην τὴν ὑλικὴν ἔποψιν κρίνων ὁ Πλίνιος τὴν ζωγραφικὴν, πρεσβεύει, ὅτι μόνον μετὰ τὴν 90ὴν Ὀλυμπιάδα ἐτελειοποιήθη. Εἰ δὲ καὶ ἀπήλλαξεν ὁ Πολύγνωτος τὸ διάγραμμα πάσης τῆς ἀρχαϊκῆς αὐ-

---

(1) Brut. 18.—(2) 33, 160.— (3) 35, 25.— (4) XII, 10.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τοῦ ξηρότητος καὶ μονοτονίας, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐποχῆς, ἣ ἀνῆκε, δὲν εἶναι ἔτι πιθανὸν νὰ ἔπνεεν ἡ γραφίς του πᾶσαν τὴν γλυκύτητα τῶν μεταγενεστέρων ζωγράφων. Τὰ Διονυσίου χᾶν τὰ ἔργα, ἃ εἴδομεν ὅτι ὁ Αἰλιανὸς παραβάλλει πρὸς τὰ τοῦ Πολυγνώτου, ὁ Πλούταρχος (1) παριστᾷ ὡς «*ἰσχυρὰ μὲν καὶ ἔντονα, ἀλλὰ βεβιασμένα καὶ κατάποντα*».

Ἦσαν δὲ τὰ ἔργα τοῦ Πολυγνώτου πολλὰ καὶ ποικίλα, πάντα, ὡς ἐρρέθη, μυθικαὶ καὶ ἱστορικαὶ μεγαλογραφίαι, κοσμοῦσαι δημόσια καταστήματα.

Εἰς τὴν Πεισιανάκτιον στοὰν, ἣν ὁ Κίμων οἰκοδομηθεῖσαν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ του Πεισιάνακτος (2), κατεκόσμησε διὰ τεσσάρων μεγαλογραφιῶν καὶ μετωνόμασεν ἔκτοτε *Ποικίλην* (3), μίαν ἐξ αὐτῶν ἐζωγράφησεν ὁ Πολύγνωτος, παριστῶσαν τὴν ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν δίκην Αἴαντος τοῦ Ὀϊλέως διὰ τὴν ἁρπαγὴν τῆς Κασσάνδρας (4). Ἐν τῇ εἰκόνι δὲ ταύτῃ παρέστησε τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κίμωνος, Ἐλπινίκην, ὡς Λαοδίκην, τὴν καθ' Ὅμηρον (5) ὡραιοτέραν (*εἶδος ἀρίστην*) τῶν θυγατέρων τοῦ Πριάμου. Ἦν δ' ἡ Ἐλπινίκη ἐν Ὀλ. 72, δ'. ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μιλτιάδου, νέα κόρη, καὶ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ἐρωτικὴν σχέσιν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Πολυγνώτου. Ὅτε δ' ἐν Ὀλυμπιάδι 79, β', κατηγορήθη ὁ Κίμων, ὁ Περικλῆς ἀπεκρίθη εἰρωνικῶς πρὸς αὐτὴν, μεσιτεύουσαν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ της, «*Γραῦς εἶ, γραῦς, ὦ Ἐλπινίκη, ὥστε τηλικαῦτα διαπράττεσθαι πράγματα*» (6), ὥστε πιθανὸν φαίνεται ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη ἐγράφη πλησιέστερον τῆς 73ης ἢ τῆς 79ης

---

(1) Τιμολ. 36.— (2) Jahn, Arch. Zeit. 1747, σελ. 175 — (3) Διογ. Λ. Ζ, 5. - Σουϊδ. - Πλούτ. Κίμ. 4. — (4) Παυσ. Α, 15. - Pl. 35, 35. - Πλούτ. αὐτ. — (5) Ἰλ. Γ, 124. — (6) Πλούτ. αὐτ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὀλυμπιάδος. Ἐξετέλεσε δ' αὐτὴν δωρεὰν ὁ μεγαλόφρων καλλιτέχνης (1), δι' ὃ καί, ὡς λέγει ὁ Πλίνιος, ἐτιμήθη ἐξόχως ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων. Τοῦτο ὅμως πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἐγένετο διὰ τὰς ἐν Δελφοῖς μεγαλογραφίας αὐτοῦ.

Τὰς δὲ λοιπὰς τῆς στοᾶς εἰκόνας ἐζωγράφησαν ὁ Μίκων καὶ ἴσως καὶ ὁ Πάναινος (2). Συνειργάσθη δὲ προσέτι ὁ Πολύγνωτος μετὰ τοῦ Μίκωνος καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ Διοσκουρίῳ, ὅπου ἔγραψε γάμους τῶν Διοσκούρων καὶ τῶν θυγατέρων τοῦ Λευκίππου, ἤτοι, πιθανῶς ἁρπαγὴν αὐτῶν (3). Ἔτι δὲ φαίνεται μετ' αὐτοῦ ἐκτελέσας καὶ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Θησείου· διοτι ἐν *Θησέως ἱερῷ* διώρθωσεν ὁ Βαλκεναῖρος τὸ *ἐν Θησαυρῷ* τοῦ Ἀρποκρατίωνος (4). Αἱ δὲ τοιχογραφίαι παρίστων Κενταυρομαχίαν, Ἀμαζωνομαχίαν, καὶ ἆθλα Θησέως (5), καὶ ἐγένοντο μετὰ Ὀλυμ. 77, δ', ὅταν ὁ Κίμων, μετακομίσας τὰ ὀστᾶ τοῦ Θησέως, ἀνήγειρε τὸ Θησεῖον. Καὶ ἐν τῷ οἰκήματι δὲ τῶν Προπυλαίων ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (6) πίνακας τοῦ Πολυγνώτου, ἤδη κατὰ μέρος ἐξηλειμμένους, ὧν εἷς παρίστα τὸν Ὀδυσσέα προσερχόμενον τῇ Ναυσικάᾳ, ἕτερος τὸν Ἀχιλλέα ἐν Σκύρῳ, καὶ πιθανῶς αὐτοῦ ἦσαν καὶ τέσσαρες ἄλλοι, παριστῶντες Ὀδυσσέα ἁρπάζοντα τὰ βέλη τοῦ Φιλοκτήτου, Διομήδην ἁρπάζοντα τὸ Παλλάδιον τῆς Τρωάδος, Ὀρέστην καὶ Πυλάδην φονεύοντας τὸν Αἴγισθον καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ναυπλίου, καὶ θυσίαν Πολυξένης (7).

Ἐν δὲ τῷ προνάῳ τῆς ἐν Πλαταιαῖς Ἀρείας Ἀθηνᾶς παρέστησε τὸν Ὀδυσσέα φονεύοντα τοὺς μνηστῆρας (8), ὡς ἀλληγορίαν βεβαίως τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλή-

---

(1) Πλούτ. αὐτ. - Pl. αὐτ. — (2) Παυσ. Ε, 11.— (3) Αὐτ. Α, 18.—(4) Φ. Πολύγνωτος.—(5) Παυσ. Α, 22.—(6) Α, 22. —(7) Brunn. Gesch. d. Künstler, II, σ. 24.—(8) Παυσ. Θ, 4.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νων κατατροπώσεως τῶν Περσῶν, καθὼς αὐτόθι ἕτερος ζωγράφος παρέστησε τοὺς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (ἐπίσης ἦτταν τῶν εἰσβαλλόντων), καὶ τὴν ἀλληλοκτονίαν τῶν δύο υἱῶν τοῦ Οἰδίπου, παρούσης καὶ θλιβομένης τῆς μητρὸς αὐτῶν Εὐρυγανείας. Συνήθως ἀποδίδεται ἡ δευτέρα αὕτη γραφὴ εἰς τὸν Ὀνατᾶν, τὸν Αἰγινήτην γλύπτην, εἰς ὃν μετά τινος πιθανότητος ἀπεδόθησαν τὰ Αἰγιναῖα ἀγάλματα, καὶ οὗ ἡ γραφὶς εἶχε βεβαίως τὸν αὐτὸν τῇ γλυφίδι ἀρχαϊκὸν χαρακτῆρα. Ἀλλὰ πάντα τὰ χειρόγραφα τοῦ Παυσανίου φέρουσιν ἐπίσης οὐχὶ Ὀνατᾶς, ἀλλ' Ὀνασίας, ὥστε πιθανῶς ἦν οὗτος ἄλλος τις, ἄγνωστος καλλιτέχνης. Ὁ ναὸς τῆς Ἀρείας Ἀθηνᾶς ἀνηγέρθη ἐκ τῶν λαφύρων τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, συμβάσης ἐν Ὀλυμ. 72, γ', τὸ δ' ἄγαλμα αὐτῆς κατεσκευάσθη ὑπὸ Φειδίου· ἀλλ' ἡ γραφικὴ τοῦ ναοῦ ἐπικόσμησις πιθανῶς ἐγένετο μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐποχῶν.

Ἐκ Πλινίου δὲ πληροφορούμεθα (1), ὅτι καὶ ἐν Θεσπιαῖς ὑπῆρχον γραφαὶ τοῦ Πολυγνώτου. Ἀλλὰ τὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπισημότατα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἦσαν αἱ γραφαὶ δι' ὧν ἐκόσμησε τὴν ἐν Δελφοῖς λέσχην, καὶ δι' ἃς οἱ Ἀμφικτύονες ἀντήμειψαν αὐτὸν διὰ ξενίας (2). Ὁ Παυσανίας περιγράφει αὐτὰς δι' ἑπτὰ ὅλων κεφαλαίων (3), πολυτίμων διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ζωγραφικῆς. Αἱ γραφαὶ αὗται ἦσαν ἀναθήματα τῶν Κνιδίων, καὶ ἡ μὲν πρὸς ἀριστερὰ παρίστα Νεκυίαν ἢ τὴν εἰς Ἅιδου κάθοδον, ἡ δὲ πρὸς δεξιὰ Ἰλίου Πέρσιν, καὶ ἐν αὐτῇ, κατὰ Παυσανίαν, παρέστησε μόνον τὸν Νεπτόλεμον φονεύοντα ἔτι τοὺς Τρῶας, *ὅτι ὑπὲρ τοῦ Νεοπτολέμου τὸν τάφον ἡ γραφὴ πᾶσα ἔμελλεν*

(1) 35, 40. — (2) Pl. 35, 35. — (3) 5—31. - Ἰδ. καὶ Πλούτ. π. ἀπολ. Χρηστ. - Φιλοστρ. Πρ. ΣΤ, 11. - Σχολ. εἰς Πλάτ. Γοργ. σ. 101, ἔκδ. Ruhnken.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

αὐτῷ *γεγήσεσθαι*», τῆς λέσχης οὔσης ἐπωκοδομημένης ἐπὶ τοῦ τάφου τούτου. Ἐξάγεται δ' ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Παυσανίου ὁτι αἱ εἰκόνες ἦσαν ἀμφότεραι διατεθειμέναι συμμέτρως, τῆς μὲν κυριωτέρας πράξεως, τῆς τὴν ἑνότητα ἀπαρτιζούσης, παρισταμένης ἐν τῷ μέσῳ, τῶν δὲ λοιπῶν ἐν ἀντιστοιχούσαις σκηναῖς ἑκατέρωθεν· προσέτι δὲ, ὁτι τὸ διάγραμμα αὐτοῦ ἦν ἀνάλογον πρὸς τὸν ἐπικρατοῦντα ἔτι τότε ἐν τῇ ζωγραφικῇ γλυπτικὸν ῥυθμὸν, ἤτοι ὁτι τὰ ζῴδια παρίσταντο διεστῶτα ἀπ' ἀλλήλων καὶ μεμονωμένα.

Διάφοροι δ' ἐκφράσεις τοῦ συγγραφέως δίδουσι νύξιν εἰς ἐκτίμησιν τῆς ἐπὶ Πολυγνώτου καταστάσεως καὶ δυνάμεως τῆς ζωγραφικῆς. Οὕτως ἡ παρατήρησις ὁτι ἑκάστῳ τῶν ζῳδίων ἦν προσγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ παριστωμένου προσώπου, φαίνεται ἀποδεικνύουσα τὴν μέχρις ἐκείνου ἀνικανότητα τῆς ζωγραφικῆς εἰς ἀκριβῆ αὐτῶν χαρακτηρισμὸν δι' ἰδίων μέσων· ὡς ἀφ' ἑτέρου ὅτι ὁ Πολύγνωτος δὲν παρημέλησε τὴν ὑπὸ τοῦ Κίμωνος εὑρεθεῖσαν τῶν πτυχῶν παράστασιν ἀποδεικνύουσιν αἱ λέξεις· «*Τοῦ χιτῶνος δ' ἐν τοῖς κόλποις*». Εἰς μίαν τῶν εἰκόνων παρίσταται «ἵππος», ὅστις «*χορίεσθαι μέλλοντος παρέχεται σχῆμα*», ὅπερ μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὡς πρὸς τὸ διάγραμμα ἐμπειρίας καὶ τελειότητος.

Τοῦ δὲ βαθμοῦ τῆς ἱκανότητος περὶ τὸν χρωματισμὸν καὶ τὴν τῆς σκιᾶς χρῆσιν ἀποδειξιν περιέχουσιν ἐν ἄλλοις καὶ τὰ ἑπόμενα χωρία· «*Ἄχρι μὲν δὴ τοῦ ἵππου αἰγιαλός τε, καὶ ἐν αὐτῷ ψηφίδες ὑποφαίνονται, τὸ δ' ἐντεῦθεν οὐκέτι ἔοικεν εἶναι θάλασσα*». Καὶ πάλιν· «*Ὕδωρ εἶναι ποταμὸς ἔοικε .... καὶ ἀμυδρὰ οὕτω δή τι τὰ εἴδη τῶν ἰχθύων, σκιὰς μᾶλλον ἢ ἰχθῦς εἰκάσεις*»· ἐν οἷς τὸ μὲν *ὑποφαίνονται* ἐμφαίνει τὴν ἔντεχνον παράστασιν τῆς διαφανείας τοῦ ὕδατος· τὸ δὲ *ἔοικε* φαίνεται ἀτέλειάν τινα τῆς τέχνης δηλοῦν, μὴ βεβαίως δια-

περινοΰσης μεταξὺ γῆς καὶ ὕδατος. Ὡς συμβολικὴ δὲ μᾶλλον παράστασις πρέπει νὰ θεωρηθῇ, καὶ οὐχὶ ὡς ἐκ τοῦ χρωματισμοῦ καὶ τῆς σκιᾶς τὸν ἀληθῆ αὐτῆς χαρακτῆρα λαμβάνουσα ἡ οὕτω περιγραφομένη· «*Τιτυός ... ὑπὸ τοῦ συνεχοῦς τῆς τιμωρίας ἐς ἅπαν ἐξαρηλωμένος, ἀμυδρὸν καὶ οὐδὲ ὁλόκληρον εἴδωλον*». Ὁμοίως καὶ ἡ ἔκφρασις· «*Ἐσωτέρω δὲ τῆς Κλυμένης Μεγάραν ὄψει*», ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ἀμοιβαίαν θέσιν τῶν ζῳδίων, παρὰ εἰς ἐφαρμογὴν κανόνων τῆς διόψεως καὶ τῆς σκιαγραφίας. Προσέτι δ' ἄλλη ἀνάλογος νύξις δὲν ἀπαντᾶται ἐν πάσῃ τῇ περιγραφῇ.

Ἕτερα ὅμως χωρία ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τοῦ Πολυγνώτου ἡ τέχνη ἰδίως διέπρεπε κατὰ τὸ διάγραμμα, καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκφραζόμενον ἦθος. Οὕτω λέγει· «*Ἀνὴρ ἐς τὰ μάλιστα κατηφής*». — «*Γυναῖκες δὲ αἱ Τρῳάδες αἰχμαλώτοις τε ἤδη καὶ ὀδυρομέναις ἐοίκασι*». — «*Ἕλασσος*· οὗτος μὲν δὴ ὀλίγον ἐμπρέοντι ἔτι εἴκασται». — «*Τῶν προσώπων δὲ ἅπασιν ὅσον ἐπὶ συμφορᾷ σχῆμά ἐστι*». — «*Ἕκτωρ καθεζόμενος ... ἀνιωμένου σχῆμα ἐμφαίνων*». — «*Πενθησίλεια, ὁρῶσα εἰς τὸν Πάριν: Τοῦ προσώπου δὲ ἔοικε τῷ πνεύματι ὑπερορᾶν τε αὐτὸν, καὶ ἐν οὐδενὸς τίθεσθαι λόγῳ*».

Ἐν 1826 οἱ ἀδελφοὶ F. καὶ G. Riepenhausen παρέστησαν διὰ χαλκογραφιῶν τὰς εἰκόνας τοῦ Πολυγνώτου, κατὰ τοῦ Παυσανίου τὴν περιγραφὴν (1).

Μετ' αὐτοὺς δ' ὁ Οὐέλκερ ἐπανέλαβε τὴν ἀπόπειραν πολὺ ἐπιτυχέστερον (2), καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σπου-

---

(1) Peintures de Polygnote à Delphes dessinées et gravées d'après la description de Pausanias, 1826.

(2) Die Composition der Polygnotischen Gemälde. Berl. 1848 (Ὑπόμν. τῆς Ἀκαδ.).

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

ραίαν συζήτησιν παρὰ τοῖς Γερμανοῖς φιλολόγοις (1). Ἰλίου Πέρσιν παριστᾷ καὶ τὸ Νωλαῖον ἀγγεῖον (2), καὶ Νεκυίαν τὸ Κανύσιον (3). Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ ἀγγειογραφίαι μόλις ὡς ἀτελεῖς νύξεις τῶν μεγάλων τοῦ Πολυγνώτου συνθέσεων δύναται νὰ θεωρηθῶσιν, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἔχουσι σχέσιν τινὰ μετ' ἐκείνων. Καὶ ὁ ἀδελφὸς δὲ τοῦ Πολυγνώτου Ἀριστοφῶν ἦν ζωγράφος ἐπίσης, ἀλλ' ἐκ τῶν δευτερευόντων (primis proximi) κατὰ Πλίνιον (4). Ἐποίησε δὲ, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, τὸν Ἀγχαῖον (υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ βασιλέα τῆς Σάμου, περὶ οὗ ἡ γνωστὴ παροιμία· «*Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου*») τετραυματισμένον ὑπὸ κάπρου, καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν μητέρα του Ἀστυπαλαίαν, τεθλιμμένην (5)· καὶ ἑτέραν εἰκόνα παριστῶσαν «*Πρίαμον, Ἑλένην, Εὐπιστίαν, Ὀδυσσέα, Δηΐφοβον, Δόλον*», ἀναμφιβόλως τὸ ἐπεισόδιον τῆς δολίας εἰσόδου εἰς Ἴλιον τοῦ Ὀδυσσέως, μετημφιεσμένου ὡς ἐπαίτου, ἵνα συνεννοηθῇ κρυφίως περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Τρωάδος μετὰ τῆς Ἑλένης, νυμφεύθείσης τὸν Δηΐφοβον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πάριδος (6). Προσέτι δ' ἔγραψεν ὁ Ἀριστοφῶν, κατὰ Πλούταρχον (7) Φιλοχτήτην, «*φθίνοντι καὶ ἀποθνήσκοντι ὅμοιον*». Τέλος δ' εἰς αὐτὸν τοῦτον φαίνεται ὅτι πρέπει ν' ἀποδοθῶσι καὶ δύο εἰκόνες τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἃς ὁ Ἀθήναιος (8) περιγράφει ὡς «*δύο πίνακας, ὧν ὁ μὲν εἶχεν Ὀλυμπιάδα καὶ Πυθιάδα (ὡς γυναῖκα), στεφανούσας αὐτὸν, ἐν δὲ θατέρῳ Νεμέα ἦν*

---

(1) K. F. Hermann, Epicritische Betrachtungen üb. d. Pol. Gemälde. Götting. 1849. - Overbeck, Antepicritische Betr. κ.τ.λ. Rh. Mus. N. F. VII, σ. 419 ἑπ. — (2) DENK. 202.— (3) Αὐτ. 275. — (4) 35, 40, 32.—(5) Ἰδ. Jahn, Ber. d. Sächs. Gesell. 1848 σ. 127.— (6) Welker. Gr. Trag. σ. 943.— (7) Πῶς δεῖ ποιητ. ἀκρ. σ. 69.— (8) IB, 67.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

καθημένη, καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς Ἀλκιβιάδης, καλλίων φαινόμενος τῶν γυναικείων προσώπων», ὅπερ ἐμφαίνει τέχνην ἀβροτέραν ἤδη τῆς ἐπὶ Πολυγνώτου. Καὶ ἀποδίδωσι μὲν τὰς εἰκόνας ταύτας ὁ Ἀθήναιος εἰς ζωγράφον Ἀγλαοφῶντα, ἀλλ' οὗτος δὲν δύναται νὰ ἦναι ὁ πατὴρ τοῦ Πολυγνώτου. Ἤ λοιπὸν ἄλλος τις ἦν μεταγενέστερος καὶ ὁμώνυμος ζωγράφος, ἴσως ἐκείνου ἔγγονος, ἢ κατὰ λάθος φέρεται παρ' Ἀθηναίῳ Ἀγλαοφῶν ἀντὶ Ἀριστοφῶντος, ᾧ καὶ τῷ ὄντι ὁ Πλούταρχος (1) ἀποδίδωσι τὴν μίαν τῶν εἰκόνων ἐκείνων.

Σύγχρονος δὲ καὶ συνεργάτης τοῦ Πολυγνώτου ἦν ὁ Ἀθηναῖος Μίκων ὁ Φανομάχου, ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιγραφῆς (2), καὶ οὐχὶ Φανόχου, ὡς ἐνομίζετο μέχρι τοῦδε, κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους (3). Ἔγραψε δ' οὗτος διὰ τὸν μέσον τῆς Ποικίλης τοῖχον μάχην Ἀμαζόνων (4), καὶ ἐν ἑτέρῳ πίνακι, ὑπό τινων ὅμως εἰς τὸν Πάναινον ἀποδιδομένῳ (5), Μαραθωνομαχίαν (6), ἐν ᾗ γράψας τοὺς βαρβάρους οὐ μόνον διὰ τῆς ἐνδυμασίας διακρινομένους (bracchati, κατὰ Πέρσιον (7)), ἀλλὰ καὶ μείζους τῶν Ἑλλήνων, κατεδικάσθη εἰς τριάκοντα μνῶν πρόστιμον (8).

Κατὰ Παυσανίαν, ἡ εἰκὼν αὕτη ἐνήρχετο ἀπὸ τῆς κατὰ τῶν βαρβάρων ἐφόδου τῶν Ἀθηναίων καὶ Πλαταιέων, περὶ ὧν ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας (9) λέγεται· «Ὡς ἕκαστος γὰρ (Πλαταιέων) τάχους εἶχεν, εὐθὺς προσβοηθῶν γέγραπται, οἱ τὰς κυνᾶς τὰς βοιωτικὰς ἔχοντες»· καὶ παρίστατο ἐν-

---

(1) Ἀλκιβιάδ. 16. — (2) Leleux, Rev. Archéol. III, σ, 235.— (3) Λυσιστρ. 179. — (4) Παυσ. Α. 15. - Ἀριστοφ. Λυσίστρ. 678. - Ἀρριαν. Ζ, 18, 10. — (5) Παυσ. Ε, 11. - Pl. 35, 34. — (6) Αἰλ. Ζ. Ἱ Ζ, 38. - Ἀρριαν. Ζ, 16. - Σώπατρος, διαίρ. ζητημ. Α, 8.—(7) Sat. 114, 53.— (8) Ἁρποκρ. φ. Μίκων. — (9) λ'. 6. Ἔκδ. Δούκ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ταῦθα ἐν θέσει ἐπιφανεῖ, ἐκτείνων πρὸς τοὺς βαρβάρους τὴν χεῖρα (1) ὁ Μιλτιάδης, οὗ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέτρεψαν νὰ προσγραφῇ καὶ τὸ ὄνομα. Προὐχώρει δ' ἡ εἰκὼν δεικνύουσα τὸ κέντρον, «τὸ ἔσω τῆς μάχης», καὶ τοὺς βαρβάρους εἰσπίπτοντας εἰς τὸ ἕλος, καὶ τέλος παρίστων «τὰ ἔσχατα τῆς γραφῆς», τοὺς Ἕλληνας φονεύοντας τοὺς βαρβάρους παρὰ τοῖς πλοίοις τῶν Φοινίκων. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ μέρος ἐφαίνοντο ὁμοιογραφικῶς, κατὰ Πλίνιον, οἱ διαπρέψαντες ἐν τῇ μάχῃ καὶ φονευθέντες, Κυναίγειρος, Καλλίμαχος καὶ Πολύζηλος, καὶ παρ' αὐτοῖς, κατ' Αἰλιανὸν, καὶ κύων παρακολουθήσας τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ πεδίον, προσέτι δὲ, κατὰ Παυσανίαν (2), ἐπίσης ὁμοιογραφικῶς, ὁ Αἰσχύλος, καὶ, κατὰ Πλίνιον, ὁ Δάτις καὶ ὁ Ἀρταφέρνης. Προϊστάμενοι δὲ τῆς μάχης παρῆσαν ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Θησεὺς, ἐκ τῆς γῆς προκύπτων, ὡς ἥρως ἰθαγενὴς, ὁ Ἡρακλῆς, καὶ ὁ ἥρως Μαραθών.

Διὰ δὲ τὸ Θησεῖον ἔγραψε μετὰ τοῦ Πολυγνώτου Κενταυρομαχίαν, Ἀμαζωνομαχίαν, καὶ ἔργα Θησέως(3), γραφὰς ἐντοιχίους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τῶν τοίχων τοῦ μνημείου. Εἰς δὲ τὸν τῶν Διοσκούρων ναὸν ἔγραψεν Ἀ ρ γ ο ν α ύ τ α ς ἐν Κολχίδι, ἀπατῶντας τὰς θυγατέρας τοῦ Πελίου (4), καὶ ἐν τῷ πίνακι τούτῳ, ἢ κατ' ἄλλους (5), «ἐν τῇ στοᾷ», ὡς ἕνα τῶν μαχητῶν παρέστησε τὸν Ἀργοναύτην Β ο ύ τ η ν ὀπίσω ὄρους, δεικνύοντα μόνον τὸ χράνος του καὶ ἕνα τῶν ὀφθαλμῶν του· ἐξ οὗ ἐπεκράτησεν ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν ταχέως καὶ ῥαδίως κατορθουμένων· «*Βούτην Μίκων ἔγρα-*

---

(1) Αἰσχ. κ. Κτησ. σ. 80. - Σχολ. Ἀριστοτ. Τ. 3. σ. 566. D - Corn. Nep. Milt. 6. — (2) Α, 21.— (3) Παυσ. Α, 17. - Ἀῤῥ. Ζ, 13. ἀντὶ Κίμων. — (4) Παυσ. Α, 18. Η, 11. — (5) Ἡσύχ. - Ζηνόβ. Παροιμ. Δ, 28.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φερ», ἢ «Θᾶττον ἢ Βούτης» (1). Ἰδίως δ' ἐπαινεῖται ὁ Μίκων διὰ τοὺς ἵππους του (2).

Ἕτερος δὲ τοῦ Πολυγνώτου καὶ τοῦ Μίκωνος συνεργάτης, εἰ καὶ αὐτῶν κατά τι νεώτερος, ἦν ὁ Ἀθηναῖος Πάναινος, τοῦ Φειδίου ἀδελφιδοῦς, κατὰ Στράβωνα (3), ἢ ἀδελφός, ὡς, κατὰ λάθος ἴσως, λέγουσιν ἕτεροι (4). Τὴν ἐν τῇ Ποικίλῃ τῷ Μίκωνι ἀποδιδομένην Μαραθωνομαχίαν λέγουσιν ὁ Παυσανίας (5) καὶ ὁ Πλίνιος (6) ὅτι ἔγραψεν ὁ Πάναινος, καὶ ἴσως ἐγένετο ἡ εἰκὼν αὕτη διὰ κοινῆς αὐτῶν συνεργασίας. Ἐν δ' Ὀλυμπίᾳ ἔγραψε τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ἐρείσματος ὑπὸ τὸν θρόνον τοῦ Φειδαϊκοῦ ἀγάλματος τοῦ Διός, τὴν ἐμπροσθίαν κυανῇ ἁπλῶς χρωματίσας. Παρίστων δ' αἱ γραφαί, πιθανῶς ἐν χώραις διαιρούμεναι, ἡ μὲν Ἡρακλῆν ἀνακουφίζοντα τὸν Ἄτλαντα, Θησέα καὶ Πειρίθουν, Ἑλλάδα καὶ Σαλαμῖνα· ἡ δὲ Ἡρακλῆν καταβάλλοντα τὸν λέοντα, Αἴαντα ἁρπάζοντα τὴν Κασσάνδραν, Ἱπποδάμειαν καὶ τὴν μητέρα αὐτῆς· ἡ τρίτη τέλος, Ἡρακλῆν λύοντα τὸν Προμηθέα, Ἀχιλλέα αἴροντα τὴν θνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, καὶ δύο Ἑσπερίδας (7)· ἤτοι ἀνὰ ἓν ζεῦγος προσώπων ἐν ἑκάστῃ τῶν χωρῶν ἃς ἀπετέλουν, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν (8), οἱ κάθετοι τῆς βάσεως τοῦ θρόνου κανόνες. Καὶ ἄλλας δ' εἰκόνας ἔγραψεν ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ (9), διανθήσας καὶ τοῦ Διὸς τὸν χρυσοῦν μανδύαν, ὡς ἐκόσμησε διὰ γραφῶν καὶ τὸ ἔνδον τῆς χρυσῆς ἀσπίδος τῆς ἐν Ἠλιδι Ἀθηνᾶς, ἔργου τοῦ Κολώτου (10) Τοὺς δὲ τοίχους τοῦ ναοῦ

---

(1) Ξενόβ. I, 11, σ. 87. - I, 12, σ. 160. — (2) Αἰλ. Ζ. Ἱ. Δ, 50.— (3) H, 354.— (4) Παυσ. E, 11. - Pl. 35, 34. - 36, 35. — (5) E, 11. — (6) 35, 34. — (7) Παυσ. E, 11. - Ἰδ. Brunn. Gesch. d. Künstl. I, σ. 172. — (8) Σελ. 293. —(9) Στράβ. H, 354.— (10) Pl. 35, 34.

τῆς Ἀθηνᾶς ταύτης λέγει ὁ Πλίνιος (1) ὅτι ἔχρισεν ὁ Πάναινος διὰ γαλατος καὶ χρόκκου, ὅπερ ἔδιδεν αὐτοῖς ὑπόχρυσον χρῶμα καὶ ἀνεξίτηλαν, μέχρις ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πλινίου ἔτι σωζόμενον. Πιθανὸν δ' ὅτι ἐπὶ τοῦ χρίσματος τούτου ἐξετέλεσε καὶ ζωγραφίας. Ἐνικήθη δ' ὁ Πάναινος ἐν διαγωνισμῷ τινι ἐν Πυθίοις ὑπὸ τοῦ Χαλκιδέως Τιμαγόρου (2).

Εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους πρέπει νὰ καταταξωμεν καὶ Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον (3), διότι ἦν ἄμεσος προκάτοχος τοῦ Ζεύξιδος (4), ὅστις ἤκμαζεν ἐν Ὀλυμ. 86—96. Ὀφείλεται δ' εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον μία τῶν τῆς τέχνης σπουδαιοτάτων καὶ ἐπισημοτάτων ἐφευρέσεων, *ἡ τῆς σκιᾶς φθορὰ καὶ ἀπόχρωσις*, κατὰ Πλούταρχον (5), ἤτοι ἡ κατάλληλος πρὸς παράστασιν τῆς φυσικῆς ἀληθείας χρῆσις τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς, διὸ καὶ *σκιαγράφος* ἐπεκλήθη (6), οὐχὶ ἀντὶ τοῦ *σκιαγράφος*, ὡς κακῶς λέγει ὁ Ἡσύχιος (7). Ἕνεκα δὲ τῆς μεγίστης ταύτης προόδου, διϊσχυρίζεται ὁ Πλίνιος ὅτι πρῶτος ὁ Ἀπολλόδωρος ἐξέφρασε καταλλήλως τὰς μορφὰς τῶν πραγμάτων, καὶ προ αὐτοῦ ὅτι *δὲν ὑπῆρξε γραφὴ ἀξία νὰ ἐλκύσῃ τοὺς ὀφθαλμούς*. (Hic primus species exprimere instituit, primusque gloriam penicillo jure contulit, ... neque ante eum tabula ullius ostenditur, quæ tenuat oculos). Μεγάλως δ' ἐθαυμάζετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ τέχνη αὐτοῦ, καὶ «*κλεινὸς ἀν' Ἑλλάδα πᾶσαν*» λέγεται ἔν τινι περὶ Ζωγράφων ποιήματι τοῦ Νικομάχου (8). Ἠκολούθησαν δὲ φυσικῶς ταύτην τὴν ὑπ' αὐτοῦ χαραχθεῖσαν ὁδὸν πάντες οἱ μέγιστοι καλλιτέχναι, ὥστε ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ· «*Ὑπ' ἐμοῦ δὲ πρώτου τῆς θύρας ἀνοι-*

---

(1) 36, 55. — (2) Pl. 35, 35. — (3) Pl. 35, 36, 1. - Πλ. Πότ. Ἀθ. σ. 346. — (4) Pl. 35, 36, 2. - Βαβρ. προοίμ. 2. 9. — (5) Αὐτ.— (6) Σχόλ. Ὁμ. Ἰλ. Κ. 265.— (7) φ. Σκιάς. — (8) Ἡφαιστ. π. μέτρ. σ. 14.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χθείσης, εἰσῆλθον ἄλλοι» (1)· καὶ πρῶτος εἰσῆλθεν ὁ Ζεύξις, περὶ οὗ ὁ Ἀπολλόδωρος διὰ στίχων ἔγραψεν ὅτι «ὁ Ζεύξις τῷ ἀφήρεσε, καὶ κατέλαβε δι' ἑαυτὸν τὴν τέχνην» (2) (Artem ipsis ablatam, Zeuxin ferre secum). Εἰκόνες δ' αὐτοῦ ἀναφέρονται μόνον Ἱερεὺς προσευχόμενος, καὶ Αἴας φλεγόμενος ὑπὸ κεραυνοῦ (3), ἴσως ἡ ὑπὸ Φιλοστράτου (4) περιγραφομένη εἰκὼν Αἴαντος, οὗ τὸ πλοῖον κεραυνωθὲν, γίνεται τῶν φλογῶν παρανάλωμα, αὐτὸς δὲ κατὰ σκοπέλων ναυαγῶν, ἔτι ἀπειλεῖ τοὺς Θεοὺς, ἐν ᾧ ὁ Ποσειδῶν ἐπέρχεται ἐκδικήσων αὐτούς. Ἑτέρα δ' εἰκὼν αὐτοῦ παρίστα τοὺς Ἡρακλείδας ἱκέτας (5), καὶ ἐν ἑτέρᾳ πρῶτος παρέστησε τὸν Ὀδυσσέα φέροντα ναυτικὸν πῖλον (6). Ἐκόμπαζε δ' ὁ Ἀπολλόδωρος τοσοῦτον ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, ὥστε λέγεται ἐπιγράφων αὐτοῖς· «Μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται» (7), ὅπερ ὅμως ὁ Πλίνιος (8) ἀποδίδωσι μᾶλλον τῷ Ζεύξιδι. Προστίθησι δ' ὁ Ἡσύχιος ὅτι καὶ ὑψηλὸν ἐφόρει πῖλον, ὡς οἱ Ἀσιανοὶ μεγιστᾶνες.

Τοῦ δ' Ἀπολλοδώρου φαίνεται ὅτι ἠκολούθησεν ἀμέσως καὶ ἀνέπτυξε τὴν τέχνην ὁ Ἀγάθαρχος Εὐδήμου, ἐκ Σάμου μὲν καταγόμενος, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις σταθερῶς οἰκῶν καὶ ἐργαζόμενος, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ αὐτοδίδακτος (9). Οὗτος τὸ τῆς σκηνῆς στοιχεῖον ἰδίως καλλιεργήσας, ἀνέπτυξεν, ὡς φαίνεται, πρῶτος τὴν Σκηνογραφίαν, ἥτις τὴν μὲν τοῦ διαγράμματος ἀκρίβειαν παραμελεῖ, ἐπιδιώκει δὲ, διὰ σοφῆς τῶν χρωμάτων διαθέσεως, τὴν τῆς ὁράσεως μακρόθεν ἀπάτην, ὡς

---

(1) Βαβρ. αὐτ. — (2) Pl. 35, 36, 2. — (3) Pl. αὐτ. — (4) Β, 13.— (5) Σχολ. Ἀριστφ. Πλούτ. 385.—(6) Σχολ. Ὁμ. Ἰλ. Κ. 265. — (7) Πλούτ. Πότ. Ἀθ. Σελ. 346. - Ἡσύχ. φ. Σκιά. — (8) 35, 36, 2. — (9) Σουίδ.-Ἁρποκρ. φ. Ὀλυμπιόδωρος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

καὶ ὁ Πλάτων περὶ αὐτῆς λέγει (1)· «*Σκιαγραφία γοητείας οὐδὲν ἀπολείπει*», καὶ ἀλλαχοῦ (2)· «*Σκιαγραφία ἀσαφὴς καὶ ἀπατηλός*»· καὶ πάλιν (3)· «*Οἷον ἐσκιαγραφημένα, ἀποστάντι μὲν, ἓν πάντα φαινόμενα .... προσελθόντι δέ γε καὶ ἕτερα, καὶ τῷ τοῦ ἑτέρου φαντάσματι ἑτεροῖα καὶ ἀνόμοια ἑαυτοῖς*». Προσμαρτυρεῖ δ' ὁ Βιτρούβιος (4), ὅτι ὁ Ἀγάθαρχος καὶ πραγματείαν συνέγραψε περὶ τῆς τέχνης ταύτης, καὶ, ὅτι ἐζωγράφησε σκηνὴν διὰ τὸν Αἰσχύλον. Ἀλλὰ, κατ' Ἀριστοτέλην (5), σκηνογραφίαν πρῶτος ἐφήρμοσεν ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὰς δραματικὰς παραστάσεις, ὥστε ἡ τοῦ Ἀγαθάρχου σκηνὴ πρέπει νὰ ἐγράφῃ διὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Αἰσχύλου τριλογίαν, τὴν Ὀρεστιάδα, διδαχθεῖσαν ἐν Ὀλυμ. 80, β'.

Ἀνάλογος δὲ τῇ σκιαγραφίᾳ χλάδος ἦν καὶ ἡ τῶν οἰκιῶν κοσμηματογραφία, ἐφ' ᾗ ἐπίσης διαπρέψας φαίνεται ὁ Ἀγάθαρχος, διὸ καὶ λέγεται κατακλείσας αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν του ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅπως ἄκοντα τὸν βιάσῃ νὰ κοσμήσῃ αὐτὴν διὰ γραφῶν· καὶ, κατὰ μὲν Πλούταρχον (6), περατωθείσης τῆς ἐργασίας, ἀντήμειψεν αὐτὸν δαψιλῶς, κατὰ δὲ Ἀνδοκίδην (7), διαφυγόντα τὴν κάθειρξιν, ἐπέπληξεν αὐτὸν ὡς ἀφέντα τὸ ἔργον ἡμιτελές. Τοῦτο συνέβη βεβαίως κατὰ τὴν πρώτην νεότητα τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις, ὡς γνωστὸν, εἰκοσαετὴς ἦν ὅταν ἀπεβίωσεν ὁ ἐπίτροπος αὐτοῦ Περικλῆς ἐν Ὀλυμ. 87, δ'.

Ἀπὸ δὲ τῆς 95ης Ὀλυμπιάδος, ἤτοι ἀφ' ὅτου αἱ Ἀθῆναι ὑπέκυψαν εἰς τὴν Σπάρτην, μέχρις οὗ μετὰ Ὀλυμ. 100 ἀνέκυψαν πάλιν κατά τι, εἷς μόνος ζωγρά-

---

(1) Πολιτ. I, 602.— (2) Κριτ. σ. 107.— (3) Παρμεν. σελ. 165.— (4) VII, Præf. 10. — (5) Ποιητ. Δ, 16. — (6) Ἀλκ. 16. — (7) Κ. Ἀλκ. 17. - Ἰδ. Δημοσθ. κ. Μειδ. σελ. 562, καὶ σχολ.

φος ἀναφέρεται, ὁ Παύσων, κωμῳδούμενος καὶ αὐτὸς ἐπ' ἐσχάτῃ πενίᾳ (1). Οὗτος ἔγραφε τ' ἀντικείμενα χείρονα ἑαυτῶν, κατ' Ἀριστοτέλην (2), ὅστις διὰ τοῦτο ἀποτρέπει τὴν νεολαίαν τῆς αὐτοῦ θεωρίας (3), παρακινῶν αὐτὴν τὰ τοῦ Πολυγνώτου νὰ μελετᾷ. Τούτου μία εἰκὼν μόνη ἀναφέρεται (4), ἵππος, ὃν παρέστησε καλινδούμενον, ὅστις δ' ἀνατρεπόμενος ἐφαίνετο τρέχων, ὡς παρηγγέλθη αὐτῷ.

Περὶ δὲ τὴν 104ην Ὀλυμπιάδα, ὑπὸ τὸν ἐρεθισμὸν τῶν Μακεδονικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ τοῦ προσωρινοῦ ὄναρος τῆς ἐλευθερίας, ἀνέθαλε πάλιν ἐπί τινα χρόνον μετὰ τῆς λοιπῆς τέχνης καὶ ἡ γραφικὴ ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ, ὡς πᾶσα ἡ τέχνη, κατὰ ῥυθμὸν ἀδροτερον, καὶ ἀναλογοῦντα πρὸς τὸν τῆς ἐποχῆς χαρακτῆρα. Ἐξ Ἀθηνῶν ὁμως δευτερεύοντες μονον προῆλθον ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ζωγράφοι. Τοιοῦτοι ἦσαν Φιλοχάρης, ὁ Αἰσχίνου ἀδελφὸς (Ὀλυμ. 109), κατὰ Δημοσθένην (5) ὡς «*ἀλαβαστροθήκας καὶ τύμπανα γράφων*» προπηλακιζόμενος, ἀλλὰ, κατ' Οὐλπιανὸν (6), καλλιτέχνης ἐπίσημος. Τούτου ἦν, φαίνεται, ἡ ἀξιόλογος εἰκὼν, ἣν ὁ Αὔγουστος ἀνήρτησεν εἰς τὸ Βουλευτήριον, ὁ δὲ Πλίνιος περιγράφει (7) μετὰ πλείστων ἐπαίνων, ὡς παριστῶσαν γέροντα πατέρα καὶ νέον υἱὸν, τὸν Γλαυκίωνα καὶ τὸν Ἀρίστιππον, μεγίστην ἔχοντας ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλους. Ὑπὲρ αὐτοὺς ὃ' ἵπτατο ἀετὸς σπαράττων ὄφιν.

Ἀσκληπιόδωρος, Ἀθηναῖος καὶ αὐτὸς (8), ἐπε-

---

(1) Ἀριστοφ. Πλ. 602 - Ἀχαρν. 854. - Θεσμοφ. 949. - Σχολ. — (2) Ποιητ. 2. — (3) Πολιτ. Η, 5. — (4) Αἰλ. Π. Ἱ. ΙΕ, 15. - Λουκ. Ἐγκ. Δημ. 24. - Πλούτ. π. Πυθ. 396. — (5) Παραπρεσβ. ψ', 2, Δούκ. — (6) Εἰς Δημ. αὐτ. — (7) 35, 10. — (8) Πλούτ. πότ. Ἀθ. 2.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μελήθη μάλιστα τῆς συμμετρίας, ὥστε καὶ ὁ Ἀπελλῆς μετριοφρόνως ἐθεώρει αὐτὸν ὡς ἑαυτοῦ ἀνώτερον κατὰ τὰ μέτρα (1). Τούτου τὴν εἰκόνα τῶν ιβ'. Θεῶν ἠγόρασε Μνάσιππος, ὁ τύραννος τῆς Ἐλατείας πρὸς 30 μνᾶς ἕκαστον αὐτῆς πρόσωπον.

Ἀντίδοτος, Ἀθηναῖος, μαθητὴς τοῦ Ἰσθμίου Εὐφράνορος, ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Πλινίου (2) ὡς ἐπιμονώτερος μᾶλλον ἢ παραγωγικώτερος, καὶ ὡς περὶ τὸν χρωματισμὸν αὐστηρός. Ἀναφέρονται δὲ τούτου εἷς πολεμιστὴς, καὶ εἷς σαλπιγκτὴς περίφημος. Ἀλλὰ κυρίως ἐδόξασε τὸν Ἀντίδοτον ὁ μαθητὴς αὐτοῦ

Νικίας ὁ Νικομάχου, Ἀθηναῖος καὶ αὐτὸς (3), περὶ οὗ λέγεται ὅτι τοσοῦτον ἦν ἔκδοτος εἰς τὴν τέχνην καὶ ἐπιμελὴς, ὥστε δι' αὐτὴν πολλάκις ἐλησμόνει καὶ πρόγευμα καὶ λουτρὸν (4). Κατὰ Πλίνιον (5), ἰδίως ἐπιμελεῖτο τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς, καὶ εἰς τὰς εἰκόνας ἐπεδίωκε μάλιστα τὸ *ἐξέχον*, ὅπερ ἐπετύγχανεν ἀναμφιβόλως διὰ βαθυτέρων χρωμάτων καὶ σκιῶν, προστιθεμένων περὶ τὸ περίγραμμα. Ἀναλογον δὲ ταύτης μέθοδον φαίνεται ὅτι προσήρμοζε καὶ εἰς τὰ ἀγάλματα, ὅπως αὐξάνῃ τὴν ἐπίδειξιν αὐτῶν· διότι ἐρωτηθεὶς ὁ Πραξιτέλης, τίνα τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ἔργων προχρίνει, «Ἐκεῖνα, εἶπεν, εἰς ἃ συνηργάσθη καὶ ὁ Νικίας». *Τοσοῦτον*, προστίθησιν ὁ Πλίνιος (6), *ἐξετίμα αὐτοῦ τὴν περίχρωσιν* (circumlitio)». Τὴν δὲ λέξιν ταύτην τινὲς μὲν θεωροῦσιν ὡς δηλοῦσαν τὰς εἰς τὰ ἐνδύματα τῶν ἀγαλμάτων πολλάκις προστιθεμένας γραπτὰς παρυφὰς, ἀλλ'

---

(1) Pl. 35, 36, 10 καὶ 35, 36, 21.— (2) 34, 40, 27.— (3) Παυσ. Γ, 19. - Πλούτ. πότ. Ἀθ. σ. 346.— (4) Αἰλ. Π. Ἱ. Γ, 31. - Πλούτ. Εἰ πρεσβ. πολιτ. 786. - Ὅτι οὐδ. ζ. ἐστι ἡδ. κατ' Ἐπίκ. 103.— (5) 35, 40. 28.— (6) Αὐτ.—

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὁ Βιτρούβιος (1) ἐξηγεῖ αὐτὴν ὡς ἐν τῇ ζωγραφικῇ δηλοῦσαν τὴν ἐφαρμογὴν χρωμάτων περὶ τὸ περίγραμμα, ὅπως τὰ ζώδια μᾶλλον ἐξέχωσι (Circumductio colorum in extremitatibus figurarum, quæ ipsæ figuræ aptius finiuntur et eminentius extant). Φαίνεται ἑπομένως ὅτι καὶ εἰς τ' ἀγάλματα ὁ Νικίας διὰ χρώματός τινος ἀνεδείκνυεν ἰσχυρότερον τὰ ἐπ'ἀλλήλων ἐξέχοντα μέρη, οἷον τὰς πτυχάς, τοῦ μυῶνας, κ.τ.λ., καὶ ἴσως τὴν τέχνην ταύτην ἀσκῶν μᾶλλον ἐν τῇ νεότητί του, ὅτε ἔζη ὁ Πραξιτέλης, ἀπ' αὐτῆς ὡδηγήθη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν εἰδικότητα τῆς γραφίδος του. Ἕνεκα δὲ ταύτης ἀναμφιβόλως τῆς ἰδιότητος τῶν γραφῶν του, δι' ἧς τὰ μέρη ἀκριβῶς προεῖχον καὶ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων, λέγει ὁ Φρόντων (2), ὅτι παρὰ τοῦ Νικίου δὲν ἠδύνατο ν' ἀπαιτηθῇ νὰ γράφῃ *σκοτεινὰ* (obscura). Ἦν δὲ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἡ μεγαλογραφία, καὶ λέγων, ὡς ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς (3), ὅτι «*οὐ δεῖ κατακερματίζειν τὴν τέχνην*», ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ζωγραφικὴ πρέπει κυρίως ν' ἀσχολῆται εἰς παραστάσεις ἱππομαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων. Διέπρεπε δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν γυναικῶν ζωγραφίαν, κατὰ Πλίνιον (4), ὅστις πολλὰς ἀναφέρει αὐτοῦ εἰκόνας, γυναικεῖα παριστώσας πρόσωπα. Ἐν μιᾷ ἐξ αὐτῶν, ἣν ὁ Αὔγουστος ἀνέθηκεν εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ βουλευτήριον, παρίστατο *Νεμέα* ἐπὶ λέοντος, φοίνικα φέρουσα, ἐμπρὸς δ' αὐτῆς γέρων ῥάβδον κρατῶν, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν ἀπήνη ἐν πινακίῳ. Ἕτεραι δὲ παρίστων τὴν Καλυψώ, τὴν Ἰώ, τὴν Ἀνδρομέδαν, βεβαίως ἐν μεγαλογραφίαις τῶν ὅλων μύθων, ἴσως ὡς περιγράφεται ὑπὸ Φιλοστράτου (5), ἡ μὲν Ἀνδρομέδα ἔντρομος καὶ περιχαρὴς, λυομένη ὑπὸ τοῦ Ἔρωτος, ἐν ᾧ τὸ τέρας κεῖται νεκρὸν, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ βάφει τὰ κύματα, ὁ δὲ Περσεὺς κεκμη-

---

(1) VIII, 8, 26. — (2) Epist. σελ. 170. Ἐκδ. Ῥωμ. — (3) π. Ἑρμην. 76. — (4) 35, 40, 28. — (5) A, 29.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κὼς νατενίζων τὴν κόρην, καὶ Αἰθίοπες ποιμένες φέροντες αὐτῷ δῶρα καὶ γάλα καὶ οἶνον πρὸς ἀναψυχήν. Αὐτοῦ ἦν καὶ Δανάη ὑπὸ Σεριφίων ἁλιέων ὑποδεχομένη. Ἄλλαι δὲ πάλιν εἰκόνες αὐτοῦ ἀναφέρονται ὡς ὑπόθεσιν ἔχουσαι τὸν Διόνυσον, τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν τάφον Μεγαβάζου τοῦ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἱερέως, τὸν ἔφηβον Ὑακίνθου, ὡς ἐρώμενον τοῦ Ἀπόλλωνος (1), ἴσως τὸν ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου περιγραφόμενον (2), ἔτι δὲ Νεκυίαν, ἣν, πλούσιος ἤδη ὢν (abundans opibus), ἠρνήθη νὰ πωλήσῃ 60 ταλάντων τῷ Πτολεμαίῳ (Ὀλυμ. 116), κατὰ Πλουταρχον (3), καὶ οὐχὶ τῷ Ἀττάλῳ, ὡς ἐσφαλμένως λέγει ὁ Πλίνιος (4). Λέγων δ' ὁ Παυσανίας ὅτι ὁ Νικίας ἦν τεθαμμένος ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν ὁδοῦ, προστίθησι «ζῶα ἄριστος γράψαι τῶν ἐφ' ἑαυτοῦ» (5). Διὰ τούτου δ' ἐννοεῖ βεβαίως οὐχὶ ὅτι ἦν ὁ ἄριστος τῶν συγχρόνων ζωγράφων, διότι τοῦτο θὰ ἦν ἔπαινος ὑπερβολικός, ἀλλ' ὅτι ἦν ἐπιτηδειότατος πάντων εἰς ζώων παράστασιν, πρὸς ὃ καὶ ὁ Πλίνιος συμφωνεῖ, προσθέτων ὅτι διεκρίνετο εἰς τὴν τῶν κυνῶν ζωγραφίαν.

Καὶ ὁ ποιητὴς Εὐριπίδης ἦν ζωγράφος ἐν τῇ νεότητί του, καί τινα ἔργα αὐτοῦ ἐσώζοντο ἐν Μεγάροις (6).

B.

Ἰωνικὸν ἐργαστήριον.

Συγχρόνως δ' ἐξ Ἀθηνῶν μεταβᾶσα, ἠσκεῖτο ἡ τέχνη καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀλλὰ κατὰ ῥυθμὸν ἀνάλογον

---

(1) Παυσ. Γ, 19, — (2) 14. — (3) Ὅτ. οὐδ. ζ. ἐστι ἡδ. κ. Ἐπιχρ. σ. 1093. — (4) Αὐτ. — (5) Α, 29. — (6) Σουΐδ. φ. Εὐριπίδης.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῇ αἰσθήσει τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἰώνων, τρυφερώτερον δηλαδὴ καὶ ἁβρότερον. Ἐκ τῶν αὐτόθι δὲ διαπρεψάντων ζωγράφων

Διονύσιος ὁ Κολοφώνιος ἦν σύγχρονος, ὡς φαίνεται, τοῦ Πολυγνώτου, διότι σώζεται περὶ αὐτοῦ ἐπίγραμμα τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου, ἀποθανόντος ἐν Ὀλυμ. 78, ά. (1). Ἐμιμεῖτο δὲ καὶ τὸν ῥυθμὸν τοῦ Πολυγνώτου, «*εἰς τὴν ἀκριβειαν, πάθος, καὶ ἦθος, καὶ σχημάτων χρῆσιν, ἱματίων λεπτότητα, καὶ τὰ λοιπὰ, πλὴν τοῦ μεγέθους*», λέγει ὁ Αἰλιανὸς (2), μέγεθος ἐννοῶν τὸ ἠθικὸν, συγχρόνως δ' ἴσως καὶ τὸ τῶν διαστάσεων· διότι, ὡς εἴδομεν (3), περὶ Πολυγνώτου λέγει ὅτι «*ἔγραφε τὰ μεγάλα καὶ ἐν τοῖς τελείοις εἰργάζετο τὰ ἄθλα*»· ὁ δ' Ἀριστοτέλης (4), διϊσχυριζόμενος ὅτι ἀνάγκη οἱ τεχνῖται νὰ μιμῶνται τοὺς ἀνθρώπους «*ἢ βελτίονας, ἢ χείρονας, ἢ καὶ τοιούτους*», δηλαδὴ ὁποῖοί εἰσι, προστίθησιν, ὅτι ὁ μὲν Πολύγνωτος παρίστα αὐτοὺς βελτίονας, ὁ δὲ Παύσων χείρονας, ὁ δὲ Διονύσιος ὁμοίους· ὅι' ὃ καὶ, κατὰ Πλίνιον (5), ἐπωνομάσθη *ἀνθρωπογράφος*, ὡς ὁ γλύπτης Δημήτριος ἐκλήθη ἀνθρωποποιός. Ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι ὑπό τινων ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἀπεδόθη εἰς ἕτερον Διονύσιον, σύγχρονον τοῦ Οὐάρωνος. Μαρτυρεῖ δ' ὁ Πλούταρχος (6) ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Διονυσίου «*ἰσχὺν ἔχοντα καὶ τόνον, ἐκβεβιασμένοις καὶ καπαπόροις ἔοικεν*», ἕνεκα τῆς ἐποχῆς ἀναμφιβόλως εἰς ἣν ἀνῆκεν· ὥστε καὶ παραβάλλει αὐτὰ πρὸς τὰς τοῦ Ἀγησιλάου καὶ Ἐπαμινώνδου στρατηγίας, ἃς «*πολυπόρους* λέγει καὶ *δυσάγωγας*», κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὰς «*ῥαδίας*» τοῦ Τιμολέοντος. Ἔγραψε δὲ, κατὰ Σιμωνίδην, τὸ ἓν θύρωμα πύλης, ἧς τὸ ἕτερον ἔγραψεν ὁ Κίμων.

---

(1) Πάρ. Μάρμ. ἀρ. 58. — (2) Π. Ἱ. Δ, 3. — (3) Ἐν σελ. 426. — (4) Ἀριστοτ. Ποιητ. Β. — (5) 35, 37. — (6) Τιμολ. 36.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἐπιφανέστατος δὲ τοῦ ἐργαστηρίου τούτου τεχνίτης ἦν ὁ Ζεῦξις, ὅστις, καίτοι καταγόμενος ἐξ Ἡρακλείας (1), βεβαίως τῆς Ἰταλικῆς, διότι καὶ ἐν Ἰταλίᾳ διάφορα εἰργάσθη, καὶ τοῦ ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Ἰμέρας Δημοφίλου λέγεται μαθητὴς, ἀλλ' ὡς Ἐφέσιος μᾶλλον θεωρεῖται, καὶ μνημονεύεται μάλιστα ὑπὸ Τζέτζου (2), διότι κατῴκησε μετὰ ταῦτα ἐν Ἐφέσῳ, ὅπου ἐπὶ Ἀγησιλάου (ἐν Ὀλ. 95, δ'.) ὑπῆρχεν ἕδρα καλλιτεχνῶν (3). Κατὰ Κουϊγκτιλιανὸν (4) ὁ Ζεῦξις καὶ ὁ Παῤῥάσιος ἔζων ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οὐ μακρὰν τῶν χρόνων τοῦ Πολυγνώτου, καὶ φαίνεται ἀπατώμενος ὁ Πλίνιος, καὶ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ καλλιτέχνου ἀντὶ τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ἐκλαμβάνων, ὅταν ἀναιρῇ τοὺς τάττοντας αὐτὸν κατὰ τὴν 89ην Ὀλυμπιάδα, καὶ διϊσχυρίζηται ὅτι εἰσῆλθεν ἐν Ὀλυμ. 95, δ' διὰ τῆς θύρας ἣν εἶχεν ἤδη ἀνοίξει αὐτῷ ὁ Ἀπολλόδωρος· διοτι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει κατωτέρω, ὅτι τοσοῦτον ἐπλούτησεν ὁ Ζεῦξις, ὥστε ἔδιδε τὰ ἔργα του δωρεὰν, καὶ οὕτως ἐχάρισεν ἓν ἐξ αὐτῶν τοῖς Ἀκραγαντίνοις, καὶ ἕτερον τῷ Ἀρχελάῳ. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἀπέθανεν ἤδη ἐν Ὀλυμ. 95, β'· ὁ δ' Ἀκράγας κατεστράφη ἐν Ὀλυμ. 98, γ'. καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ περὶ Ἀντιδόσεως λόγῳ (5), γραφέντι ἐν Ὀλυμ. 96, β', φαίνεται ὁμιλῶν περὶ Ζεύξιδος, ὡς περὶ ἀποθανόντος. Ἀναφέρουσι δὲ προσέτι τὸν Ζεῦξιν καὶ ὁ Πλάτων (6) καὶ ὁ Ξενοφῶν (7), ὡς ἔνδοξον ἤδη ἐπὶ Σωκράτους, καὶ ἐκτὸς τούτων καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τοῖς Ἀχαρνεῦσι (8), δι-

---

(1) Pl. 35, 36, 2. - Αἰλ. Π. Ἱ. Δ, 12.— (2) Χίλ. Η, 196. — (3) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4. — (4) XII, 10. — (5) § 2. — (6) Γοργ. σ. 353; - Ἴσως καὶ Πρωταγ. 318 ἀντὶ Ζεύξιππος. Ἴδ. Brunn. Gesch. D. Künstl. II, 77.— (7) Ἀπομν. Α, 4, 3. Οἰκον. 10, 1. - Συμπόσ. Δ, 63.— (8) Στ. 991.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

δαχθεῖσιν ἐν Ὀλυμ. 89, γ', μνημονεύει εἰκόνος ἔρωτος ῥοδοστεφοῦς, ἣν οἱ σχολιασταὶ καὶ ὁ Σουίδας (1) λέγουσι τοῦ Ζεύξιδος, κειμένην ἐν τῷ Ἀφροδισίῳ τῶν Ἀθηνῶν.

Ὡς δ' εἴδομεν τὸν Ἀπολλόδωρον καυχώμενον, εἰσῆλθε τῷ ὄντι ὁ Ζεῦξις δι' ἧς θύρας ἐκεῖνος ἠνέῳξε, διότι ἐπεμελήθη ἰδίως καὶ προήγαγε τὸ ὑπ' ἐκείνου κατὰ πρῶτον ἐφευρεθὲν σπουδαῖον μέρος τῆς τέχνης, τὴν σκιαγραφίαν καὶ τὸν χρωματισμόν, καὶ ὑπό τινων μάλιστα θεωρεῖται, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Κουϊγκτιλιανὸς (2), ὡς ἐφευρέτης τῶν ἀκριβῶν κανόνων τοῦ μέρους τούτου τῆς γραφικῆς (Luminum umbrarumque rationem invenisse Zeuxis dicitur). Ἕνεκα τούτου ἐφημίζετο ὡς εἷς τῶν ἐξοχωτέρων τεχνιτῶν, δι' ἣν κατώρθου ὀπτικὴν ἀπάτην ἐν τῷ μιμήσει τῆς φύσεως, ὡς ἀποδεικνύει τὸ ἀνέκδοτον τοῦ διαγωνισμοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Παῤῥασίου. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ὡς πρὸς τὰς ἀναλογίας ψέγεται ὑπὸ Πλινίου (3), ὡς γράφων τὰς κεφαλὰς καὶ τὰ ἄκρα μείζονα τοῦ δέοντος (Reprehenditur tamen ceu grandior in capitibus articulisque), ὅπερ δηλοῖ ὅτι, ὡς ὁ Εὐφράνωρ ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἐπροτίμα καὶ οὗτος τὰς ἰσχυροτέρας ἀναλογίας μᾶλλον ἢ τὰς λεπτοφυεῖς παραστάσεις τῶν μεταγενεστέρων. Οὕτω φαίνεται κρίνων περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Κουϊγκτιλίανὸς (4) διὰ τῶν λέξεων· «Ὁ Ζεῦξις ἐπέτεινε τὰ μέλη τοῦ σώματος, θεωρῶν τὸν τρόπον τοῦτον ὡς εὐρύτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον, καὶ τὸν Ὅμηρον, ὡς εἰκάζεται, ἀκολουθήσας, ὅστις καὶ ἐν ταῖς γυναιξὶ τὰς ἰσχυροτέρας μορφὰς προτιμᾷ».

Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἔκφρασιν, ὁ Ἀριστοτέλης κρίνει (5) ὅτι «ἡ *Ζεύξιδος γραφὴ οὐδὲν εἶχεν ἦθος*» καὶ ἂν μὲν ἐννοῇ

---

(1) φ. Ἀνθήμων. — (2) XII, 10. — (3) 35, 35, 2. — (4) Αὐτ. — (5) Ποιητ. ΣΤ, 15.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὅτι ὁ Ζεῦξις δὲν ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, ἀλλ' ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἀνθρώπινον κάλλος, ὡς ὁ Πραξιτέλης ἐν τῇ γλυπτικῇ, τοῦτο δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς γενικὸς τῆς τάσεως αὐτοῦ χαρακτηρισμὸς, οὐχὶ δ' ὡς ἐκτίμησις ἐφαρμοζομένη εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ ἔργα ἀνεξαιρέτως· διότι τρόμον ἐξέφραζε κἀν τὸ πρόσωπον τῆς Ἀλκμήνης ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βρέφους Ἡρακλέους, κατὰ Πλίνιον (1), (Hercules infans, dracones strangulans, Alcmena matre coram pavente et Alphitrione), καὶ θλῖψιν παρίστα, κατὰ Τζέτζην (2), ὁ ἐν Ἐφέσῳ Μενέλαος, ὅστις κλαίων προσέφερε τῷ ἀδελφῷ του κτερίσματα. Ἂν ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης λέγῃ ὅτι τὰ πρόσωπα τοῦ Ζεύξιδος, ἱστορικὰ ἢ μυθικὰ, δὲν ἐξέφραζον τὸ ἐκ παραδόσεως γνωστὸν αὐτῶν ἦθος ἢ τὸν μονιμον αὐτῶν χαρακτῆρα, ἢ ὅτι δὲν εἶχον ἀντικείμενα ἠθικῶς εὐγενῆ, οὐδὲ τοῦτο, κατ' ἀμφότερα, εἶναι δι' ἅπαντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀληθὲς, διότι ἡ Πηνελόπη αὐτοῦ ἐφαίνετο, κατὰ Πλίνιον (3), ἡ εἰκὼν τῆς αἰδημοσύνης καὶ τῆς σεμνότητος (in qua pinxisse mores videtur)· ἡ δ' εἰκὼν τοῦ Διὸς μετὰ τῶν δώδεκα Θεῶν, ἔπνεε, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, μεγαλοπρέπειαν, (magnificus est Jupiter ejus in throno, adstantibus diis), ἀναλόγως τῆς Φειδαϊκῆς παραστάσεως. Αἰνίττεται δὲ πιθανῶς ὅτι αἱ συνθέσεις αὐτοῦ ἐστεροῦντο τῆς ὁραματικῆς ἐκείνης ἠθοποιήσεως, εἰς ἣν μάλιστα ἀπέβλεπεν ὁ Πολύγνωτος. Ἡ δ' εἰκὼν αὐτοῦ, ἥτις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δικαιολογεῖ τοῦ φιλοσόφου τὴν κρίσιν, ἀποδεικνύουσα ὅτι κυρίως ἐπεδίωκε τὴν παράστασιν τοῦ ὑλικοῦ κάλλους, τῆς μορφῆς καθ' ἑαυτὴν μᾶλλον ἢ τοῦ ἤθους ἐν πράξει καὶ ἐνεργείᾳ, ἣν

---

(1) 35, 36, 2. - Ἴδ. νεώτ. Φιλόστρ. 5.— (2) Χίλ. Η, 196, 198.— (3) Αὐτ. - Ἴδ. Φιλοστρ. Β, 28.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἢ ἐν τῷ ναῷ τῆς Λακινίας Ἥρας ἐν Κρότωνι (1), ἢ, κατὰ Πλίνιον (2), ἐν Ἀκράγαντι, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεγάλως θαυμασθεῖσα Ἑλένη, ἣν ἔγραψε, μιμηθεὶς κατ' ἄδειαν τῆς πόλεως ὅ,τι ὡραιοτερον εὗρεν ἐν ταῖς ὡραιοτέραις κόραις αὐτῆς, καὶ εἰς ἣν αὐτὸς ἐφήρμοζε τὸν στίχον τοῦ Ὁμήρου περὶ τῆς ἀληθοῦς Ἑλένης· «*αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν*» (3)· οὐδ' ἐδείκνυεν αὐτὴν προχείρως εἰς ἕκαστον, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ μισθῷ, διὸ καὶ ἡ δυσμένεια ἐπωνόμασεν αὐτὴν *ἑταίραν* (4). Αὕτη κατὰ Πλίνιον (5), μετετέθη εἶτα εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ στοὰν τοῦ Φιλίππου, εἰ καὶ ὁ Εὐστάθιος λέγει ὅτι ἦν αὕτη ἐν τῇ *Ἀλφίτων στοᾷ* ἐν Ἀθήναις (6). Ἦτον ὅμως φιλότιμος μᾶλλον παρὰ φιλοχρήματος ὁ Ζεῦξις, διότι, ἀφ' οὗ ἐπλούτησεν, ἐδώρει, ὡς προερρέθη, τὰ ἔργα αὐτοῦ, θεωρῶν αὐτὰ ἀνεκτίμητα, καὶ ἐχάρισε τὴν Ἀλκμήνην τοῖς Ἀκραγαντίνοις καὶ τῷ Ἀρχελάῳ τὸν Πᾶνα (7), ἴσως ὃν περιγράφει ὁ Φιλόστρατος (8) ὡς ὑπὸ τῶν νυμφῶν δεθέντα καὶ ἀποκαρθέντα ἐνώπιον τῆς φίλης αὐτοῦ Ἠχοῦς. Εἰς τὸν ναὸν δὲ τῆς Λακινίας Ἥρας ὑπῆρχον, κατὰ Κικέρωνα, καὶ ἄλλαι εἰκόνες τοῦ Ζεύξιδος.

Ἓν δὲ τῶν περιφημοτέρων ἔργων αὐτοῦ εἰς ὃ ὁ Λουκιανὸς ἀφιεροῖ ὁλόκληρον λόγον, τὸν ἐπιγραφόμενον Ζεῦξις, ἦν ἡ Θηλεῖα Κένταυρος, ἐπὶ χλόης καθημένη, καὶ θηλάζουσα δύο παιδία αὐτῆς, τὸ μὲν ὡς βρέφος, τὸ δὲ ὡς πῶλον, τοῦ δασέος Κενταύρου ἐκ θυρίδος ἐπιτηροῦντος, καὶ κρατοῦντος σκύμνον λέοντος, ὡς ἵνα

---

(1) Cic. de inv. II, 1.- Διον. Ἁλικ. π. ἀρχ. λόγ. Ἐξετάσ. σ. 68. Sylb.-Val. Max. III, 7, extr. 3.— (2) Αὐτ.— (3) Ἰλ. Γ, 156. — (4) Αἰλ. Π. Ἱ. Δ, 12. — (5) 35, 36, 2. — (6) Εἰς Ἰλ. Α. 629. — (7) Pl. αὐτ. — (8) Φιλόστρ. Πρεσβ. Β, 11.

Ακαδημία Αθηνών - Academy of Athens

φοβήσῃ τὰ νήπια. Ὑπερεπαινεῖ δ' ὁ Λουκιανὸς ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τὴν ἁρμογὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἐπὶ τῆς ἱππείας μορφῆς, ἔτι δὲ τοῦ Κενταύρου τὴν ἀγριότητα, τῆς Κενταύρου τό κάλλος, καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν βρεφῶν, φιλοπαιγμόνως ἀλλὰ καὶ πεφοβισμένως ἀφορώντων πρὸς τὸν λεοντιδοῦν. Τὴν θηλείαν Κένταυρον παρίστᾳ σωζόμενος δακτυλιόλιθος (1)· ἡ δ' εἰκὼν ἀπώλετο ἐν τριχυμίᾳ κατὰ τὸν Μαλέαν, ἀπαγομένη ὑπὸ Σύλλα εἰς Ῥώμην, καὶ ὁ Λουκιανὸς εἶδεν ἀντίγραφον μόνον αὐτῆς ἐν Ἀθήναις. Ταύτης τῆς παραστάσεως τῆς ἀγρίας φύσεως ἀνάλογα καὶ ἄλλα, ὡς φαίνεται, ἐφιλοτέχνησεν ἔργα· διότι τοιαῦτά τινα αἰνίττεται ὁ Λουκιανὸς ἐν Τίμωνι, λέγων περὶ τοῦ φιλοσόφου Θρασυκλέους· «*Ἐκπετάσας γοῦν τὸν πώγωνα, καὶ τὰς ὀφρῦς ἀρατείνας, καὶ βρενθυόμενός τι πρὸς αὐτὸν ἔρχεται, τιτανῶδες βλέπων, ἀποσεσοβημένος τὴν ἐπὶ τῷ μετώπῳ κόμην, αὐτοβορέας τις ἢ Τρίτων, οἵους ὁ Ζεῦξις ἔγραψεν*». Ἐπαινεῖται δ' αὐτοῦ καὶ ὁ δεδεμένος Μαρσύας (religatus) (2), οὗ ἀπομίμημα ὑποτίθεται σωζομένη τις τοιχογραφία τοῦ Ἡρακλείου (3). Ἐζωγράφει δὲ καὶ αὐτὸς οἰκίας, ὡς ὁ Ἀγάθαρχος, καὶ διὰ τὴν τοῦ Ἀρχελάου μισθὸν ἔλαβε 400 μνῶν (4).

Ἐμεγαλαύχει δὲ οὐχ ἧττον ἐπὶ τῇ τῆς τέχνης του ἐντελείᾳ, διὸ καὶ εἰς τὸν Ἀγάθαρχον, ἐπαινούμενον ὅτι ἐζωγράφει ταχέως, εἶπεν· «*Αὐτὸς δὲ πολλῷ χρόνῳ*» (5)· καὶ ἐπεκάλει κατά τι ἐπίγραμμα (6) ἑαυτὸν *ἀνίκητον*, καὶ κωμπαστικῶς περιεφέρετο εἰς τα Ὀλύμπια, ἔχων ἐπὶ τοῦ μανδύου του τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα χρυσοῖς γράμ-

---

(1) DENK. 203 - Gori, Mus. Flor. I, T. 92, 5.— (2) Pl. 35, 36, 4.— (3) DENK. 204. — (4) Αἰλ. αὐτ. Ιδ, 17. — (5) Πλούτ. Περ. 13. - Περὶ φυλ. πλ. 94.— (6) Ἀνθολ. ΙΓ, σ. 777, στ. 99. - Ἀριστ. λόγ. π. τοῦ ἀποφθ. Β, 386.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

μασιν ἐμπεποικιλμένον, ὅπερ ἴσως ἀπ᾽αὐτοῦ κακῶς ἀπεδόθη καὶ τῷ Ἀπολλοδώρῳ· ὡς καὶ τὸ λόγιον «*μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται*» ἦν, κατὰ Πλίνιον, ἐπιγεγραμμένον εἰς εἰκόνα τοῦ Ζεύξιδος, παριστῶσαν ἀθλητὴν, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀπολλοδώρου.

Ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι ὁ Ζεῦξις ἔγραφε καὶ λευκὰ μονοχρώματα (monochromata ex albo), σκιὰς βεβαίως μόνον ἔχοντα· καὶ προσέτι ἀναφέρει καὶ πήλινα αὐτοῦ ἔργα ἐν Ἀμβρακίᾳ (1)· ὁ δὲ Φαῖστος (2) διηγεῖται ὅτι ἀπέθανεν ὑπὸ γέλωτος ἀπέναντι εἰκόνος γραίας ἣν ἐζωγράφησε.

Ὁ δὲ Παρράσιος, υἱὸς καὶ μαθητὴς Εὐήνορος (3), ἦν Ἐφέσιος τὴν πατρίδα (4), ἂν καί τινες (5) λέγουσιν αὐτὸν Ἀθηναῖον, ὡς κατοικήσαντα ἴσως μετὰ ταῦτα εἰς Ἀθήνας. Ἦν δὲ σύγχρονος τοῦ Ζεύξιδος, ζῶν περὶ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον (6), καὶ εἷς τῶν παραγωγικωτάτων ζωγράφων τῆς ἀρχαιότητος, παμπόλλους ἐργασθεὶς εἰκόνας Θεῶν καὶ ἀνθρώπων, πρὸ πάντων ὅμως ἡρώων. Καὶ ἐπαινεῖται μάλιστα ὑπὸ τοῦ Πλινίου (7) διὰ τὴν ἐντέλειαν εἰς ἣν προήγαγε τὸ διάγραμμα διαφόρων τοῦ σώματος μελῶν, διὰ τὴν λεπτότητα περὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, τὴν χάριν περὶ τὴν διάθεσιν τῆς κόμης, τὴν ὡραιότητα τοῦ στόματος (argutias voltus, elegantiam capilli, venustatem oris), καὶ ἰδίως δι᾽ ἣν ἐπέστησε προσοχὴν εἰς τὴν τοῦ περιγράμματος ἐντέλειαν καὶ στρογγυλότητα, καὶ εἰς τὴν τῶν μορφῶν συμμετρίαν· διὸ καὶ ὁ Κουϊγκτιλιανὸς λέγει (8)

---

(1) 35, 35, 2, 4. — (2) φ. Pictor. — (3) Παυσ. Α, 28. - Ἀθην. ΙΒ, 543. - Ἀρποκρ. Σουΐδ. φ. Παῤῥάσιος. - Pl. 35, 36, 1. — (4) Pl. 25, 36, 5 καὶ Στράβ. ΙΔ, 612. — (5) Senec. Controv. V, 10. - Acron εἰς Horat. IV, 6. — (6) Quinct. XII, 10. - Ξεν. Ἀπομν. I, 10. — (7) Αὐτ. — (8) Αὐτ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὅτι ἐκάλουν αὐτὸν νομοθέτην (legumlatorem), ὅ ἐστιν, ὅτι αἱ ζωγραφίαι του ἐθεωροῦντο ὡς κανόνες, καθὼς αἱ τοῦ Πολυκλείτου γλυφαί. Τὴν στρογγυλότητα δὲ ταύτην κατὰ τὸ περίγραμμα κάτωρθου βεβαίως δι' ὀρθῆς χρήσεως τῆς σκιᾶς καὶ τοῦ χρωματισμοῦ, ὅστις ὅμως δὲν διέπρεπεν εἰσέτι, ὡς μετὰ ταῦτα ἐπὶ ποικιλίᾳ. Διὰ τὸ προτέρημα δὲ τοῦτο ἐπετύγχανε θαυμασίως εἰς τὴν τῆς φύσεως μίμησιν, ὥστε καὶ ἐν διαγωνισμῷ μετὰ τοῦ Ζεύξιδος, οὗτος μὲν παῖδα παραστήσας φέροντα κάλαθον σταφυλῶν, ἠπάτησε τὰ πτηνά, καταβάντα νὰ φάγωσι τοὺς βότρυς, ἀλλ' ὡς ὁ ἴδιος ὡμολόγησε, μὴ φοβηθέντα τὸν φέροντα αὐτοὺς παῖδα. Ὁ δὲ Παῤῥάσιος, γράψας παραπέτασμα, ἠπάτησε τὸν Ζεῦξιν αὐτόν, ἐκλαβόντα αὐτὸ ὡς ἀληθές, καὶ παρακαλέσαντα τὸν ἀνταγωνιστήν του νὰ τὸ ἀποσύρῃ (1).

Μεταξὺ τῶν θείων αὐτοῦ εἰκόνων ἀναφέρεται ὁ Ἑρμῆς, ὅστις ἦν ἰδία αὐτοῦ εἰκὼν (2), ἔτι δ' Ἡρακλῆς ἐν Λίνδῳ, ὃν αὐτὸς διϊσχυρίζετο ὅτι κατ' ὄναρ ἔγραψεν, ἐπιγράψας ἐπὶ τῆς εἰκόνος·

«*Οἷος δ' ἐννύχιος φαντάζετο πολλάκις ποιτῶν*
Παῤῥασίῳ δι' ὕπνου, τοῖος ὅ δ' ἐστιν ὁρᾶν» (3).

Μεταξὺ δὲ τῶν ἡρώων αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Θησεύς, κατ' ἀρχὰς διατηρούμενος ἐν Ἀθήναις (4), μετὰ ταῦτα δ' ἐν Ῥώμῃ (5), ὃν ὁ Εὐφράνωρ ἐγλεύαζεν ὡς ῥόδοις τραφέντα (6). Ὁ Ὀδυσσεύς, τὸν παράφρονα προσποιούμενος (7), Φιλοκτήτης, περιγραφόμενος ὑπὸ ἐπιγράμματος (8), ἐν ᾧ μεταξὺ ἄλλων λέγεται· «*Ἐν ὀφθαλμοῖς ἐσχληκόσι χωρὸν ὑποικεῖ δάκρυ*», ὡς καὶ ἐν ἑτέ-

---

(1) Pl. 35, 36, 4. — (2) Θέμιστος, ΙΔ. — (3) Ἀθήν. ΙΒ, 537. - Pl. 35, 36, 5.— (4) Πλούτ. Θησ. 4.— (5) Pl. αὐτ.— (6) Πλούτ. πότ. Ἀθ. σ, 346.— (7) Πλούτ. π. ποιητ. ἀκρ. 18. — (8) Γλαύκου. Annal. Π, 348, ἀρ. 5.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ρῳ ἐπιγράμματι (1), μὴ ὀνομάζοντι ὅμως τὸν ζωγραφον, «*Πᾶσι φαείνει ἄλγος ἐὸν... ἄγρια κομόωσαν ἔχει τρίχα ...δέρμα κατεσκληκὸς φέρει καὶ ῥικνόν... δάκρυα δὲ ξηροῖσιν ὑπὸ βλεφάροισι παγέντα ἵσταται*». Κατὰ Σενέκαν (2) ἔγραψε Προμηθέα, ἀντιγράψας αὐτὸν κατ' αἰχμάλωτον Ὀλύνθιον, ὃν ἔλαβε παρὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐθανάτωσεν ἐπὶ τούτῳ ἐν βασάνοις· καὶ τὴν μὲν εἰκόνα ἀνέθηκεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, αὐτὸς δὲ κατηγορήθη ἐπ' ἀνοσιότητι. Ἀλλὰ τὸ διήγημα τοῦτο προσκρούει εἰς πᾶσαν πιθανότητα, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν χρονολογικὴν, διότι ὁ Παῤῥάσιος δὲν ἠδύνατο νὰ ζῇ καὶ ἐργάζηται ἔτι ἐν Ὀλυμ. 108, β', τῇ ἐποχῇ τῆς ἁλώσεως τῆς Ὀλύνθου. Παρήχθη δὲ, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ θαυμασμοῦ ὃν ἐνέπνεεν ἡ τοῦ Προμηθέως εἰκὼν, ὡς ἐμυθεύθη ἐν νεωτέροις χρόνοις καὶ περὶ Μιχαὴλ Ἀγγέλου ὅτι ἐσταύρωσεν ἄνθρωπον, ὅπως γράψῃ τὸν ἐν Νεαπόλει ἐσταυρωμένον αὐτοῦ. Προσέτι δὲ πᾶσα ἡ διήγησις τοῦ Σενέκου ἔχει χαρακτῆρα, καὶ πιθανῶς σκοπὸν ἁπλοῦ ῥητορικοῦ γυμνασματος. Τὸν ὑπὲρ τῶν ὅπλων ἀγῶνα τοῦ Αἴαντος παραστήσας ἐν διαγωνισμῷ πρὸς τὸν Τιμάνθην, ἡττήθη, καὶ ἔλεγεν «*οὐκ ἄχθομαι νικηθεὶς ἐγὼ, ἀλλ' ὅτι Αἴας δεύτερον ἥττηται*» (3). Δύο παῖδας αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (4), ἐκφράζοντας τὴν παιδικὴν ἀφέλειαν καὶ ἐμπιστοσύνην, καὶ δύο πολεμιστὰς ὁρμῶντας, ὧν ὁ μὲν φαίνεται ἱδρῶν, ὁ δὲ καταθέτων τὰ ὅπλα, καὶ σχεδὸν ἀκούεται πνευστιῶν.

Ἐκ τούτων φαίνεται ἐξαγόμενον τὸ γενικὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ Παῤῥάσιος διεκρίνετο μᾶλλον εἰς παράστασιν πάθους ἢ ἤθους, ἤτοι τῶν στιγμιαίων μᾶλλον

---

(1) Ἰουλιανοῦ Αἰγ. αὐτ. 490, ἀρ. 27.—(2) Controv. V, 10. (3) Αἰλ. Π. Ἱ. IB, 11. - Ἀθ. IB, 543. - Pl. 35, 36, 5. — (4) Αὐτ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῆς ψυχῆς κινήσεων ἢ τῆς σταθερᾶς αὐτῆς διαθέσεως. Παράδοξον αὐτοῦ εἰκόνα ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (1), παριστῶσαν τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, κατὰ παντοῖα, διάφορα, καὶ ἀλλήλοις ἀντίθετα χαρακτηριστικὰ (varium, iracundum, injustum, inconstantem, eundemque exorabilem, clementem, misericordem, gloriosum, excelsum, humilem, ferocem, fugacemque). Και ἐφρόνησαν μέν τινες (2), ὅτι πάντας τούτους τοὺς χαρακτῆρας ἐδυνήθη ὁ Παῤῥάσιος νὰ ἐπιτυπώσῃ εἰς μίαν μορφήν, ὡς ἐν Ξενοφῶντι (3) ὁμολογεῖ αὐτὸς τῷ Σωκράτει ὅτι δύναται νὰ ἐκφράσῃ αὐτοὺς ἡ τέχνη· ὁ δὲ Quatremère de Quincy (4), θεωρῶν ὡς ἀδύνατον τὴν τοιαύτην παράστασιν, φρονεῖ ὅτι ἴσως ὁ Παῤῥάσιος ἔγραψε γλαῦκα ἔχουσαν κεφαλὰς διαφόρων ζώων, ὡς ἄλλοι (5) ἄλλα περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ἐγνωμάτευσαν. Ἀλλὰ τούτων πάντων εὐλογοφανέστερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ Παῤῥάσιος, ἐν ἱστορικῇ τινι μεγαλογραφίᾳ, ἢ ἐν σειρᾷ ἱστορικῶν συνθέσεων, παρέστησε δραματικῶς, ὡς ἦν αὐτῷ ἴδιον, τοὺς διαφόρους τούτους χαρακτῆρας τοῦ δήμου, κατ' αὐτοὺς διαφόρως τὸ αὐτὸ πρόσωπον διαμορφώσας.

Ἄλλαι δὲ τοῦ Παῤῥασίου εἰκόνες μνημονεύονται, οὐδὲν ὅμως προσθέτουσαι εἰς ἐκτίμησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, Ἡρακλῆς μετὰ Περσέως καὶ Μελεάγρου, εἰκὼν ἐν Ῥόδῳ, ὅις κεραυνωθεῖσα καὶ οὐδὲν παθοῦσα (6), Τήλεφος μετ' Ἀχιλλέως, Ἀγαμέμνονος καὶ Ὀδυσσέως, ἤτοι Τηλέφου ἴασις (7), Αἰνείας μετὰ Διοσκούρων, Φίλιππος (κωμικὸς ποιητὴς), Διόνυσος καὶ Ἀρετὴ (8), ἄγνωστον ἂν ἐν τῷ αὐτῷ πίνακι, Θρᾷσσα τροφὸς μετὰ παιδίου, Ἱερεὺς

---

(1) Pl. αὐτ. — (2) Brunn, Gesch. d. Künstl. II, 109. — (3) Ἀπομν. Γ,10.—(4) Mém. de l'Ac. 1822.—(5) Ἰδ. Pauly, Realencycl. φ. Παῤῥάσιος.—(6) Pl. αὐτ.—(7) Αὐτ.—(8) Αὐτ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῆς Κυβέλης, τιμηθεὶς 15 χιλ. δραγμῶν, καὶ ἀγορασθεὶς ὑπὸ Τιβερίου· ἕτερος ἱερεὺς μετὰ παιδίου φέροντος στέμμα καὶ θυμιατήριον(1), ναύαρχος θωρακοφόρος(2) καὶ προσέτι ἐλαφραὶ μικρογραφίαι, δι' ὧν διετήρει τὴν φαιδρότητα τῆς φρενός του (3), διότι, κατὰ Θεόφραστον (4), εἰργάζετο «οὐκ ἀηδῶς, ἀλλὰ ῥαδίως καὶ ᾄδων».

Ὁ Παῤῥάσιος ἐν τῇ νεότητί του πάντως, ἐχάραξε τὴν Κενταυρομαχίαν, ἣν ὁ Μῦς ἐτόρευσεν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς (5).

Ἦν δὲ καὶ ὁ καλλιτέχνης οὗτος, ὡς καὶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Ζεῦξις, καὶ πολὺ ὑπὲρ ἐκεῖνον, πλήρης κόμπου καὶ τύφου, ἐκαυχᾶτο ὅτι κατήγετο ἀπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἴσως διότι Παῤῥάσιος ἦν ἓν τῶν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπιθέτων (6), ἐπέγραφεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν ἰδίων εἰκόνων, ἰδίως τῶν ἐν Λίνδῳ, «ἁβροδίαιτον», ὅπερ κομψός τις παρῳδῶν μετέγραψεν εἰς ῥαβδοδίαιτον (7), καὶ ἐν τοῖς εἰς ἑαυτὸν ἐπιγράμμασιν ἐκηρύττετο «πρῶτα φέρων τέχνης», καὶ διϊσχυρίζετο «τέχνης εὑρέσθαι τέρματα», καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ τῇ γραφικῇ «ἀνεπέρβλητος πέπηγεν οὖρος», ὅθεν καὶ παρ' Ἀθηναίῳ λέγεται «παρὰ μέλος περὶ τὴν γραφικὴν τρυφήσας», ὅπερ ἐκφράζει καὶ ὁ Πλίνιος διὰ τῶν λέξεων (8)· «Nemo insolentius et arrogantius usus est gloria artis».

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον ἀνήκει καὶ ὁ περιφημότατος πάντων τῶν ἀρχαίων ζωγράφων, Ἀπελλῆς ὁ Πυθίου, Κολοφώνιος, κατὰ Σουΐδαν, Ἐφέσιος δὲ λεγόμενος ὑπὸ Στράβωνος (9) καὶ Λουκιανοῦ (10), καὶ Κῶος

---

(1) Τζέτζ. Χίλ. Η, 198. — (2) Pl. αὐτ. — (3) Αὐτ. — (4) Αἰλ. Π. Ἱ. Θ, 11. - Ἀθήν. ΙΒ, 543. — (5) Παυσ. Α, 28. (6) Αὐτ. Θ, 38. — (7) Ἀθήν. ΙΒ, 543. - ΙΕ, 687. — (8) 35, 36, 5. — (9) ΙΔ, 642. — (10) π. τοῦ μ. ῥαδ, πιστ. διαβ. 2.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πὸ Πλινίου (1) καὶ Ὀβιδίου (2), πιθανῶς διότι, ἐν μὲν Ἐφέσῳ ἦν ἡ ἕδρα τοῦ Ἰωνικοῦ ἐργαστηρίου, καὶ αὐτόθι ἐδιδάχθη ὁ Ἀπελλῆς ὑπό τινα ζωγράφον Ἔφορον, ἡ δὲ Κὼς ἐκέκτητο τὴν κυριωτέραν αὐτοῦ εἰκόνα (3). Ἐμαθήτευσε δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀμφιπολίτῃ Πάμφίλῳ ἐν Σικυῶνι, δίδακτρα δοὺς, κατὰ Πλίνιον (4) τάλαντον, πρὸς 500 δραχ. ἐτησίως, ὅπερ παρατείνει τὴν μαθητείαν αὐτοῦ ἀπιθάνως εἰς 12 ἔτη, ἐν ᾧ ὁ Πλούταρχος (5) λέγει· «Ὥστε καὶ Ἀπελλῆν ἐκεῖνον ἤδη θαυμαζόμενον, ἀφικέσθαι καὶ συγγενέσθαι τοῖς ἀνδράσιν ἐπὶ τάλαντῳ, τῆς δόξης μᾶλλον ἢ τῆς τέχνης δεόμενον μεταλαβεῖν». Ὁπωσδήποτε ὅμως ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν Σικυῶνι· διότι αὐτόθι ἐζωγράφησε μετὰ τοῦ Μελάνθου τὸν τύραννον Ἀρίστρατον, σύγχρονον τοῦ Φιλίππου, ἐζωγράφησε δὲ πολλάκις καὶ αὐτὸν τὸν Φίλιππον (6), μεταβὰς ἴσως εἰς Μακεδονίαν, τὴν πατρίδα τοῦ διδασκάλου του· ἐπέζησε δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον, ἐργαζόμενος καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων. Οὕτως ἀνέπτυξεν ὁ Ἀπελλῆς τὴν εὐφυΐαν του, εἰς δύω ἐργαστήρια μαθητεύσας, τό τε Ἰωνικὸν καὶ τὸ τῆς Σικυῶνος, καὶ προσεκτήσατο ἀμφοτέρων τὰς ἀρετάς. Ἐκαλλιέργησε δ' αὐτὰς εἰς βαθμὸν ὑπέρτατον διὰ τῆς μεγίστης ἐπιμελείας του, διότι κατὰ Πλίνιον (7), οὐδ' ἡμέρα ἄφηνε νὰ παρέλθῃ χωρὶς νὰ χαράξῃ γραμμάς τινας, εἴτε ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι καθ' ἑκάστην εἶχεν ὅρον νὰ ζωγραφῇ τι, εἴτε ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ αἰνίττεται ὅτι ἦγε καθ' ἑκάστην γραμμὰς πρὸς ἐξάσκησιν τῆς χειρός του εἰς τὸ στοιχειωδέστατον τοῦτο μέρος τῆς τέχνης, διὸ καὶ τοσαύτη ἦν ὡς πρὸς τοῦτο ἡ ἐπιδεξιότης του, ὥστε διὰ

---

(1) 35, 36, 10. — (2) A. A. III, 401. - Pont. IV, 1, 29. — (3) Σουϊδ. — (4) 35, 36, 8. — (5) Ἄρατ. 13. — (6) Pl. 34, 36, 16. — (7) 35, 36, 12.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῆς λεπτότητος τῆς γραμμῆς του ἐγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ηρωτογένους. Ἀναδειχθεὶς δὲ διὰ τῆς ἐνδελεχοῦς σπουδῆς καὶ διὰ τῶν ἐμφύτων αὐτῷ προτερημάτων ὁ ὕπατος τῶν ἀρχαίων ζωγράφων, εἶχε καὶ τὸ ἀληθὲς γνώρισμα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, τὴν μετριοφροσύνην, ὥστε καὶ ἐκήρυττεν ἀνωτέρους ἑαυτοῦ τὸν Μελάνθιον (κατὰ τὰ ἄριστα τῶν τοῦ Ηλινίου χειρογράφων, ἀντὶ τοῦ συνήθως φερομένου, ἄλλως ἀγνώστου, Ἀμφίνονος) διὰ τὴν διασκευὴν καὶ διάταξιν τῶν ἀντικειμένων (de dispositione), καὶ τὸν Ἀσκληπιόδωρον διὰ τὴν συμμετρίαν τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεως, ἴσως καὶ τῆς ἐσοχῆς καὶ ἐξοχῆς, τῆς διόψεως αὐτῶν (de mensuris, hoc est quanto quid a quoque distare deberet) (1). Ἐκ τῆς αὐτῆς δ' ὁρμώμενος διαθέσεως ἐπέγραφεν ἐπὶ τῶν ἔργων του «*ἐποίει*» πάντοτε, καὶ οὐχὶ «*ἐποίησεν*», ὡς δῆθεν οὐδέποτε θεωρῶν αὐτὰ ὡς συντετελεσμένα καὶ ἄρτια. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον λέγεται ὅτι ἤκουε καὶ παντὸς τὴν περὶ τῶν ἔργων του γνώμην, ὀπίσω παραπετάσματος κρυπτόμενος, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀνέκδοτον ὅτι, ἐμβαδοποιοῦ κατηγορήσαντος τὰ ὑποδήματα ἔν τινι εἰκόνι, διώρθωσεν αὐτὰ ὁ ζωγράφος. Ἐνθαρρυθέντος δὲ τοῦ ἐμβαδοποιοῦ εἰς ἐπικρίσεις καὶ τοῦ ποδὸς, τῷ εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς τὸ παροιμιῶδες «*μέχρις ἐμβάδος*».

Τὸ πρώτιστον δὲ, καὶ αὐτῷ ἰδιάζον προτέρημα, ὃ αὐτὸς ἑαυτῷ σύνοιδε καὶ ὡμολόγει, ἦν ἡ χάρις καὶ ἡ τῆς χειρὸς ἐλαφρότης. Ἐθεώρει δ' αὐτὴν ὡς ἰδιότητα τοῦ καλλιτέχνου τοσοῦτον σπουδαίαν, ὥστε ἔλεγε περὶ Ηρωτογένους, ὃν ἄλλως ἐθαύμαζεν, ὅτι ἓν μόνον εὕρισκεν αὐτῷ ἐλάττωμα, ὅτι δὲν ἤξευρε νὰ παύῃ ἐν καιρῷ τὴν ἐργασίαν (qnod manum ille de tábula non sciret tolere) (2). Ἐνόει δὲ διὰ τούτου νὰ ψέξῃ αὐτὸν ὡς καταπόνως ἐρ-

---

(1) Pl. 35, 36, 10.— (2) Αὐτ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γαζόμενον, οὐχὶ δὲ ὡς βραδυγράφον, διότι ἐξ ἐναντίας δὲ ἐπήνει τὴν ταχυγραφίαν, καὶ εἰς ζωγράφον καυχώμενον ὅτι ἔγραψεν εἰκόνα τινὰ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ, «τὸ βλέπω, ἀπεκρίθη, καὶ ἀπορῶ πῶς δὲν ἔγραψες περισσοτέρας» (1).

Τῆς δὲ χάριτος αὐτοῦ παραστάτις ἦν ἀναμφιβόλως ἡ ἐνδεδυμένη αὐτοῦ Χ ά ρ ι ς, ἣν ἔγραψεν ἐν Σμύρνῃ (2). ἀλλὰ τὸ θαυμασιώτατον αὐτοῦ προϊὸν ἦν ἡ ἀ ν α δ υ ο μ έ ν η Ἀ φ ρ ο δ ί τ η, εἰκὼν τῆς Φρύννης, προκυψάσης τῶν κυμάτων κατὰ τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὰ Ποσειδόνια (3), ἡ τῆς Καμπάσπης ἢ Παγκάστης (4), ἐρωμένης τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἣν ὁ μεγαλόφρων Βασιλεὺς παρεχώρησεν εἰς τὸν ἐρασθέντα αὐτῆς καλλιτέχνην. Ταύτην ἀγοράσαντες οἱ Κῷοι, κατέθεσαν εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον, ὅθεν καὶ «γράμμα Κώϊον» λέγεται παρὰ Καλλιμάχῳ (5). Ὁ δ' Αὔγουστος, ἀφεὶς τοῖς Κώοις 100 ταλάντων φόρον, τὴν ἐξηγόρασε δι' αὐτῶν, καὶ τὴν κατέθηκεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Καίσαρος, ὡς γενάρχιν τῶν Ἰουλίων (6). Ἐνταῦθα δὲ, φθαρεῖσαν, οὐδεὶς ζωγράφος ἐτολμησε νὰ τὴν ἐπιδιορθώσῃ, καὶ ἐπὶ Νέρωνος, κινδυνεύουσαν νὰ καταστραφῇ ἐντελῶς, τὴν ἀντέγραψεν ὁ ζωγράφος Δ ω ρ ό θ ε ο ς. Ὁμοίως δὲ καὶ ἑτέρα, ἔτι ὡραιοτέρα Ἀφροδίτη, ἧς ἀποθνήσκων ἀφῆκεν ἐν Κῷ μόνην τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ στῆθος ὁ Ἀπελλῆς, ἔμεινε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πάντοτε ἀτελής (7). Περὶ τῆς ἀναδυομένης πολλοὶ πολλὰ ἔγραψαν, καὶ ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι τὴν δόξαν αὐτῆς ὑπερέβη ἡ δόξα τῶν περὶ αὐτῆς γραφέντων. Κατὰ δὲ τὰς περιγραφὰς τῶν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ σωζο-

---

(1) Πλ. π. ἀγ. σ. 6.— (2) Παυσ. Θ, 35. — (3) Ἀθήν. ΙΓ, 590. — (4) Pl. 35. 36, 12 καὶ 15. - Αἰλ. Π. Ἱ. ΙΒ, 35. — (5) Ἀπόσπ. 204. — (6) Στρ. ΙΔ, 657. - Pl. 35, 36, 15. — (7) Pl. αὐτ. - Cic. d. off. III, 2. - Ad. div. I, 9, 5.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μένων καὶ εἰς αὐτὴν ἀναφερομένων πέντε ἐπιγραμμάτων (1), ἡ Θεὰ ἀνεδύετο τῶν κυμάτων, ἅτινα, σχιρτῶντα περὶ αὐτὴν, ἀντεφιλοτιμοῦντο φιλοπαιγμόνως πῶς νὰ καλύψωσι τὰ ὡραῖά της μέλη· ἐμειδία, καὶ ἔχαιρον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· οἱ γλαυκοὶ ὀφθαλμοί της ἐξέπεμπον οὐρανίας ἀκτῖνας· τὸ στόμα της ἠνοίγετο ὡς κάλυξ ῥόδου ἐαρινοῦ, καὶ εἰς τὰς φλέβας της ἐκυκλοφόρει δρόσος καὶ οὐχὶ αἷμα· Διὰ τῆς χειρός της ἐκράτει καὶ ἀπέματτε τὴν ξανθὴν κόμην της, καὶ ἐφαίνοντο ὡς μαργαρίται ἀποσταλάζοντες ἀπὸ νέφους χρυσοῦ. Ἀμφίβολον δ' ἂν εἰς ταύτην τὴν εἰκόνα, ἢ εἰς ἄλλην τῆς Παγκάστης, ἀναφέρεται ὃ λέγει ὁ Λουκιανὸς, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς παρέστησε τὸ σῶμά της «*οὐκ ἄγαν λευκὸν, ἀλλ' ἔναιμον ἁπλῶς*» (2).

Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου πρὸ πάντων φαίνεται ἐξαγόμενον ὅτι ἡ γραφὶς τοῦ Ἀπελλοῦς, τῇ γλυφίδι τοῦ Πραξιτέλους ἀνάλογος, παρίστα τὸ ἀνθρώπινον κάλλος, οὐχὶ παθαινόμενον οὐδ' ἰδανικὸν, ἀλλ' ἤρεμον καὶ ἀνταναχλῶν τὰ ἄριστα τῆς φύσεως ὑποδείγματα, πᾶσαν δὲ τὴν ἀξίαν του ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρυόμενον· διὸ καὶ κατὰ Κλήμεντα (3), εἰς μαθητήν του γράψαντα Ἑλένην, καὶ ἀποκαλέσαντα αὐτὴν *πολύχρυσον*, εἶπεν ἐλέγχων ὁ Ἀπελλῆς· «Μὴ δυνηθεὶς νὰ τὴν γράψῃς ὡραίαν, τὴν ἔγραψες πλουσίαν».

Τῶν αὐτῶν δ' ἰδιοτήτων καὶ προτερημάτων προϊόντα ἦσαν καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἃς ἐζωγράφησεν ἐνδίδων ταῖς ἀξιώσεσι τῶν καιρῶν, πολυαριθμοτάτας, ὥστε ὁ Πλίνιος λέγει (4)· «*Περιττὸν ἀπαριθμήσωμεν ποσάκις ἐζωγράφησε τὸν Φίλιππον καὶ Ἀλέξανδρον*». Τοσοῦτον δ' ἀμίμητα ἦσαν τὰ ἔργα του ταῦτα, ὥστε εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐπέτρεπεν ὁ καταχτη-

---

(1) Πλαν. ΙΔ, 178 - 82.—(2) Εἰκ. 7.—(3) Πρωτρ. Β, 12. — (4) 35, 36, 16.

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

τὴς νὰ τὸν εἰκονίζῃ, ὡς εἰς τὸν Λύσιππον νὰ κατασκευάζῃ τοὺς ἀνδριάντας του. Ἡ περιφημοτέρα δὲ τῶν εἰκόνων τούτων ἦν ἡ παριστῶσα τὸν Ἀλέξανδρον κεραυνοφόρον, καὶ ἐν ᾗ ὁ κεραυνὸς ἐφαίνετο μετὰ τῆς χειρὸς προέχων τοῦ πίνακος (1). Ἦν δὲ τοῦτο ἀναμφιβόλως ἀποτέλεσμα οὐ μόνον τῆς καταλλήλου χρήσεως τοῦ φωτὸς, ἀλλὰ καὶ τῶν ὀρθῶν τοῦ διαγράμματος συντμήσεων, εἰς ἃς ἐπίσης σοφὸς ἦν ὁ Ἀπελλῆς, ὡς πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποδεικνύει καὶ ὁ εἰς αὐτὸν ἀποβλέπων Ἡρακλῆς, οὗ τὸ πρόσωπον ὑπεφαίνετο, καίτοι ἀνεστραμμένης οὔσης τῆς κεφαλῆς (2). Περίεργον δ' ὅτι, ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος ἦν τοσοῦτον λευκὸς, ὥστε ἐλέγετο ὅτι εἰς τὰς φλέβας του ἐκυκλοφόρει γάλα καὶ οὐχὶ αἷμα, ὁ Ἀπελλῆς, κατὰ Πλούταρχον (3), παρέστησεν αὐτὸν ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ «*φαιὸν καὶ πεπυρημένον*»· τοῦτο δ' ἴσως ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ν' ἀναδείξῃ τὸν κεραυνὸν ζωηρότερον καὶ μᾶλλον ἐξέχοντα, ἢ πιθανώτερον ἕνεκα γενικῆς τινος μεθόδου, ἣν, κατὰ Πλίνιον (4), ἐφεῦρε, καὶ μόνος ἤξευρε νὰ ἐφαρμοζῃ ὁ Ἀπελλῆς. Συνίστατο δ' αὕτη εἰς ἐπίχρισιν τῶν εἰκόνων διὰ λεπτοτάτου τινὸς καὶ διαφανεστάτου μέλανος χρώματος, ἴσως τοῦ ἐκ κεκαυμένου ἐλέφαντος, οὗ τὴν εὕρεσιν ἐπίσης τῷ Ἀπελλεῖ ὁ Πλίνιος ἀποδίδωσι (5), πρός τε προφύλαξιν τῶν γραφῶν ἀπὸ κόνιος καὶ ῥύπου, καὶ πρὸς μετρίασιν συγχρόνως τῆς ὑπερβολικῆς ζωηρότητος τῶν λαμπροτέρων χρωμάτων, καὶ ἐναρμονιωτέραν αὐτῶν σύμμιξιν μετὰ τῶν λοιπῶν. Ἡ εἰκὼν αὕτη κατετέθη εἰς τὸ ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτεμίσιον, ἀγορασθεῖσα ἀντὶ τοῦ καλύψαντος αὐτὴν χρυσοῦ, ἤτοι 20 ταλάντων (6). Καὶ

---

(1) Pl. 35, 36, 15.— (2) Pf. 35, 36, 16.— (3) Ἀλέξ. 4. — (4) Pl. 35, 36, 18. — (5) 35, 25. — (6) Pl. 35, 36, 15. • Cic. in Verr. IV. 60.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὁ μὲν Λύσιππος ἔψεγε τὸν Ἀπελλῆν, ὡς δόντα τῷ Ἀλεξάνδρῳ χεραυνὸν ἀντὶ λόγχης, τοῦ ὅπλου τῆς δόξης του (1)· ἀλλ' ὁ φιλόδοξος Ἀλέξανδρος δὲν δυσηρεστεῖτο ὅτι τὸν παρέστησεν ὡς Δία, καὶ ἔλεγε μάλιστα ὅτι ὑπῆρχον δύο Ἀλέξανδροι, ὁ μὲν *Ἀήττητος*, αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ δὲ *Ἀμίμητος*, ὁ τοῦ Ἀπελλοῦς (2). Καὶ ἔτρεφε τῷ ὄντι μεγάλην πρὸς τὸν καλλιτέχνην ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην ὁ Βασιλεύς, καὶ συνεχῶς ἐπεσκέπτετο αὐτὸν ἐν τῷ ἐργοστασίῳ του, ὅπου λέγεται ὅτι ἐπιχρίνοντί ποτε ἀδαέστερον τὰς εἰκόνας του, «Ὦ Βασιλεῦ, τῷ εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς», «*χθαμαλώτερον λέγε, μή σε οἱ παῖδες ἀκούσαντες χλευάσωσιν*» (3), ὅπερ ὅμως, κατὰ Πλούταρχον (4), εἶπεν αὐτὸς, κατὰ δ' Αἰλιανὸν (5), ὁ Ζεῦξις, εἰς τὸν Μεγάβυζον, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ἀρτέμιδος. Ὁμοίως διηγεῖται ὁ Αἰλιανὸς (6), ὅτι ἰδὼν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα, ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ ταύτην, ὡς φαίνεται ἐσφαλμένως ὁ συγγραφεὺς αἰνιττόμενος, ἀλλ' ἑτέραν, ἔφιππον, ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦς γεγραμμένην, ὀλίγον εὐχαριστήθη πρὸς αὐτὴν, ὅτι ὁ ἵππος του ὅμως προσεχρεμέτισε, καὶ τότε ὁ Ἀπελλῆς, εἰρωνευθεὶς αὐτὸν, τῷ εἶπε· «*Βασιλεῦ, ὁ ἵππος γραφικώτερός σου ἐστίν*». Ὁ Πλίνιος ὅμως ἄλλως διηγεῖται καὶ τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο (7), ὅτι ἐν συναγωνισμῷ πρὸς ἵππων παράστασιν, οἱ μὲν κριταὶ ἔκλινον πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του, οἱ δὲ ἵπποι προσαχθέντες, πρὸς μόνον τὸν ἵππον αὐτοῦ ἐχρεμέτισαν.

Καὶ τῷ ὄντι ἡ ἄκρα ἐντέλεια εἰς ἣν προήγαγε πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ζωγραφικῆς, τὸ διάγραμμα, τὴν σχίασιν, τὸν χρωματισμὸν, καὶ προσέτι καὶ ἡ σπουδὴ

---

(1) Πλούτ. π. Ἴσ. καὶ Ὄσ. σελ. 360.— (2) Αὐτ. π. Ἀλεξ. ἀρετ. Β. 335. — (3) Pl. 35, 36, 12.—(4) Πῶς ἄν τις διακρ. τ. κόλ. τοῦ φίλ. σ. 58. — (5) Π. Ἱ. Β, 2. — (6) Αὐτ. 3.— (7) Pl. 35, 36, 17.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ιὐτοῦ περὶ τὴν ἀκριβῆ τῆς φύσεως παράστασιν, ἣν ἐπό
ιενον ν' ἀναδείξωσιν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον εἰς τὴν ὁμοιο-
γραφίαν, ὥστε καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ (1), ὅτι μετω-
ιοσκόπος, βλέπων τὰς εἰκόνας του, ἐδύνατο νὰ προείπῃ
τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἀπέθανεν ἢ ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ τὸ
πρωτότυπον. Ἐπίσης δὲ φημίζεται περὶ αὐτοῦ, ὅτι πλεύ-
σας ποτὲ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἐξ ἀπάτης φθονερῶν
μοτεχνῶν του νομίσας ὅτι προσεκλήθη εἰς τοῦ Πτο-
λεμαίου, ἐλθὼν παρεκάθησεν εἰς τὴν βασιλικὴν τράπε-
ζαν. Ὀργιζομένου δὲ τοῦ Βασιλέως, καὶ ἀπαιτοῦντος
νὰ τῷ δείξῃ τὸν καλέσαντα αὐτὸν, λαβὼν ὁ Ἀπελλῆς
ἄνθρακα, ἐχάραξεν ἐκ μνήμης τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ
τοίχου (2)· ὡς ὅμοιον ἀνέκδοτον περὶ τῆς παρατηρητι-
κῆς ὀξύτητος, μνήμης καὶ γραφικῆς ἱκανότητος μνη-
μονεύεται περὶ τοῦ Ἰταλοῦ Καρράχίου, ὅστις συλλη-
φθεὶς ποτε ὑπὸ λῃστῶν παρὰ τὴν Βολωνίαν, κατήγ-
γειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀστυνομίαν, τὰς εἰκόνας των ἐκ
μνήμης χαράξας.

Καὶ ἄλλαι ἔφιπποι τοῦ Ἀπελλοῦς εἰκόνες ἀναφέ-
ρονται, ἡ τοῦ Κλείτου ὁρμῶντος εἰς μάχην, ἐν ᾧ
ταῖς τῷ ὀΐδει τὸ κράνος του (3), ἡ τοῦ Νεοπτολέ-
μου καὶ ἡ τοῦ Ἀντιγόνου, ὃν, ἑτερόφθαλμον
ὄντα, παρέστησεν οὕτως, ὥστε νὰ φαίνηται μόνον ὁ
ὑγιὴς αὐτοῦ ὀφθαλμός (4)· διὸ καί τινες εἶπον ὅτι ἐφεῦρε
τὴν ἐν κατατομῇ (en profil) ζωγραφίαν. Ἀλλ' ὁ τρόπος
οὗτος ἦν ἀρχαιότατα εὑρημένος, καὶ ὁ πρῶτος ἐν χρή-
σει μάλιστα, ὁ δ' Ἀπελλῆς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ
ἐποιήσατο μόνον εὐφυᾶ χρῆσιν αὐτοῦ.

Εὐφυέστατος δ' ἦν προσέτι καὶ ἐφευρετικώτατος καὶ
περὶ τὴν ἀλληγορίαν, ζωγραφῶν, λέγει ὁ Πλίνιος (5),

---

(1) Apio in Pl. 35. 36, 14.— (2) Pl. αὐτ. 15.— (3) αὐτ. 16.— (4) Pl, 35, 35, 14. - Quinct. II, 13.— (5) Pl. 35. 36, 17.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ ὅσα εἰς ζωγραφίαν δὲν ὑποπίπτουσι (pinxit et quæ pingi non possunt). Οὕτω παρέστησεν *Ἀστραπὴν*, *Βροντὴν*, *Κεραυνοβολίαν*, πιθανῶς φυσιογραφίας μετὰ τοῦ ἀναγκαίου χαρακτηρισμοῦ, σκιάσματος καὶ χρωματισμοῦ, ἴσως δὲ καὶ μετ' ἀλληγορικῶν προσωποποιήσεων. Τοιαύτη ἀλληγορία ἦν καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ θριάμβου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τεθρίππῳ, ᾧ εἵπετο ὁ πόλεμος, ὀπισθοδέτους ἔχων τὰς χεῖρας· τοιαύτη βεβαίως καὶ ἡ ἑτέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰκὼν, ἡ μετὰ τῆς Νίκης καὶ τῶν Διοσκούρων (1), ἐφ' ὧν ἀμφοτέρων, ὅτε ἦσαν ἐν Ῥώμῃ, ὁ Κλαύδιος ἤθελε ν' ἀντικαταστήσῃ, ἀντὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν τοῦ Αὐγούστου. Εἰς ταύτην ὁμοίως τὴν κατηγορίαν ὑπήγετο καὶ ἡ τῆς Διαβολῆς, εἰκὼν ἣν περιγράφει ὁ Λουκιανὸς (2), ἀποδιδοὺς τὴν ἀφορμὴν αὐτῆς εἰς τὸ ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ὁ ζωγράφος Ἀντίφιλος κατηγόρησε τὸν Ἀπελλῆν ὑπὸ φθόνου ὡς συνωμόσαντα μετὰ τοῦ ἀποστάτου Θεοδότου ἐν Τύρῳ κατὰ Πτολεμαίου, διὸ ὁ Ἀπελλῆς κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἀλλὰ μαρτυρήσαντος ἑνὸς τῶν συνωμοτῶν τὴν ἀλήθειαν, ἀπελύθη· ὅπερ ἢ ὀρθὸν δὲν εἶναι, ἢ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ γράψας τὴν εἰκόνα ἦν ἄλλος μεταγενέστερος καὶ ἄγνωστος Ἀπελλῆς, διότι ὁ Θεόδοτος ἦν ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, κατὰ τὴν 140ὴν Ὀλυμπιάδα (3). Ἡαρίστατο δ' ἐν τῇ εἰκόνι δεξιῶς ἀνὴρ καθήμενος, ἔχων ὦτα μεγάλα, τείνων τὴν χεῖρα τῇ προσνευούσῃ Διαβολῇ. Ἡαρ' αὐτὸν δ' ἐκάθηντο δύο «γυναῖκες ὡς δοκεῖ», ἡ «Ἄγνοια καὶ ἡ Ὑπόληψις». Ἡ δὲ Διαβολὴ, γύναιον ὡραῖον, ὑπόθερμον καὶ παράφορον, ὡς παριστῶσι τὴν λύσσαν, εἰς μὲν τὴν ἀριστερὰν ἐκράτει δᾷδα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἔσυρεν ἐκ τῆς κόμης νεανίαν, μαρτυρόμενον τοὺς Θεούς· προη-

(1) Pl. 35, 36, 16. — (2) Π. τοῦ μὴ ῥᾳδ. πιστ. Διαβολῇ. — (3) Πολύβ. Ε, 60, 61.

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

γεῖο δ' ἀνὴρ ξηρὸς καὶ βλοσυρὸς, ὁ φθόνος, «ὡς γαστετα», καὶ παρηκολούθουν ἡ Ἐπιβουλὴ καὶ ἡ Ἀπάτη, ὡς ἐξηγητὴς τῆς εἰκόνος ὠνόμασεν αὐτὰς πρὸς τὸν Λουκιανόν. Εἶπετο δὲ τέλος τεθλιμμένη καὶ μελανειμων ἡ Μετάνοια, ἔνδακρυς ἀφορῶσα πρὸς τὴν κατόπιν αὐτῆς ἐρχομένην Ἀλήθειαν. Ἴσως ἡ εἰκὼν αὕτη ἐγράφη μετὰ τὸ συμβαν τῆς ψευδοῦς ἐκείνης εἰς τὴν τράπεζαν προσκλήσεως.

Ἐν Ἐφέσῳ ἔγραψε καὶ Ἄρτεμιν ὁ Ἀπελλῆς, μετὰ παρθένων θυουσῶν, αὐτὴν ὡραιοτάτην καὶ μεγίστην πασῶν· καὶ εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, κατὰ Πλίνιον (1), θελήσας νὰ μιμηθῇ τὸν Ὅμηρον, τὸν ὑπερέβη. Τινὲς ὑπέλαβον (2), ὅτι ὁ Πλίνιος αἰνίττεται ἐνταῦθα τὰ τῷ Ὁμήρῳ ἀποδιδόμενα Κύπρια, ἐν οἷς παρίσταται ἡ Ἄρτεμις εἰς τὴν θυσίαν τῆς Ἰφιγενείας, τελουμένην ὑπὸ παρθένων. Ἀλλὰ πιθανώτερον εἶναι ὅτι εἶχεν ἁπλῶς ὑπ' ὄψιν τοὺς ἑπομένους στίχους τῆς Ὀδυσσείας (3)·

«*Πασάων δ' ὕπερ ἦγε χάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα·*
Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται· καλαὶ δέ τε πᾶσαι».

Ἔγραψε δὲ καὶ Τύχην καθημένην, λέγων ἀστείως ὅτι ποτὲ ἡ τύχη δὲν ἵσταται (4), καὶ ἴσως ἐκτοτε παρίστανται καθήμεναι αἱ Τύχαι τῶν πόλεων. Ἕτεραι δ' αὐτοῦ εἰκόνες μνημονεύονται, γυμνὸς Ἥρως, δι' οὗ ὁ καλλιτέχνης «διηγωνίσθη πρὸς τὴν φύσιν», λέγει ὁ Πλίνιος (5)· Ῥοδιός τις Ἄγγαιος ἢ Ἀνταῖος· ὁ Μένανδρος, πιθανῶς ὁ ἑταῖρος Ἀλεξάνδρου, Σατράπης Καρίας (6), Γοργοσθένης, ὑποκριτὴς

---

(1) Pl. 35, 36, 17. — (2) Welcker. Nachtr. z. Tril. σελ. 158. Ep. Cycl. σ. 309.— (3) Ζ, 107.—(4) Στοβ. Ἀνθ. 106, 66. Ἰδ. Διβ. ἔκφρ.— (5) Pl. 35, 36, 16.— (7) Αὐτ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τραγῳδίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· Ἄβρωντις, ἄγνωστος, ἐν Σάμῳ· πομπὴ Μεγαβύζου ἐν Ἐφέσῳ (1). Ἔγραψε δὲ καὶ θνήσκοντας (2), καὶ προσέτι, κατ' ἐπιγράμματα (3) τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ εἰκόνα.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν χτωματισμὸν, ὁ Πλίνιος συγκαταριθμεῖ τὸν Ἀπελλῆν μετὰ τῶν ζωγράφων τῶν ποιουμένων χρῆσιν τεσσάρων μόνον χρωμάτων, τῆς μηλίδος (λευκοῦ), τῆς Ἀττικῆς ὤχρας (κιτρίνου), τῆς σινωπίδος (ἐρυθροῦ), καὶ τοῦ ἐλεφαντίνου (μέλανος), καὶ τ' αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει προκειμένου περὶ τοῦ κεραυνοφόρου Ἀλεξάνδρου. Ἐννοεῖ δὲ βεβαίως ὁτι ταῦτα ἦσαν τὰ πρώτιστα καὶ συνηθέστατα στοιχειώδη αὐτοῦ χρώματα, ἃ κατὰ παντοίους ἐποίκιλλε τρόπους· διότι ὁ Κικέρων (4), ἀποδιδοὺς τὴν χρῆσιν τῶν τεσσάρων χρωμάτων εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους τεχνίτας, ῥητῶς λέγει ὁτι τοῦ Ἀπελλοῦς ἦν τέλειος ὁ χρωματισμὸς, καὶ ὁ Φρόντων (5) τὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων ἀποδίδωσι μάλιστα εἰς τὸν Ἀπελλῆν, λέγων· «Quid si quis Parrhasium versicolora pingere jubere aut Apellem unicolora?»

Ὁ Ἀπελλῆς συνέγραψε καὶ περὶ τῆς τέχνης βιβλία μὴ διασωθέντα (6).

Ὁ δὲ γνωστὸς διὰ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ λόγου τοῦ Λουκιανοῦ (7) ζωγράφος Ἀετίων εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ Ἰώνιον ἐργαστήριον φαίνεται εὔλογον νὰ καταριθμηθῇ· διότι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ Ἑτίων Ἰωνιστὶ γραφόμενος (8), διεφθάρη διαφόρως ἐν τοῖς ἧττον δοκίμοις χειρογράφοις, καὶ ἐκύρωσε τὴν ἰδέαν ὅτι ὑπῆρ-

---

(1) Pl. Αὐτ. — (2) Αὐτ. 35, 36, 14. — (3) Annal. III, 218, ἀρ. 314.— (4) Brut. 18.— (5) Ep. σ. 170.— (6) Pl. 35, 36, 10. — (7) Ἡρόδοτος καὶ Ἀετίων. — (8) Cic. Brut. 10. - Paradox. 5, 2. - Pl. 34, 19. - 35. 32. 36, 9.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

τε καὶ ἕτερός τις καλλιτέχνης Ἐχίων (1). Εἰς τοῦτον ἀπεδόθησαν τὰ ὑπὸ Πλινίου λεγόμενα, ὅτι ἦτον ζωγράφος ὁμοῦ καὶ γλύπτης τῆς 107ῆς Ὀλυμπιάδος. Μνημονεύει δ' αὐτοῦ δὶς ὁ Πλίνιος μετά τινος, ἄλλως ἀγνώστου, ζωγράφου Θηριμάχου, καὶ ἅπαξ μετὰ τοῦ Ἀπελλοῦς, τοῦ Μελανθίου καὶ τοῦ Νικομάχου. Καὶ ὁ Κικέρων δὲ συνδέει αὐτὸν μετὰ τοῦ Νικομάχου, τοῦ Ἀρωτογένους καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς. Προσέτι δ' ὁ Λουκιανὸς συγκαταριθμεῖ αὐτὸν μετὰ τῶν «*γραφέων καὶ μάλιστα ὀλίγοι αὐτῶν ἄριστοι ἐγένοντο*», ὁτὲ μὲν μετὰ τοῦ Παῤῥασίου, Ἀπελλοῦς καὶ Εὐφράνορος (2), ὁτὲ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ Πολυγνώτου(3), καὶ λέγει, κατ'ἀντίθεσιν, περὶ τῶν ἐπ'αὐτοῦ ζωγράφων· «*Ἐπεὶ δὲ ἄπορον νῦν εὑρεῖν τινα οὕτω γενναῖον καὶ ἀκριβῆ τὴν τέχνην*». Ὡς ἐκ τούτων λοιπὸν ἦν ὁ Ἀετίων τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εἰκόνας δ' αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (4), Διόνυσον, Τραγῳδίαν καὶ Κωμῳδίαν, πιθανῶς σύμπλεγμα ἐν ἑνὶ πίνακι· καὶ ἐκτὸς ταύτης, Σεμίραμιν, «ἁπλῆν, λέγει, κόρην, εἰς βασιλικὸν ἀναβιβαζομένην ἀξίωμα· γραίαν ἔχουσαν τὰς δᾷδας, καὶ αἰδήμονα νύμφην». Φαίνεται δὲ διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης δύο πίνακας αἰνιττόμενος, τὸν μὲν τῆς Σεμιράμιδος, νυμφευομένης τὸν Νῖνον, καὶ οὕτω τὴν βασιλικὴν ἀξίαν περιβαλλομένης, εἰς ὃν εὐστόχως ἐδύνατο ν' ἀνήκῃ καὶ ἡ δᾳδοῦχος γραῦς ὡς νυμφαγωγός· τὸν δὲ, τοῦ ἄλλου ἀντίστοιχον, παριστῶντα τὴν αἰδήμονα νύμφην, αὐτὸν ἴσως ἐκεῖνον, οὗ ὁ Λουκιανὸς διετήρησεν ἡμῖν εὐτυχῶς ἐν τῷ προῤῥηθέντι λόγῳ ἐκτενεστέραν καὶ χαριεστάτην περιγραφήν, οὐ μόνον διδάσκουσαν ἡμᾶς περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ καλλιτέχνου, ἀλλὰ καὶ δεικνύουσαν

---

(1) Ἰδ. Stark, Aacheol. Stud. σελ. 40—46. — (2) Π. τ. ἐπ. μισθ. συντ. 42.— (3) Εἰκ. 7.— (4) Pl. 35, 36, 9.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

συγχρόνως ὁποία ἡ συνήθης ἰσχνότης τῶν περιγραφῶν τοῦ Πλινίου. «*Θάλαμός ἐστι περικαλλὴς*, (λέγει ὁ Σαμοσατεὺς εἰς τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ περιγραφὴν, ἣν θὰ κατεστρέφομεν, ἂν ἐπεχειροῦμεν νὰ τὴν μεταφράσωμεν), *καὶ κλίνη νυμφική. Καὶ ἡ Ῥωξάνη κάθηται, πάγκαλόν τι χρῆμα παρθένου, ἐς γῆν ὁρῶσα, αἰδουμένη τὸν Ἀλέξανδρον. Ἔρωτες δέ τινες μειδιῶντες, ὁ μὲν κατόπιν ἐφεστὼς, ἀπάγει τῆς κεφαλῆς τὴν καλύπτραν, καὶ δείκνυσι τῷ νυμφίῳ τὴν Ῥωξάνην· ὁ δέ τις μάλα δουλικῶς ἀφαιρεῖ τὸ σάνδαλον ἐκ τοῦ ποδὸς, ὡς κατακλίνοιτο ἤδη. Ἄλλος τῆς Χαρίδος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπειλημμένος, ἕως καὶ οὗτος, ἕλκει αὐτὸν πρὸς τὴν Ῥωξάνην, πάνυ βιαίως ἐπισπώμενος. Ὁ βασιλεὺς δὲ, αὐτὸς μὲν στέφανόν τινα ὀρέγει τῇ παιδί· πάροχος δὲ καὶ νυμφαγωγὸς Ἡφαιστίων συμπαρέστη, δᾷδα καιομένην ἔχων, μειρακίῳ πάνυ ὡραίῳ ἐπερειδόμενος. Ὑμέναιος, οἶμαι, ἐστίν· οὐ γὰρ ἐπεγέγραπτο τοὔνομα. Ἐπέρωθι δὲ τῆς εἰκόνος ἄλλοι ἔρωτες παίζουσιν ἐν τοῖς ὅπλοις τοῦ Ἀλεξάνδρου, δύο μὲν τὴν λόγχην αὐτοῦ φέροντες, μιμούμενοι τοὺς ἀχθοφόρους, ὁπότε δοκὸν φέροντες βαροῦντο· ἄλλοι δὲ δύο, ἕνα τινὰ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος κατακείμενον, βασιλέα δῆθεν καὶ αὐτὸν, σύρουσι τῶν ὀχάνων τῆς ἀσπίδος ἐπειλημμένοι. Εἰς δὲ ἐς τὸν θώρακα ἐσελθὼν, ὕπτιον κείμενον, λοχῶντι ἔοικεν, ὡς φοβήσειεν αὐτοὺς, ὁπότε κατ' αὐτὸν γένοιντο σύροντες».* Ἡ παράστασις αὕτη τῶν ἐρωτιδίων παιζόντων ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ, δεικνύει φαιδρὰν καὶ εὐφυεστάτην τοῦ Ἀετίωνος τὴν γραφίδα. Ἦν δ' ἐκτὸς τούτου καὶ λεπτοτάτη εἰς τὴν τοῦ κάλλους παράστασιν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ Ὑμεναίου, ἐκ τῆς αἰδήμονος ἐκφράσεως τῆς Ῥωξάνης, ἣν σημειοῖ καὶ ὁ Πλίνιος, καὶ προσέτι ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Λουκιανὸς, ὁδηγῶν ζωγράφον πῶς νὰ σχεδιάσῃ ὡραιοτάτην εἰκόνα, «*Τὰ*

δὲ χείλη, προτείνει (1), οἷα Ῥωξάνης ὁ Ἀετίων ποιησάτω. Τοῦτον τὸν πίνακα ἐξέθηκεν ὁ Ἀετίων εἰς τὰ Ὀλύμπια, ὅπου τοσοῦτον ἐθαυμάσθη, ὥστε ὁ Ἑλλανοδίκης Προξενίδης ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του. Τοῦτο διηγούμενος ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ προρρηθέντι λόγῳ, ἀναφέρει τοὺς συγγραφεῖς, ὅσοι ποτὲ ἐπῃνέθησαν ἐν Ὀλυμπίοις, καὶ προστίθησι· «*Καὶ τί σοι τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους λέγω σοφιστὰς καὶ συγγραφέας καὶ λογογράφους, ὅπου καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα καὶ Ἀετιωνά φησι τὸν ζωγράφον...*» Τὴν δ' ἔκφρασιν ταύτην «*Καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα*» ἐκλαβόντες τινὲς (2) ὡς χρόνον δηλοῦσαν, εἶπον τὸν Ἀετίωνα σύγχρονον τοῦ Λουκιανοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντιβαίνει πρὸς πάντα τὰ προρρηθέντα· προσέτι δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστὸν τὰ Ὀλύμπια εἶχον παύσει ἔχοντα τὴν ἀρχαίαν Πανελλήνιον σημασίαν των. Ὥστε ἡ φράσις ἐκείνη πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἔχουσα συμπερασματικὴν μᾶλλον ἢ χρονικὴν σημασίαν, καὶ νὰ ἐξηγηθῇ οὕτω· «*Τί λέγω περὶ συγγραφέων, ὅταν τέλος καὶ εἷς ζωγράφος ἠξιώθη ἐν Ὀλυμπίοις ὁμοίων τιμῶν;*» Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐπὶ Λουκιανοῦ ἦν ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Ῥαφαὴλος ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ αὐτὴν κατὰ τὴν περιγραφὴν ἐν τοιχογραφίᾳ τῆς Βοργεσιανῆς στοᾶς· ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἔμεινε μέχρι σχεδιάσματος. Ἐζωγράφησε δ' αὐτὴν ὁ Σοδόμας, ἐπίσης ἐν τοιχογραφίᾳ, ἀλλ' οὐχὶ ἐφαμίλλως τῷ πρωτοτύπῳ.

Γ.

Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον.

Ἡ ταπείνωσις τῶν Ἀθηνῶν ἦν αὔξησις τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὡς ἀπὸ τῆς 94ης Ὀλυμπιάδος, ἀφ' οὗ

(1) Εἰκ. 7. — (2) O. Müller, Arch. § 211.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

προσωρινῶς ἐξέλιπεν ἡ μεγάλη καλλιτεχνικὴ ἐνέργεια ἐν Ἀθήναις, εἴδομεν δραστηριώτερον ἀναδεικνύμενον τὸ ἐν Σικυῶνι τῆς γλυπτικῆς, οὕτω καὶ ζωγράφους ἐπισημοτάτους ἀπαντῶμεν ἀπὸ τῶν αὐτῶν χρόνων ἐν Πελοποννήσῳ ἀναφερομένους.

Ὡς εἷς τῶν κυριωτέρων παραστατῶν τοῦ ζωγραφικοῦ τούτου ἐργαστηρίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Εὐφράνωρ, διότι ἦν Ἰσθμιος, εἰ καὶ τὸ πλεῖστον ἐν Ἀθήναις φαίνεται ἐξασκήσας τὴν τέχνην του, ὑπὸ διδάσκαλον ἐκπαιδευθεὶς τὸν Θηβαῖον Ἀριστείδην. Οὗτος, ὡς ἀνωτέρω (ἐν σελ. 414) ἐρρέθη, ἦν καὶ γλύπτης περίφημος, προσέτι δὲ καὶ τορευτὴς ἐκπωμάτων (1), διὸ καὶ ὁ Κουϊγκτιλιανός, διὰ τὴν τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ ποικιλίαν, παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν Κικέρωνα (2). Περὶ αὐτοῦ ὡς ζωγράφου λέγει ὁ Πλίνιος (3), ὅτι πρῶτος ἐξέφρασε τὴν τῶν ἡρώων ἀξιοπρέπειαν (Hic primus videtur expressisse dignitates heroum), καὶ πρῶτος ἐπεμελήθη τῆς συμμετρίας (primus ... usurpasse symmetriam), ἀλλ' ὅτι τὰ μὲν σώματα παρίστα ἰσχνότερα, τὰς δὲ κεφαλὰς καὶ τὰ ἄκρα ὀγκωδέστερα (sed fuit in universitate corporum exilior et capitibus articulisque grandior). Αὕτη φαίνεται ὅτι ἦν ἡ συμμετρία ἣν ἐπενόησεν, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ ὁ Ζεῦξις (4), κατὰ σύστημα ὅλως ἀντίθετον τῷ Λυσιππείῳ (σελ. 446), διὰ τῆς ἐξογκώσεως ταύτης τῶν ἄκρων τὰ σώματα θέλων ἰσχυρότερα ν' ἀναδείξῃ καὶ ἐμβριθέστερα. Εἰς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι κυρίως συνίστατο καὶ ἡ τῶν ἡρώων αὐτοῦ ἀξιοπρέπεια, διότι κατὰ τὴν αὐτὴν σημασίαν λέγει καὶ ὁ Κικέρων praeditos dignitate τοὺς Κροτωνιάτας παῖδας ἐν τῇ μεγάλῃ παλαίστρᾳ (5), καὶ διότι ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας

---

(1) Pl. 35, 40, 25. — (2) XII, 10, 12. — (3) Αὐτ. — (4) Pl. 35, 36, 2.— (5) De invent. II, 1.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἔκφρασιν καὶ ἄλλοι πρὸ τοῦ Εὐφράνορος εἶχον δώσει εἰς τοὺς ἥρωας.

Τέσσαρα ζωγραφικὰ ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Ηλίνιος (1), Ἱππομαχίαν, τοὺς Δώδεκα Θεούς, Θησέα, ἐν στοᾷ τοῦ ἐν Ἀθήναις Κεραμεικοῦ κατὰ Παυσανίαν (2), καὶ Ὀδυσσέα προσποιούμενον τὸν παράφρονα, ἐν Ἐφέσῳ. Ὁ Θησεὺς παρίστατο, κατὰ Παυσανίαν, μετὰ τῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ δήμου, ὡς ὁ τὴν δημοκρατίαν τῷ δήμῳ δωρησάμενος· καὶ τοῦτον παραβάλλων ὁ Εὐφράνωρ πρὸς τὸν τοῦ Παῤῥασίου, ἔλεγεν ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἐτράφη ῥόδα τρώγων, ὁ δ' ἐδικός του βόϊα κρέατα (3), αἰνιττόμενος πάντως τὴν ἰσχυροτέραν καὶ ῥωμαλεωτέραν τῶν ἔργων του ἔμφασιν, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν χρωματισμὸν καὶ τὴν σκίασιν ἀφορῶν· διότι τὰ ἔργα του ῥητῶς ἐπαινοῦνται ὑπὸ Φιλοστράτου (4) διὰ τὸ *εὔσχιον*, τὸ *εὔπνουν*, τὸ *εἰσέχον τε καὶ ἐξέχον*. Περὶ δὲ τῶν Δώδεκα Θεῶν λέγει ὁ Βαλέριος Μάξιμος (5), ὅτι ἐξαντληθεὶς ὁ Εὐφράνωρ εἰς τὴν παράστασιν μεγαλοπρεπείας τοῦ Ποσειδῶνος, δὲν ἐδυνήθη νὰ παραστήσῃ καταλλήλως τὸν Δία, εἰς ὃ ὁ Εὐστάθιος (6), συγχέων βεβαίως τὰ ἀνέκδοτα, προστίθησιν ὅτι παρέστησε καὶ αὐτὸν ἐνθυμηθεὶς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὁμήρου. Ὁ δὲ Λουκιανὸς (7) ἐπαινεῖ τὸν χρωματισμὸν τῆς κόμης τῆς Ἥρας. Ἡ δ' ἱππομαχία παρίστα, κατὰ Παυσανίαν, νίκην Ἀθηναίων κατὰ Θηβαίων εἰς ὑπεράσπισιν τῆς Μαντινείας, καὶ τὸν Γρύλλον τὸν Ξενοφῶντος τραυματίζοντα τὸν Ἐπαμινώνδαν (8). Συνέβη δ' ἡ μάχη αὕτη ἐν Ὀλυμ. 104, β'. Τὴν δ' ἄλλην εἰκόνα πε-

---

(1) Αὐτ. — (2) Α, 3. — (3) Πλούτ. ποτ. Ἀθ. σ. 346. - Pl. αὐτ.— (4) Ἀπολλ. Τυαν. Β, 9.— (5) VIII, II, extr. 5.— (6) Ἐν Ἰλ. Α, 529.— (7) Εἰκ. 7.— (8) Παυσ. αὐτ. - Η, 11. - Θ, 15.

ριγράφει ὁ Πλίνιος, ὡς παριστῶσαν τὸν Ὀδυσσέα, ὅστις προσποιούμενος τὸν παράφρονα, ἔζευξεν εἰς τὸ ἄροτρον βόα καὶ ἵππον, ἐπὶ παρουσίᾳ ἀνδρῶν κατηφῆ τὴν ὄψιν ἐχόντων καὶ μανδύας φερόντων, καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν ἐπιστρέφοντος εἰς τὴν θήκην τὸ ξίφος. Τὴν εἰκόνα ταύτην περιγράφει καὶ ὁ Λουκιανὸς, καίτοι μὴ ἀναφέρων τοῦ ζωγράφου τὸ ὄνομα (1)· καὶ κατ' αὐτὸν οἱ μανδυοφόροι ἐκεῖνοί εἰσιν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀγαμέμνονος, οὓς θέλει ν' ἀπατήσῃ ὁ Ὀδυσσεὺς, ὅπως διαφύγῃ τὴν ἐκστρατείαν· ὁ δ' ἀρχηγὸς αὐτῶν εἶναι Παλαμήδης ὁ Ναυπλίου, ὅστις ἁρπάσας τὴν μικρὸν Τηλέμαχον, ἠπείλησε νὰ τὸν φονεύσῃ, καὶ οὕτως ἐκίνησε τοῦ Ὀδυσσέως τὴν φιλοστοργίαν, προδοῦσαν τὴν ὑπόκρισιν. Ἡ δραματικὴ αὕτη σκηνὴ, καὶ ἡ ἐκνικῶσα τοῦ Ὀδυσσέως συγκίνησις, καὶ ἡ μικτὴ ἔκφρασις τοῦ ἤθους αὐτοῦ, ἦσαν βεβαίως τὸ κύριον θέμα τῆς ἀξιολόγου ταύτης εἰκόνος, ἥτις ἀναμιμνήσκει πως τὸ ἄγαλμα τοῦ Πάριδος τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου.

Κυρίως ὅμως εἶχε τὸ Πελοποννησιακὸν τοῦτο ἐργαστήριον τὴν ἕδραν του ὅπου καὶ τὸ τῆς γλυπτικῆς· καὶ ἐπειδὴ ἤρχισεν ἀκμάζον μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, διὰ τοῦτο ἀνεπτύχθη ἐν Σικυῶνι πρὸ πάντων, καὶ οὐχὶ ἐν τῷ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν συνταπεινωθέντι Ἄργει.

Ὡς ἰδρυτὴς δ' ἰδίως τοῦ Σικυωνίου ἐργαστηρίου ἐθεωρεῖτο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ Εὔπομπος (2), Σικυώνιος, ὅστις ἐρωτηθεὶς τίνα εἶχε διδάσκαλον, ἀπεκρίθη «τὴν φύσιν»· καὶ ἦν, κατ' αὐτὸν τὸν Πλίνιον (3), σύγχρονος τοῦ Ζεύξιδος καί τοῦ Παρράσιου.

Τούτου μαθητὴς ἦν ὁ Πάμφιλος, Μακεδὼν, ἐξ Ἀμφιπόλεως, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ Νικοπόλεως ἕλκων τὸ γένος (4), ἐγκαταστὰς ὅμως εἰς Σικυῶνα, τὴν πόλιν

---

(1) Π. Οἰκ.— (2) Pl. 35, 36, 7.— (3) Αὐτ. 35, 36, 3.— (4) Σούϊδ. φ. Ἀπελλῆς.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

τοῦ διδασκάλου του, καὶ ὡς χαρακτῆρα τῆς τέχνης του παραδεχθείς, καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀναπτύξας τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τοῦ Δωρικοῦ ἢ Ἀργοσικυωνίου ἐργαστηρίου, τὸν τῶν ἀκριβῶν ἀναλογιῶν, οὗ παραστάτην κράτιστον εἴδομεν ἐν τῇ γλυπτικῇ τὸν Πολύκλειτον. Εἰς προφύλαξιν τῆς ἐμπνεύσεως ἀπὸ τῶν εὐκόλων παραφορῶν, ἀπήτει παρὰ τῶν ζωγράφων σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν, καὶ ἰδίως τῆς γεωμετρίας. Φαίνεται δ' ὅτι αὐτοὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἐργαστηρίου τούτου, βλέποντες ὅτι ἡ αὐστηρὰ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν κανόνων ἐφαρμογὴ ἐδέσμευε πολὺ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἀπεξήραινεν, ἐνόμιζον ἀναγκαῖον, κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον, (1), ἐν τοῖς περὶ τέχνης συγγράμμασί των νὰ συνιστῶσιν «*εὐθάδειάν τινα καὶ σκληρότητα τοῖς ἔργοις ἐπιτρέχειν*», ὥστε νὰ κολάζηται ἡ αὐστηρότης τῆς χρήσεως τῶν ἀμεταθέτων κανόνων. Διὰ τῆς ἐπιρροῆς του δὲ κατώρθωσεν ὁ Πάμφιλος νὰ γίνῃ ἡ γραφικὴ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα μέρος ἀναγκαῖον τῆς ἐλευθερίου ἀγωγῆς, ὡς ἦν πάντοτε ἡ μουσική, προσέτι δὲ ν' ἀπαγορευθῇ τοῖς δούλοις ἡ ἄσκησις τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ τέχνης, ὅπως φιλοτιμότερον ἐπιδίδωνται εἰς αὐτὴν οἱ ἐλεύθεροι. Ἐδίδασκε δ' αὐτὸς ἐπὶ μισθῷ ἑνὸς ταλάντου ἐπὶ δωδεκαετίαν τὴν τέχνην, καὶ τοσαῦτα, λέγει ὁ Πλίνιος, ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀπελλοῦς καὶ τοῦ Μελανθίου (2). Εἰκόνες ὀλίγισται αὐτοῦ μνημονεύονται ὑπὸ Πλινίου, ἄνευ οὐδενὸς αὐτῶν χαρακτηρισμοῦ· Pamphili cognatio et prœlium ad Fliuntem ac victoria Atheniensium, item Ulixes in rate (3). Καὶ cognatio μὲν φαίνεται δηλοῦν ὅ,τι Ἑλληνιστὶ ἡ λέξις *συγγενικὸν* (4), ἤτοι οἰκογενειακὴν ἢ ἐκ καταγωγῆς ὁμοιογραφίαν. Ὁ δὲ Brunn (5) φρονεῖ, οὐχὶ ἀπιθάνως λέγων, ὅτι ἡ λέξις αὕτη ἐτέθη κατὰ

---

(1) Δ, 18. — (2) Pl. 35, 36. 8. — (3) Αὐτ. — (4) Αὐτ. 35, 40, 29. — (5) Gesch. d. Künstl. II, 133.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λάθος, ἀνθ' ἑτέρας τινὸς δηλούσης σύγχρουσιν, καὶ ἑπομένως ὅτι ὁ Πλίνιος δύο μόνον εἰκόνας ἀναφέρει, τὴν μὲν παριστῶσαν σύγχρουσιν, μάχην καὶ νίκην Ἀθηναίων ἐν Φλιοῦντι, πιθανῶς ἐν Ὀλυμ. 103, γ' (1), τὴν δὲ, Ὀδυσσέα ἐπὶ τῆς σχεδίας, ἐκ τῆς Ὀδυσσείας. Ἐπετέθη δ' ὅτι καὶ ἑτέραν αὐτοῦ εἰκόνα αἰνίττεται ὁ Ἀριστοφάνης, λέγων ἐν Πλούτῳ (2)·

«Ὁρῶ τιν' ἐπὶ τοῦ βήματος καθεδούμενον
ἱκετηρίαν ἔχοντα, μετὰ τῶν παιδίων
καὶ τῆς γυναικὸς, κ' οὐ διοίσοντ' ἄντικρυς
τῶν Ἡρακλειδῶν οὐδ' ὁτιοῦν τῶν Παμφίλου».

Εἷς τῶν σχολιαστῶν τοῦ ποιητοῦ ἐξηγεῖ τὸ χωρίον τοῦτο λέγων ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις εἰκὼν τῶν Ἡρακλειδῶν ὑπὸ τοῦ Παμφίλου· ἀλλ' ὁ ἕτερος σχολιαστὴς ἀποδίδωσι τὴν εἰκόνα εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον, καὶ ὑποπτεύει μὴ πρόκειται περὶ τραγικοῦ τινος ποιητοῦ, προσθέτων ὅμως ὅτι ἐν ταῖς διδασκαλίαις τῶν χρόνων ἐκείνων τοιοῦτος ποιητὴς δὲν μνημονεύεται. Διὰ ταῦτά τινες ἐνόμισαν μᾶλλον ὅτι πρόκειται ἐν Ἀριστοφάνει περὶ ὑποκριτοῦ τινος καλουμένου Παμφίλου (3)· διότι ἄλλως ὁ ζωγράφος ἔπρεπε νὰ ἐργάζηται ἤδη πρὸ Ὀλ. 97, γ', ὅταν ἐδιδάχθη ὁ Πλοῦτος τὸ δεύτερον. Ὁ Πάμφιλος συνέγραψε καὶ περὶ ζωγραφικῆς καὶ ζωγράφων.

Μαθητὴς δὲ τοῦ Παμφίλου ἦν ὁ Σικυώνιος Μελάνθιος ἢ Μέλανθος, κατὰ Πλούταρχον (4), ὅστις καὶ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μετὰ τοῦ διδασκάλου του τίθησιν αὐτὸν, ἐπίσης διδάσκαλον τοῦ Ἀπελλοῦς. Ἦν δὲ καὶ οὗτος, ὡς καὶ ὁ διδάσκαλός του, ἔξοχος περὶ τὴν συμμετρίαν (ratio) κατὰ Κουϊγκτιλιανὸν (5), καὶ ἡ τόλμη ἦν, φαίνε-

(1) Ξεν. Ἑλλ. Ζ, 2, § 11, 19, 22. — (2) Τ. 382. ἐπ. — (3) Welker. Griech. Trag. σ. 710.— (4) Ἀρατ. 12—13. — (5) XII, 10.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τα, μία τῶν ἰδιοτήτων τῆς γραφίδος αὐτοῦ (1), ὥστε καὶ ὁ Ἀπελλῆς ἀνεγνώριζεν αὐτὸν ἀνώτερον ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἐκ τοῦ προτερήματος τούτου ἐξαρτωμένην διάταξιν τῶν εἰκόνων (dispositio) (2). Περὶ τῆς τέχνης συνέγραψε καὶ αὐτὸς, ἐκ δὲ τῶν εἰκόνων του μία μόνη εἶναι γνωστὴ, ἡ τοῦ Ἀριστράτου, τοῦ ἐπὶ Φιλίππου τυράννου τῆς Σικυῶνος, ἱσταμένου παρὰ τὸ ἅρμα τῆς Νίκης (3). Τάυτην μεγάλως ἐθαύμαζον οἱ μετ' αὐτὸν ζωγράφοι.

Ἐπίσης τοῦ Παμφίλου μαθητὴς ἦν καὶ Παυσίας ὁ Βριήτου, Σικυώνιος, ὅστις πρῶτος, κατὰ Πλίνιον (4), ἐδοξάσθη διὰ τῆς ἐγκαυστικῆς. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ζωγραφίας ἦν πρὸ πολλοῦ, καὶ ἐπὶ Πολυγνώτου ἤδη γνωστὸν (5), καὶ συνίστατο εἰς ἀνάλυσιν χρωμάτων ἐν κηρῷ, ἐφαρμοζομένων ἔπειτα διὰ θερμῆς μεταλλίνης ῥάβδου εἰς τὴν εἰκόνα, ἣ ἔδιδον βαθύτητα, λαμπρότητα καὶ σύμμιξιν τῶν τόνων ἀνάλογον τῇ σημερινῇ ἐλαιογραφίᾳ, ἥτις καὶ φαίνεται τὴν ἐγκαυστικὴν ἀμέσως διαδεχθεῖσα, καὶ ἀντικαταστήσασα ἀνθ' ἑνὸς παχέος σώματος τὸ ἕτερον. Φαίνεται δ' ὅτι τὸν τρόπον τοῦτον, ἄλλοτε παρέργως ἐφαρμοζόμενον εἰς τὰς κοσμητικὰς ἐντοιχίους γραφὰς, ὧν ἐγένετο χρῆσις εἰς τὴν κόσμησιν τοῦ Ἐρεχθείου ἐν Ὀλυμ. 92 (6), τὸν μετεχειρίσθη ὁ Παυσίας σπουδαίως, καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς ζωγραφίαν εἰκόνων, διὸ καὶ ὅταν ἐπεσκεύασε τὰς ἐν Θεσπιαῖς εἰκόνας τοῦ Πολυγνώτου, ἔμεινε κατώτερος τοῦ πρωτοτύπου του, ὡς ἐργαζομενος εἰς εἶδος ξένον τῇ τέχνῃ του. Πιθανῶς ἕνεκα τῆς εἰδικότητος ταύτης, ἐζωγράφει μικρὰ πινάκια, καὶ ἰδίως παιδίων· διὰ τοῦτο πρῶτος ἐπενόησε νὰ ζωγραφῇ εἰκόνας εἰς τὰ φατνώματα τῶν ὀρόφων, μικρὰ ὄντα πινάκια καὶ αὐτὰ, πρὸ αὐτοῦ δι' ἁπλῶν

---

(1) Διογ. Λαέρτ. Δ, 17.— (2) Pl. 35, 36. 10. - Ἴδε ἀνωτ. σελ. 456.— (3) Πλ. Ἀρατ. — (4) Pl. 35, 40. 40, 24. — (5) Αὐτ. 35, 40.— (6) Rang. Ant. hell. N, 51.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀστέρων καὶ ἀνθεμίων κοσμούμενα. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἀντίπαλοί του τὸν κατηγόρουν ὡς βραδυγράφον καὶ ἀναγκαζόμενον νὰ γράφῃ μικρὰς μόνον εἰκόνας, διότι ἡ ἐγκαυστικὴ αὐτοῦ μέθοδος ἀπαιτεῖ μεγάλην βραδύτητα, αὐτὸς, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον, ἐζωγράφησεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἕνα παῖδα, ὅστις θαυμασθεὶς ὠνομάσθη καὶ *ἡμερήσιος*. Ὡς γνήσιος μαθητὴς τῆς Σικυωνίας σχολῆς, διέπρεπε μάλιστα περὶ τὰ μέρη τῆς τέχνης τὰ ἐπὶ τῆς μαθηματικῆς στηριζόμενα, τὴν δίοψιν καὶ τὰς συντμήσεις. Οὕτως ἐν μεγάλῃ αὐτοῦ εἰκόνι, παριστώσῃ θυσίαν ταύρου, τὸν ταῦρον πρῶτος παρέστησε κατὰ μέτωπον, τοσοῦτον ἐπιτυχῶς, ὥστε διεκρίνετο, λέγει ὁ Πλίνιος, ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἦν τόσῳ μεῖζον κατόρθωμα, καθ'ὅσον ἐζωγράφησε τὸν ταῦρον ἐντελῶς μέλανα, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τὴν δίοψιν διὰ τῆς σκιᾶς, ἀλλὰ πιθανῶς μόνον διὰ λάμψεων ἐπὶ τῶν προεχόντων μερῶν τοῦ στιλπνοῦ δέρματος. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἑτέρα ἀπόδειξις περὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἱκανότητος περὶ τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ χρωματισμοῦ, ἡ εἰκὼν τῆς Μέθης, ἣν ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (1), ὡς γυναικὸς πινούσης ἐξ ὑαλίνου ποτηρίου, καὶ ἧς τὸ πρόσωπον διεφαίνετο διὰ τοῦ ὑάλου. Ἀναφέρεται δ' ἐν Ἐπιδαύρῳ, τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἔρωτος ἀφοπλιζομένου καὶ τὴν λύραν λαμβάνοντος, μαρτυροῦσα τῆς τέχνης αὐτοῦ τὴν χάριν. Ἀλλ' ἡ ἀρίστη τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ ταύτης ἀπόδειξις ἦν ἡ Στεφανοπλόκος, παριστῶσα τὴν ἐρωμένην αὐτοῦ, τὴν ἀνθοπῶλιν Γλυκέραν (2), εἰκὼν περίφημος, ἧς ἀντίγραφον μόνον ἠγόρασε δύο ταλάντων ὁ Λούκουλος ἐν Ἀθήναις.

Τὰ Ἑλληνικὰ ἤθη εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πολὺ ἐκπέσει τῆς ἀρχαίας αὐτῶν αὐστηρότητος, διὸ καὶ ἡ τέχνη, πιστὴ αὐτῶν εἰκών, ἐγκαταλείπουσα βαθ-

---

(1) Z, 2.— (2) Pl. αὐτ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μηδὲν τὰς σεμνὰς μεγαλογραφίας, πολλάκις ἐξώκειλεν ἤδη εἰς ἀπρεπεῖς παραστάσεις. Ἐν τῷ περὶ Σικυωνίων πινάκων συγγράμματί του ὁ Πολέμων, ὃν παραθέτει ὁ Ἀθήναιος (1) ὀνομάζει τινὰς τῶν καλλιτεχνῶν Ηορνογράφους. Καὶ ὁ μὲν Λετρόννος (2) διϊσχυρίζεται ὅτι οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ ἑταίρας ζωγραφοῦντες, ὅπερ αὐτὸ τοῦτο ἤδη ἦν προοδοποίησις εἰς τὴν τῶν ἠθῶν ἐξαχρείωσιν, ἢ τῆς παρακμῆς αὐτῶν ἀπόδειξις. Ἀλλ' ἀληθέστερον φαίνεται ὅτι ἄσεμνα μᾶλλον καὶ ἀκόλαστα ἔγραφον οἱ τοιοῦτοι. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἀναφέρει ὁ Πολέμων καί τινα ἄγνωστον ζωγράφον Παυσανίαν, ὅστις φαίνεται ὢν αὐτὸς ὁ Παυσίας, διότι ὁ Φρόντων (3) ἐν ἀντιπαραθέσει τρόπον τινὰ πρὸς τὸν Εὐφράνορα, λέγει ὅτι οὐδεὶς ἤθελεν ἀπαιτήσει παρὰ τοῦ Εὐφράνορος νὰ γράψῃ ἀκόλαστα (lasciva), παρὰ δὲ τοῦ Παυσίου νὰ γράψῃ μάχας, δι' ὧν λόγων φαίνεται χαρακτηρίζων ἑκατέρου τὸ εἶδος.

Μαθητὴς δὲ τοῦ Παυσίου ἦν ὁ Νικοφάνης (4), ὡς ἐν τοῖς ἀρίστοις τοῦ Πλινίου χειρογράφοις γράφεται τὸ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς λοιποῖς παραδόξου καὶ ἥκιστα Ἑλληνικοῦ Μεχοπάνης. Ὁ Πλίνιος ἀποδίδωσιν αὐτῷ ὑπερβολικὴν καὶ κατάπονον ἐπιμέλειαν, ὑπὸ μόνον τεχνιτῶν δυναμένην νὰ ἐκτιμᾶται, προσάπτων ὅμως αὐτῷ καὶ τραχύτατα περὶ τὸν χρωματισμὸν καὶ ὅτι ἀφειδῶς ἐχρῆτο τῇ ὤχρᾳ. Ὡς εἰκόνας δ' αὐτοῦ ἐχούσας τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἀναφέρει τὴν τοῦ Σωκράτους, ἣν ὅμως ἐπαινεῖ κατ' ἐξαίρεσιν, ἔτι δὲ τὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ μετὰ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ θυγατέρων (Ὑγιείας, Αἴγλης, Πανακείας καὶ Ἰασοῦς), καὶ τὴν τοῦ Ὄχνου, παριστωμένου, ὡς πολλάκις ἐπὶ ἀρχαίων εἰκόνων καὶ ἀναγλύφων, ὑπὸ μορφὴν ἀνδρὸς

(1) ΙΓ, σ. 567.— (2) Appendice aux lettres d'un antiq. σ. 12.— (3) Epist. σ. 170, Ἐκδ. Ῥωμ. — (4) Pl. 35, 40, 31.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πλέκοντος σχοινίον ἀχύρινον, καὶ ἀφιέντος τὴν ἄκραν αὐτοῦ νὰ τρώγηται ὑπὸ ὄνου (1). Οὕτως εἶχε παραστήσει ἤδη αὐτὸν ὁ Πολύγνωτος ἐν τῇ Νεκυίᾳ του ἐν Δελφοῖς (2). Ἐν ἑτέρῳ δὲ χωρίῳ (3) μαρτυρεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὅτι ὁ Νικοφάνης εἶχε μὲν σπανίαν χάριν καὶ λεπτότητα, κατὰ δὲ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς τέχνης καὶ τὴν εὐγένειαν (cothurnum), ὅτι πολὺ ἐλείπετο τοῦ Ζεύξιδος καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς, εἰ καὶ καθ' ἑτέραν, ἀλλ' ἐσφαλμένην βεβαίως στίξιν, φαίνεται καὶ τὰς τελευταίας ταύτας ἀρετὰς ἀποδιδοὺς αὐτῷ. Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ Πολέμων μετὰ τοῦ Παυσίου περιλαμβάνει καὶ τὸν Νικοφάνην ἐν τοῖς Πορνογράφοις, καὶ φαίνεται ὅτι ἀντ' αὐτοῦ κατὰ λάθος φέρεται ἐν Πλουτάρχῳ (4) μετ' ἄλλων ἐπισήμων ζωγράφων τὸ ὄνομα Χαιρεφάνους, ὡς γράφοντος «*ἀχολάστους ὁμιλίας γυναικῶν πρὸς ἄνδρας*». Ἦσκει δ' ὁ Νικοφάνης καὶ τὴν ἐγκαυστικὴν, ὡς καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ συνέγραψε καὶ περὶ τῆς τέχνης ταύτης.

Ἕτερος δὲ τοῦ Παυσίου μαθητὴς ἦν καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀριστόλαος, ἐπαινούμενος διὰ τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ (5), ἰδιότητα κοινὴν ἄλλως τε εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Σικυωνίου ἐργαστηρίου. Τούτου μνημονεύονται Ἐπαμινώνδας, Περικλῆς, Μήδεια, Ἀρετὴ, Θησεὺς, δῆμος Ἀθηναίων, καὶ Ταύρου θυσία, ἄγνωστον ἂν ἐν μιᾷ περιεχόμενα εἰκόνι, ἢ ἐν πολλαῖς.

Τοῖς ζωγράφοις τῆς Σικυωνίας σχολῆς πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ καὶ ὁ Τιμάνθης, Κύθνιος μὲν, κατὰ Κουϊγκτιλιανὸν (6), ἀλλὰ τῇ Σικυῶνι διὰ τὴν τέχνην αὐτοῦ ἀνήκων, διὸ καὶ ὁ Εὐστάθιος τὸν καλεῖ Σικυώνιον (7). Κατὰ Πλίνιον δ' ἦν σύγχρονος τοῦ Ζεύξι-

---

(1) Pl. 35, 137.— (2) Παυσ. I, 29. — (3) Pl. 35, 36, 23. — (4) Π. ἀκρ. Ποιητ. σ. 18.— (5) Pl. 35, 40, 31.—(6) II, 13.— (7) Εἰς Ἰλ. Ω, 63.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δος καὶ τοῦ Παῤῥασίου, ἄρα τῆς 90—100ης Ὀλυμπιάδος (1). Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἔξοχος ὡς πρὸς τὴν τεχνουργίαν, ἦν ἔτι ἀνώτερος ὁ Τιμάνθης διὰ τὴν εὕρεσιν, ὥστε καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἐνοοῦντο περισσότερα πάντοτε τῶν ὅσα ἦσαν ἐγγεγραμμένα. Τῆς τοιαύτης μεγαλοφυίας τὸ περιφημότερον παράδειγμα ἦν ἡ θυσία τῆς Ἰφιγενίας (2), ἐν ᾗ παραστήσας τὸν Κάλχαντα ἀθυμοῦντα, τὸν Ὀδυσσέα ἔτι μᾶλλον λυπούμενον, τὸν Αἴαντα θρηνοῦντα, καὶ τὸν Μενέλαον ἐκφράζοντα τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς θλίψεως, τὴν πατρικὴν ἀπελπισίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐθεώρησεν ὡς ἀνέκφραστον, διὸ καὶ παρέστησε τοῦτον συγκαλύπτοντα τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς χλαμύδος του. Ἡ παράστασις αὕτη ἦν μεγαλοφυὴς ἀναμφιβόλως, καὶ ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ δίκαιον εἶναι νὰ μὴ λησμονηθῇ ὅτι τὴν ἰδέαν καὶ ἀφορμὴν αὐτῆς ἂν δὲν ἔλαβε παρὰ τοῦ Τιμάνθους, ἔδωκε τῷ ζωγράφῳ ὁ Εὐριπίδης διὰ τῶν ἑξῆς στίχων·

«Ὡς δ' ἐπεῖδεν Ἀγαμέμνων ἄναξ
ἐπὶ σφαγὰς στείχουσαν εἰς ἄλσος κούραν,
ἀνεστέναξε, κἄμπαλιν στρέψας κάρα,
δάκρυα προῆξεν, ὀμμάτων πέπλον προθείς».

Ἐν Πομπηίᾳ ὑπάρχει τοιχογραφία (3) τὴν εἰκόνα ταύτην μιμουμένη, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀντιγράφουσα.

Προσέτι ἔγραψεν ἐν μικρᾷ εἰκόνι Κύκλωπα κοιμώμενον· καὶ ὅπως καταστήσῃ τὸ μέγεθος αὐτοῦ ἐπαισθητὸν, παρέστησε Σατύρους μετροῦντας τὸν ἀντίχειρα αὐτοῦ διὰ τῶν θύρσων των (4). Ἐπαινεῖ δὲ μεγάλως ὁ Πλίνιος καὶ ἑτέραν εἰκόνα αὐτοῦ, παριστῶσαν Ἥρωα, «ἐν ᾗ, λέγει, ἐφαίνετο περιεχομένη ἡ τέχνη τοῦ γρά-

(1) Pl. 35, 36, 3. — (2) Αὐτ. 35, 36, 6. — (3) DENK. 206. — (4) Pl. 35, 36, 6.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φειν ἀνθρώπους», καὶ ἤτις ἑπομένως ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς κανὼν τοῖς τεχνίταις. Ἐν Ἐφέσῳ ἀναφέρει ὁ Τζέτζης (1) τὸν ὀλιον φόνευτοῦ Παλαμήδου· ὁ δ' Αἴας αὐτοῦ ἐρίζων τῷ Ὀδυσσεῖ περὶ τῶν ὅπλων, ἐνίκησε τὸν τοῦ Παῤῥασίου (2).

Ὡς δὲ πρὸς τὸν χρωματισμὸν, κατατάττει τὸν Τιμάνθην ὁ Κικέρων (3) μετά τῶν ἀρχαιοτέρων ζωγράφων, τῶν ποιουμένων ἐγκρατεστέραν τῶν χρωμάτων τὴν χρῆσιν.

Δ.

Θηβῶν ἐργαστήριον.

Ἐπὶ δὲ τῆς προσωρινῆς πολιτικῆς τῶν Θηβῶν ἀνακύψεως, ἐπὶ Ἐπαμινώνδου καὶ Πελοπίδου, ἐκαλλιεργήθη καὶ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἡ τέχνη ἐπὶ μικρὸν, ἀπὸ Σικυῶνος πιθανῶς προελθοῦσα.

Ὡς πρῶτος δ' ἐν αὐτῇ ἐπίσημος ζωγράφος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Νικόμαχος, υἱὸς καὶ μαθητὴς Ἀριστιαίου τινὸς (4), πολλὰ ἐν Σικυῶνι ἐργασθείς. Τοῦτον τάττουσιν οἱ ἀρχαῖοι (5) μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀκμασάντων ζωγράφων, καὶ ὁ Βιτρούβιος λέγει (6), ὅτι οὐχὶ ἀξίας, ἀλλ' εὐνων περιστάσεων ἔλλειψις ἦν τὸ κωλύσαν αὐτὸν νὰ φημισθῇ καταξίως. Κατὰ Πλούταρχον (7) αἱ εἰκόνες αὐτοῦ ἐκτὸς τῆς δυνάμεως καὶ τῆς χάριτος εἶχον καὶ τὸ προτέρημα ὅτι ἐφαίνοντο εὐχερῶς καὶ ῥᾳδίως εἰργασμέναι, διὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς παραβάλλει αὐτὰς πρὸς τοῦ Ὁμήρου τὴν ποίησιν καὶ τοῦ Τιμολέοντος τὴν στρα-

---

(1) Χίλ. Η, 198.— (2) Pl. αὐτ.— (3) Brut. 18. — (4) Pl. 35, 36, 22.— (5) Cic. Brut. 18. - Pl. 35, 21, 32. - Πλούτ. π. γυν. ἀρ. προοίμ. — (6) III, præf. II, 2.— (7) Τιμολ. 36.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τηγαν. Ἕνεκα δὲ ταύτης τῆς ἐλαφρότητος τῆς γραφίδος του ἐφημίζετο ὡς ταχυγράφος, ὥστε διηγεῖται ὁ Πλίνιος, ὅτι λαβὼν παρ' Ἀριστράτου τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος (ἐπὶ Φιλίππου) προθεσμίαν ὅπως ζωγραφήσῃ τὸ ἀνημμένον τοῦ ποιητοῦ Τελέστου (ἐν Ὀλυμ. 95, γ'. ἀκμάσαντος (1), ἦλθε μόνον περὶ τὸ τέλος αὐτῆς, διὸ ἐθυμώθη ὁ τύραννος. Ἀλλ' ὁ καλλιτέχνης ἐπεράτωσε τὸ ἔργον ἐν δέοντι χρόνῳ, θαυμάσιον διὰ τὴν ταχύτητα οὐχ ἧττον ἢ διὰ τὴν ἐντέλειαν. Ἄλλα δ' ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρονται (2) Περσεφόνη, Νίκη ὁδηγοῦσα τέθριππον εἰς τὰ ὕψη, Ἀπόλλων καὶ Ἄρτεμις, Μήτηρ Θεῶν, Βάκχαι, αἷς προσέρπουσι σάτυροι, Σκύλλα, παρ' ἣ ἴσως καὶ Ὀδυσσεύς, διότι λέγουσι καὶ περὶ αὐτοῦ ὅ,τι καὶ περὶ Ἀπολλοδώρου, ὅτι δηλαδὴ πρῶτος ἐφόρεσε τὸν Ὀδυσσέα τὸν ναυτικὸν πῖλον, τέλος δὲ καὶ Τυνδαρίδαι, οὓς δὲν ἐπεράτωσε (3).

Τούτου υἱὸς (4), ἢ ἀδελφὸς (5), καὶ μαθητὴς ἦν ὁ Ἀριστείδης, ῥητῶς Θηβαῖος λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πλινίου (6), μαθητεύσας δὲ καὶ παρά τινι Εὐξενίδᾳ (7), καὶ, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα (8), ἔξοχος μὲν εἰς παράστασιν τῶν ἠθῶν ἢ διαθέσεων (οὐχὶ τοῦ μονίμου ἤθους ἢ χαρακτῆρος) καὶ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς, ὑποσκληρὸς δὲ τὸν χρωματισμόν. Τὸ περιφημότερον αὐτοῦ ἔργον ἦν πόλις ἐκπολιορκουμένη, καὶ ἐν αὐτῇ μήτηρ, ἥτις πληγεῖσα, φαίνεται φοβουμένη μὴ τὸ βρέφος αὐτῆς ἀντὶ γάλατος θηλάσῃ αἷμα ἐκ τοῦ στήθους της. Εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἔλαβεν εἰς Πέλλαν, ἀναφέρεται καὶ ἓν ἐπίγραμμα (9).

---

(1) Διόδ. ΙΔ, 46. — (2) Pl. 35, 36, 22. — (3) Αὐτ. 35, 40, 41. — (4) Αὐτ. 35, 36, 22. Χειρόγραφον Bamberg. — — (5) Αὐτ. Ἄλλα χειρόγραφα. — (6) 7, 39. - 35, 36, 19. — (7) Pl. 35, 36, 7. — (8) Αὐτ. 35, 36, 19. — (9) Anall. II, σελ. 275, 1.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

«Ἔλκε, τάλαν, παρὰ μητρὸς ὃν οὐκέτι μαζὸν ἀμέλξεις
ἔλκυσον ὑστάτιον ῥᾶμα καταφθιμένης,
ἤδη γὰρ ξιφέεσσι λιπόπτρους· ἀλλὰ τὰ μητρὸς
φίλτρα καὶ εἰν Ἀΐδῃ παιδοκομεῖν ἔμαθε.

Περίφημος καὶ τῇ γραφίδι του οἰκεία ἦν καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἡ παριστῶσα ἄῤῥωστον. Ὁμοίως καὶ ἡ περιέχουσα προσευχόμενον καὶ μονονοὺ, κατὰ Πλίνιον, φωνὴν ἀφιέντα. Προσέτι ἀδελφὴ θνήσκουσα ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἀδελφόν της, ἴσως ἡ Κανάκη, ἡ διὰ τὸν ἀδελφόν της Μακαρέα φονευθεῖσα κατὰ διαταγὴν τοῦ πατρός της Αἰόλου (1). Μνάσων ὁ τύραννος τῆς Ἐλατείας (Ὀλ. 107,δ'.) (2) παρήγγειλεν εἰς τὸν ζωγράφον τοῦτον εἰκόνα παριστῶσαν μάχην Περσῶν, καὶ ἣν ἐπλήρωσε πρὸς χιλίας δραχμὰς ἕκαστον τῶν ἑκατὸν αὐτῆς προσώπων. Περιβόητος δ'ἦν καὶ ὁ Διόνυσος αὐτοῦ, περὶ οὗ ἐπεκράτησεν ἡ παροιμία «*οὐδὲν πρὸς Διόνυσον*», ὑπό τινων ὁμως ἀποδιδομένη τῷ Διονύσῳ τοῦ Παῤῥασίου. Ἀμφιβάλλεται δὲ, ἂν ὁ Διόνυσος οὗτος παρίστατο μετὰ τῆς Ἀριάδνης, ὡς ὑπετέθη μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ Πλινίου, ἢ ἂν μόνος, διότι τοῦ Πλινίου τὸ ἄριστον χειρόγραφον (τὸ Βαμβέργιον) ἀντὶ Ἀριάδνης φέρει Ἀρταμένης. Κατὰ Στράβωνα (3) ὁ Πολυβιος μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου εἶδε τοὺς στρατιώτας τοῦ Μομμίου κυβεύοντας ἐπὶ τῆς εἰκόνος ταύτης. Ὁ δὲ Πλίνιος διηγεῖται ὅτι ἠθέλησε τότε νὰ ἐξαγοράσῃ αὐτὴν ὁ Ἄτταλος ἑκατὸν ταλάντων, ἐξ οὗ ἐννοήσας ὁ Μόμμιος τὴν ἀξίαν αὐτῆς, τὴν μετέφερεν εἰς Ῥώμην, καὶ τὴν ἀνήρτησεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος (4), ὅπου ὁ Στράβων τὴν εἶδεν ἀκόμη, ἀλλ' ὅπου ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνεπυρπολήθη μετὰ τοῦ ναοῦ. Ἴσως αὐτοῦ τούτου νὰ εἶναι καὶ

---

(1) Ἀπολλόδ. Α, 7, 5. - Καλλίμ. Υ. Δήμ. 100. — (2) Αἰλ. π. Ἱ. Γ, 19.— (3) Η, 381.— (4) Pl. 35, 8.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὁ Ἡ ρ α κ λ ῆ ς, καταπονούμενος ὑπὸ τοῦ χιτῶνος τῆς Δηϊανείρας, ἔργον ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν τῆς γραφῆς αὐτοῦ, ὃ εἶδεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ Διονυσίου ὁ Ηολύβιος. Ἕτεραι δὲ τοῦ Ἀριστείδου εἰκόνες, ὧν μνημονεύει ὁ Πλίνιος εἰσὶ «Γ έ ρ ω ν διδάσκων εἰς παῖδα τὴν λύραν», τραγικὸς ὑ π ο κ ρ ι τ ὴ ς, τ έ θ ρ ι π π α, κ υ ν η γ ὸ ς μετ' ἄγρας, ἴσως ὁ ὑπὸ Φιλοστράτου τοῦ νεωτέρου περιγραφόμενος (1), Λ ε ό ν τ ι ο ν, ἡ τοῦ Ἐπικούρου ἐρωμένη, ὅπερ ὅμως φαίνεται ἀσυμβίβαστον χρονολογικῶς, καὶ τέλος Ἶ ρ ι ς, ἥτις ἀτελὴς μὲν ἔμεινεν, ἀλλ' ἦν περίφημος καὶ αὐτή (2). Καὶ ὁ ζωγράφος οὗτος ἀναφέρεται ὑπὸ Ηολέμωνος μεταξὺ τῶν λεγομένων Ηορνογράφων (3), ὡς ἀχμάζων κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἠθικῶς εἶχεν ἤδη ἐξαχρειωθῇ ἡ τέχνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Κ ε ρ α μ ο γ ρ α φ ί α.

Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ πρωτότυποι τῶν χρόνων ἐκείνων ζωγραφίαι ἀπώλοντο παντελῶς, καὶ αἱ σπάνιαι περὶ αὐτῶν εἰδήσεις τῶν συγγραφέων ἀμυδροτάτην μόνον δύνανται νὰ δώσωσιν ἔννοιαν τῆς ἐντελείας αὐτῶν, ὡς πρὸς τὴν τοῦ περιγράμματος χάριν καὶ τὴν σοφὴν χρῆσιν καὶ ἁρμονίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῆς σκιᾶς. Μόνα δὲ τὰ ἐπιγεγραμμένα ἀγγεῖα, καίτοι τὰ πλεῖστα χειρωνακτικῶς καὶ ἐν ἐργοστασίοις εἰργασμένα, εἰσὶ πρωτότυπα τεκμήρια, μέχρι τίνος καταδεικνύντα, ἂν οὐχὶ τὴν ἐντέλειαν τῆς γραφικῆς, ἀλλὰ κἂν ἀμυδρὰν αὐτῆς σκιάν, καὶ τὴν ἐπιῤῥοὴν ἣν ἤσκει αὕτη ἐπὶ κλάδου βιομηχανίας δι' αὐτῆς καλλωπιζομένου.

---

(1) 3.— (2) Pl. 35, 40, 41.— (3) Ἀθήν. ΙΓ, σ. 567.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμαζούσης καλλιτεχνίας, ἀντὶ αἱ τῶν ἀγγείων εἰκόνες νὰ εἶναι, ὡς πρὶν, μέλαιναι πάντοτε ἐπὶ ξανθοῦ ἐμβαδοῦ, ἦσαν ἐξ ἐναντίας συνηθέστερον ἐπὶ μέλανος καὶ στιλπνοῦ ἐμβαδοῦ χιρράι καὶ ἐρυθραὶ, καὶ ἐπὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν δύναται ν' ἀναγνωρισθῇ ὁ τύπος τῶν διαφόρων ῥυθμῶν δι' ὧν διῆλθεν ἡ ζωγραφικὴ, εἰ καὶ πολλάκις αὐθαιρέτως ἐκ μιμήσεως μόνον καὶ συνθήκης ἐφαρμοζόμενος, καὶ οὐχὶ πάντοτε ὀργανικῶς μετὰ τῆς συγχρόνου καταστάσεως τῆς λοιπῆς πλαστικῆς συνεχόμενος. Ὑπὸ τοιούτους περιορισμοὺς δύνανται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον νὰ διακριθῶσιν αἱ κεραμογραφίαι ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν χιρρῶν γραφῶν ἐπὶ μέλανος ἐμβαδοῦ, κατὰ τοὺς τύπους αὐτῶν, ὡς ἕπεται·

ά. Εἰς τὰς τὸν ἀρχαϊκὸν ῥυθμὸν ἔτι ἐπιτηδευομένας, αὐστηρὰς ἑπομένως καὶ καταπόνους, ἀλλ' αἰτινές εἰσι μᾶλλον σύμμετροι, κομψότεραι καὶ εὐγενέστεραι τῶν ἀρχαιοτέρων (1).

β'. Εἰς γραφὰς ἀνωτέρας τὸ διάγραμμα, ἀλλὰ συνδεούσας μετὰ τῆς ἐμβριθείας εὐγένειαν καὶ μεγαλεῖον (2).

---

(1) **DENK. 207.** Μάχη περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου, καὶ ἀγγελία τοῦ θανάτου αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀχιλλέα (Inghirami, Gal. Homer. T. II, Tv. 254).

Πηλεὺς φέρων τὴν Θέτιν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Χείρωνος. (Αὐτ. Tv. 235.

DENK. 208. Ποσειδὼν ῥίπτων τὴν νῆσον Νίσυρον κατὰ τοῦ γίγαντος Ἐφιάλτου (Millingen, uned. Monum. I, 17).

(2) **DENK. 211**, a. b. Γένεσις τοῦ Ἐριχθονίου καὶ Ἐρισίχθονος μετὰ τῆς Δίκης. (Mon. ined. d. Inst. d. Rom. 10).

DENK. 209. Ἀχιλλεὺς καὶ Ἕκτωρ κωλυόμενοι τῆς μονομαχίας, ἐξ Ὀλκίου. (Αὐτ. 35, 36).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

γ'. Εἰς γραφὰς τ' ἀντικείμενα τῆς φύσεως μικρολόγως καὶ περιέργως μιμουμένας (1).

δ'. Εἰς γραφὰς ἁπαλὰς, χαριέσσας, εὐπεριγράφους, ἀναλόγους πρὸς τὴν μετὰ τὸν Πραξιτέλην πλαστικὴν, πρὸ πάντων ἐπὶ ἀγγείων εὑρεθέντων ἐν Νώλᾳ (2), ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου Ἑλληνιζεν ἔτι σφοδρα (3). Ἰδίως δὲ χαρίεσσαν καὶ ἁβρὰν ἔχουσι τὴν γραφίδα τὰ λευκὰ Ἀττικὰ, ὧν αἱ εἰκόνες εἰσὶ δι' ἐλευθέρας χειρὸς καὶ ποικίλων χρωμάτων ἐπὶ λεπτοτάτου καὶ λευκοῦ χρίσματος ὡς πρωτότυπα ἰχνογραφήματα κεχαραγμέναι (4).

---

(1) DENK. 210. Κύλιξ φέρουσα ἀρχαίοις γράμμασι· «Σωσίας ἐποίησεν». Ἐν τῷ πυθμένι Πάτροκλος ἐπιδούμενος ὑπ' Ἀχιλλέως. Πέριξ γάμος Πηλέως, ἀρχαϊκώτερος. (Αὐτ. I, 24).

(2) DENK. 212. Ἀκταίων, Κάστωρ, Θησεὺς καὶ Τυδεὺς, θηρεύοντες (Milling. uned. Mon. I, 18).

DENK. 213. Ἁρπαγὴ Περσεφόνης. Ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. (Αὐτ. 16).

Ἁρπαγὴ Θέτιδος. Ἀμελὴς ἐργασία. (Αὐτ. 10).

Ἀναχώρησις Ἀχιλλέως καὶ Πατρόκλου. Ὡραῖον καὶ ἀκριβέστατον, Κρότωνος ἢ Λοκρῶν Ἰταλῶν (Αὐτ. 21).

(3) Διον. Ἁλικ. IE, 5. — (4) Raoul Rochette, peint. ant.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ